Ostojić

КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

БРОЈ 19 и 20

J 3772

ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ

У ХОПОВУ

СТУДИЈА ИЗ КУЛТУРНЕ И КЊИЖЕВНЕ ИСТОРИЈЕ

НАПИСАО

ТИХОМИР ОСТОЈИЋ

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1907.

PG
1418
.015
085

НОВИ САД

ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА

1907.

СВОЈОЈ МАТЕРИ

САВЕТИ ОСТОЈИЋКИ

рођ. ФИРИЋХАСКОЈ

ТИХОМИР

General Library
Kubon + Sagner
01 2440-230
3-17-71

ПРЕГЛЕД САДРЖИНЕ

СТРАНА

ПРИСТУП

Значај борављења Доситејева у манастиру — Зашто је отишао у калуђере и како је доспео у Хопово — Преврат у схватању Доситејеву за живљења му у Хопову — Задатак ове радње — Зашто је грађена на тако широкој основи — Распоред радње 1

ИЗВОРИ 11

ГЛАВА I

Генерална визитација фрушкогорских манастира 1753

Запуштеност манастирâ пре митрополита Ненадовића — Ненадовићева *Воља и указ* 1749 г. — Ненадовићево старање о манастирима до 1753 г. — Чланови комисије за преглед манастира: владика Партеније, ексарх Арсеније, архимандрит Вићентије, игуман Атанасије — Инструкција визитаторима — Први утисци — Нова потврда монашких правила Вићентија Јовановића — Значај општежитија — Разврглуће киновије у Фрушкој Гори — Осопштина фрушкогорских калуђера — Калуђерска задруга — Тестирање имања — Калуђери се опиру успостављању киновије — Митрополит свечано укида осопштину у Беочину — Попис калуђерске осопштине 19

ГЛАВА II

Борба фрушкогорских калуђера за осопштину

Парница због манастирских земаља — Калуђери у потаји држе и даље осопштину — Посланица Нена-

СТРАНА

довићева калуђерима на нову годину 1754 — Калуђери одлучују да моле за осопштину — Пут митрополитов у Будим због манастирске парнице — Митрополит одбија усмену молбу калуђерâ — Припрема за збор — Калуђерски збор у Пригу у хоповској кући — Архимандрит Никифор Радосављевић — Рад иришког збора — Одговор митрополитов на „молбени меморијал“ иришког збора — Арестовање коловођа — Узбуна калуђерска у Фрушкој Гори — Истрага — Казна коловођа — Нов ред у манастирима — Синод одлуком укида осопштину 41

ГЛАВА III

Раздор у Хопову после повратка општежитија

Истрага у Хопову — Нов ред — Намесник Теодор Милутиновић — Асуђаст Антоније Поповић — Како је Теодор започео своју службу — Хаџи-Захарија се враћа из „ареста“ у Хопово — Живот хаџи-Захарије Миливојевића — Карактер му — Вражда између Теодора и архимандрита Захарије — Карактер Теодоров — Раздор у манастиру: Теодоровци, Захаријевци — Сукоб због манастирске славе — Сукоб Теодоров с Теофаном — Теодор се тужи митрополиту на хаџи-Захарију — Братство тужи Теодора — Истрага — Суд — Изасланици митрополитови умирују братство — Хаџи-Захарија залаже своје драгоцености у дуг — Митрополитова посланица Хоповцима 58

ГЛАВА IV

Парница око манастирских земаља

Тежак положај манастирâ — Манастирски поданици — Тужба администратора илочког спахилука Михајла Черкића — Одговор на тужбу — Нова тужба администратора барона Брњаковића — Митрополит иде у Беч због парнице — Тежак положај Српскога Народа — Немарност калуђера — Припреме за реамбулацију — Спрема за дочек краљ. персонала Фекета — Шта бива у Хопову — Примирје — Коначно довршење парнице — Овације персоналу у Хопову — Смрт хаџи-Захарије 84

СТРАНА

ГЛАВА V

Монашки устав у Хопову

1. Положај и околина Хопова — Црква — Зграде — Стари манастир 109
2. Основна мисао монаштва — Постанак монашке општине и устава — Развитак монашког устава — Киновија и идијоритам — Постанак српског православног монаштва 119
3. Устав фрушкогорских манастира — Реорганизација њихова после Велике Сеобе — Правила митрополита Вићентија Јовановића — Одредбе о црквеној служби — Управа манастира — Школа — Протоколи — Економија — Чиновници манастирски . 127

ГЛАВА VI

Калуђери Доситејева времена

Ко је ишао у монахе — Манастирски ђаци — Искушење — Неједнакост братије међу собом — Обети — Лично имање; помагање родбине — Одело; раскоштво у пошњи — Храна, строг пост — Ред у трапези — Излажење из манастира — Казнени поступак — Читање правила — Репорти . . . 144

ГЛАВА VII

Економске прилике у Хопову

Имовно стање манастира — Десетак — Приход од кивота — Милостиња — Проневере милостиње — Општи духовници купе милостињу — Манастирски путници — Њихова распуштеност — Расход манастира — Таксе и дишкреције митрополиту — Дар у вину и ракији — Дар у дивљачи — Живот у прњавору — Војнички бегунци — Парохиске дужности у прњавору 171

ГЛАВА VIII

Ђаковање Димитрија Обрадовића

Обнова служитеља — Теодор Милутиновић игуман — Намесник Софроније — Заклети старци: Теофан, Антоније, Мојсеј, Исаија — Протоколист и типикар Василије — Пареклисиарх Јоаникије — Кљу-

СТРАНА

чар Партеније — Трапезар Методије — Иконом Макарије — Служитељи старога манастира Никифор и Неофит — Остала братија, ђаци, чељад — Оставина хаџи-Захаријина — Нови игуман узима власт — Долазак Димитрија Обрадовића у манастир — Прво познанство са Теодором Милутиновићем — Прва сласт у манастиру — Димитрије ђак — Живот манастирски — Први састанак с митрополитом — Прва берба — Путовања с игуманом — Дијонисије — Одјеци Седмогодишње Војне у Хопову — Аскеза новога ђака — Авакум — Теофил 204

ГЛАВА IX

Монах Доситеј

Манастирска слава — Постриженье ђака Димитрија — Трапеза хоповска — Велије учрежденије — Млади испосник — О клањању телу и крви Христовој — Репорт — Умовеније ног — Мали дијакон — Доситејева ревност у служби — Светац у Хопову — Стефан — Туча у манастиру и суд — Утицај реалног живота — Градња карловачке саборне цркве — Лов — Карловачка школа — Митрополитов пут у Беч и моленствије 235

ГЛАВА X

Нов видик се отвара Доситеју

Обнова служитеља — Нови пареклисиарх Павел — Његово бежање у Русију — Његов живот — Победа над Прусима — Прогнаник Теофилакт — Његов живот и карактер — Лажни епископ Прокопије — Живот и карактер јеромонаха Спиридона — Доситејева очевина — Слава манастирска — Први покојници — Смрт архимандрита Никифора Радосављевића — Митрополитов циркулар о волшебницима и чародејима — Шта ради Доситеј — О игуману Теодору — Доситеј на прелому 256

ГЛАВА XI

Мали ђакон на раскрсници

Обнова служитеља — Опомене архимандрита Вићентија том приликом — Инсталација новога игумана и

СТРАНА

нових чиновника — Зашто је Теодор смењен — Теодоров пркос — Игуман Теофан Марић — Серафијон — Кирил — Рус Василије „молер“ — Учење богословља — Строжији ред под новом управом — Казне — Јесен — Доситеј учи латински у Иригу — Интелигенција пришка — Протест братства против Доситејева бављења у Иригу — Последња манастирска слава — Материјалне неприлике у Хопову — Наредба против протуха и бегунаца — Стари греси намесника Јоаникија . . 276

ГЛАВА XII

Збогом, Хопово и сва твоја красота!

Пресељење проигумана Теодора у Шишатовац — Растанак — Преврат у Доситејевој души — Молеиствије због болештине — Казне — Смрт владике Партенија — Административни послови — Бекство Спиридоново — Смрт Теодора Милутиновића — Његов карактер — Однос између Теодора и Доситеја; Доситеј прима наследство — Још једна обнова служитеља — Нови покојници — Последња берба — Милостиња за двор — Први укор — Мисао о бежању сазрева — Куда је наумио Доситеј — Бекство Доситејево — После пет година митрополит тражи извештај о бекству Доситејеву 299

ГЛАВА XIII

Образовање Доситејево у Хопову

Негативни утицаји — Поглед на карактер и морал Доситејеве братије — Распуштеност и осталих Фрушкогораца — Ненадовићево мишљење о својим калуђерима — Позитивни утицаји — Монашко школовање — Манастирске књижнице — Утицај руске схоластике — Поглед на југозападну руску књижевност — Хоповска књижница — Доситејева лектира: I богословска — *Синопсис* — Дела Златоустова — Гољатовски — Симеон Полоцки и његов утицај на српску књижевност — *Књига о вјери* — Стефан Јаворски — Јефрем Сирин и *Лествица* — *Алфавит духовни* — II историска: Бароније — Стратеманов *Театрон* — III Спиридонов *Зборник* — Богословски чланци у њему —

СТРАНА

Буквице — Историја у Зборнику — Белетристика — Езопове басне — Географија — Законик Душанов — Утицај хоповске лектире на потоњи књижевни рад 323
Белешке о Доситејевој лектири у Хопову . . . 369

ГЛАВА XIV

Манастир и монаштво у сећању и књижевним делима

Доситеј се радо сећа Хопова — Доситејево монаштво — Важност хоповских утисаки за критику монаштва — Монаси у првим књижевним радовима — Метод критике у автобиографији — Становиште Доситејево у критици — Извор зла — Просјачење — Капетан и Светогорац — Шта држи калуђерство — Секуларизовање манастира — Доситејев опортунизам — Рационално схватање хришћанства — Приказивање Хопова према архивској грађи — Добро памћење, тачност — Некоје омашке — Важност борављења у Хопову за Доситеја . . . 378

ПРИЛОЗИ

I Биографија Доситејева у Протоколу Постриженика 401

Изводи из Саборног Протокола

II Запис о пострижењу Доситејеву 17 фебр. 1758 г. 236
III Записник од 20 децембра 1759 г. 401
IV Записник од 5 јануара 1760 г. 402
V Записник од 15 јула 1760 г. 403
VI Записник од 24 октобра 1760 г. . . . . —
VII Записник од 28 јануара 1766 (Братство хоповско одговара митрополиту о бежању Доситејеву) . —

VIII Акат о очевини Доситејевој (Писмо управитеља дистрикта чаковског Мајера протосинђелу Арсенију Радивојевићу, администратору темишварске епархије, 22 јан. 1759 г.) 405

Прилози који се тичу Теодора Милутиновића

IX Теодор Милутиновић тужује хаџи-Захарију . . 406
X Хоповско братство тужује намесника Теодора . 408
XI Молба Теодора Милутиновића митрополиту . . 412

СТРАНА

XII Писмо Теодорово епископу Партенију . . . 414
XIII Писмо Теодорово архимандриту Вићентију . . —
XIV Истражни записник од 8 марта 1755 г. . . . —
XV Теодор одговара на тужбу братства (на бр. X) . 408
XVI Записи о смрти Теодора Милутиновића . . . 418

Поправци и допуне 420
КАЗАЉКА ЉУДСКИХ ИМЕНА 421
Штампарске грешке 432

СЛИКЕ И АВТОГРАФИ

Манастир Хопово у садашње време, с јужне стране . 58
Ман. Хопово у садашње време, с источне стране . . 110
Манастир Хопово по бакрорезу од године 1756 . . 116
Потпис игумана Теодора Милутиновића 205
Некролог Доситејев Теодору Милутиновићу . . . 308
Запис Доситејев на Житијима за јун, јул, август . . 356

ПРИСТУП

Значај борављења Доситејева у манастиру — Зашто је отишао у калуђере и како је доспео у Хопово — Преврат у схватању Доситејеву за живљења му у Хопову — Задатак ове радње — Зашто је грађена на тако широкој основи — Распоред радње

Досиѳей (Обрадовић) . . . пришелъ здѣ в монастиръ нашь Хопово 1757-го (лѣта) мѣца Юлїа 31.

Мѣца Ноемврїя 2-го 1760-го лѣта отшелъ у Хорвацку.

Овако су хоповски калуђери у својим протоколима означили време борављења Доситејева у Хопову. Према овим записима је Доситеј провео у манастиру три године, три месеца и један дан. Од тога времена био је он ђак и искушеник Димитрије шест и по месеци; остало време је био калуђер Доситеј, и то, два месеца монах, две године и шест и по месеци јерођакон.

Ово доба у Доситејеву животу је предмет моје радње.

Оно је у многом погледу знаменито и занимљиво. Знаменито је и занимљиво као једна важна епоха, можда једна од најважнијих, у развитку његове личности, у том развитку који је пун бујног полетања, изненадних прелаза и чудних обрта. Знаменито је ово доба у његову животу и за његово образовање и школовање, како ће се то у нарочитој глави показати. Знаменито је ово доба и за његов умни разви-

так, особито за израђивање његова погледа на наше прилике, и за његова потоња књижевна дела у којима је његов поглед на наше прилике, његово схватање нашега живота добило израз. Нарочито се може рећи за његово схватање монаштва и манастира да је, у главном, потекло из живљења и искуства у Хопову; а питање манастира истиче се као једна од главних тема у његовим књижевним делима. Стога, приказати Доситејев живот у Хопову значи осветлити један од врло важних момената његове биографије и објаснити многе странице у његовим књижевним делима, нарочито у „Животу и приключенијима“. То је и смер ове радње за коју су црпени податци из обилатих и поузданих извора.

На почетку овакога предузећа сасвим је умесно да се запитамо: Како је мисао занела Димитрија Обрадовића у манастир? Како је доспео баш у Хопово? О том он сам доста опширно казује у својој автобиографији.

Димитрије беше дечак запаљиве маште, чак веома склон фантастичности. Ову особину његове душе су тешке прилике његова живота у детињству и недостатачно образовање још развили. Имао је уз то, или, можда, још боље: с тим у вези, веома жив емпириски интерес. Имао је, како сам каже, природну склоност што ново научити. Из тога извире и његова страст за путовањем. „При мени, вели сам о себи, што се путовања тиче, ни мало не пролази шала. Рече ли се само да се путује — с шалом или без шале, то је мени све једно: мора се путовати.“ [1]) И то је природно, да људи успаљиве маште и живахног емпириског интереса воле и промену (већ и страст за путовањем великим делом долази од уживања у промени); кад се један предмет разгледи, тражи се други,

[1]) Домаћа писма, издање Срп. Књиж. Задруге 51 стр. 3.

кад се једно стање искуси, жуди се за новим, кад се проживи једна прилика, она губи драж и лети се другој. Ове особине душевне привукле су Доситеја књигама, а књиге су га одвеле — у Хопово. Ево како.

Пошто је у основној школи научио читати, радо се лаћао књига, црквених књига, наравно, јер других у православних Срба није ни било. Већ и ондашња основна школа је давала деци за наук скоро само богословско градиво. Кад је изучио већ и катихизис и „различне друге вешти с толкованијем", пошао је даље у богословску књижевност. Кад би год био у цркви, сакрио би се у олтар, дочепао би се влашког „казанија илити поученија", пак би читао док се год не сврши служба. Две три године ово чинећи, знао је на памет влашко поученије, евангелије и прологе. Ко је год имао вољу да га слуша, могао је од њега слушати „од јутра до ноћи" приче о светитељима.

Али, читајући легенде, дечак се сасвим занео у фантастички и мистични свет легендарних јунака: испосника, аскета, мученика и светитеља; увртео је у главу жељу, да се и сам посвети. Од тога времена је вазда тражио прилику да доспе у манастир или, још боље, у каку пећину или пустињу. Не нашавши у Сенђурђу, Партошу и Бездину, у манастирима његова завичаја, међу калуђерима јунаке омиљене лектире, него људе који једу и пију, као и остали свет, млади Димитрије се мало снеveселио; али то је и све: његов занос је био тако јак, да га ове реалне слике из живота нису отрезниле. Није помогло ни одговарање тетка му Николе, који га је уверавао, да се данас људи калуђере из незнанства или да им је лакше живети. Тетак, као прост човек, није ни видео, камо је забраздио његов посиник, а камо ли да је умео наћи лека злу. Да је тетак употребио оштрији начин, „може бити, да ја не бих остао непоколебим у мом намерењу, да се хоћу те хоћу попустињичити", мислио је после сам Доситеј.

*

Овако је прву прилику употребио и побегао с дечанским игуманом Исаијем. Чуо беше од њега, да у „турској земљи“ има планина, пештера и пустиња где жив човек не долази. Али је тетак стигао бегунца у манастиру Сенђурђу. Кад се Дечанац почео бранити од жестока напаствовања распаљенога тетка Николе, онда је Димитрије чуо праву истину о калуђерима у „турској земљи“. На своју голему жалост сазнао је, да о светињи нема ни говора, него се калуђери скитају од села до села, просећи милостињу, да би могли зајазити Турке. На тај начин су тако дошли у омразу с народом, да се свако клони калуђера као курјака, јер свако зна, да ће ограисати, ако калуђера сретне. А у пустињама египатским и арапским, где су први монаси живели, сад се ни име Христово не спомиње, него у њима живе турски пустињаци и дервиши.

Али није ни ова лекција помогла. Димитрија је одсад држао не само запос него и тврдоглавство и упорност. Све сметње које су се испречивале пред њим на путу к светитељству осећао је он, као сви верски фанатици, као искушења, која му се шаљу да се покаже његова чврстина.

Идејал тетка Николе беше, да од својега посинка начини свештеника. Али кад је видео, куда се занесени младић захукао, и да због тога сваку прилику гледа да кудгод утече, морао се, тешка срца, одрећи своје жеље. Хватао се сад одлучније мере. Пре је ужпвао кад је видео, да Димитрије радо чита књиге, сад је вртео главом и уздисао: „Е мој синко, сад ја видим, да би боље било, да ти те књиге ниси читао“.

У судбини Димитријевој се догоди значајан обрт. Тетак га одведе у Темишвар и да га у радњу једном капамацији. Надао се, да ће га туђинство и туђ хлеб излечити од пастраних мисли. Заиста, чињаше се, да је лек добро погођен. У новој средини у којој се о свему више мислило него о светињштву, неспоспиштву и монаштву почео је Димитрије изме-

тати из главе своје идејале; „прва топлота к пустињаштву и к пећинама почела се у њему хладити.“ У Темишвару је много имао прилике да посматра калуђере и наше и стране. Видео је, да се сви старају за ствари овога света: купе милостињу, броје новце, пазаре и купују, на добрих коњих или се возе или јашу.

Један доживљај му је дао прилику да опет мисли о калуђерству. У кући у којој је био дућан његова мајстора била је једном гозба. У повећем друштву на гозби био је и темишварски епископ Георгије Поповић. Повела се реч о монаштву. По приказивању Доситејеву у „Животу и приключенијима“, епископ је у суђењу о црквеним стварима био веома либералан човек. Не може бити сумње, да је Доситеј у говор епископов о монаштву уплео, зацело не свесно, и своје мисли, које је имао у глави онда, кад је своје дело писао. Од целога приказа гозбе и говора на њој одговараће стварности толико, да су се сви, и епископ и гости, у томе слагали, да су савремени монаси далеко заостали иза својега првобитнога задатка и одређења, и да су особито просјачењем већ свима додијали. Калуђери сами без прошње не могу живети; како је калуђер, мора бити просјак, вељаше епископ. Човек би волео видети Татарина него калуђера, рекао је један од гостију. Пала је у друштву и та опора реч, да су Светогорци највеће арамије на свету, који просе за манастир а што напросе, себи задрже. Епископ је особито устао на лажне монахе, који су само по ношњи и имену калуђери, а по владању и раду су гори од других људи.

Шегрт Димитрије слушао је, протекцијом домаће чељади, из прикрајка. Оваке изјаве о калуђерству и калуђерима, из уста такога човека, морале су оставити на њему дубок утисак. Почео је боље разумевати и речи својега тетка. Почео се после тога мењати и заборављати своја „прва мудрованија и намеренија.“

Тада једним махом још јачом силом провали стара страст. На месец дана после онога разговора дође из Срема у Темишвар један калфа калпагџија, по имену Тодор, и стане у радњу која је била баш поред дућана Димитријева мајстора Тодор је причао, како у Фрушкој Гори има много манастира и калуђера, па чак и пећина, како тамо има пустињак коме издалека долазе људи, да им чини чудеса, и како нема дана кад он не учини по које чудо.

Више није требало. Маштаније запаљива младића, тек овлаш претрпане пухором скорашњег практичног живота, плануше наново. Снови о светитељству опет оживеше. По искреном признању Доситејеву, било је у овом новом узбуђењу и самољубља, које му је шушкало каткад у уши, да му мука неће залуду остати, него, кад се посвети, да ће чинити чудеса. Тодорово претеривање му је ишло у рачун. Тодор је нада све манастире хвалио Хопово. То је, вели, други рај на земљи.

Све је ово Димитрије Обрадовић чуо у суботу. У недељу ујутру већ се отиснуо у свет у Фрушку Гору, и то баш у Хопово. Пратио га је његов верни друг и сељак Ника Путин који је био момак код истога мајстора.

„Шта је човек, кад га каква страст преузме, кад какво мечтаније ума ужеже му мозак, подбуни срце и учини, да сва крв у њему узаври!..... Тај дан као да су ми ноге крилате биле...“ Овако се изражава касније о овим значајним тренутцима сам Доситеј. Наиван занос је свом снагом обузео детињасти, недозрели дух, који је без критике примао све фантастичне приче у легендама

Улази, дакле, у Хопово с неодољивом жудњом да се посвети. И он је у манастиру пошао стопама хероја монашких легенада, и неко време је истрајно ходио тим тешким путем. И онда опет наста у њему чудан обрт. Није прошло више од три године и неколико месеци, а он бежи из Хопова,

бежи коначно из манастира. Манастир га је излечио од монашкога заноса, те га је прошла сва воља да се посвети. Он стаје у службу другим идејалима.

Откуда ова нова, одсудна мена у души Доситејевој? На ово питање треба да даду одговор ови листови.

На ово питање је, истина, одговорио већ сам Доситеј у својој автобиографији, у нарочитој глави којој је дао проничан натпис: „Ево ме међу калуђери: што сам тражио, то сам и нашао.“ Ова глава је писана после више од 20 година, када су се представе и утисци из Хопова слегли и сталожили, и дошли под сасвим ново гледиште, када су ситнице потонуле у заборав а остали у души само крупни утисци. Па ипак ће ова глава, написана познатим симпатичним стилом њена писца, остати најважнији извор за познање еволуције Доситејеве душе у манастиру.

Али не треба сметати с ума, да ово дело има карактер мемоара и да Доситеј, као и целу автобиографију, и ову главу пише с извесном тенденцијом. Он се највише бави са собом, руководећи се идејом дела; прилике које су изазвале у њему обрт само су у лету додирнуте, живот манастирски, у којем се Доситеј тако љуто разочарао, само је површно оцртан. Оскудевала нам је досад реална подлога ове литерарне слике. Ако би се могло продрети дубље у савремени живот у манастиру, ако би се Доситејев пацрт могао извући дебљим потезима, са смером с којим наука приступа оваким темама, била би нам јаснија и еволуција Доситејева у манастиру и његова литерарна обрада те еволуције.

То хоћу да покушам у овој радњи. На основу поузданих извора изнећу стање наших манастира и нашега монаштва у Доситејево доба, приказаћу специјално прилике у Хопову, извешћу пред читаоце савременике и братију Доситејеву. То ће бити широка позадина на коју ће се после бацити оно што се зна о Доситеју самом. Како сам ја присталица

historiae documentatae, ја ћу понајвише пустити да извори говоре, више пута баш својим језиком. Тим ће, надам се, најпластичније искочити на видик узроци који су тако моћно утицали на преображај Доситејев. Показаће се и овде, како сила прилика, утисци ствари, појава и живота образују човека, модификују и регулишу његов унутрашњи свет, ма тај свет како чврсто био склопљен.

Али ће се читаоцу може бити учинити, да овде има више него што сам обећао. Моје приказивање, наиме, не почиње с Доситејевим доласком у Хопово, него на четири године раније. Дужност ми је да ово објасним и оправдам.

Доситеј је дошао у Хопово у врло значајно доба у историји фрушкогорских манастира, у доба реформаторског рада митрополита Павла Ненадовића. После генералне визитације фрушкогорских манастира, која је била у лето 1753 године, митрополит је силом нагонио калуђере на општежитије (киновију), које су они били разврнули. Калуђери су се опирали реформама. Настала је борба која баца много светлости на стање наших манастира и монаштва непосредно пред долазак Доситејев у Хопово. У борби је учествовала већина оних људи које је Доситеј затекао у манастиру и с којима је заједно живео. Мислио сам, стога, да је било потребно да прикажем и генералну визитацију и борбу калуђера фрушкогорских за осопштину.

У поводу ове борбе искочио је у Хопову на површину Теодор Милутиновић, Доситејев добротвор и поочим. После Доситеја, ово нас лице у Хопову највише интересује, те, како се нашло нешто историског градива, мислио сам, да је веома потребно да га опширније прикажем, и као карактеристичан тип ондашњих калуђера, и као човека који је имао утицаја на развитак Доситејев, по признању овога самога.

Док је текла борба за осопштину, узбуђивала је Фрушкогорце још једна невоља: парница са околним

спахијама, који су хтели да им отму земљу. Парница је докончана на неколико месеци пред долазак Доситејев. У то време је умро дугогодишњи настојатељ хоповски, хаџи-Захарија Миливојевић, један од врло карактеристичних типова старих калуђера, да дâ место Теодору Милутиновићу. Како и ови догађаји много осветљују живот манастирски непосредно пре него што ће Доситеј доћи, мислио сам, да треба да их прикажем.

Тако су постале прве четири главе ове књиге. Тачка времена у коју је Доситеј коракнуо преко манастирског прага захтева, да се оне унесу у књигу.

Даље три главе приказују унутрашње прилике манастира Хопова. Њих није од потребе ни правдати, кад се и онако у овој радње највише полаже на то да се прикаже средина у којој је Доситеј боравио нешто преко три године. Већ због економије приказивања, да се у току причања о Доситеју не бих морао сваки час враћати на поједина питања, требаше у овим трима главама довршити расправу о монашком правилу, о карактеру монаха и о економним приликама манастира Хопова.

Остале главе говоре о Доситеју. Пет глава приказују његово бављење у Хопову, казују шта се догађало за то време, каке је утиске добивао, шта је он сам радио и зашто је побегао из манастира.

У последњим двема главама се подвлачи црта испод целога досадашњег расправљања, у намери, да се изведу резултати борављења Доситејева у Хопову. Шта је изнео Доситеј из Хопова? Како је утицало борављење његово у тој средини на његово образовање и на даљи живот и рад? Како се то борављење рефлектовало у његовим књижевним делима? То су питања која се у њима претресају.

Према природи ствари, у градиву нема много података о самоме Доситеју. Као манастирски ђак,

као монах и млад ђакон па још опако миран, увучен у се и пасиван, он није много учествовао у пословном животу манастирском, те није ни дао прилике писарима, перовођама, протоколистима и кроничарима да о њему много бележе и записују. Према том ова ће радња бити више нека историја Хопова у доба Доситејево, али историја писана ради Доситеја, с нарочитим обзиром на Доситеја. У њој треба да се прикаже морална, духовна и историска средина у којој је Доситеј провео једно од најинтереснијих доба својега живота.

У прилогу ћу изнети у целини оне делове грађива који дају каке нове податке о Доситеју и Теодору Милутиновићу. Додате слике и репродукције аутографа ће јамачно помоћи да се погдешто из оних старих времена јасније представи и замисли.

ИЗВОРИ

Извори на основу којих сам радио ову студију нису досад у литератури употребљени, а већина није досад ни штампана. Стога је потребно да и о њима речем коју, те се у току приповедања нећу морати на њима заустављати.

Кад год ми се давала прилика да походим Хопово, осећао сам свагда, или дајбуди помишљао, да сам у месту значајну за српскога Сократа, како га зове његов ученик Соларић. Помишљао сам и на то, да ли у овом историском месту има каких писмених остатака или трагова о Доситеју. Тражио сам, и моје трагање није остало без успеха, и ако ми је у том сметало, што сам се обично кратко време бавио у манастиру и што библијотека и архива не беху тако уређене, да се у њима могао човек лако разабрати. Нашао сам књига у којима има Доситејевих записа који сведоче, да их је читао, а што је још важније, нашао сам неколико протокола из Доситејева доба у којима има помена и о њему и врло много грађе о животу калуђера и приликама у манастиру. Већина ових протокола установљена је по наредби митрополита Павла Ненадовића о генералној визитацији 1753 год.[1])

Осим протокола, аката и књига хоповских, употребио сам и грађу коју сам о летњим феријама 1905 год. нашао у Митрополиској Народној Архиви у Карловцима и коју сам добио из пријатељске руке.[2])

---

[1]) У циркулару из манастира Врдника 16 јуна 1753 г. наређује митрополит: „Како ове наше генералне визитације гласит потреба, да киждаго монастира предстатељи устројет три памјатнија протоколи, у сваком по шест тестета да будет, и то, ако не имате готових нових, да имате таки поћи в Карловције пухпинтеру онамошњем тија наручити, и кад дођемо, в киждом монастирје да приуготовљенија обрјашчем" (Хоповски Циркуларни Протокол бр. 37).

[2]) Што сам могао употребити хоповске документе и књиге, највише треба да захвалим настојатељима манастира Хопова, нарочито садашњем,

Ово су ти извори:

1. *Протокол Постриженика Хоповских.* То је књига у folio-формату, у кожним корицама са два пара узица за везивање, које су покидане. Натпис гласи: Книга Записная святониколаевскаго храма зовомаго Хопова сущаго во Сирміи, подкриліи Фрушкїя Горы, въ нейже приходящихъ братїй иноковъ и пострижниковъ: имена. откуду кто, от коихъ странъ, очтества(!) ихъ, и какови художници были записуются. къ сему же и заслуги свая въ монастырѣ живущихъ каковыхъ кто иматъ, что по смерти своей кійждо въ монастырь за споменъ вѣчный свой оставилъ, сочиненъ при Высокопреосвященѣйшему и Высокодостойнѣйшему Господину Архіепископу и Митрополиту Господину Павлу Ненадовичу и при архимандриту ажий кур Захарїи Миливоевичѣ, мсца Іуліа 5 дне 1753 года.[3])

На идућој страни, под натписом: „Написаніе отъ архимандрита даже до послѣдняго о Христѣ брата", почињу биографије Хоповаца. Има их свега 78; првих 26 су биографије оних калуђера које је визитацијона комисија затекла у Хопову. Иза тога су уписиване биографије нових постриженика кроз цео XVIII и XIX век. Под бр. 29 је биографија Доситеја Обрадовића. На последњем месту (бр. 78) је биографија Хоповца који се постригао 1897 год. Ове биографије, писане у размаку од скоро 150 година, разне су величине, различитог језика и правописа; прве су писане црквеним језиком и правописом, последње на народном књижевном. Нас се овде тичу само првих 30 биографија, јер су оне Доситејевих савременика (бр. 5 је Теодора Милутиновића). У њима се наводи име и презиме, место рођења и завичај, године, где је учио књигу и код кога, кад је дошао у манастир, кад се замонашио, зађаконио, запопио или и даље који степен добио. С великом се тачношћу наводи и то, ко је на њему који од тих чинова извршио, у којем месту, у којем храму. Даље долази кондујита калуђера, колико је искусан „въ писаніи", т. ј. у богословију, зна ли читати, појати и писати, да ли служи литургију, ко му је духовник, има ли „чинное одѣяніе", каких књига и утвари има (на пр. епитрахил, крст). На крају је побројано имање му, покретно и непокретно, и наведена родбина. Ако је постриженик пре пострига био

високопречасном г. архимандриту д-ру Августину Бошњаковићу, који се с пуно разумевања и љубави латио, да архиву и библиотеку хоповску модерно уреди. Хвала им свима, а хвала и пречасном г. проти Дим. Руварцу, што ми је неке изворе уступио на употребу (навешћу на свом месту који су).

[3]) Запис је писан недоследним правописом са уобичајеним скраћеницама, акцентима руских црквених књига, место у — ѹ, отъ — ѿ; ъ — ь. ы — и се недоследно пише. Ово исто важи и за све остале протоколе. Овде је натпис изведен обичним руским правописом.

мирски свештеник, назначено је где је био парох, колико година, колико је живео са женом, колико је деце имао, често има података и о деци.

Хоповски Протокол Умрлих. У истој књизи, у другој половини, под натписом: „Написаніе преставлшихся братій общежителнаго мон. Хопова", уписивани су умрли калуђери и некоји архијереји. На првом месту је белешка о смрти Арсенија IV, на другом митрополита Исаије Антоновића, затим долазе упокојени постриженици хоповски, међу њима епископи „шлавонійскій" Никифор Стефановић и Софроније Јоановић (брр. 4 и 12). Иза бр. 28, без ознаке реднога броја, опширно је описан погреб и церемонијал на погребу митрополита Ненадовића († 1768 г. 31 авг.), па је у целини уписана и беседа коју је том приликом говорио епископ Мојсеј Путник. Под бр. 67 је опширно описан погреб митрополита Стратимировића. И овај протокол је доведен до наших дана. Последњи је, под бр. 75, уведен протосинђел Сергије Шакрак Нинић. Нас се овде највише тичу записи о Доситејевим савременицима (бр. 18 је Теодор Милутиновић). У запису се напомиње колико је калуђер боловао, да ли се на самрти исповедио и причестио и од кога, где је сахрањен, колико је живео, колико је година био калуђер.

На корицама овога двоструког протокола је прилепљена (рекао бих касније) виђета у облику срца и на њој је натпис: Протоколъ свято-николаевскаго монастыря Хопова число братій въ монашество постригающіяся и умирающія содержащій, начатый же водитися лѣта Христова ҂аѱнг.

2. *Хоповски Саборни Протокол.* Формат folio; корице су, осим леђа и рогљева (који су од коже), од хартије, два пара узица за везивање сада су откинута. Унутри је натпис протоколу, писан руком Василија Недељковића: Книга Записная святониколаевскаго храма зовомаго Хопово, сущаго въ Сурміи въ подкриліи Фрушкія Горы въ (нейже) отъ двора Впреосвя. Госп. Архіепископа и Митрополіта Госп. Павла Ненадовича циркулари, укази прочи, различная писма судій и испитанія, собори монастырскія обрѣтаются. Сочиненъ при вышетитулиратомъ Господиномъ(!) и при архімандрітѣ ажій кѵръ Захаріи лѣта 1753-го мсца Іуліа 5-го дне. На корицама је доцније написано: Сій протоколъ общежителнаго монастира Хопова въ немже уписуются Сабори. Подписахъ марта 22, 1766 (на страни додато от 1753 до 1769). Ми данас оваки документат зовемо записником. Разни писари, т. зв. протоколисти, су час краће, час опширније, записивали у ову књигу, шта се на седницама братскога сабора радило, о чему се расправљало и шта се одлучивало. Кашто су увођени овамо завршни рачуни, где-која наредба митрополитова или циркулар, понеки уговор или

допуштење и репорти митрополиту. Овде су се уписивали записници о расправама дисциплинарних преступа, инквизиција митрополитових изасланика, реверси осуђених калуђера. Види се по свему овом, да је ово врло важан документат за познање унутрашњег живота у манастиру. Протокол је био за 5 јули 1753 год. већ спремљен, али први је запис у њему 21 августа те године; последњи је 18 јуна 1769 год. Наставак записника братских седница је у другој књизи, али се нас тиче само ова прва.[4])

3. *Хоповски Циркуларни Протокол.* Подебела књига folio-формата, кожних леђа и рогљева, са два пара узица за везивање. Натпис је на виђети у облику крушке на корицама (рука Василија Недељковића) и гласи: „Протоколъ общежителнаго свято-Николаевскаго монастыря Хопова, въ немже ихъ Ексцел. Госп. Архіепископа и Митрополита циркулари записуются. Мсца Јануарія (иза овога је првобитно била записана год. 1764, после је преко тога написано) отъ 1749 до 1766 наполненъ." У њему су, дакле, циркулари виших управних власти: митрополита, конзисторије или у име њино ексарха, проте карловачког и Вићентија Поповића, архимандрита шишатовачког. На првом је месту Ненадовићева потврда од 28 авг. 1749 г. монашких правила митрополита Вићентија Јовановића и допуна тим правилима у осам тачака. Последња је наредба у протоколу од 22 дец. 1766 г. (наставак циркулара је у другој књизи из које ће се овде само нешто употребити). Наредбе које потичу непосредно од митрополита неко је доцније означио текућим бројевима; таких бројева има овде 151. Већина циркулара је административне и дисциплинарне природе; то су наредбе, упутства, објаве, позиви, опомене, има и пастирских посланица и божићних и ускршњих поздрава. Ово су све врло важни документи за познање савремених културних прилика, особито за познање стања фрушкогорских манастира. Хоповски циркуларни протокол је уопће уредно вођен.

4. *Намеснички тефтери.* Почињу у Хопову године 1740; нас се овде тичу нарочито оних година, кад је Доситеј био у Хопову. Из тога доба су тефтери неукоричене свеске хартије in folio. У тефтерима има обично десет одељака, три за примање, седам за издавање. Натписи одељака су ово: 1) Приход различни от продајемаго вина, ракије, марве и прочаја,[5]) 2) Приход от милостиње различне, 3) Приход от таса

[4]) Неке податке сам извадио из саборних протокола ман Крушедола и Вел. Ремете.

[5]) Језик је у тефтерима скоро чист српски, овде онде натрупљен по којим црквено-словенским обликом или речју. Правопис је веома недоследан; за намесничку службу се није тражила Бог зна каква писменост. Ја сам овде све преписао данашњим правописом.

црквовног, 4) Потрошак различни (ово је највећи одељак; у њему су уведени дневни трошкови на економију, оправке, путни трошкови), 5) Потрошак кухињски (и ово је један од већих одељака), 6) Потрошак на винограде, 7) Потрошак на слуге монастирске, 8) Потрошак на братство (највише одело), 9) Потрошак црквени, 10) Написаније слуг монастирских (кад су узете под најам, на колико, за колику плату). Колико се ови намеснички записи чине сухопарни и безначајни, они ипак садрже врло интересан културно-историски материјал. У њима се на неколико места спомиње и Доситеј.

5. *Инвентари манастира Хопова од године 1753 и 1764.*[6] У њима је приказана слика стања и имања манастирског поменутих година. За ову радњу је узет из инвентарâ нарочито опис манастирске зграде. Од особите важности је за ову студију списак библијотеке хоповске у овим инвентарима.

6. *Монашка правила Вићентија Јовановића с доцуном Павла Ненадовића.* Хоповски примерак је потврђен печатом и потписом митрополита Ненадовића. Први пут су ова правила штампана у „Беседи" за 1870 г. О њима је писао и некоје делове објавио Дим. Руварац у чланку „Правила за калуђере и свештенике и регуламенат од 2 јан. 1777. Књижевно-историчка црта из прошлог века" („Јавор" за 1887 г.). У српском преводу штампана су само Вићентијева правила у „Тумачу" д-ра Ж. Миладиновића (1897). Ненадовићев додатак се налази и у Хоповском циркуларном протоколу, као што је напред поменуто.[7]

7. *Протокол генералне визитације год. 1753.* Добротом г. проте Дим. Руварца добио сам на проучавање ову дебелу књигу in folio, с кожним леђима и рогљевима. Комисија која је поменуте године прегледала фрушкогорске манастире прибрала је на месту све могуће податке о сваком манастиру у засебни свезак; ови свесци су после увезани, и тако је постао овај протокол. Хоповски део хвата 100 страна. Одељак хоповског протокола од стр. 1—22 носи натпис: „Написаніе отъ архімандріта даже до послѣдняго о Христѣ брата", и у њему има 26 бијографија калуђера које је комисија затекла у Хопову. Бијографије су једнаке са бијографијама у Протоколу постриженика хоповских. Одељак од стр. 39 до 78 има наслов „Інвентаріумъ" и потпуно се слаже са хоповским инвентаром од год. 1753 који је споменут напред под 5. Шта осим тога има још у овом протоколу, може се сад видети у књизи „Опис српских фрушкогорских манастира 1753 год." у

[6]) Има их и из доцнијих година, али нас се само ова два тичу.

[7]) Веома би потребно било да се критичан текст ових правила изда у целини.

којој је г. Д. Руварац штампао цео протокол, нешто скраћен и преписан данашњим правописом (и једно и друго само умањује вредност овога издања). Овој књизи (која је оштампана из „Срп. Сиона" за 1903 и 1904 год.) додата је на крају казаљка људских имена и имена места. Протокол генералне визитације садржи врло обилат материјал и драгоцене податке за наши културну историју XVIII века; нарочито нам он пружа живу слику о стању наших манастира и образованости калуђера.

8. *Истражни протокол од год. 1754* стоји у вези с пређашњим. По наредби митрополитовој идућега маја после генералне визитације обишао је повереник митрополитов Вићентије Поповић, архимандрит шишатовачки, некоје манастире; калуђери су се противили увођењу општежитија (које је митрополит наредио после генералне визитације), и Вићентије је имао задатак, да спроведе истрагу у непослушним манастирима. Тако је био 16 маја у Раковцу, 18 у Бешенову, 19 у Јаску, 20 у Врднику, 21 у Хопову, 24 у Гргетегу, 25 у Ремети, 27 опет у Хопову, 31 у Крушедолу; 2 јула је био у Фенеку а 5 јула је прегледао манастир Обеду.[8])

9. *Разни документи из Нар. Митрополиске Архиве у Карловцима.* Ова архива је богато врело за нашу историју XVIII века. Већина докумената, употребљених у овој радњи, тиче се манастирских земаља и парнице између фрушкогорских манастира и илочког спахије кнеза Одескалкија. Они ће се споменути на свом месту. Посепце спомињем овде неколико важних аката који су нађени, са великом гомилом других аката и протокола (то као да је један део конзисторијалне архиве из доба Ненадовићева), у торњу саборне цркве карловачке, а сад су у Митрополиској Архиви, али нису ексхибовани.[9]) Ово су ти акти, сви из год. 1755: 1) Тужба јеромонаха Теодора Милутиновића против архимандрита хоповског хаџи-Захарије Миливојевића од 25 фебруара; 2) Писмо Теодорово некоме епископу, на комаду хартије, без датума; 3) Писмо његово некоме архимандриту, на комадићу хартије, без датума; 4) Тужба братства хоповског против намесника Теодора Милутиновића 27 фебруара; 5) Молба Теодорова митрополиту Ненадовићу од 2 марта; 6) Истражни протокол конзисторијалних изасланика поводом тужаба под 1) и 4), писан 8 марта у Хопову; 7) Изјашњење Теодорово на тужбу брат-

[8]) Г. Дим. Руварац је био тако добар, те ми је уступио на употребу оригинал овога протокола. Визитацију ман. Обеде штампао је г. Руварац у „Опису срп. фрушкогорских манастира 1753 год."

[9]) Спомиње их Милутин Јакшић у својој радњи „О Вићентију Јовановићу" стр. 6.

ства под 4), писано 10 марта; 8) Извештај изасланика о измирењу хоповског братства, писан 14 марта. Акти под 2, 3 и 5 писани су руком Теодора Милутиновића. За карактеристику почерка Доситејева, Теодора Милутиновића, ови су акти веома важни.

10. *Разно из хоповске архиве и библиотеке.* Осим поменутих протокола, прегледао сам у Хопову књиге које је Доситеј читао, што је обично он сам потврдио својим записом на књизи; прегледао сам, даље, разне акте, протоколе уговора и признаница, протокол парусија и сарандара, савремене записе по књигама и неке мапе.

О језику и правопису рукописне грађе. Језик протокола, циркулара и аката је у главном руско-словенски црквени. Да ли је тај језик правилан или неправилан и колико, зависи од знања писаца. Има и коректне црквене словенштине (нарочито из митрополитове канцеларије), али је већина ове грађе писана макаронским језиком: црквено-словенским у основи, али више или мање прошараним, и то без икаквога правила и доследности, народним српским језиком. А има места која су писана скоро чистим народним језиком, само се овде онде омакнуо по који словенски облик или црквена реч.

Исто је тако и правопис недоследан, и ако се сви труде да пишу словенски. Долазе уобичајене у црквеним руским књигама скраћенице, акценти и спирити, натписивање последњега слога и слова; *у* се у речи редовно пише **8**, *отъ* — $\ddot{\text{w}}$, место *ъ* се често пише ' (на пр. в'), меша се *ы* — *и*, *ѣ* — *е*; за *і* долази доста често *ј*, те се нађу и овако писане речи: којой, јоштъ, калајлію, јеромонахъ. Све ово сведочи, да конципијенти и бележници и наших средишњих власти у XVIII в. нису били чврсти у службеном језику и правопису.

Према овакој недоследности, ја сам се одлучио, да овако поступим у штампању текстова и цитата. Где је језик очигледно црквено-словенски, онде ће се задржати и словенски правопис, али ће се изједначити, и увести нормални руски, скраћенице ће се разрешити, надметнути слогови и слова ће се спустити у ред, акценти и други знаци изоставити. Текстови у којима превлађује српски језик, штампаће се српским правописом. Прилози на крају књиге ће се штампати потпуно онако како су писани, те ће се моћи на њима видети и оригинални правопис.[10])

[10]) Манастирски протоколи, особито намеснички тефтери важни су и за историју српскога језика и нарочито за лексикографију, јер долазе многе народне речи (и варваризми) од којих ако гдекоје и долазе у Вукову Рјечнику, ипак су овде потврђене за више од по века пре Вука. На пр. имена радника: везилац или везач винограда, берилац, два шљивна

Литература. Доситејева дела сам употребио у издању Срп. Књижевне Задруге, колико их је она издала (Живот и прикљученија кн. 1 и 8, Басне кн. 22 и 29, Избор поучних састава кн. 86, Домаћа писма кн. 51), остала дели ће се наводити по оригиналном издању.

За историју монаштва и уређење манастира послужила су ми, као помоћнице, ова дела:

Е. Голубинскій, Исторія русской церкви, Москва 1904. Том I. Вторая половина тома. Нарочито сам употребио Главу VI, Монашество, стр. 552—790.

Ив. Соколовъ, Состояніе монашества въ византійской церкви съ половины IX до начала XIII вѣка. Казань 1894.

Ph. Meyer, Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig 1894.

Алексѣй Дмитріевскій, Описаніе литургическихъ рукописей хранящихся въ библіотекахъ православнаго востока, Томъ I. Τυπικα. Кіевъ 1896.

Остале употребљене књиге ће се навести на својем месту.

купиоца и тресиоца, резилац винограда, косац, мешаја и парамешаја, коњушар и паракоњушар, волујар, ракиџија или казанџија (који пеку ракију), партијаш (кубикаш). Долазе оваке речи и изрази: троја колица нова за партију, мешаоница, клисарница, калчине, потура, перајица рад кречлеисања, кева и кашагија за коње, точак талишки, узду талижну, камиш или чибук воска (шипка воска), тон пантлика, кундачити пушку итд.

ГЛАВА I

Генерална визитација фрушкогорских манастира 1753

Запуштеност манастирâ пре митрополита Ненадовића — Ненадовићева „Воља у указ“ 1749 г. — Ненадовићево етарање о манастирима до 1753 г. — Чланови комисије за преглед манастира: владика Партеније, ексарх Арсеније, архимандрит Викентије, игуман Атанасије — Инструкција визитаторима — Први утисци — Нова потврда монашких правила Викентија Јовановића — Значај општежитија — Развргнуће киновије у Фрушкој Гори — Осопштина фрушкогорских калуђера — Калуђерека задруга — Тестирање имања — Калуђери се опиру успостављању киновије — Митрополит свечано укида осопштину у Беочину — Попис калуђерске осопштине

Кратко време пре доласка Доситејева у Хопово решено је једно крупно питање фрушкогорских манастира — укинута је осопштина.

Кад је Павао Ненадовић сео на престо Арсенија Црнојевића, затекао је у фрушкогорским манастирима живљење по својој вољи (ἰδιορρυθμία), са осопштином, у пуном јеку. Фрушкогорци беху разврнули монашку општину или општежитије (κοινόβιον).

Да је још за Викентија Јовановића († 1737) цветала осопштина у Фрушкој Гори, види се из његових монашких правила која је издао године 1733. У 13, 30 и 31 чланку тих правила се забрањује калуђеру имати осопштину т. ј. лично имање. Митро-

полит мора да подсети монахе на речи Дионисија Ареопагита: „Никто въ монастырѣ да речетъ мое и твое, сіе бо слово мое и твое проклято есть“, јер су имали сваки своје винограде, скитове[1]) и винске подруме, као и други, приватни људи. Није се братство заједно хранило у трапези, него је свако јео у својој ћелији. За економију пољску имао је калуђер своје коње, кола, седла, а ради свега овога и слугу. Митрополит је у правилима заповедио, да се све имање, и покретно и непокретно, преда „у общество“ и да нико, осим болесника, не сме јести у ћелији нити онамо вино односити. Само ако дође какав особит гост или добротвор манастира, онда се може, ако настојатељ одобри, таким гостима за љубав, јести у ћелији. Одело и остале потребе набавиће се из општине.

Ова монашка правила нису уопће имала онолики успех с коликом их је озбиљношћу одлични поглавар наше цркве издао. Нарочито нису имале успеха наредбе о општежитију. Настала су бурна времена у скоро организованој цркви. Митрополит је запливао у жестоку борбу са епископима. И његов наследник, патријарх Арсеније IV. имао је пуне руке посла при одбрани народних привилегија. За све то време није се могла обратити пажња унутрашњим питањима и потребама. Калуђери су били остављени сами себи. Они су, дакле, угађали својим људским слабостима и даље. Тако је остало и за Исаије Антоновића, који је, у осталом, после избора за митрополита набрзо и умро.

[1]) σκήτις или σκίτις је на Св. Гори монашка насеобина у пољу, у којој влада већа слобода него у манастиру (Meyer o. c. 83). У правилима Вићентијевим се зацело мисли под скитом пољско имање с кућицом и подрумом. Да је у Хопову било скитова, види се по једном запису на триоду „фарисеовну“ у хоповској књижници, који каже, да је триод писао у Хопову 1683 год. грешни старац Кирил „въ *скитѣ* общаго духовника Власіа еромонаха“ (в. Љ. Стојановић, Записи бр. 1821).

Манастирска реформа је дошла на дневни ред за Павла Ненадовића, али онда веома озбиљно. Овај енергични поглавица Карловачке Митрополије велику је пажњу обратио, међу осталим, и манастирима. Изабран је за митрополита 14 јула 1749 године, а већ 28 августа издаје своју „Вољу и указ.“[2]) Митрополит би желео, вели се ту, „лицем согледати“ манастире, да види како цркве „благолѣпствуютъ“, како братија живе и како економију воде; али, како му то „великоважни“ послови не допуштају, и док не буде имао времена да манастире прегледи, издаје ову наредбу у осам чланака.

„Воља и указ“ написана је у врло оштру тону, у тону који карактерише овога чврстога али и обазривога човека. Пре свега констатује у првом чланку, да „ово ради премѣни временъ, овоже отъ небреженія и разпустнаго нрава“ правила митрополита Вићентија „въ конечное забвеніе погребошася“, и да су живот и служба калуђерска пуни самовољства и непоретка. Наређује „крѣпко и неослабно“ игуманима, да та правила истраже, да их сваке суботе на братском сабору пред свима прочитају и да код сваког чланка (или тачке) испитају, да ли се испуњава. (Разуме се, да се онај ко би се о њих огрешио није могао добру надати, јер митрополит Павао није знао за шалу). У осталим чланцима исправља неке грешке или забрањује неке зле употребе, допуњујући тако правила Вићентијева.

Али из даљине није ни преко овако строгих правила могао митрополит да утиче на калуђере, као што ћемо после видети. Општежитије дајбуди није успостављено све док митрополит сам није заишао по манастирима, својим очима се уверио о свему, те најзад поставио калуђерима ултиматум. Па и онда

[2]) Хоп. Циркуларни Протокол бр. 1; у хоповском примерку монашких правила стоји на другом месту, као допуна Вићентијевим правилима.

није могло проћи без присилних средстава, због којих је настао прави лом по фрушкогорским манастирима.

Прве четири године је, дакле, остало све по старом. Митрополит је за то време у два маха ишао у Беч народним а и манастирским послом. Манастири су имали око себе много злих суседа и налетица; често су им досађивали жупаниски, а особито спахиски чиновници. Администратор илочког спахилука је, на пример, нагонио сељаке који држаху манастирску земљу, да спахилуку плаћају десетак. Стара парница између манастира и илочког спахије кнеза Одескалкија вечито се занављала а никад се није сасвим доконавала. Жупанија сремска је тражила, да јој прњаворци манастирски плаћају данак, а сви око манастира којима се могло тражили су неке аренде у име мотичине или жировине на земљи која је привилегијама била означена као манастирска.

Ненадовић је питање манастирских земаља узео као народну ствар, те је због тога ишао и у Двор на аудијенцију, и обијао прагове високим чиновницима дворским, трудећи се да ове задобије „дишкрецијама“ које звече и које голицају непце. Сваки успех је брижни митрополит јављао у Карловце, а који се тицаше манастира и у Фрушку Гору. А на поласку у Беч и у приликама, кад су се горе ломиле важне ствари, наређивао је братствима манастирским, да држе молепствија с нарочитим јектенијама „о начатіи добраго дѣла.“ „Богу прилѣжно молитеся и воздохните, да во обстоянїи нынѣшнѣмъ сердце царево къ прошенїямъ нашимъ, благосостоянїи святыя своея церкве и народа нашего приклонитъ и отъ бѣдъ насъ избавитъ“, тако им поручује год. 1750 у божићњем поздраву.[3])

Ради ових послова манастирских сазивани су више пута зборови у Карловцима, Иригу, Митровици

[3]) Хоп. Циркул. Прот. бр. 8.

или којем манастиру.[4]) На збор је долазио обично настојатељ или намесник са још једним братом. Ако је требало дати какво овлашћење, доносили би и манастирски печат. Поред свега тога што се на зборовима радило о користи манастирâ, догађало се ипак да се калуђери нису одазивали на позив. Особито је често требало опоминьати на давање трошка за парницу, који су манастири заједнички плаћали. Кад је год. 1752 у јесен држана реамбуланција манастирских грунтова, требало је не само плаћати изаслатим чиновницима дијурне, него их и частити јелом и пићем.

За све ово време митрополит је и сам полазио неке манастире. Строги старешина је или видео шта све бива у манастирима, па је ћутао, јер му, ваљда, још није било згодно време за енергичнији поступак, или су калуђери умели вешто да прикрију право стање ствари. Тек се види, да је он водио бригу о манастирима, није допуштао да се њихова права и земље крње, али осим прве „Воље и указа“ није ништа предузео за унутрашњу реформу која је доиста била веома потребна. Може бити да је овај скрупулозни човек све одгађао до генералне визитације коју је наговестио већ у првом акту који се тиче мананастира. Тада тек, када с помоћу комисије, одређене за то, буде све потанко разабрао, тада ће тек поступати.

Генерална визитација фрушкогорских манастира у лето 1753 године епохалан је догађај у историји тих манастира. Комисија је започела рад 11 јуна у Фенеку, па је онда ишла овим редом: у Врдник, Јазак, Бешеново Шишатовац, Кувеждин, Дившу, Прибину Главу, Хопово, Крушедол, Ремету, Грге тег, Раковац, и завршила је преглед 31 јула у Беочину. Скоро два месеца је трајао овај преглед, који су фрушкогорски калуђери пратили, зацело, с великом пажњом.

[4]) Позиви у Хоп. Цирк. Прот.

У комисију је митрополит одредио Партенија Павловића, „епископа посвященија“, ексарха сремског Арсенија Радивојевића, шишатовачког архимандрита Вићентија Поповића, који је био митрополиту десна рука у манастирским пословима, и реметског игумана Атанасија Исаијевића.

Може се рећи, да је комисија којој је митрополит поверио тако деликатан и тежак задатак била добро састављена. Прва двојица су век провели у дворској служби, друга двојица су били манастирци од почетка.

Епископ Партеније проживео је живот пун „прикљученија.“ Родом је из Дрстра (Силистре) у Бугарској, стекао је прилично образовање и пропутовао унакрст Балканско Полуострво, особито Српску Земљу. Замонашио се у ман. Савини, запопио у Карловцима у доњој цркви, заархимадритио у Будиму; најзад га је 1751 год. Синод изабрао за епископа без епархије, „ради искушеннаго его въ церковныхъ должностехъ подвига“, и као епископ био је помоћник митрополиту Павлу. Неколико година је био, пре тога, парох у Бечу, а Арсеније IV га је поставио за проповедника, с правом, да може ићи по црквама и епархијама и проповедати Божју реч.[5])

Ексарх Арсеније, родом Сентандрејац, то је потоњи несретни епископ новосадски којега су његови непријатељи прогласили за луда. Као мирски ђакон био је неко време учитељ новосадски. Један од првих које је Ненадовић запопио кад је постао митрополитом био је ђакон Тимотеј Радивојевић, учинио га је убзо својим ексархом, а још те прве јесени га је покалуђерио у Раковцу и дао му име Арсеније. Сад је у 36-ој години.[6])

[5]) Автобиографију Партенијеву објавио је Д. Руварац у „Српском Сиону“ за 1905 г. стр. 396 и д.

[6]) Ђ. Рајковић „Владика Арс. Радивојевић и његово страдање (слика из новосадске прошлости),“ Летопис Мат. Срп. 127. — Д. Руварац „Опис фрушког. ман.“ у регистру, и чланак му у „Срп. Сиону“ за 1903 г. стр. 59 и д.

Архимандрит је родом Пожаревчанин, али је још дечаком дошао у Срем. Учио се у Вуковару и онда се замонашио у Шишатовцу. Арсеније IV поставио га је ту игуманом, а Ненадовић му је дао архимандритски чин. „В писанији доста искусан, читати и појати знајет, писати — од части", то му је кондујита у визитацијоном протоколу. Осим чисто црквених књига има он и Регламент Духовни Петра Великог, књигу „О пришествији Антихристову", „Хисторију за взјатије Јерусалима и Царјаграда", па чак и Квинта Курција. Види се и по том, да је нешто одскочио од обичних тадашњих Фрушкогораца. Али црквени језик није особито знао. То се види из циркулара које је често слао манастирима као повереник митрополитов. Из стила му у писмима провирује нека доброћудност. Има му сад 41 година.[7])

Игуман је нешто старији од ексарха, а родом је Ердевичанин. Почео је учити књигу у родном месту, а после је учио словенску и латинску граматику код Емануила Козачинског у Карловцима, могао је, дакле, од свих чланова комисије највише претендовати на ученост. Зацело је због тога и постао већ у 26-ој години игуманом. Осим црквених књига има и Регламент Духовни, латинску библију и 20 разних латинских књига — право чудо у Фрушкој Гори! Државна комисија која је 1772 год. прегледала сремске манастире нашла је за вредно да забележи о игуману Исаији, да „et latinum loquitur."[8])

---

[7]) Овај велики добротвор ман. Шишатовца посвећен је 1774 г. за епископа вршачког; у Вршцу је умро 16 дец. 1785 г. и сахрањен је у ман. Месићу. Његова последња жеља испуњена је тек 1810 г. — пренесене су му кости у пострг му, у Шишатовац; гроб му је у цркви, у западном зиду, обележен плочом. (На овим подацима треба да захвалим препод. Госп. Митрофану Павловићу, игуману шишатовачком).

[8]) Starine VIII стр. 6. — Бијографију в. Д. Руварца „Опис фрушког. ман." у регистру s. v. — У протоколу умрлих Вел. Ремете забележено је, да је игуман Исаија умро 1776 г. 25 марта „неленостно исполняя своя должности и не токмо

Визитатори су добили опширну инструкцију 12 јуна.[9]) Према овој инструкцији имали су да тачно испитају и прибележе биографске податке и личне односе свакога калуђера, да разаберу о моралном владању и знању калуђера, о раду им и оделу; имали су да испитају, да ли се у манастиру живи према 34 правила Вићентија Јовановића и 8 чланака у „Вољи и указу" митрополита Павла; задатак им је, даље, био да виде у каквом су стању: црква, зграде, земље, да прегледе инвентар, евентуално да га допуне, да попишу приходе и расходе. Митрополит очекује од визитатора, да ће све ово савесно испитати, тачно побележити и искрено предложити, шта у ком случају треба учинити „ради нуждnаго истребленія во визитаціи нахожденыхъ неприликахъ."

Још 7 јуна је митрополит циркуларом[10]) наредио свима настојатељима да се до краја тога месеца не мичу из манастира. (Он се, јамачно, надао, да ће визитације дотле бити готова).

Тако је генерална визитација отпочела свој рад у Фенеку. Али уверивши се, ваљда, већ после прегледа два манастира, да није све у свом реду, издао је из Врдника 16 јуна циркулар.[11]) у којем наређује, да се у сваком манастиру набаве „три памятныя протоколи"; даље „у свакоме монастиру лепа сена и зоби да обрјашчетсја за наше коње, и за послужитељи нашја конаке близ нас да будут имате уготовати", па се на крају завршује претњом: „пре-

---

въ монастырѣ и въ постригѣ своемъ свято послужилъ но и народная некоторая дѣла и архіепископска тщателно совершивалъ. Многыяже ктитори и приложники сей святѣй обители привлеклъ своими добрыми и благыми нрави". (На овим податцима имам да захвалим препод. Госп. Јосифу Јовичићу, игуману великореметском).

[9]) Први пут ју је објавио Ђ. Рајковић у „Гласу Истине" за 1889 г. Налази се у „Опису" стр. 3—9.

[10]) Хоп. Циркул. Прот. бр. 36.

[11]) Хоп. Циркулар. Прот. бр. 37. Види напред стр. 11 напомену 1.

ступивыйже по старому обычаю — наказанъ быти иматъ." На завршетку визитације свакога манастира појавио би се главом митрополит у манастиру, поучио би братију на збору, одслужио би уз велику асистенцију свечану архијерејску службу, на којој би говорио слово он сам или епископ Партеније. Онда би се комисија кренула даље, у други манастир.

Визитатори су свој задатак веома савесно извршивали. О том сведочи огромни визитацијони протокол који је пун, натучен сваковрсних података о сваком манастиру, о свима манастирцима и прњаворцима које су затекли. Ти податци, на месту и марљиво прибрани, дали су тачну слику нашега монаштва у половини XVIII века.

Прво је пала у очи велика запуштеност манастирских зграда. То је тако раздражило митрополита, да је на половини пута, из Прибине Главе, 1 јула упутио свима манастирима циркулар[12]) који почиње овом јетком напоменом: „Обичај је у нашем монашком чину, кад брат занеми, често кад већ умре, да га тада тек траже, иду му у походе и труде се око његова спасења, кад се за то врата затворе. Тако и зграде цркава и ћелија манастирских и кровови ветшају; које од бујне кише, које од честога капања са стрехе развале се, руше се и урвају се. Тада тек, кад се штета начини, дижу их, покривају и наново зидају. О да тешке и крајње лености, непажње, немарности и безумља!" Наређује, да се на зграде боље пази, да се кров често претреса, пре него што падне зид и измоловани сводови и темпла изгњију и ствари побуђаве и поплесневе; да се око куће и цркве ископају јаркови, да би кишница могла отећи.

Још је митрополит прегледао Хопово, па је зачас прекинуо пут и вратио се у Карловце. Он је прилично познавао своје калуђере. Али оно што је видео

[12]) Хоп. Циркул. Прот. бр. 39.

сад на визитацији мора да га је пренеразило. Поред свих правила митрополита Вићентија и његове „Воље и указа“, разузданост, суровост и незнање цареваху широм Фрушке Горе; гажење монашких обета, робовање људским слабостима и неред сретаху се на сваком кораку. Пре него што би предузео нове енергичне кораке, мислио је митрополит да треба да још једном, службено прогласи монашка правила и своју „Вољу и указ“. То учини 10 јула из Карловаца уз пропратни циркулар.

„Довољно би биле, вели се у пропратници, свештенству, ђаконима и монашком чину и оне поуке које им је Бог преко апостола Павла дао (наводи се: Дјяній гл. 20, 1, к Тимотеју гл. 3 и к Титу гл. 1). И да они његове заповести пазе, не би цркви требовала друга правила и устави. Али се ‚церковный причетъ‘ у току времена веома развратио. Стога су свети оци, према потреби времена, на разним саборима издавали многа правила ради поправљања његова.“ Али како и монаси Фрушке Горе у испуњавању тих устава имају „немоћи и хромљенија“, већ је митрополит Вићентије издао нова правила монашка. Пошто је навео текст ових правила од речи до речи, митрополит Ненадовић изјављује, да она и сад имају пуну важност и допуњује их са 8 правила своје „Воље и указа.“ Њих се сви имају држати.[13])

Пошто је тако опет зановио монашка правила и појачао наредбу, наставио је с комисијом генералну визитацију манастира.

---

[13]) Из хоповског примерка монашких правила. Треба узети на ум, да је ова пропратница од речи до речи (mutatis mutandis) узета из Духовног Регламента који је саставио Теофан Прокоповић а потврдио цар Петар Велики 1721 год. Ово је тамо увод у одељак којему је наслов: „О презвитерахъ, діаконахъ и прочихъ причетникахъ“ и у којем су правила за мирско свештенство. Тек иза овога долази чланак „О монахахъ.“ Ненадовић је тај увод применио и на монашки чин.

Извор свега зла беше, заиста, укидање општежитија и увођење осопштине. Право монаштво је савршено одрицање од света, дакле, одбацивање имања и части; монаштво и имовина су два појма који се не могу сложити, бар не логички. Они који уђу у монашки живот сматрају се као да су умрли за свет; па као што мртви немају ничега, тако црквени канони траже и од монаха да нема ничега својега. Јер монах који има што био би као мртвац који лаже и претвара се да је мртав. Идејал монаштва се, стога, може достигнути само у строгом и безусловном општежитију; општежитије тежи на једну сврху: задобити духу победу над телом и достигнути вечно спасење. Стога општежитије одређује: појединац нема ништа, све је заједничко, сви се једнако хране и то, по прописима монашког устава, у општој трапези, сви носе једнако одело, набављено о манастирском трошку, сви имају заједничку економију.

Али се нигде нису чиниле толике зле употребе као у монаштву. Треба, додуше, признати, да ништа није тако тешко као право монаштво. Стога су људи већ од почетка монаштва ишли у калуђере да нађу пут, којим ходећи могу спасти душу, али су се свакојако трудили, да уклоне трње које расте на том путу. Тако се пронашло олакшано монаштво, т. зв. ћелијотско или идиоритамско. Човек би се постригао за монаха, ушао би у манастир, али не би ступио у манастирску општину, да се тако покори њеним трудним и опорим захтевима, него би добио у манастиру засебну ћелију, сместио се у њу и живео о свом руху и круху, јео што је хтео, колико је хтео и кад је хтео, постио или мрсио — како га је била воља. Овај проналазак је морао годити нарочито онима што су ишли у манастир, не из уверења, не да се предаду Богу на службу, не да се испаштају, него да у њему нађу уточиште од беде и невоље.[14])

[14]) Голубинскій о. с. 728. 635. 605.

Сви податци из овога доба, особато из протокола генералне визитације, сведоче, да су наши фрушкогорски монаси на своју руку увели олакшано монаштво, да су, према том, заборавили на своје обете и забацили дужности које из обета истичу, да су, дакле, само по имену били монасу. Нарочито се није нико сећао првога обета — неимања и сиромаштва. Свако је радио и текао — себи. Већ правила Вићентијева забрањују осопштину,[15]) „ибо изъ таковыя особщини, паче же ересей, не точію общество разорилося, и пѣнія и молитвы церковныя и особныя монахомъ должныя сокращаются и оскудѣваютъ, но и мірскимъ соблазнь творится и монашескій чинъ въ мерзость и въ ненавидѣніе имъ есть.“ Али се митрополит уверио о генералној визитацији, да су ова правила била забачена и да наредбу о општежитију нико није ни на ум узимао.

Визитатори су у протокол уписивали не само шта има манастир него и сваки калуђер своје. Показало се, да је било врло мало калуђера који нису имали осопштине, нарочито винограде, шљивике, кошнице, баште, марву, коње, кола, суде за вино и ракију и којекаки алат економски.

За визитаторе, у осталом, то није било ништа ново. Архимандрит шишатовачки, члан визитационе комисије, имао је и сам 14 мотика винограда, 800 дрвета шљива, винских и ракиских судова 120 акова, 3 винске каце, у њима 150 акова; и реметски игуман је имао од прилике толико. Дакле и они сами којима је поверено да контролују, да ли се монашка правила извршују, нису их извршивали. Што је најчудније, манастиру Гргетегу је био настојатељ сам митрополит, па ипак и калуђери тога строгога човека имају осопштине.

---

[15]) Вук тумачи у Рјечнику ову реч: „*осопштина*, у Фрушкој Гори по манастирима, оно што калуђер који има само своје осим манастирскога, н. п. виноград или кошнице.“

Да се види, каке су и колике биле калуђерске осопштине, навешћу неколико карактеристичних случајева које је комисија о генералној визитацији нашла. Оставићу при том на страну одело, покућство, књиге и утвари, него ћу споменути само непокретно имање и оно што је било извор привреде.

Врдничкиј еромонах Викентије Богосављевић имао је 30 кошница, 20 глава говеда, 1 коња, таљиге, хам и уздице.. Јазачки јеромонах Мојсеј Живановић је имао 6 мотика винограда, 150 шљива, 6 кошница, коња, седло, таљиге са свом оправом, казан за печиво ракије са свом оправом. Јазачки јеромонах Георгије Новаковић је имао 20 мотика винограда, 500 дрвета шљива, 90 акова винских судова, 5 каца, у њима 185 акова, 15 акова вина, 4 акова ракије. У прибиноглавског јеромонаха Николаја Михајловића нашли су визитатори 10 мотика винограда, 200 шљива, 1 котао, 2 каце, 6 винских бурадиј, 2 акова ракиска, 2 краве, 3 акова вина. Крушедолски јеромонах Леонтије Радојичић имао је 14 мотика винограда, 230 шљива, 3 каце винске и у њима 150 акова, 14 винских и ракиских судова, у њима 70 акова, 3 чабра, 2 коња, каруца, хамове и седло.. Крушедолски јеромонах Пахомије Станојевић имао је 15 мотика винограда на реметском грунту, 380 шљива, 600 младих шљива, 2 каце од 100 акова, винских судова 40 акова, ракиских 2 акова, 2 коња, кочијице с хамовима, 15 кошница.

Гргетешки калуђер Василије Милошевић, архимандрит из Пећи, који је дошао у Срем 1739 год. са патријархом Арсенијем IV, имао је 12 мотика винограда, 200 младица, 34 кошнице, 24 акова вина, 3 акова ракије, коња, таљиге и хам, кацу од 100 акова, винских судова 50 акова, чабар, шафољ, дрвен левак, будак, 2 мотике, косу и 100 фор. готових новаца.

Али је у Фрушкој Гори био најбогатији калуђер раковачки архимандрит Никанор Јовановић, родом

Новосађанин. То је био мали спахија међу монасима, јер је имао 3 винограда и у њима свега 28 мотика, 3 воћњака са 715 дрвета, 4 баште засејане разним семеном, 14 коса ливаде, 10 акова вина, 1 шљивовице и 3 сирћета, казан са свом оправом, свакојаких справа потребних за виноград и подрум, и поврх тога каруца „оправна“ и 3 коња.

Неки су калуђери живели у комуни. Тако су врдничкн јеромонаси браћа Гавриловићи, Софроније и Алексије, родом Острогонци, имали у заједници 11 мотика винограда, 1100 шљива, коња, седло, таљиге с оправом и башту. У Ремети су имали монах Јоаникије Манојловић и јеромонах Дионисије Ристић у заједници 14 мотика винограда, 500 шљива, 60 кошница, 4 каце и у њима 200 акова, 60 акова винских судова. Од свих манастира само се у Дивши држало општежитије, али и ту је старац Матеј „пустиножитељ“,[15]) који је 1741 год. дошао однекуда од Видина, прокрчио шуму и насадио око 2500 дрвета. Чудновато је да су визитатори, којима је био задатак да укидају осопштину, наредили, да овај воћњак до смрти старца Матеја остане његов, и да га после своје смрти може оставити коме хоће (наравно, од калуђера).

Осопштину је калуђер могао по вољи тестирати после смрти. Ограничење је било у том, што су наследници могли бити опет калуђери, и то, наследници земље калуђери баш тога манастира. (За ово нисам нашао нигде писано правило; али се тако практиковало). Само ако би калуђер умро без опоруке, при-

[15]) Неће ли овај старац Матеј бити онај „пустињак“ Тодора калпагџије, „к којему издалека долазе људи, да им чини чудеса, и нема дана кад он не учини по које чудо“ (Живот I, 69)? Комисија је забележила о њему, да је „пустиножитељ“, да „имя отца своего и мѣсто рожденія сказати за смиреніе не хотѣлъ“, да „книгу знаетъ“, да „житіе въ дѣвствѣ и чистотѣ проводилъ, такожде въ бдѣніи и молитвахъ.“ Има му 48 год.

пало би његово имање манастиру. Од многих примера навешћу само један карактеристичан.

Архимандрит хаџи-Исаија Грабовчанин умро је 1745 у Крушедолу. Иза њега је остало 820 фор. готових новаца који су били дати под интерес Андрији Калићу, постмајстору у Карловцима, а нашло се у сандуку му још 70 фор. Од ових новаца дата је парусија (75 фор.) патријарху Арсенију IV, а 123 фор. 25 новч. „прилучившимся на погребу епископу и прочимъ братіямъ.“ Остатак новаца је припао манастиру. По последњој вољи архимандритовој, коју је за живота усмено исказао, добио је јеромонах Пахомије 10 мотика винограда, 100 дрва шљива, кацу од 50 акова, 20 акова винских судова, 1 аков ракиски, 8 акова вина, 3 ракије, леген бакаран и ибрик, алију, креветни чаршав и 2 јастука. Јеромонах Софроније Поповић је добио 4 мотике винограда, 100 дрвета шљива, 20 кошница, коња, 8 акова судова винских, крст водичарски сребром оковат, тенџерицу, ћилим, 2 јастука и пар хаљина. Јеромонах Софроније „мали“ добио је 4 мотике винограда, 8 акова судова винских, ћилим, лепедов, пољаву, манторос, пар хаљина. Остало је припало манастиру, и то: икона мала „изрядна съ рамомъ“, 2 крста вратна од сребра с ланцима, фелон од црвене „дамашке“, епитрахил, чаша сребрна и позлаћена, кашика, сребрна виљушка, јорган, модроц, 3 јастука, јастук свилен мали, чаршав с кревета, ћилим, 6 малих калајлија и 3 велике, умиваоница од калаја, 2 тенџерице бакарне, 20 пешкира асталских, и онда још каруца с хамовима а уздицама, таљиге с хамом и уздом и 2 коња. И ово је, дакле, био богаташ међу калуђерима.

Карактеристично је за оно доба, да су о свим овим имовним односима морали знати и црквени главари. Добивао је и Арсеније IV, па чак и строги Павао Ненадовић парусије и „спомене“, као легате, од калуђера. Ако можда нису знали право стање ствари у манастиру, али би било на свом месту, да

су се били запитали, откуд калуђеру, који полаже обет „ништете“, новаца да дâ „у двор“ спомен или парусију? Види се из тога, да је друкчија била теорија а друкчија пракса. У правилима се тражило нешто, али се на једно око зажмурило, кад је то ишло у рачун. Стога се и одржала осопштина и после проглашења монашких правила. Иначе ће митрополит Павао, како ћемо видети, одолети земаљским слабостима, те ће свом снагом навалити, да своје монахе окрене њихову правом позиву.

Према инструкцији митрополитовој, комисији беше и то задатак, да у сваком манастиру разабере, да ли се читају монашка правила, као што је наређено, и да ли их се братија држе. Нас ће у овај мах највише интересовати шта су фрушкогорски калуђери одговорили на 13, 30 и 31 члан правила, који говоре о осопштини.

Пре тога да напоменем, да у неким манастирима није ни било монашких правила — забацили су их, и то у Кувеждину и (не би човек веровао!) у — Гргетегу где је сам митрополит био старешина. Гргетежани су просто изјавили, да „правилъ святопочившаго архіепископа и митрополіта Г. Викентія Іоановича не имѣютъ, ниже по нимі жителствовали.“ У другим је манастирима било правила, али их нису читали. Хоповци су тај поступак сасвим логично мотивовали овако: „тамо општина заключаетая, а нынѣ општина нѣсть, тако оная правила силы своея не имѣютъ“.

Комисија је по дужности у сваком манастиру пре свега питала братију у опће, да ли примају монашка правила. Ко би смео отворено рећи, да их не прима? Свугде су, дакле, одговарали, да их примају, примају их у принципу. Комисија је онда ишла даље, па је читала тачку по тачку правила и тражила обавештај, да ли се свака тачка извршује.

На 13 члан био је једнодушан одговор, да општежитије не могу примити. Врдничани и Шишатовчани су се позивали на неко допуштење. Митрополит Ви-

ћентије (онај исти који је проклео осопштину), говораху калуђери, на молбу фрушкогорских старешина и братије, благословио је 10 мотика винограда сваком на одело. Сви су правдали осопштину „оскудѣніемъ и крайнимъ убожествомъ". „Зато помало винограда и шљивика, будући за друго рукодјелије не знајут, за одјејаније своје држати покорно Њих Високопреосвјашченство мољат" — веле Јашчани. Крушедолци се уз то правдају, да је манастир на путу и много трошка и гостиницу имају. Већина моли, да би и унапред „по старом обичају остало".

У манастиру једнога од чланова комисије, у Ремети, одговорили су калуђери, увијајући се, „яко общество добро есть, и свято и душеспасително дѣло, обаче нынѣ трудно есть общество вовести, понеже сиромаси суть; како у обществу тако и у братій никаковыя касси обрѣтается, но еще и дуга. Ащелиже наредба, которая будетъ на вѣкы траяти, а не якоже до нынѣ бывало, за общество, и фундусъ покажется, и еще и прочи монастыри престати(!) будутъ доброволно, общество такимъ начиномъ воспріяти соизволяют." (У овом философирању мора да има масла и мудрога игумана Исаије!). Док су Хоповци (најупорнији, како се чини, у овој борби) отворено изјавили: „еже заповѣдается въ семъ пунктѣ, да вся обща будутъ, сіе конечно отричутъ, понеже монастырския кассы никаковыя имѣютъ, а такожде и братія своихъ имѣній мало имѣютъ.... Того ради никаковымъ начиномъ нынѣ на общество обѣщатися могутъ." И онда прилично дрско додају: „Аще ли будутъ за добро клеръ и народъ сіе изобрѣсти и фундусъ показати и положити, не отрекутся воспріяти".

Код 30 члана калуђери су признали, да је „доста неисправно било" (Бешеново) и да је „непреподобан обичај" (Врдник) што су братија јела по ћелијама, и обећали су, да ће се поправити. Али како су већ у начелу одрицали општину, нису могли испунити оно остало што се у овој тачци тражи: да се одреку

покретног и непокретног имања. Хоповци и Ремећани су покушали да комисију умире изјавом: Ако и имају виногради и шљива, али све што с њих скину држе у манастиру, а „скитова“ немају никаких.

Тако су остали доследни и у 31 члану монашких правила, у којем се тражи да монаси не држе коње и кола. И ту су мислили, да су комисији изашли на сусрет, кад су изјавили, да својим таљигама и коњима општини „служити не отрицаются.“ Хоповци су одговор на ову тачку овако стилизовали: коње, седла и кола држе, али па потребу манастирску „не возбраняютъ на послуженіе давати.“ Да кажу бар: „с драге воље“, него — „не бранимо“! Звони као неко ругање.

Митрополит је из података, прибраних од комисије, и из својега мотрења сад јасно видео како стоји ствар. Сваки је манастир, додуше, имао неко *своје* имање, које се звало општина; али како су сви калуђери, па и настојатељи и намесници, имали своје приватно имање, које им је било пре̂че, о опћем се нико није много бринуо. Осим тога, не само да је ето разорено основно правило монаштва: сиромаштво, него је због своје екопомије сваки калуђер морао да долази у најразноврспије дотипаје са светом, да тргује, да даје новац под интерес, да се чак и парничи, тако да су због тога све друге, и то баш праве монашке дужности биле запемарене. Митрополит је увидео, да се ова карикатура монаштва више не може трпети, и да му је дужност, као чувару капона, да стане на пут разврату. Одлучио се на најепергичнији корак.

Заједно с комисијом дошао је митрополит 29 јула из Раковца у Беочин, па последњу тачку ове фрушкогорске дуге и мучне експедиције. Комисија ће, после прегледа Беочина, 3 августа прећи у филијал беочински Реметску (Малу Ремету или Реметицу), али он неће ићи даље. Ту ће се, у Беочину, одиграти први чин страспе драме, која ће трајати

неку годину дана и усколебати све свете обитељи у поткрилију Фрушке Горе

30 јула су разаслати из Беочина од „Конзисторіума Архіепископо-Митрополітскаго Карловачкаго“ у све манастире позиви[17]) у којима се наређује, да сутра рано „понеже потреба гласитъ“ сви настојатељи са једним заклетим старцем дођу у Беочин.

Освануо је одсудни дан. Митрополит је изјутра прво очитао акатист и онда је свршио с неколиким архимандритима и свештеницима службу.

После службе се сви искупише у манастирској трапези. Ту је митрополит свечано објавио акат којим се ко-ачно укида осопштина и уводи у све манастире општежитије. Крупне је речи рекао том приликом старешина цркве својим монасима.

Увео је свој говор с напоменом, да по правилима светих отаца у манастиру треба да влада општежитије. Јер где нема општежитија, онде свако себи дере, и ту не може бити ни исправљења, ни спасења, па ни благодати Божје. Сви православни манастири су општежитељни, све привилегије царева и милостиња хришћана дате су манастирској општини, а не лицима и осопштини. Ради осопштине се у манастир увлаче свакојака зла, саблазни и „мірская попеченія“, због којих се жалосте ктитори, добротвори и сви хришћани. Неки се тога гнушају, те их је прошла сва воља чинити добра манастиру и давати милостињу.

Наши „осопштчици“, наставља митрополит, чине многе неприличне и неблагословене дугове и задужујући се досађују хришћанима, а отуда се заподевају многе распре и смутње.

„Срам нам буди, довикује митрополит огорчено, да ради имања идемо на суд вармеђама, магистратима, кнезовима и другим мирским људима, да се судимо! Срам нас било, што нам ови мирски људи

[17]) Хоп. Циркул. Прот. под 30 јулом.

досађују, говорећи да су наши калуђери трговци!“.. Тражећи справе потребне за пољску радњу, а уз то и раднике, мушке и женске, наши се калуђери више виђају по селима него у манастиру. Оваки се покор налази у самом једном Сраму... Крајње је време да се поправе, док нису потпали под већи гнев Божји. „Све радимо, а ничега немамо, но голи и боси ходимо, јер је Бог узео од нас благослов. Ктитори и оснивачи српски деспоти, просветитељи и учитељи наших манастира су анатему бацили на онога ко би разорио општину. И на том основу и ја од данас предајем таке проклетству, ма којега чина и достојанства били!“... „Наређујем вам сад и у будуће у име господа нашег Исуса Христа, да у манастирима сремским у окриљу Фрушке Горе буде општежитије по правилима светих отаца. А ко би због општине одбегао свој манастир или се овој наредби противио и не би је држао, нека је проклет и овога и онога света!....“

Пошто је тако излио свој гнев, стао им је наводити разлоге и доказе из Св. Писма и црквених правила за општежитије. Позивајући настојатеље, да први дају добар пример, подсетио их је на заклетву коју су положили, ступајући у чин, и онда је завршио.[18]

Нема сумње да је овај говор, у којем је изражен и бол и туга, али и огорчење, и срџба, и претња, учинио дубок утисак на изасланике фрушкогорских манастира, окупљене у беочинској трапезарији.

Још је митрополит наредио настојатељима, да ову одлуку објаве у цркви свој братији и да му и потврде да су објавили; такође нека наредбу упишу у манастирски протокол.

Али Ненадовић није само издавао наредбу; он се после бринуо, да се наредба и изврши. Одма иду-

[18]) Хоп. Циркулар. Прот. бр. 40. Штампао га Д. Руварац у „Срп. Сиону“ 1904 г. стр. 704.

ћега месеца је послао комисију у којој су били архимандрит Вићентије, раковачки архимандрит Никанор и игуман Исаија. 21 августа је била комисија у Хопову. Никанор је примао од хоповске братије све покретно и непокретно имање „во общество“; свако је по реду казивао шта има и предавао, те се уписало у протокол. Дотле су друга двојица потанко истраживали, шта је дужан манастир „отъ общества,“ а шта поједини калуђери. И о том се зготовио тачан записник, којега је препис уведен у манастирски саборни протокол.[19]) Што је тада рађено у Хопову, зацело је и у исталим манастирима.

У Хопову је том приликом предато у општину $95^1/_2$ мотика винограда, преко 1400 дрвета шљива, 5 коња са седлом, много винских и ракиских судова и којекаких котлића, сахана, тепсија, калајлија, тенџера и кашика. Калуђерима је остављен само собњи намештај, одело, креветне хаљине, књиге, крстови и сличне ствари.

Манастир је имао дуга 936 форината и 53 новч. Од овога је огромна већина био зајам ради оправке и дозиђивања зграда, и дуг разним мајсторима за радњу и трговцима у Иригу, Карловцима, Варадину и Новом Саду који су дали материјал. Једна интересна позиција у овој „шпецификацији“ дугова гласи: „Іωаннȣ Вȣићȣ у Иригȣ 68 ф. 50 кр. что позаймили и потрошили о визитаціи Ихъ Преωсвященства“!

Да се види каке су раскрајке имали калуђери, навешћу два примера. Архимандрит хоповски хаџи-Захарија био је дужан у Новом Саду Арменину Жиназину за чоху 20 фор., грцима Живку и Георгију које за што 20 фор., Јоану Матићу у Карловцима за чоху 17 фор., Христофору Жефаровићу за набедреник 40 фор. Јеромонах Теодор Милутиновић (потоњи поочим Доситејев) био је дужан Лази Дебелом у Новом Саду за чоху 11 фор., Војину болтаџији у Новом Саду за

[19]) Хоп. Саборни Протокол, на првом месту.

платно ради кошуља 4 фор., поменутим грцима у Иригу за богасију 4 фор., слуги Павлу од службе 11 фор. — свега 33 фор. И дугови осталих хоповских калуђера су највише од одела, нешто су позајмице од трговаца или од којега брата.

Тако се, дакле, према свему овоме, чини, да је сад све у свом реду, општежитије је опет враћено. Сад ће настати тишина, овладаће ред каки се у теорији замишља у монашким правилима.

Али, видећемо, то ће бити само привидна тишина, притајено незадовољство. Митрополит је развио сву енергију; али од монаха који су само по имену били монаси, који су одрасли и остарили у том, да газдују, тргују, дају новац под интерес, теку, тешко је једном наредбом, ма како оштра била, начинити пустињаке, подвижнике и богомољце, једном речју праве монахе. Пред озбиљношћу, пред строгим административним мерама морали су се Фрушкогорци, дајбуди за први мах, погнути. Али да ни даље нису радили по правилима ни по наредби, да су се бар надали, да су још ковали планове, како ће спасти своју драгу осопштину, то ћемо одма видети.

ГЛАВА II

Борба фрушкогорских калуђера за осопштину

Парница због манастирских земаља — Калуђери у потаји држе и даље осопштину — Посланица Ненадовићева калуђерима на нову годину 1754 — Калуђери одлучују да моле за осопштину — Пут митрополитов у Будим због манастирске парнице — Митрополит одбија усмену молбу калуђера — Припрема за збор — Калуђерски збор у Иригу у хоповској кући — Архимандрит Никифор Радосављевић — Рад иришког збора — Одговор митрополитов на „молбени меморијал" иришког збора — Апсетовање коловођа — Узбуна калуђерека у Фрушкој Гори — Истрага — Казна коловођа — Нов ред у манастирима — Синод одлуком укида осопштину

У борби између митрополита и калуђера настаће неко затишје које ће трајати око пола године. Осим ове, унутрашње борбе већ се давно заподенула и спољашња, са илочким спахилуком. Парница око спорних земаља са илочким администратором бароном Брњаковићем све се већма разгоревала. Заказано беше и рочиште код краљевске табле у Загребу за 7 јануар 1754 год.[1]) Брњаковић је грабио време. У октобру се чуло у Карловцима, да је илочки администратор заклињао људе, да би га потпомогли у протесту против манастира у питању манастирске земље. Како су калуђери били огорчени, што им је одузета осопштини, чини се, да их ова ствар није много тиштала. Конзисторија им из Карловаца пребацује „нерадѣніе и непокорство," и позива их да

[1]) Хоп. Циркул. Прот. бр. 42 (1753 г. 20 авг.).

„безъ всякаго закосненія“ имају испитати, ко су ти „ратници против светих монастира,“ и разабрати о „потайномъ созаклипанію“. и зашто их Брњаковић заклиње.[2])

Митрополит је, међутим, већ 28 августа отишао у Беч.[3]) Пре поласка је јавио манастирима циркуларом,[4]) да иде у Беч „потребы како честнаго клера тако и славнаго народа нашего“ ради, и наредио је братствима, да од 1—15 септембра у проскомидији и јектенијама чине молепствије „о путешествіи“, а од 15 до повратка му „прошеніе о призиваніи св. Духа во время всякаго добронамѣрепія дѣлъ“, као што устав наређује.

У Бечу су месили црн колач за Србе. Око половине септембра се Илирска Дворска Депутација, та тобожња врховна српска власт, делимице паново организовала под председништвом грофа Кёнигсега-Ерпса. Већ у првој седници се, по захтеву царице Марије Терезије — оне исте која је једном рекла за Србе: Niemand liebt die Nation mehrers als ich[5]) —, власт којој је био задатак да брани права и слободе Српскога Народа, бавила марљиво око тога, како да се изведе омиљена у двору идеја: унија неуниратe илирске нације. У исти мах, док је митрополит по Бечу обијао прагове велике господе, Дворска Депутација је предлагала царици, да се отети манастир Марча Србима не врати, и израдила је елаборат, како да се што успешније изведе унија. То се све догађало њему за леђима: у лице му се с милостивим осмејком — обећавало, и добио је достојанство тајног саветника.[6])

[2]) Хоп. Циркул. Прот. конзистор. акат од 18 окт. 1753.

[3]) „Протоколон“ у „Срп. Сиону“ 1904 г. стр. 365 под 28 авг.

[4]) Хоп. Циркул. Прот. бр. 43 (1753 г. 25 авг.).

[5]) Schwicker, Geschichte der Serben in Ungarn стр. 168.

[6]) Schwicker, 141. „Срп. Сион“ 1904 г. стр. 397 („Протоколон“ под 4 дец.).

За то време није митрополит заборављао на своје Фрушкогорце. После бербе обилазио је манастире циркулар архимандрита раковачког Никанора у којем подсећа братију, да не забораве послати уобичајени поклон у резиденцију архиепископо-митрополитску карловачку у виду „лепа вина, шиљера, бермета и ракије“, и опомиње их, да загрну винограде. Стари је обичај био да се калуђери с јесени сете своје поглавице и да му пошљу „милостињу.“ (Без милостиње није могао ни митрополит!). Али су ове јесени озлојеђени калуђери као мало заборавили оставити што „на страну Ихъ Высокопреосвященства.“ Стога их архимандрит Никанор опомиње, да пошљу дар у двор и да тако „тое бреме са себе скину.“[7])

О берби је била прва прилика да се покаже успех беочинске наредбе о општежитију. У већини манастира као да беше успеха, јер већина калуђера предадоше, бар засад, у општину све онако како је комисија после збора у Беочину пописала. Али низу сви предали. У опозицији нарочито предњаче Раковчани и Хоповци. Монах Дамјан Рајин из Раковца беше обрао виноград а вино је дао свом сину, бакалину у Земуну. Јеромонах Стефан Николић није предао ништа у општину, него је за се радио виноград и башту, и држао и даље коња и кошнице. Монах Кирил је имао виноград у Беочину, па је у потаји брао и продавао, а о том у Раковцу нико није ништа знао. Монах Севастијан Теодоровић је хтео један виноград да прода. Кад је упитао за то архимандрита, одговорио му је овај: „Продај, те се одени, а ја ти не имам шта дати.“ Многи су своје винограде дали на поле. Намесник им је на то рекао: „Подајте на поле, архимандрит радити не може“ (т. ј. нема средстава да га из општине уради).

Архимандрит Никанор је дао пример свима. Два вола је продао, а остала говеда претерао у Бачку и

[7]) Хоп. Циркулар. Прот. циркулар од 26 окт. 1753

тамо их је држао. Тако је и казан ракиски некуда склопио, а није га предао у општину. После бербе је, истина, вино предао у општину, те је тако показао вид покорности, али је само два винограда дао манастиру а за друга два је сам погодио раднике. Он и духовник хаџи-Стефан често једу у ћелији. Дабогме да братији то није било право, него су гунђали: „Ми сухотујемо, а архимандрит се по себе части!“

У Хопову су, истина, сви јели у опћој трапези, али су после бербе сваки своје вино продали, па неки поплаћали дугове и неки се оденули. Онда су о *свом* трошку загрнули сваки свој виноград и погодили винцилира.

Па богме и у самом Гргетегу, који је стајао непосредно под управом митрополитовом, јеромонах Пајсије Андреовић је своје кошнице потукао, мед продао а новце потрошио на се. Све се то, дакако, радило у потаји.[8]) Види се по свему, да су сви, и они што нису предали осопштину и они што јесу, мислили, да овако неће остати до послетка, и чекали су повољно решење од каквог сретног догађаја.

Кад се митрополит 30 новембра вратио из Беча, дочекали су га сви настојатељи са једним заклетим старцем у Даљу[9]). Јамачно су му тада честитали нови наслов „Екселенција“ који ће одсад у службеним актима стално употребљавати.

На Божић је митрополит, као обично, поздравио манастире посланицом, чисто богословске и моралне

[8]) Сви податци о неизвршењу беочинске наредбе су узети из Истражног протокола од год. 1754.

[9]) „Конзисториумъ Архиепископо-Митрополитски Карловачки“ јавља 26 нов. братствима, да се „Ихъ Еѳеленция гдинъ гдинъ Архиепископъ и Митрополитъ и обоихъ цесаро-кралев. Величествъ тайный совѣтникъ“ кренуо из Беча 20 нов. и позива настојатеље у Даљ где ће „Ихъ Еѳелленцію срести и по должности дочекати“ (Хоп. Цирк. Прот. под 26 нов. 1753).

садржине. Значајнија је посланица, упућена на нову годину.[10])

Посланица је пуна очинских савета. Митрополит свету је старешине манастирске, да, као прави пастири, добро чувају „словесныя овцы," да братију „немощствующую въ житіи ихъ монашеском не жезломъ ярости и біенія" утврђују, него „словесы кротка наставленія и образомъ жителства." Калуђерима пак заповеда, да се покоравају старешини „яко чада отцу, яко ученицы учителю, яко овцы пастиру." Наводи им пример Спаситеља и апостола који су веома просто живели „а не тако якоже пыпѣшни мниси мясо жрутъ а въ пость рыбы и напой ракію, пиво, шербетъ и въ грѣхъ то не считаютъ," па се још усуђују рећи „яко нѣсть грѣхъ во яденіи"; у старих калуђера није било „сластопитанија, гортанобјесија и мјасојадепија". Подсећа их, даље, на 14 правило никејскога сабора, па их опомиње, да се не мешају са женама, да не буду раскошни у оделу, да не носе шиљасте врхове на обући, шишајући главу да не праве венац од косе и, најзад, да не излазе из манастира.

О великим празницима је свагда био по који манастирски настојатељ у Карловцима и служио је у цркви с митрополитом, који је у опће вољно и марљиво извршивао своје црквене свештеничке дужности: о Божићу је био верни архимандрит шишатовачки Вићентије, на Богојављење су служили и суделовали у свечаној великој литији хаџи-Захарија хоповски и Никанор раковачки. На св. Јована су „Их Екселенција" посветили једпога епископа „и торжествовали цѣлымъ парадомъ", као и па Богојављење; ту је био опет архимандрит Вићентије. На св. Саву је служио митрополит и поставио свјега протосинђела Мојсеја Путника за архимандрита катедралне цркве а с њиме је служио хаџи-Захарија.[11]) Јамачно су

[10]) Хоп. Циркул. Прот. бр. 46 (1 јан. 1754 г.).
[11]) Протоколон, „Срп. Сион" 1904 стр. 398, 399

хоповски и раковачки на састанку у којем заклоњеном закутку претресли савремене тешке прилике монаха фрушкогорских.

Како се свршило рочиште у Загребу, није ми ниоткуда познато. У почетку фебруара се митрополит крепуо у Будим ради манастирских послова. Ишао је краљевском персоналу Фекету да покуша мирним путем нагодбу између спахије и манастира.[12]) На шест дана пред полазак наредио је манастирима, да држе молепствије „о благопоспѣшеніи начинаемаго дѣла св. церквей и монастырей ради, да того дѣла благій и утѣшителный конець сподобитъ насъ видѣти“, и позвао је настојатеље на договор; сваки нека понесе са собом манастирске документе: привилегије, реамбуланције, сведоџбе. Који нису платили свој део за парничне трошкове, нека донесу и то.[13])

Митрополиту је лежало на срцу да манастирске земље одбрани од спахиске напасти. Ради тога је и сазвао настојатеље да се с њима посаветује. Највише је запињало због новаца. Калуђери су некако невољно давали и на силу. Њих је тиштало питање осопштине. Саставши се сад у Карловцима, настојатељи су се у потаји договарали, како да поведу разговор с митрополитом и о својој осопштини. Али је о такој свршеној ствари мучно било спомињати одлучноме митрополиту. Онда намисле да му предаду „молбени меморијал.“ За последње по године су се на састанцима често разговарали о том. Сад се осмелио хаџи Захарија, па је изашао пред братију с понудом: „Дајте ви мени пленипотенцију, како ме нећете издати; а доста сте ми крат за то досаћивали.“ На том је и остало, да хоповски архимандрит, као најстарији, узме иницијативу и да спроведе ову ствар како треба.[14])

[12]) Хоп. Саборни Протокол под 28 јан. 1766 г. тачка 1).
[13]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 49. (10 фебр. 1754).
[14]) У Истражном протоколу од г. 1754.

Како је митрополит ишао ради манастирске парнице у Будим, настојатељи су смислили, да му учине неку пошту, те су га пратили до Сегедина. Може бити да су при том мислили на нешто друго, наиме, да уз пут ухвате прилику, те да митрополиту, кад га нађу у доброј вољи, кажу своје јаде који су им лежали на срцу. Чак се и стари хаџи-Захарија дигао. да после плати болешћу овај зимски пут.

16. фебруара се кренула из Карловаца читава експедиција. С митрополитом је пошао и епископ Партеније, архимандрити Захарија, Вићентије и Никифор, кувеждински игуман Нил Клеутовић. народни секретар Павао Непадовић (синовац митрополитов), ефимериј Мојсеј с два ђакона, хофмајстер Петар, писари Филип и Франц, два катане, пет лакаја, два кочијаша и два кувара. Прешли су на Ковиљу у Бачку, па су Потисјем, преко Кањиже и Мартоноша, за три дана стигли до Сегедина. У Сегедину је митрополит служио, на служби је поучио народ и онда је с литијом обишао трипут око цркве.[15])

За то време се пашла прилика да се додирне тугаљиво питање. Почели су с тањег краја. Један од настојатеља је питао: „Ево иде пролеће, како ће се виногради копати?“ (Мислио је, да ли из општине, или свак своје, као и досад). Знајући да се то и по себи разуме, митрополит их је одбио: „Идите ви с Богом, ја ћу тамо писати за све.“ Онда је један мало храбрије додао: „По овој наредби, како су Ваша Екселенција наредили, не можемо се садржавати. Хоће се братија разићи.“ Крушедолски архимандрит се осмели, те рече: „Бежаће у Илок и Варадин,[16]) а и у Турке.“ Митрополит се није поколебао ни од ове

[15]) Протоколон, у „Срп. Сиону“ 1904 стр. 399.

[16]) у римокатоличке манастире, што онда није био редак случај.

претње, него је прекинуо даљи разговор: „Идите ви с Богом кући, а ја ћу Вам за то писати.“[17])

Настојатељи су хтели да осете, како им поглавица дише. Појединце је митрополит накратко одбио. Не остајаше друго, него да се метне на вагу авторитет целога фрушкогорског монаштва — да се покуша с „молбеним меморијалом.“

Хаџи-Захарија се болестан вратио из Сегедина, али посла који су му братија поверила није заборавио. На братском сабору хоповском је испоручио шта се доконало у Карловцима, па је онда дозвао јеромонаха Спиридона Јовановића, некадашњег учитеља осечког, једпога од најписменијих калуђера. Послао га је у Крушедол архимандриту Никанору, да с њим састави позив на збор, додавши, да понесе и дивит, да би могао написати позив, „понеже тамо нема тко написати.“[18])

Спиридон је у Крушедолу са архимандритом удесио, да збор буде 10 марта, и то у Иригу у хоповској кући; затим је написао циркулар па који се архимандрит потписао, и позвао је сва братства на састанак, да се договоре „за своја добра.“ Кад се вратио у Хопово, саставио је са хаџи-Захаријом концепат молбе, у исти мах су саставили и писма епископима и обрштеру Вуку Исаковићу у Митровици. Хтели су да се успех потпуно обезбеди.

О дану збора хаџи-Захарија као да је још једнако поболевао, јер је, као своје замепике, послао на збор намесника Теофана Марића и Спиридона, с упутством, да Спиридон прочита меморијал пред свима на сабору. Ако се сабор слаже с њим, нека га потпишу сви.

---

[17]) Истражни протокол г. 1754.

[18]) О генералној визитацији су Крушедолци изјавили, да нису преписивали циркуларе у протокол „за оскудѣніе братій, не умѣющихъ писати.“ Опис фрушког. ман. стр. 276.

Манастир Хопово је од 1726 г. имао у Иригу своју кућу.[19]) О берби овде би један или два Хоповца примали десетак од Ирижана који су држали винограде на хоповској земљи. Стога је у кући била повелика качара, под кућом велик подрум, даље је било у кући две собе и кујна. У великој соби, која је била „на штукатор", имала шест прозора и у прочељу дрвену икону Спаситељеву, сакупио се збор 10 марта.

Хоповци Теофан и Спиридон затекли су овде: архимандрите Крушедола и Раковца, игумане Врдника, Јаска и Бешенова, намеснике Беочина, Шишатовца, Кувеждина, Прибине Главе и Ремете.

По годинама и по чину најстарији беше на збору крушедолски архимандрит Никифор Радосављевић. Он је, дакле, био природни председник збора. Вредно је да се познамо мало ближе с човеком који је постригао Доситеја Обрадовића, те му је постао духовним оцем. Сад му је 54 године, а родом је Крушедолац. У манастиру Крушедолу је примио монашки чин од 18 година, па је идуће године већ постао јеромонахом а за Арсенија IV игуманом. У пролеће 1747 год. пође у хаџилук у Палестину, да се поклони Гробу Господњем, али га на путу заробе гусари и одведу у Триполис. У Африци је тако провео Никанор две године, па га онда некако ослободи аустриски конзуо и доведе у Беч Из Беча се врати, по невољи хаџинедомак, у свој манастир. Након године дана затим постави га Ненадовић за архимандрита. Образовање му не беше велико, јер му је визитацијона комисија дала кондујиту, да „въ писаніи доволно искусенъ, читати, појати српски можетъ добро, и писати отъ части можетъ."

[19]) 9 јуна 1726 г. Исак и Лауш Прислићи дадоше своју кућу у грчкој мали у дуг за 300 фор. „игуману Зарији оповском и његовим калуђером"; под кућом има подрум, даље има авлија, бунар и у башчи воћњак до потока. (Контракт у хоп. арх. у протоколу за контракте).

Председник отвори збор кратком беседом.

„Знате ли, браћо, што смо се овде собрали? Ово собраније није по указу Г. Архиепископа, већ смо вас собрали да се договоримо позаради наше осопштине.“ Спомене затим њихов разговор с митрополитом у Сегедину, па заврши: „Али овако не можемо живити у општеству. Веће, ако је с договором, да начинимо један молбени меморијал Г. Архиепископу, да би се Господин смиловао и наша добра нам повратио.“

Сви присташе на овај предлог. Тада Спиридон извади концепат и рече: „Ја сам сачинио ово писмо с нашим архимандритом Захаријом. Ако је вама по вољи, тако се потпишите, пак да га отправимо Г. Архиепископу.“ Кад је прочитао, запита збор: „Је ли вам по вољи или није?“

Већина је одобрила. Бешеновски игуман Дионисије Николић, један од образованијих калуђера, примети: „То је добро, али ваља јешче приметнути два три пункта, т. ј. да ће калуђери бежати у Илок и у Варадин и у Турке.“ Диже се граја. Неки су се бојали, да се то не схвати као претња. Али председник дода: „Нека се метне! Ја сам то сам Г. Архиепископу из уст казао у Сегедину.“ Кад је то потврдио и раковачки архимандрит, пристане цео збор да и то уђе. Затим су се сви потписали; сваки је дао по 40 новч. за трошкове око писања и разашиљања.[20])

Али старији и искуснији чланови су знали, да хартија сама, ма како лепо била исписана и ма како тешки разлози били у њој — не чини чуда. Треба разлога који — звече. Бешеновски игуман напише на једну цедуљу „репартицију“ што ће давати „дишкреције“; намењено беше митрополиту 124 дуката,

[20]) Овај „молбени меморијал“ пришког збора није ми дошао нигде до руке, а збор је приказан према Истражном протоколу од 1754 г.

секретару 24 дуката, Андрију Андрејевићу, постфервалтеру варадинском, 12 дуката, и понешто дворским служитељима. Председник је рекао: „Даћу ја 15 дуката," богати архимандрит раковачки рече: „Даћу ја 20." Остале порезаше овако: Хопово 30 дуката, Шишатовац 20. Ремета 18, Бешеново 16, Врдник 18, Јазак 18, а остали ће дати како могу. Али кад је требало давати, запе цела ревена. Неки почеше викати, да у то „неће пристати, нити имаду откуд давати." И у тој буци оде свако себи.

Спиридон је после, са знањем својега архимандрита, извршио одлуку иришког збора.

Можемо мислити, како се изненадио митрополит, кад је у Будиму, откуда се још не беше вратио, добио молбу из које се уверио, да калуђери ни после беочинске наредбе не мисле да је питање о осопштини свршено, него се још нечем надају. Одговор његов на меморијал је ипак миран.[21])

„Посредѣ нощеденныхъ трудовъ нашихъ за вѣчное святыхъ монастырей благостояніе подемлемыхъ случится намъ изъ иришкаго вашего, невѣдомо коимъ духомъ совокуплѣннаго собора подъ 10-ымъ сего пріяти мірскихъ похотей полное писаніе", — тако се почиње одговор из Будима од 18 марта. Ви мислите, тако, од прилике, наставља митрополит, да сам општежитије у светим фрушкогорским манастирима ја увео. Није оно од мене, него од самога господа Бога и његових светих апостола, богоносних отаца светих, свих благочастивих наших српских царева, кнезова, деспота и богоугодних ктитора и оснивача. И сва побожна братства сматрају општежитије као први знак својега анђеоскога лика. Само су сремски калуђери узели осопштину. Али она није законита, а докази за то наћи ће се у беочинском циркулару од

[21]) Хоп. Циркул. Прот. бр. 50 (18 марта 1754 г. из Будима).

*

1 авг. прошле године. А који су заборавили на своје обете дане Богу, који имају „чрево неситое“, те грамзе за осопштином, нека знају, да је у Илоку и и Варадину такође општежитије а не осопштина. Саветује им, да се већ једном прену, да се отргну од „пристрастних и развраштених похотеј“ и да се покоре Богу.

Али се сад није могло остати само на саветима и писмену решењу. Требало је и учинити нешто чиме би се прибавила несумњива важност беочинској наредби. То је врло добро знао тако искусан администратор, као што беше митрополит Ненадовић.

Он се вратио 30 априла у Даљ, и ту је коловође иришкога збора, три архимандрита, који су, јамачно, по обичају дошли да га дочекају, — „арестовао“ и сутрадан их спровео у Карловце.[22]) Али то није све. У току маја опет је архимандрит Вићентије обишао манастире, спровео истрагу[23]) и начинио нов ред, а још тога лета ће цела ствар доћи пред Синод. Митрополит је, дакле, учинио све што је могао, да питање о осопштини коначно скине с дневнога реда.

Коловође отпора су, дакле, лежале у Карловцима с оне стране браве. Сад је пошао архимандрит шишатовачки од манастира до манастира. Глас о том, дабогме, брзо се разлетео по Фрушкој Гори. Настало је још последње узбуђење, још последњи трзај, па ће онда цела ствар лећи.

Врдnички ђакон Григорије Вукановић (који је после четири године побегао из манастира у Темиш-

[22]) Протоколон. „Срп. Сион“ 1904 стр. 400. — Хоп. Сабор. Прот. под г. 1766 јан. 28 у тачци 1); под 3) се на истом месту овако тумачи арестовање: „Узрокъ былъ, что онъ (хаџи-Захарија) предреченными монастырей настоятели покусилсе саборъ держати и у ономъ сабору на разореніе воведеннаго общежитія совѣтовати се и братію бунити и подписивати.“

[23]) Тада је постао Истражни протокол, који је послужио као најважнији извор за ову главу.

вар и тамо примио римокатоличку веру) дође у Раковац, говорећи, да га је послао игуман, и позивао калуђере раковачке, да дођу на збор да се договоре шта да се ради. „Ми, вели, нашега игумана не дамо, нити хоћемо бити у општини!“ Али су Раковчани, који су видели како је прошао њин архимандрит, мислили, да је паметније бити миран, па су ђакона одбили.

Аларм на узбуну давао је сад врднички игуман Стефан Зорановић, некадашњи свештеник лединачки, који се, пошто беше остао удов, покалуђерио. И он је био један од писменијих калуђера. Писао је намеснику хоповском Теофану и у два маха је слао јеромонаха Софронија Гавриловића, Острогонца, једнога од најписменијих калуђера. Овај је хтео да подбуни Хоповце, па им је рекао: „Јесте ли ви чули, шта се тамо чини? Архимандрит шишатовачки иде, те натерује на општину. (Види се из ових речи како су Фрушкогорци озбиљно узели митрополитову наредбу у Беочину). И у Шишатовцу се противили калуђери, а он им ћивот запечатио и цркву затворио, а стража око манастира стоји, те чува калуђере, да који куда не утече. Веће ходите, што ћемо чинити, да се не дамо.“ Ни Хоповци нису смели ни да се макну. Дође Софроније и други пут, те им рече: „А дете, људи, да се саберемо, да идемо пуштати наше старце; они за све нас трпе арест. Шта се ово од нас чини?“

Хоповци су се, наравно, узмутили, али отворено нису смели ништа да чине. И ђакон Григорије долазио им је двапут, те их је бунио због општине и храбрио их, да се не дају, него да стоје тврдо као и досад. Хоповци су мудро ћутали и чекали шта ће им донети архимандрит Вићентије.

Овај је у сваком манастиру питао прво, да ли се држе братија монашких правила, и то тачку по тачку, и о свему је водио тачан запис. Истражни судија је сазнао, да су многи и после забране задр-

жали своје имање. Хоповци су се оригинално бранили. Осим трапезе, веле, нису манастиру „досађивали“, него се свако сам старао о својим потребама. А овога пролећа су се договорили „позаради својих винограда“, те је, по заједничкој одлуци, сваки свој виноград дао винцилиру и погодио се с њим да ради цело лето. А међу собом су овако доконали: ако(!) манастир прими винограде у општество, нека манастир и плаћа винцилирима, ако ли пак буду њихови, сваки ће свој и платити. Али одлучни корак митрополитов учинио је своје; не само Хоповци, него сви редом изјавише, да ће „Их Екселенцији Архиепископу“ бити покорни, да ће општину чувати и да ће своје „движиме и недвижиме вешчи“ предати по протоколу, како је писато. „А за погрѣшенія, что они досадъ не исполнили, просятъ прощенія“.

Архимандрит је водио истрагу и о иришком збору. Теофан и Спиридон су могли све признати, јер су радили по наредби свога старијега. Раковачки и крушедолски калуђери су признали, да су знали за збор, али, према информацији њихових старешина, они нису мислили, да се у збору крије увреда митрополиту, нити су хтели каку „противност“ или „конфусију“.

Мудри игуман Атанасије лепо се извукао. Виђентије га није затекао у манастиру, јер је, на позив митрополитов, био отишао у Карловце. Његов намесник је исказао ово: они су мислили, да се сабор у Ириг сазива стога што су архимандрити, кад су пратили митрополита, добили каку заповест, коју треба братији објавити; или ради каких трошкова или због парнице што је имају с илочким спахијом. „Ако ли пак за што друго, рекао им је игуман, како нешто чујем, да они хоће молити Г. Архиепископа позаради осопштине; и када би то Г. Архиепископ учинио, што је једанпут утврдио, ја не би унапредак његову реч и његову заповед никогда послушао.“ И тако је игуман рекао намеснику: „Иди ти, намесниче, у Ириг.

те ћеш видити тамо што зову, а ја тамо ићи нећу.“ И тако је намесник отишао.

Компромитоване игумане Бешенова, Јаска и Врдника је Вићентије онда свргнуо с управе и одлучио их на шест година од свјашченодјејствија. Како се архимандрити постављају на управу за живота им, Вићентије је три архимандрита, који су већ чамили у „аресту,“ за њихова „погрѣшенія и клетвопреступленія“ одлучио од свјашченодјејствија и началства на шест година. На управи ће их заменити за то време један намесник с већом влашћу. Архимандритима ће остати првенство само у цркви, у трапези, и у братском сабору, као заклетим старцима.

Али је митрополит братији дао и неку накнаду за осопштину. Архимандрит Вићентије објавио је нову уредбу: с благословом Њ. Екселенције Г. Архиепископа има сваки брат од општества добити 12 фор. на годину „на ситни трошак, т. ј. сапун, чешаљ, прање, јелеј у кандило.“ А кад се у општеству прода вино, ракија, марва и буде се имало откуд, нека се да братији и одело и обућа из општества, како не би ишли голи ни боси. Ако коме брату ван манастира ко удели што, хаљине, кошуље, обућу или у новцу (осим парусије, сарапдара, проскомидије, по сарандара), нека је његово, само треба то да јави настојатељу, да се зна откуда је.

Настојатељима пак заповеђено је, да се старају о трапези, да братија не буду гладна ни жедна, али да се у том држе устава, не „преизлише и преко мере, већ умерено и чиновно.“

29 јуна се састао епископски Синод у Карловцима који је 6 јула, у својој четвртој седници, узео у претрес и питање које је за читаву последњу годину узбуђивало Фрушку Гору. Синод је наредио безусловно општежитије, али је помиловао настојатеље који су тражили осопштину. У нади да ће се попра-

вити, Синод их разрешује од забране и опет им допушта „свештенодѣйствовати“, а трима архимандритима враћа и управу манастира.

Митрополит је набрзо затим „екстрактом“ објавио манастирима синодску одлуку и уза њ је послао свој пропратни циркулар. У тешком тадашњем канцеларискомъ стилу овако почиње циркулар: „Въ коликую слѣпоту нѣкія отъ васъ въ прошлихъ днехъ мірскія на особщину проклѧтую похоти привлекоша, и во еже отъ Бога и святыхъ его апостолъ и богодухновенныхъ отецъ святыхъ заповѣданную, отъ царейже нашихъ благочестивыхъ и прочихъ христолюбивыхъ ктиторовъ уставоположеное въ монастырѣхъ фрушкогорскихъ такожде воведеное общежитіе любомятежными предпріятіи разрушити и тѣмъ клетвопреступства повинный учинитися дерзнуша — всѣмъ вамъ явно и извѣстно есть.“ Али је ево, наставља се даље у циркулару, и свјатјејши Синод наредио, да општежитије „ненарушно хранится и твердо.“ Стога унапредак нека се не обазиру ни десно ни лево, него нека обема рукама приме општежитије, и општину нека тврдо држе, и нека се „сходно и усрдно“ брину о манастирском имању. „Радите и газдуйте, вели, умножите и отъ всѣхъ странъ монастырску прибыль, не по нуждѣ, но яко сами себе накормляйте и всячески единодушно вси прионите и трудите се о напредку монастырскомъ, аще хощете ясти и пити и одѣватися, занеже вѣсте св. ап. Павла глаголюща: Не дѣлаяй, да не ястъ“. После обичних поука о лепом међусобном животу завршује Ненадовић циркулар наредбом, да се одсад на сваком службеном спису има потписивати: „въ общежителномъ монастырѣ имярекъ“, и да се „и въ найменшей цѣдули сіе вписовати не оставите.“[24])

[24]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 53 (11 јула 1754 датован у Грегетегу). Штампао Д. Руварац у „Срп. Сиону“ 1904 стр. 717.

Тако је енергични митрополит Павао најзад скршио отпор калуђера и увео у фрушкогорске манастире општежитије.[25])

[25]) У потаји је у појединим случајевима било осопштине и после. У крушедолском саборском протоколу под 23. окт. 1758 г. читамо, како је арх. Вићентије учинио уредбу „коње, кола, слуге да монастир држи у општеству, и кад се који пошље на дјело опште, да му се да на чему ће ходити, *а по себи да не дрзне ниједан држати.*“ — Год. 1767 је у Хопову Јоаникије Јовановић због с игуманства, што су га ухватили да има осопштину. „Игумена же бывшаго Јоанікіа вещи, *яже во особщини противъ общежителнаго правила содержалъ*, взяти суть въ монастырь и за преступленіе свое изъ мон. да не исходенъ будетъ никамо за единъ годъ“ (Хоп. Саборни Протокол под 20 јан. 1767 год.). Исте године је у Крушедолу јеромонах Симсон од домаћег винограда својих синоваца оцепио 30 врста под грожђем „и на своју страну именовао и обрао и особито, кроме манастира, свезао кљук у перњавор.“ Братија су протестовала против тога и у репорту митрополиту дала ову оригиналну изјаву: „Одсад ако би се у напредак брат покусио, да би што најмање по себи имао или кроме општества којега брата називало што, тако објешчавамо се, да оиакога *нећемо тајити, но оћемо абије В. Ексел. јавити.*“

ГЛАВА III

Раздор у Хопову после повратка општежитија

Истрага у Хопову — Нов ред — Намесник Теодор Милутиновић — Асуђает Антоније Поповић — Како је Теодор започео своју службу — Хаџи-Захарија се враћа из „ареста“ у Хопово — Живот хаџи-Захарије Миливојевића — Карактер му — Вражда између Теодора и архимандрита Захарије — Карактер Теодоров — Раздор у манастиру: Теодоровци, Захаријевци — Сукоб због манастирске славе — Сукоб Теодоров с Теофаном — Теодор се тужи митрополиту на хаџи-Захарију — Братство тужи Теодора — Истрага — Суд — Изасланици митрополитови умирују братство — Хаџи-Захарија залаже своје драгоцености у дуг — Митрополитова посланица Хоповцима

Као што узбуркано море не може брзо да легне у своје корито, него још дуго, пошто бура престане, баца своје таласе, и треба му времена да се смири, тако се ни у фрушкогорским манастирима, и после синодске одлуке, није узбуђење стишало. У Хопову се после страсне драме од године 1754 одиграо још подужи епилог.

Кад је 1 маја изненада затворен архимандрит хаџи-Захарија, остао беше на управи манастира Хопова намесник Теофан Марић, који је и сам био у неколико компромитован због иришког збора. 21 маја се појавио, „по указу“ митрополитову, у Хопову чест, али не увек и мио гост, шишатовачки архимандрит, и спровео је истрагу.

(по фотографији др Радивоја Симоновића)

Манастир Хопово с јужне стране (у садашње време)

Испитао је пре свега, да ли се испуњавају правила Вићентија Јовановића „у 34 пункта“ и „придатихъ 8 пунктовъ Ихъ Екселенціи.“ На 34 тачку, која наређује, да се настојатељ у важнијим стварима саветује са одбором калуђерским, т. зв. заклетим старцима, одговорише братија, да за послове манастирске нека братија знају, а за неке послове не знају, јер архимандрит има неку чудну нарав, „и кад што намисли, оно и учини, никога и не пита.“

Архимандрит Вићентије је даље испитао, да ли су сви дали све у општину (чули смо шта су одговорили), и да ли су урадили оно што им је о ланској визитацији наређено, па се уверио, да су нешто урадили а већину нису.

Онда је архимандрит прегледао економију и рачуне. Дознао је, међу осталим, од братије, да је хаџи-Захарија још 1751 године, кад је постао архимандрит, узео манастирских новаца 557 фор. и дао Г. Архиепископу, а братству неће да каже, шта је радио с новцем, и да је донео од Г. Архиепископа за Павла синђела у парусију пар хаљина, које он и носи.

Најзад је испитао намесника и Спиридона о иришком збору и све разабрао и записао, наредио којешто, и тако је завршио истрагу.[1])

На недељу дана после тога (27 маја, јамачно пошто је добио нова упутства од митрополита) дошао је Вићентије опет у Хопово и начинио је у манастиру нов ред.

На површину искаче човек који ће за неколико година имати видну улогу у Хопову, и који ће у току даљега приказивања стајати у средини нашега интереса. То је јеромонах Теодор Милутиновић, по-очим Доситеја Обрадовића.

Вићентије је донео у манастир „указ“ митрополитов по којем је хаџи-Захарија на шест година од-

[1]) Истражни протокол, у хоповском делу.

лучен од „свјашченодјејствија“ и осуђен „да је празан команде у манастиру.“ Али се на његово место не поставља нов настојатељ, него се установљује провизорија. Постављен је за намесника јеромонах Теодор, али са ширим кругом рада и већом влашћу него што намесници имају иначе. Сви му се у манастиру морају покоравати као игуману, али он ипак не сме носити то име, нити му га братија могу давати. Њему се даје као помоћник јеромонах Антоније Поповић, који не може ништа предузимати без знања Теодорова. Теодор ће бити врховни намесник, а Антоније просто намесник или „асуђаст“. Али се и њих двојица морају договарати са осталом братијом, нарочито са заклетим старцима. Први ће им посао бити, да попишу све што је предато у општину, и да онда о свему „репортирају“ митрополиту. Који од калуђера не усхте дати своју осопштину, „своя движимыя и недвижимыя вещи“, тога нека јаве митрополиту, и тај ће „подлежати отговору и наказанію“. Али се и намесницима препоручује, да своју дужност савесно извршују и да се пазе с братијом.

Преплашени калуђери су, хтели не хтели, пристали на све и дали су писану изјаву, да су на овој уредби Њих Екселенцији благодарни.

Оба нова чиновника су истога дана положили насред цркве заклетву. У њој обећавају, да ће бити верни Богу, вери православној и „святой, соборной, апостолской и католической и ерусалимской церкви“, и да ће право држати сва предања и каноне за живота, а митрополиту да ће бити покорни и послушни, да ће се савесно бринути за манастир, да ће се правила држати и да ће о свему „принципалу репортирати“. Ако тако не буду чинили, да падне на њих клетва и да буду лишени „сана и достоинства“.[2])

[2]) Изјава братства хоповског и заклетва намесника у Истражном протоколу.

Испод заклетве у протоколу Вићентијеву обојица су се потписали. Већ се по потпису види, да Теодор није Бог зна како писмен човек. О визитацији му је комисија издала оваку сведоџбу: „Въ писаніи искусанъ, читати и поняти вѣдаетъ, писати помало". Сад је у најбољим годинама, навршио је 40-ту, а родом је Ваљевчанин. Рано је дошао у Хопово и ту изучио књигу. Од 17 година се ту постригао, али се тек у 27-ој години зађаконио, а рукоположио га је епископ „шлавониски", бивши игуман хоповски, Никифор Стефановић (не каже се у протоколу где). После четири године (4 децембра 1734) рукоположио га је за свештеника у Пакрацу, у саборној цркви, епископ „хорватєки" Симеон Филиповић. Везе са пакрачким двором одржавао је Теодор и после, за епископа Софронија Јоансвића. Те везе потичу јамачно отуда, што су оба епископа била Хоповци, те су имали прилике да заволе жива и отворена калуђера Теодора. О генералној визитацији је Теодор манастирски духовник. То се изреком нигде не вели, нити се где он тако зове, али од 26 хоповских калуђера 17-орици се он спомиње као духовник, а духовничка служба се давала угледнијим калуђерима. Од фамилије није имао никога.

Од књига је визитацијона комисија нашла у њега само најпотребније: требник, полуустав и псалтир. Нашла је, даље, да има „одѣяніе чинно", и то два пара хаљина. Какву је осопштину имао, то смо видели, а покућство у ћелији му је било ово: сто, 3 кожне столице, постеља, јорган, ћилим, 2 чаршава, модроц, 3 стара јастука, ибрик и леген бакарни. Од утвари имао је свилен епитрахил. По наредби морао је, осим остале своје осопштине, предати у општину: бакаран котлић и тенџеру, сахан, калајлију и 2 калајне кашике. Теодор је, дакле, био калуђер обичног, сиромашнијег стања.

Помоћник је био по годинама вршњак Теодору. Био је то крупан и брадат калуђер. Прво је био

мирски свештеник, па кад је обудовео, дошао беше пре 9 година у Хопово и ту га је постригао крушедолски архимандрит Никифор. „Таинства и прочія церковныя уставы отъ чести разумѣетъ, читати, пояти и писати вѣдаетъ". Богослов је, дакле, био слаб, али је практичне свештеничке дужности знао.

У руке ове двојице је архимандрит Вићентије предао судбину манастира Хопова, док је прави старешина лежао у „аресту" карловачком.

Врховни намесник је био човек танкога образовања а и малога васпитања, од природе добра срца и веселе нарави, али своје главе а прав; по навикама више световњак, него монах — као већина ондашњих калуђера. Своју владу је започео тим, што је истога дана, када је примио управу и положио заклетву, да ће „братију содержавати и љубити, како старе тако и младе, једнако", монаха Авакума, без сабора и без ниједног заклетог старца, повалио и својом руком му ударио 25 жестоких удараца. А десет дана после тога још је горе прошао монах Симеон. Намесник је наредио „пађенију", т. ј. заједнички рад све братије, у овај мах, да се цепа лико. Несретни Симеон беше заспао. Намесник га нађе, избије га, опсује му „пас-мајку" и назове „унцутом", и, ваљда, кад се јадник оградио против бруталног поступања, намесник се није тргнуо, него му је, претећи, довикнуо: „Ударићу ти 50 батина, пак не иди митрополиту, но иди к цару те ме тужи!"

Са хаџи-Захаријом Теодор већ од прење не беше у љубави; архимандрит већ неколико година није хтео с њим да говори. Теодору је сад годило што је он господар, наместо Захарије, па му је једном приликом, док је архимандрит био у затвору, псовао и оца и матер и претио, да ће му 100 батина ударити и сву ће му браду очупати.

Прва седница братског сабора под новим старешином беше 4 јуна. Тада је пред свима прочитана

митрополитова наредба. Стари намесник Теофан је положио рачуне и пред свима предао тефтере и све што му је било поверено.

Али Теодорово царовање не потраја ни добар месец дана. Као што чусмо, 6 јула епископи у Синоду намоле митрополита, те овај попусти, и Синод сва три непокорна архимандрита помилује. На два дана после тога се стари хаџија, посрамљен и сломљен, врати у Хопово.

Хаџи-Захарија Миливојевић је био већ старији човек, ушао је у 64-ту годину. Родом је био из Тителa, а учио се у Бешци код некога поп-Раке. Као момче је дошао у Хопово и после три године искушења се, још млад, замонашио, зађаконио и запопио; 16 година потом га је Мојсеј Петровић поставио за игумана, и после је више пута био одликован том чашћу. Мора да је био у оно време један од угледнијих калуђера, кад га је Ненадовић друге године својега митрополитства произвео за архимандрита.[3]) О генералној визитацији уписано је о њему, да је „в писанији довољно искусан, читати, појати и писати изрјадно". Један доста познн извор[4]) тврди, да је за архимандрита постављен „због његових отличних манастиру учињених заслуг." Једна би така заслуга била и то, што је његовим „настојанијем и трудом" 1747 год. о трошку Бечејца Михајла Чокића манастир добио „кивот нов от древа ораова изрјадњејше пилторским послом устројен", који је стао 513 фор. 13 новч. У кивоту је лежало „многоцѣлебное тѣло, цѣлокупно, св. великомученика Теодора Тирона". Његова је заслуга још и то, што је наместо опале дрвене црквице у Старом Хопову 1751 год. сагрђена нова, зидана. Прећашња је славила св. Николу, а нова је

[3]) Ваљевски еп. Доситеј Николић 1735 год. хтео је да у његову корист захвали на епископству (Јакшић „О Вић. Јовановићу" 153). Те године је Захарија био игуман.

[4]) Иринеј Радић „Повѣсть о мон. Хопову" стр. 11.

освећена св. великомученику и „цѣлебнику“ Пантелејмону и то стога, што је тај светитељ био „заветни патрон“ хаџи-Захаријин.[5])

Хаџи-Захарија је био побожан човек, али тек калуђер својега доба. Побожан, наравно, у ондашњем смислу. Зацело се не може одрећи побожност човеку, који се у оно доба,[6]) при онако тешкој комуникацији, преко земаља у којима није било скоро никаке јавне безбедности, кренуо да стече часни назив „хаџија“. Али је он монаштво схватао онако како су га онда сви схватали. Монашки обет сиромаштва није у њему сузбио жудњу за имањем и тецивом. Он је имао лепу осоппштину за коју се веома одлучно борио, па је за њу и страдао. Волео је и раскошност. Имао је „чинно“ одело, међу осталим црну бунду, алију, џубе, ћурдију и доламу од црне „дамашке“. Имао је, даље, осим собњег намештаја, и којекаких ситница (уз остале и огледало), а и скупоцених ствари, тако: епитрахил златоткан, набедреник златом везен, с китама и иконама, који је вредео 40 фоpината, крст водичарски сребром окован и украшен камењем, 3 крста вратна, голпион оковат и позлаћен, украшен камењем и бисером, кандило сребрно и гдешто позлаћено и украшено камењем, 2 чаше ракиске сребрне па позлаћене и свиле за један стихар. Ове драгоцености су процењене на 270 фор.

Хаџи-Захарија је био човек тврде главе. Братија се туже на њ да има „неку чудну натуру“, кад што намисли, оно и учини, никога и не пита. Већ шеснаест калуђера је он које отерао на пут (да просе за манастир), које протерао, те су на страни и помрли. Ово вели за њ супарник му Теодор, па ако и одбијемо од овога доста на претеривање, ипак ће нешто остати. Што је Хопово у борби за осоппштину водило

[5]) Ир. Радић ор. с. 12.

[6]) У једној рукоп. књизи хоповске књижнице има овај запис: „1732 л. 17 јан. пође игуман Захарија поклонити се св местом и св. гробу господњу.“

прву реч и што се том приликом истакнуло необичном дрскошћу, зацело ће бити највише заслуга његова настојатеља.

Врховни намесник Теодор се таман угодно сместио у власт својега противника, и, како је овај био осуђен на шестогодишње одлучење, надао се да ће још дуго управљати, кад ал' једнога лепог дана се појави у Хопову стари архимандрит, и то не само ослобођен од одлучења, него и с настојатељском влашћу. Може се већ мислити, да ће бити онако као кад се састану два паука крсташа у једној мрежи: биће очајна борба.

„Како је дошао архимандрит из Карловаца из ареста, од оно доба све попреко гледе један на другога. Теодор неће да се архимандриту покори, нити хоће да пита за послове монастирске, а сам не зна када је кому послу време, већ почне штогод пословати, а архимандрит прекрати; а архимандрит кад кому заповеди да што ради, Теодор поквари. И тако је све сметено помежду њима. Тако су и винограде обрали и вино истакали, и тако су и прочи послови сви сметени. Нити нас могу слуге дослужити, а и братији се досадило свакога сабора мирити њих двојицу. Теодор се опије. пак псује свакога кад архимандрит кому заповеди, да што послује или камо да отиде; Теодор на тога нападне псовати: — Зашто ми отимаш команду, то је моје дјело!"

Ово су речи јеромонаха Јоаникија Јоановића које је доцније, на истрази, исказао о почетку раздора, и његов исказ јасно осветљује ситуацију.[7]) Из исказа осталих калуђера и њихове тужбе, о којој ће се још говорити, види се сасвим јасно чудно владање намесника Теодора. Искази се њини у главном слажу.

[7]) Цела трећа глава је у главном израђена на основу докумената Митрополиске Архиве, наведених напред међу изворима под бр. 9 стр. 16. И овај цитат је оданде.

Ако калуђери понешто увеличавају грешке и преступе Теодорове, није чудо, јер им беше заиста додијао. Али да је у њих, дајбуди у неколицине, било довољно објективности, види се по том, што некоји криве и архимандрита или, управо, обојицу за сав раздор у манастиру.

У синодској одлуци, коју је митрополит из Грегетега послао 11 јула по свом архиђакону Вићентију, наређује се, да се архимандритима „паки прежнее въ монастырѣхъ повелителство и началство точно и по прописаному уставу" враћа. Ако би пак опет што предузели против општежитија, казниће се по заслузи и преселити у други манастир. Архиђакон Вићентије донео је од Синода још и наредбу, да хаџи-Захарија плати свој дуг манастиру (оних 557 фор. што је без одобрења братства дао митрополиту и које је братство преко архимандрита Вићентија тражило). Хаџи-Захарија није имао куд, него је истресао шпаг: дао је 200 фор. у готову новцу; затим 2 коња, која су му сродници поклонили, у 30 форинти; па остало је дао облигацију, да плати о Митрову Дне.

Намесник Теодор није могао да се помири са новом уредбом у манастиру која је укинула провизорију уведену 27 маја, а с њом и његово господство. Дошао је према мрском противнику опет у одвисан положај, који је он сад, као намесник, и после досадашњег самовлашћа, још теже осећао. Долазило је сваки час до трвења због компетенције власти у манастиру. „Ја сам овде како игуман, и нећу за свашто Захарију питати", рекао је једном Теодор, псујући архимандрита. Другом приликом је рекао: „Ја сам овде намесник и господар, нећу Захарију питати за свашто". Види се, да му је тешко било да прегори власт.

Ако архимандрит пареди своје поуздане људе Теофана и Антонија (Теодор их је звао „шпионима" Захаријиним), или млађе калуђере, на каку службу. Теодор их псује: „Шта се ви намећете на моју

службу? Ја сам наређен да управљам дјелом монастирским, а не Захарија". На оне који би слушали наредбе архимандритове викао је, да му отимају „намесничество".

„Архимандрит после ареста свега се уклоња, и мало је кад и здрав, све је болестан", тако гласе неколики искази. Али старо непријатељство, па онда упорност намесникова раздраживали су и њега на реакцију, тим пре, што се он, као старешина, осећао у праву да заповеда и влада.

Уз то је Теодор имао и много других мана, којима је мало по мало одбио од себе скоро сву братију.

Пре свега намесничке дужности, особито у економији, веома је овлаш извршивао. Кад је дошла берба, намесник се није побринуо, како ће се виногради обрати и десетак, најглавнији приход манастирски, покупити. Да није Антоније у Иригу десетак сабрао, у судове оправио и вино источио, и да није у манастиру шљиве испекао, манастир би имао голему штету. Антонију су помагали Јоаникије и Теофан. У опће је „асуђаст" Антоније вољно извршивао сваку наредбу архимандритову. У њега и у Теофана се архимандрит највише уздао, на њих се ослоњао, с њима се договарао. „Када камо полази, архимандрит напрво уђе у келију Теофанову, а у моју није ушао има четири године", тужи се после Теодор.

После бербе, опет због небриге намесника Теодора, осташе виногради незагрнути, баште незаграђене и непосејане. Ако је архимандрит потражио помоћ у Антонију, Теодор је узео да се тим ради против њега. „Видим да архимандрит Антонија подмеће на моју службу, од високе власти мње нарежденују, и с њим чини што хоће", тужи се Теодор.

Не брине се за службу манастирску, него оседла коња и иде куд хоће, а не пита никог, то је била опћа тужба на Теодора. „Све да му је с господом и официри бити", исказао је доцније, на истрази, један

Хоповац. Овај се исказ може потврдити. На њ се сумњало, да је ишао обрштеру Вуку Исаковићу у Митровицу, да пита за неко писмо (јамачно се ствартицала молбеног меморијала иришког збора). Имао је веза с бароном Пејачевићем.[8]) Живео је у пријатељским односима с епископом пакрачким Софронијем. После ће и то доћи у тужбу, како је оне зиме, кад је био намесник (с год. 1754 на 1755), ишао чак у Пакрац. У повратку је сврнуо у Илок, како се сам после правдао, да одмори коње и да се одгреје од зиме. Види га барон Брњаковић, те га позове к себи. Калуђерима хоповским је веома криво било, кад су после за то чули, што се он разговара с овим „врагомъ церкве нашея". Из Илока је Теодор отишао у Футог у спахиски дом, те је тамо ручао. Одавде у Нови Сад, тобоже да епископу бачком однесе поруку од епископа Софронија. Из Новог Сада пређе у Карловце и тек онда се вратио у Хопово. Разуме се, ишао је чешће и у Ириг. Теодор се брани, да је увек питао архимандрита, само двапут није, јер хаџија неће с њим да говори, а он беше зват на ручак.

Црквене дужности Теодор врло слабо извршује. туже се даље братија хоповска. У цркву слабо иде, чреду не држи, веће све да му је да ходи којекуда, а за манастир слабо и мари. Један случај особито доказује малу побожност Теодорову. У очи св. Петке питао га је нареклисиарх: „Оче намесниче, хоћемо ли чинити бдење преподобној Параскеви?" А он „обозрѣвся гордѣ" рече: „Кому ћу чинити бдење, једној вештици, једној бабетини!" Доведен после у шкрипац, Теодор се бранио, да није онако рекао, него је, вели, у шали одговорио: „Де ћеш свакој баби српској чинити бдење, а у московској књизи

[8]) О том је знао и Доситеј. У „Животу и прикљ." I, 104 меће Доситеј у уста игуману Теодору ове речи: „Ти видиш како ме љуби Г. барон Марко Пејачевић. Откако смо се год познали, љубимо се, како да смо рођена браћа; наше се нарави тако слажу, да се никад један другом омразити не можемо."

ни нема. А и тако има много гостију". Ово је, додуше, блаже речено, али побожан монах ни овако не говори.

Али је највише ексцеса чинио Теодор у пијанству. Тада би се његова нрава ћуд развратила до дрскости и суровости. Све поменуте мане су делили, у мањој или већој мери, и остала братија његова, а пијанство канда највише. Само што су се они крили и уздржавали. Теодор је мислио, да је сад дошло његово време, те је пустио срцу на вољу. Мало који дан није пијан, веле сведоци. Иде по манастиру пијан, те виче и псује архимандрита. Чули смо, како је псовао Симеона, а Стефану је псовао оца и матер, Антонија је назвао свињом. „Пијанчује сваки дан и којекуд ходи, а манастирски послови стоје, и ништа не ради већ псује и виче по манастиру, да није ниједан миран од њега".

Ако је и половина од овога истина, много је. Али да ни други писи били бољи, види се из овога догађаја. 6 новембра у трапези на вечери „напити взајемно један другога псовали (исказује Теодор). Николај искао више пити, а он не дао, и тако су се свадили". У свађи је Теодор назвао старијега од себе проигумана „псом" и „упцфутом"; шта је он натраг добио — о том кроника ћути. У напитом стању је намесник и био ко му је пао шака, особито млађе калуђере и слуге.

Па ипак, у његову одбрану се може рећи, да није за све сам крив. На истрази су неки калуђери исказали, да су обадва „љута" и „жестока". Све би добро било, да се њих двојица сложе, али они пркосе један другом. Монах Василије, родом Босанац, отворено је рекао: „За нестројеније у монастиру крива су обадва. Они се два носе, Теодор неће архимандриту да се покори, нити га за што пита, већ чини по вољи својој што хоће. А с архимандритом сложили се сви, те на Теодора мрзе, зашто њих Те-

одор псује и изобличује, што њима толики сродници долазе и они носе ракију и вино, те их часте"... „Како хоће архимандрит, онако неће Теодор, а како хоће Теодор, опако неће архимандрит" (исказ јеромонаха Никифора). А сви једнодушно признају: „Њих два носећи се, ми трпимо, а манастир пропада."

Калуђери су то признали тек после, кад је дошло до истраге и кад им је раздор већ дозлогрдио — после, од прилике, по године. Дотле су се повијали по ветру. Док је хаџи-Захарија био у затвору а Теодор био на врхунцу своје силе, братија су хвалила рад Теодоров и била с њим задовољна. Кад се хаџија вратио у манастир, рехабилитован од Синода, он је, силом своје власти, привлачио једнога по једнога. Архимандрит је кудио све што је Теодор радио. (Како смо видели, Теодор је врло често сам дао повод за то). Теодор се после бранио, да је радио све што је могао, али да му је архимандрит све кварио и говорио братији: „То не ваља што Теодор ради". Дошло је једно доба у које се братство расцепило на две странке, једни су се звали Тодоровци а други Захаријевци. Два су се супарника упорно носила.

Најзад је морало доћи време да се мегдан одлучи. Које нетактичност Теодорова, због напрасите му и бруталне нарави, које настојатељска власт Захаријина поколебаше калуђере: један по један пристајаше уз архимандрита а бедни Теодор остајаше све усамљенији. Напокон је постала опћа поклич: „да нам беду Теодора скину с врата." Уз Теодора је остао само његов питомац, јеромонах Павао Мишковић. Једини је он после на истрази изјавио, да није имао разлога викати на свога духовника. Али је један Павао мала помоћ за Теодора Немајући за што да се ухвати, Теодор је онда почео викати на архимандрита, што хоће да прави каруце за 80 форинти, а овамо манастир има дуга, и тражио је, да Захарија већ једном исплати своју облигацију од 300 форинти, јер је Митров Дан давно прошао.

Тако је у борби прошла јесен а скоро превалила и зима. Немир и незадовољство беше велико, али није излазило изван зидина манастирских. Али је најзад морало доћи до прелома. Још неколико сукоба, и ствар изби на јавност.

Братски сабор пошље 20 јануара Антонија на Живачку бару ради рибе. Теодор се не беше вратио из Пакраца (о чему је била реч). А када је тога дана дошао с пута и чуо о чем се ради, рече: „Ја ћу тамо ићи". Оде на бару, с баре у манастир Фенек, из Фенека у Земун, и тек се после седам дана вратио у Хопово. Кад је после дошло до тужбе, бранио се Теодор, да је на бари био лед (те је, ваљда, због тога морао дуже чекати на рибу); узео је рибу и послао у манастир, а сам је преко Фенека отишао у Земун и однео писмо Марку „штотриктеру", у којем га епископ Софроније моли, да му набави неке ствари из Београда. А није истина, брани се још Теодор, да има у Земуну рода, како га обеђују.

Приближивао се празник св. Теодора Тирона, којега манастир Хопово слави. Пред празник на братском сабору се братија обично о свему договоре. Теодор је у разговору питао архимандрита, ко ће с њим (с Теодором) ићи да зове Њих Екселенцију на славу. Захарија је само нешто простењао — а то му је био обичај, кад му што није право. На братском сабору 13 фебруара договорили су се, кога ће звати са стране на празник. Братија су мислила: „Како смо досад имали обичај, тако и сада. Прво Г. Архиепископа, тако и проче монастирске приложнике и свете монастире". Архимандрит онда на сабору нареди намеснику, да спреми све што треба за славу, како ће госте дочекати, а Антонију и Мојсеју, да иду да позову митрополита на празник и да узму у Вардину и Карловцима све што је од потребе. По дојакошњем обичају наредио је и осталој братији, шта ће бити чија служба, на пр. ко ће госте дочекивати, ко ће кухину надгледати.

Теодор је осећао да га је овом наредбом архимандрит обишао, јер, ако не може настојатељ ићи да позове митрополита, онда би то била дужност намесникова. Дало му се на жао, што неће моћи ићи у Карловце, па, изашавши са сабора, поче пред неколико калуђера псовати што је горе и црње могао и архимандрита и цео сабор. Како су после у тужби навели, псовао је архимандриту оца и матер, назвао га псом, а сабору је рекао: „С.... се ја на тај сабор“! Теодор се после овако бранио; вели, архимандрит га је карао, а он је онда, кад је изашао из сабора, рекао: „Матер му и оца таковому сабору, и пос.... се на сабор такови — ино саборише а друго говорише!“ — а то је од прилике то исто.

Кад је архимандрит дочуо, како распаљени и озлојеђени намесник виче, рекао је калуђерима: „Идите Теодору, те му кажите, што то чини? Кад ће он ићи у Карловце, на што ће овде госте дочекати? Овде ваља риба, месо, дрва, зоби и прочаја што не имамо у манастиру; то ваља Теодор да спреми све, и то је намесничка служба и брига“. Кад су ово јавили Теодору, мало се утишао, јер у речима архимандритовим заиста беше разлог.

Како је слава прошла, не знам, јер у изворима нема нигде помена о њој. Али да није било све као што треба, то се види. Кад се после славе, 20 фебруара, сакупио сабор, да се договоре о манастирским пословима, архимандрит је интерпелисао Теодора, зашто га псује пред странским људима и пред братијом. Теодор је мислио, да је у одбрани најбоља тактика нападати, па затражи од хаџи-Захарије манастирско дуговање му. Архимандрит на то одговори: „Откуда ћу ја дати 300 форинти, кад је моје добро све у општество узето? Откуда би ја могао што платити и себе што помоћи? Узели сте од мене 200 фор. и два коња у 30 фор. И за то не знам куда сте потрошили.“ И они исти калуђери, који су пре тужили архимандрита за дуг, сад, које прекосећи Те-

одору, које, ваљда, од жалости према старцу — опростише 300 фор.

Него паметнији на сабору улучише ову прилику те, не знам већ по који пут, измирише два супарника. Опростише све један другом, а сабор Теодору. Али помирење није ишло од срца. Старе задивљале ране се не могаху једним махом залечити. Сутрадан архимандрит нареди Теодору и Антонију да иду у Ириг, да већ једном уместе казане и испеку ракију. То је била прилика да се окуша послушност намесникова. Антоније послуша наредбу архимандритову, а Теодор — не оде у Ириг.

На три дана после тога догоди се нов сукоб. Ирижанин Аћим Вујић дошао по 20 форинти што му манастир беше дужан. Намесник га одведе у ћелију, донесе најбољи шиљер, те почеше пити. У тај мах дође у манастир Обрад Радонић, грађанин новосадски. Он је већ био ктитор беочински, а сад је наумио да направи ћивот св. кнезу Лазару, те је дошао да види скупоцени и лепо израђени ћивот св. Теодора. Када напитом намеснику јавише, да је дошао Обрад, рече: „Је ли донео милостињу? Ако није, то нека иде без трага, пси му мајку!“ У трапези се повела после и о том реч, и братија су замерала намеснику што није у ћелији. „Какав би ја намесник био, бранио се Теодор, а не би смео изнети човеку чашу вина!“ Реч по реч, те се Теодор и Теофан, који је такођер био напит, љуто завадише. Намесник је опет истресао свој речник погрдних речи. Назвао је Теофана „псом“, „унцутом“, „монастирским татом“ који је седам парусија изео. Теофан се, наравно, за ово тужио архимандриту. И овај је плануо: „Зашто га писи изгазио!“

Позван, после, од истражне комисије на одговор за ове погрде, Теодор је за овај сукоб признао, да су се свадили и псовали и да су била пијана обадва. Али је у нечем изменио своје речи које је тада рекао, наиме, он није рекао за Теофана да је изео па-

русије, него за — архимандрита, „за које сви знаду и говоре“.

Стање је постало сасвим несносно. Намесник у завади са старешином и у опозицији са целим братством — то је нешто што нема смисла у манастиру. Морало се преломити или на једну или на другу страну. После манастирске славе није нико говорио с намесником, осим Павла. Ниједан служитељ није долазио њему нити га је ко слушао, него одлажаху Захарији и Антонију. Поноситом „врховном“ намеснику се дало веома на жао, што га сви презиру, „као да су га касирали“. Он се послужи ратном тактиком: да први нападне, пре него што би њега напали. Дозове својега верног Павла и 25 фебруара му диктује тужбу митрополиту против хаџи-Захарије.

Теодорова тужба је веома неписмена, гдешто сасвим конфузна. Тужилац је и сам осећао, колики ће бити мален морални утисак тужбе на којој је потписан он сам против хаџи-Захарије, на чијој страни је стајало скоро цело братство; али се више није могло трпети. „Сваким начином, тужи се Теодор у писму, ради хаџи наш архимандрит, како ће инаго на моју службу поставити“. То се видело лепо на саборима братским и пре славе и после славе. Место да врати манастиру што је дужан, он тражи да му се врати и оно што је дао. Теодор моли нову инструкцију „поред које ћу се ја водити, зашто оно је било када је (хаџи-Захарија) био отлучен“. (Види се из овога, да се Теодор још 25 фебруара држао наређења од 27 маја ланске године о провизорији). Тужи се, даље, на својега помоћника Антонија, да је „човек свиреп“; „ја се не чујем код њега“, треба га стога заменити млађим. На крају долази пасус који је тако нејасно стилизован да му се смисао може само нагађати. „На истом Антонију, вели, има јешче исправљенија, и што подмеће некојега попа Мојсеја на духовију, не само ништа ино, него, једно, из Жабља поп, друго, дужан јему хаџи-архимандрит, пак

подмеће га које на пут, које камо може бити у монастиру духовник, зашто је и онако типикар, а камо на који протопопијат". Смисао ових магловитих израза биће ово: Теодор тужи архимандрита што протежира Мојсеја, који је некад био жабаљски поп (Захарија је Тителанин, дакле, неки земљак Мојсејев), за духовника у једном протопопијату и за путника (што скупља милостињу за манастир), али из нечистих побуда. (А за духовнике и путнике су се калуђери отимали, јер се онда калуђер на дуже време ослободи манастирске стеге, проће света, а може што и да ћари).

У исти мах је Теодор својом руком написао писмо некоме епископу у којем се тужи на „тајника" архимандритова Теофана. „Јако се овај ћорави ваз-бесио, ваљало би мало да се истиште, да се отвади Мојсеова и Мисаилова именија" (и у тужби вели Теодор, да Теофан „јешче дише Мојсеовим и Мисаиловим остатком", дакле је бацио сумњу на Теофана, да је покрао поменута два калуђера, ваљда на самрти им). Писмо нема датума, а не види се коме је епископу упућено.[9])

Кад је хаџи-Захарија чуо камо је потегао његов намесник, шта му је друго остало, него да се и он крене. После два дана (27 фебр.) оде из Хопова тужба против намесника са шеснаест потписа; у тужби су наведена сва његова чуда и покори (знамо их, јер је по тужби приказиван досле заплет хоповски) и шта „одавна" трпе од њега. Молба се свршује с апелом на митрополита, „бједи опакија, коју више терпјети не можемо, освободити нас".

Јамачно се Теодор није падао, да ће његова тужба на ово изаћи; скоро цело га братство тужи и

[9]) И на писму, као и на тужби, записано је на леђима Ненадовићевом руком: „II. в' Карл. 26 феб. 755," дакле и писмо је писано кад и тужба. Писмо је јамачно упућено епископу Партенију.

тражи, да се он скине с намесништва. Требаше утисак тужбе ублажити, те забринути Теодор седе и 2 марта својом руком напише, мучећи се и кубурећи, писмо митрополиту. Извињава се што писмо не пише Павао. Зато што се није потписао на тужби, хоће остали да га протерају из манастира; „да смије, он би преписао ово писмо, не би моје грубијанско слово посилао Вашој високој власти". вели Теодор. И у овом писму има нејасних алузија и збркапих реченица.

„Знам да достојин нисам толико стуживати Вашој високој власти, обаче нужда ми је, што су предавали посланици ажије архимандрита у конзисториум", тако почиње Теодор. Он види откуд ветар душе; све су то братија учинила „навођењем оца архимандрита". „Само како ћу ја ни(?) бити с њим у служби, понеже неким се цеп суши" (Теодор, ваљда, циља овде на то, да би многи хтели да развлаче из манастира, а он им не да). Они га срамоте и протерују у овој јакошњој служби, а овамо је он манастиру много привредио: донео му је многу милостињу у новцу и житу, што се може и доказати. Да није он намесник, не би пови торањ „изашао ни два кловтера. како ће и маормајстор атестирати". Сва му је кривица у том, што је „контра аџи-архимандриту". А ево примера правичности архимандритове. Антоније насадио под Иригом воћњак и шест мотика винограда, и брао шест година, а када је дошла наредба да се све преда у општину, он све поклонио брату у Иригу, па њему хаџи-Захарија ништа. Тако он и другим својим љубимцима гледа кроз прсте. Стога „припада подножију" митрополитову: „презрите сву њихову клевету, да ме не срамоте овом јадном службом, бар ма докле дође наш господин владпка Софроније", „а сваки ће ми се насмијати: ни пол года јешче (писам провео као намесник) пак хоће да ме осрамоте (т. ј. скину са службе)". „Ако сам крив, на Ваших свјатих ногах волим умрети и у Вашем аресту, него да ме срамоте".

Види се из писма, да би Теодора највећма пекло, да га скину са намесничке службе, па, можда, за казну да га преселе у други манастир. Он је имао по околини много одличних познаника и пријатеља; амбициозног човека је тиштало што ће глас о његовој „срамоти“ пукнути по Срему. То се мора ма на који начин предупредити. Стога је, јамачно у ово исто време, писао и једно писамце на комадићу хартије. без датума. Писмо је упућено неком архимандриту, без сумње Вићентију. Преклиње га, нека моли митрополита, „да у садашње време не исходим (ваљда, да га не преместе у други манастир), понеже от велике срамоте не знам што ћу; пронеће ме по свјуду“. Него нека митрополит засада остави тако како је, и нека учини мир. Као што видимо, носити и силовити врховни намесник се сад на сву меру понижује и ништи.

Али се парница није могла обуставити. 8 марта се појавише у Хопову два архимандрита, раковачки и шишатовачки, као изасланици конзисторије, да на основу тужбе Теодорове спроведу истрагу. Испитали су прво цео збор, па су онда некоје калуђере на само питали. Ставили су на братију ова питања: Зашто архимандрит неће Теодора за намесника; је ли чинио сабор пред празник св. Теодора, и што није Теодора послао у Карловце да зове архиепископа, него Антонија и Мојсеја; зашто призива Теофана, те с њим тајну некаку има; има ли Теофан каки остатак пок. Мојсеја и Мисаила да је затајао; после празника је ли архимандрит каки сабор сабрао на Теодора, је ли Теодор искао 300 фор. од архимандрита, и оних 200 фор. што је Теодор примио од архимандрита, је ли са знањем свију вас; Антоније асуђаст како држи своју службу, слуша ли архимандрита и је ли што вредан (штетан) манастиру; је ли архимандрит попу Мојсеју што дужан.

Братија су одговорила оно што нам је из доса-

дашњега причања познато. На заједничком испиту сви су, осим Павла, „питомца Теодорова", једногласно сву кривицу бацили на Теодора, а оно што је он на архимандрита писао „то није истина, зашто архимандрит готово сву зиму лежи болестан". А „његови (Теодорових) сијасета не можно исказати што чини". „Дао је своје рукописаније толикократ, а и сада имамо једно које јест дао Г. Архиепископу, да ће у миру бити и у послушанију, пак тога не има ништа". Антонија и Теофана братија хвале, да су вредни и послушни, те их архимандрит стога призивље. Само је стари проигуман Николај напоменуо, да Антоније није доста вешт.

И појединце кад су питани, сви су калуђери једнодушно теретили Теодора, да је непослушан архимандриту, да је немаран у дужностима, да без питања излази из манастира, да мало који дан није пијан и да онда све грди, а млађе хоће и да бије. Али њих неколицина су кривили и архимандрита за раздор, шта више монах Васијан је донекле правдао Теодора, кад је рекао, да га братија мрзе стога, што им не дâ да у манастиру часте своје рођаке.

Изасланици су покушали да завађене странке измире, али им то није пошло за руком. Онда су тужбу братства дали Теодору на изјашњење. Теодор је одговорио на сваку тачку и покушао да наводе у тужби побије или бар ублажи (све нам је главно већ познато). Теодор наводи, да је до доласка Захаријина у Хопово све било на миру, „а кад је архимандрит примио команду, тада је пачео негодовати на Теодорово делање и братију по једнога по једнога отргивати к себи". Свађа је и због каруца и архимандритова дуга. Зато што он иште дуг, архимандрит је „на њега скочио и подигао све; ево има 20 дана како ниједан служитељ није дошао Теодору, нити га ко слуша, него иду Захарији и Антонију, и то је Теодору жао што они њега презиру, као да су га касирали".

Вићентије и Никанор су на основу целога материјала поднели предлог митрополиту. По њихову мишљењу у целом заплету „ништа друго није веће зло, зато и судихом Теодора касирати намјесника, да би ова злоба престала помежду њима". За намесника предлажу Антонија. Архимандриту треба забранити да прави опако скупе каруце и наредити, да, према одлуци синодској, плати манастиру свој дуг. Конзисториски изасланици су, дакле, жртвовали Теодора.

Виша сила је овом приликом извукла Теодора из невоље. Митрополит је одлучио — „за хатар епископа Софронија", да се Теодор с намесништва не креће до Преображења. Али и он и архимандрит да дају реверс, да ће у миру живети; ако своје обећање не би одржали, „архимандрит от команде а Теодор от намесничества да двигнетсја и жезлом накажет".

Долази последња појава овога хоповског епилога. 13 марта опет дођоше два архимандрита да прогласе суд и да према њему учине ред. Зацело су Хоповци с великим интересом очекивали овај час, неки можда са зебњом.

Теодор је добио процес. („Намесник Теодор В. Ексел. веоми благодарствује што га нисте осрамотили", кажу изасланици у свом извештају). Осим њега нико није могао бити задовољан с пресудом, нарочито не стари хаџија. Али два архимандрита употребише све, те их најзад скрхаше и измирише. У Саборном Протоколу Хоповском овако је забележен овај у аналима хоповским значајни догађај: „По указу Њих Високопреосвјашченства и Екселенције Г. Аеп. и Митрополита придоша к нам честњејши отци архимандрити Никанор, раковачки, и Викентиј, шишатовачки, и учинише собор и разрушише средостјеније вражди, што било помежду архимандритом нашим и намјестником и прочим братијам, неки немир и несогласије, тако то умирише и писанијем утвердише".

Намесник Теодор је дао, сад већ по други пут, реверс,[10]) да ће „престати от всјаке конфузије помеђу братијами“ и да ће бити покоран, веран и потчињен своме Г. архимандриту „како се и пристоји старијем“; да неће никоме писати никуда без његова знања, да ће са свима имати љубав „а не псовати, имена надевати и бити“, да слуге неће без знања архимандритова наимати нити терати, да за досадашње неће ником ништа спомињати, да ће чреде своје држати, да ће се у свему владати по уставу манастирском, а „вина и ракије објешчавају се до Воскресенија, т. ј. до априла 23 не пити“. После овога мучнога завета изјављује, ако ово све не би извршио и учинио, нека га снађе казна по заслузи.

Теофан је под најстрашнијим заклетвама изјавио, да није затајао нити што из оставине пок. Мојсеја и Мисаила, нити манастирских новаца.[11])

Долази најдирљивији призор ове појаве. Кад изасланици конзисторије позваше архимандрита, да подмири свој дуг, закле се старац, да га нема откуд платити, него ће дати све своје драгоцености да се продаду. При том удари у плач. Ово је већ учинило своје. Сви одмекоше. У Саборном Протоколу је овако забележена одлука о овом предмету: „Ми пак видећи, да у њега новаца не има, веће ово мало адиђара што је имао код себе хотјео продавати којекуда, да би узео за њи који новац, да монастиру плати дуг, тако ми једногласно сви с договором рекосмо: Што ће други узимати оваки вешчи, једно наша срамота, а друго штета да други отнесе оваке ствари — премда јесмо потребни и дужни — али пак, што оћемо

[10]) Теодоров реверс уписан у Хоп. Сабор. Прот. иза 13 марта 1755. А у Карл. Митр. Архиви се налази међу неекехибованим актима и има запис, да га је митрополит примио 22 марта у Карловцима.

[11]) И ова изјава се налази и у Саб. Прот. (испред Теодорова реверса) и у М. А. (као и Теодоров реверс), а митрополит ју је примио 15 марта.

чинити, примисмо ценом по шпецификацији како гласит здје". Процениште, дакле, све драгоцености хаџијине, и крстове, и утвари, и кандило, и сребрне чаше за ракију, и са већ положеним новцем и два коња изравнаше се. И онда долази у протоколу одређење, да поменуте ствари архимандрит „не има относити, нити пак присвојавати себе, веће да су на општу потребу и службу монастирску".

Онда, ваљда да свом колеги бар нешто олакшају терет на срцу, окренуше се архимандрити братији и пребациште им њин поступак према хаџи-Захарији. Лапе су га због дуга „соборно" тужили инквизицији, па су чак и Њ. Ексселенцији с тим досађивали, а после су му дуг опростили. Назваше братију стога „конфузијашима и метежницима".

Али требало је и братију нечим задовољити. Наредили су, да им се изда полугодишња плата, по 6 фор. сваком, архимандриту 12 фор. Како у општинској благајници није било доста новаца за то, морали су узајмити Архимандриту је ово био и онако тежак дан, а кад се је морало пред изасланицима сваком брату дати по 6 форинти, „Захарија све остењује, све му је криво". Братији пак ово беше веома драго. Рекли су изасланицима, „да није претрусене(?) силе, не би архимандрит им дао новце, нити би пак смео који њему споменути". Изасланици додају у својем извештају на ово: „и от того часа, јошче са сабора (хаџи-Захарија) ода зла отишао и легао у постељу".

Кад је митрополит из извештаја изасланика конзисторије сазнао за све, написао је после четири дана (18 марта) посланицу Хоповцима.[12]) Кори их што су се толико заборавили и монашки ред погазили. На-

[12]) Уписана у Хоп. Саборни Протокол иза поменутог реверса Теодорова. Посланицу је 19 марта донео у Хопово архиђакон Вићентије Јоановић.

умио је био да их за „таковаја дерзновенија“ казни, за пример осталима. Али на основу извештаја о истрази стекао је наду и уверење, да ће се Хоповци поправити. Стога им „продерзнутое поползновеніе“ очински праштa и очекује од њих, да ће одсад „тихо, љубовно“ и по правилима монашким живети; братија нека слушају својега старешину, а он нека к братији „непритворную и всякаго памятозлобія чужду любовъ носитъ отъ найстаршаго до наймладшаго брата въ равной мѣри имѣетъ, не любля единаго, другаго же ненавидя, ниже сего присвояя, а онаго отчуждая, но вся и всякаго единако да держитъ и всѣмъ и всякому въ службѣ, трапезованіи, питіи, одѣяніи, епитиміи за преслушаніе, наставленіи, исправленіи и всякаго добраго поведенія порядку уравненіе безъ лицепріятія да творитъ, и ничто безъ согласія пареженыхъ ему за совѣтъ и помощъ братіи не дѣетъ, не своеволствуетъ, ниже якоже съ рабы, но якоже съ братіею обходится“. Ко ово не буде чинио, биће кажњен и премештен у други манастир.

После ове лекције, митрополит је хаџи-Захарију мало и помиловао, „Во еже братству всякую роптанія прилику пресѣщи“, хаџи-Захарија је, вели, испунио синодску одлуку и предао све своје драгоцености у дуг. Његова послушност и смиреност је дирнула и митрополита, те одлучује, да ствари које је по списку предао у општину „може опет, док је жив, употребљавати и послуживати се њима, али да их не држи као своје, него као манастирско добро које му је из милости допуштено, а по смрти му да припадне коначно општеству, нити икоју ствар сме продати или поклонити“.[13])

Тако је легао раздор у Хопову. О намеснику Теодору се после овога више ништа не чује. О Пре-

[13]) Због ових „адиђара“ дошло је после, како ћемо видети, опет до сукоба између братства и хаџи-Захарије.

ображењу је правилно смењен с намесничке службе; на његово место је постављен поп-Мојсеј Жабаљац

Али се чини да је омраза између њега и хаџи-Захарије тињала под пухором и даље. Чак на годину дана после коначнога суда (8 апр. 1756) избегоше из Хопова три калуђера. Међу њима је био и Павао Михајловић, питомац и писар Теодоров. Отишао је био у Кијев и тамо је 13 месеци пробавио, па се онда покајао и вратио натраг. Кад је 5 окт. 1757 год. (Доситеј је тада већ био дошао у Хопово) позван на одговор за своје бекство, одговорио је, да је „он чрез несогласије архимандрита хажи-Захарије и Теодора побјегао, понеже их два... сверху јего злобу носили, што ако једном их отиде, други завидит“.[14]) Може бити, да је ово био само леп изговор Павлу који се одавно спремао да се мало прође по свету.

---

[14]) Истражни записник о овој Павловој ствари добио сам на употребу од Г. проте Д. Руварца.

*

ГЛАВА IV

Парница око манастирских земаља

Тежак положај манастира — Манастирски поданици — Тужба администратора илочког спахилука Михајла Черкића — Одговор на тужбу — Нова тужба администратора барона Брњановића — Митрополит иде у Беч због парнице — Тежак положај Српскога Народа — Немарност калуђера — Припреме за реамбуланцију — Спрема за дочек крал. персонала Фекета — Шта бива у Хопову — Примирје — Коначно довршење парнице — Овације персоналу у Хопову — Смрт хаџи-Захарије

У Хопову је некако повраћен унутрашњи мир. Али није било мира споља, од суседа, особито од илочког спахилука. За две године до доласка Доситејева довршиће се и дуготрајна парница са околним спахилуцима.

О генералној визитацији су се нашли у хоповској архиви ови документи: 1) цесарска салва-гвардија цара Леополда издата у Бечу 6 марта 1692 године, 2) патенат делегата Царске Коморе грофа Карафе од 15 окт. 1702 године, 3) потврда овога патента цара Јосифа I од 9 априла 1706, 4) две резолуције обердирекције осечке, једна издана 16 авг. 1720, друга 2 септ. 1721 за ливаду на Међешу и њиве на Радинцима, 5) реамбуланција од 31 дец. 1742 године, 6) конфирмација Марије Терезије привилегија издана преко Дворске Депутације 10 дец. 1746, а после преко Угарске Канцеларије 19 јан. 1747[1]) — све ове при-

[1]) Опис срп. фрушког. ман. 256.

повлегије, атестације, патенти, реамбуланције, конфирмације лепо су лежале у манастирској архиви, али су се силни суседи на њих слабо обазирали.

Визитатори су 1753 г. нашли у Хопову и „седм комада турских књига различних", некоје су од њих биле јамачно тескере о земљишту.[2]) Кад је Срем променио господара, добили су манастири нову потврду својим земљама које су под Турцима уживали. Старе земље гарантује прво Леополдова привилегија од 21 авг. 1690 год. Патријарх Арсеније Црнојевић је молио цара Јосифа I. да потврди манастирима и сваком своју земљу. То се и догодило год. 1702 кад је Царска Комора под вођством грофа Карафе прегледала земље по Славонији, тачно их пописала коме која земља припада и колико власник има имања, да би се могла установити пореза.[3]) Том је приликом комисија обишла и земље манастирске, утврдила им границе и издала привилегију.[4]) Привилегију је после четири године потврдио Јосиф I.

Како калуђери своју земљу нису могли сами обрађивати, беше им државна власт допустила да се

[2]) Потврду шишатовачких земаља султана Мустафе год. 1689 види у Летоп. књ. 137 стр. 52. у напомени.

[3]) Пописе коморске објавио Смичиклас „Oslobodjenje Slavonije" Vol. II. (Monumenta). Види о стању Славоније у то доба d-r Ferdo Šišić „Franjo barun Trenk i njegovi panduri" Zagreb, 1900, стр. 22—65.— У потврди цара Јосифа I хоповских привилегија, које је ова комисија саставила, зове се Карафа „excelsae Camerae Aulicae consiliarius et ad regulanda stabiliendaque in partibus regni Sclavoniae limitanea confinia pro parte antelatae Camerae Aul. delegatus Caes. Regius Commissarius Don Fernandus Carolus Comes Caraffa de Aigliano". (Ова потврда од 9 априла 1706 налази се у препису као прилог уз акта бр. 28 ex 1746 у Карлов. Митр. Архиви).

[4]) О раду Карафине комисије се говори у молбеници патријарха Арсенија IV ради потврде манастирских земаља и издавања нове привилегије за Јазак (јер се прва изгубила): „das diesfällige Originalconcept (нађи ће се) bei deren anno

известан број ратарских породица насели па манастирској земљи. До год. 1751 беху ове породице слободне од свих јавних терета, једино беху манастиру трибутарне.[5]) Становнике тих фрушкогорских т. зв. калуђерских села или прњавора беше ветар навејао из свих крајева Српства. Осим из најближе околине, из Срема, Бачке и Баната, беше их из Славоније, из Хрватске (особито из Лике), из Босне и Херцеговине, Мачве и Шумадије и даље, из „Турске".[6]) То беше несталан свет који је ишао трбухом за хлебом. На њих се много тужи илочки спахија, и неће бити без разлога. Државна власт је после ограничила број породица у прњавору.

Што је још остало манастирске земље, обрађивали су је становници околних села, највише Ирижани. За уживање земље давали су ови људи манастиру десетак у вину и воћу, а држави контрибуцију. Ко је од њих хтео да сади виноград, искао је за то допуштење од манастира, а манастир је одређивао место где ће се садити. И за сечу дрва у манастирској шуми искали су допуштење од игумана, а за дрва су давали восак или су одрадили манастиру. За

1702 eingeschickten Graf Caraffischen Hofcommissionsacten welcher Herr Graf als damals in Slavonien und Syrmien verordnet gewesten Hofcommission allen unseren Clöstern somit auch diesem Closter Jazak ihre beihabende Terrestrialgründe assigniret hat". (У Карл. Митр. Арх. бр. 28 ex 1746). — У Карафиној привилегији (која се у препису налази у Митроп. Арх. под поменутим бројем и годином) се међу осталим наређује: „In decimis, item contributionibus ac quarteriis antiqua immunitate gaudere, atque in ritu ac religione imperturbate vivere sinant".

[5]) Чапловић, Slavonien und zum Theil Kroatien, стр. 167.

[6]) Год. 1744 су старешине породица у хоповском прњавору били: Пантелија Мачванин, Андрија Божјак, Милосав Крагојевчанин, Јураш Драгосављевић, и за све се вели да су „ex Servia" („Reambulatio monasteriorum" у Митр. Арх. велика књига с мапама свих фрушког. манастира; књига није екехибована).

жировину су давали који десето свинче, који у новцу, који у марви.[7]) За воденицу су плаћали 2 фор. на годину а за вађење камена 5 фор.[8])

Одма после Карловачкога Мира Леополд I је позвао славонско племство да искаже права своја на земље по Славонији. Како се није нико јавио, јер су старе властеоске породице у ратовима изгинуле, почела је комора имања продавати или заслужним генералима поклањати. Још 1697 је илочко властелинство поклоњено кнезу Ливију Одескалкију, а распачавање земаља се почело изводити 1703.[9]) Земље фрушкогорских манастира доспеше сад међу спахиска добра. Између манастира и нових суседа насташе распре око пограничних земаља.

Године 1721 морао је манастир Хопово да се брани против камералног инспектора барона Каланека који је манастиру оричао право на ливаду Међеш код Радинаци. Комисија је испитала ствар и нашла, да Међеш по праву припада Хопову, те је комора ливаду предала манастиру.[10])

Највише неприлика је имало Хопово (а и остали манастири) са илочким спахилуком кнеза Одескалкија.

---

[7]) Види Летопис Мат. Срп. књ. 137 стр. 53 у другој напомени.

[8]) Податци ови се налазе у исказу сведока у Митр. Арх. бр. 270 ех 1754.

[9]) Шишић, Franjo barun Trenk стр. 53.

[10]) Митроп. Арх. бр. 12 ех 1721 у екскиб. протоколу. — Међеш је после тражио румски спахија барон Марко Пејачевић. У Хоп. Сабор. Прот. под 1757 г. 31 мајем се чита: „разговор имјехом о ливадје на Међешу тко ће ићи Г. барону от Пејачевић ради окончанија тога дјела". Реамбуланција је била 1758 год. у септембру; на њој су били, осим повереника спахиских, хоповски калуђери Теодор Милутиновић игуман, Антоније Поповић и Теофан Марић са сељацима околних места. Пејачевић је после тога уступио Међеш Хопову. (Митроп. Арх. бр. 308 ех 1762).

Добро обавештен описивач Славоније Таубе казује, да већина спахија не станује на добрима, него живе у Угарској, Немачкој или Италији. Пространим имањима управљају закупници или управници.[11]) О сукобима и парницама фрушкогорских манастира и администраторâ илочког спахилуки могла би се писати читава књига.[12]) После год. 1740 настаје међу суседима прави рат који је трајао неких петнаест година.

Год. 1741 је патријарх Арсеније IV осећао потребу да од царице Марије Терезије моли нову конфирмацију привилегија фрушкогорских манастира.[13]) Он је то чинио зацело стога што је знао шта се спрема манастирима, па је хтео да буде припрован на све. У почетку 1743 године Michael Ignatius de Cserkics, администратор добара кнеза Одескалкија, диже парницу на манастире због земаља. Тужба је била стога опасна, што у њој тужилац није порицао право на овај или онај комад земље, него на све манастирске земље, и у том се позивао на поуздане документе, који, тобоже, то доказују.

Черкић у тужби[14]) полази са гледишта које се на први поглед чини да је сасвим исправно. Цар Леополд је, вели, дипломом од 30 јула 1697 г. дао

[11]) Friedrich Wilchelm v. Taube (код Шишића о. с. стр. 55).

[12]) Градива има у Митр. Арх. а биће га још више у бечким архивима, јамачно и у домаћој архиви кнежевској у Илоку. Овде ће се, како је ова парница за моју радњу споредног значаја, на основу грађе из Митр. Арх. изнети само најпотребније.

[13]) Митр. Арх. бр. 99 ех 1741 у ексхиб. прот. Молба је датована у Карловцима 19 нов. Павао Пасарди, коморски администратор из Осека, извештава патријарха 15 јула 1742, да је његову молбу предао дворској комори (Митр. Арх. бр. 174 ех 1742 у ексхиб. прот.). Исти 30 јан. 1743 уверава патријарха, да ће извештај о реамбуланцији манастирâ поднети дворској комори (Митр. Арх. бр. 239 ех 1743 exhib.).

[14]) Налази се у Митр. Арх. бр. 280 ех 1743 у препису, на леђима има овај савремен запис: „Опака протестација Черкићева“.

херцеговину Срем кнезу Ливију Одескалкију у власништво. У овој дипломи нема ни помена о манастирима, још мање о каком изузимању. Већ сад захватају манастири трећи део Одескалкијеве херцеговине Срема, а ради се око тога да се подигне још један манастир (мисли Реметску или Малу Ремету). Стога тужилац протестује што манастири узимају десетак, протестује што се гради нов манастир, што калуђери експлоатишу шуму и узимају жировину; допушта манастирима да секу само толико колико је њима самима потребно за гориво. Протестује, даље, против тога да калуђери куповањем или наслеђем стичу имања на земљи спахиској, протестује што су манастири без права присвојили ius nundinarum.

У једној тачци се Черкић подуже бави манастирским прњаворима. Није, вели, у интересу ни Њ. Величанстве ни спахије да се трпе беспослени, подазриви и земљи шкодљиви људи, који не стоје ни под каком дисциплином, као што су т. зв. калуђерска села (Calludier Dörfer) или прњавори (Pernyaboren) код сваког манастира. У њима се стичу од чести људи из суседних спахилука који хоће да умакну контрибуцији; други долазе из непознатих места и земаља и ту уживају велика доброчинства, а Њ. Величанство и спахије немају од њих никаке користи. Другима поданицима је то криво, те оставе своје огњиште, па ако спахија не да да код манастира нађе уточишта, они се из малодушности селе у друге земље, па и у Турску. Против такога стања тужилац протестује. Примера неће да наводи, јер их има доста. А често бива да опаки разбојници нађу склониште у прњаворима.

Патријарх је још те године побио Черкићеве разлоге и доказао, да илочки спахија нема никакога права на манастирским земљама.[15]) На пролеће иду-

[15]) Митр. Арх. бр. 280 ex 1743 у exhib. У овој ствари се патријарх дописивао са коморским обердиректором за

године се састао у Карловцима народни сабор. Међу осталим невољама које су онда тиштале Српски Народ, дошла је на дневни ред сабора и парница око манастирских земаља после тужбе Черкићеве. Сабор је одлучио да се на његову протестацију изда „контрапротестација“, коју ће народна депутација поднети Дворској Комори.[16])

Контрапротестација народног сабора стоји на стајалишту, да је привилегија Српскога Народа у којој му се гарантују црквена добра седам година старија од дипломе кнеза Одескалкија. Како, дакле, може бити и говора о узурпацији, кад су манастири уживали своје земље „пре него што је било и помисли, да ће неки Hertzog von Odeschalchi доћи у Срем“? Ни при инсталацији кнежевој ни после, при реамбуланцијама, није се констатовала кака узурпација. А сад је ствар већ и застарела. На основу тога све остале тачке у тужби отпадају. А што се у тужби говори о прњаворима и прњаворцима, то је проста клевета. Него је то истина, да спахиски поданици беже у Турску од насиља спахиских чиновника и пандура.

Дворски Војни Савет и Дворска Комора послаше комисију ради нове реамбуланције.[17]) Комисија је прегледала границе манастирских земаља и ханте, саставила тачан опис и географску карту земље сва-

Славонију Фоктом. У Митр. Арх. брр. 310 и 312 ex 1743 у ексхиб. протокол. имају одговори његови од 4 и 11 авг. из Осека; у последњем уверава Vogt патријарха „alles beitragen zu wollen, damit denselben (манастирима) kein Unrecht geschehe“.

[16]) У концепту се налази поред тужбе у Митр. Арх. бр. 280 ex 1743. Садржину целога акта изнео је Милутин Јакшић у књизи „О Арсенију IV“ стр. 88 под 5).

[17]) Ко је био у овој комисији и какве су дневнице чланови комисије добивали види у Летопису Мат. Срп. књ. 137 стр. 56 у напомени.

кога манастира.[18]) Каква узурпација земљишта од стране манастира није се могла констатовати.

Мољене привилегоје манастирских земаља издате су тек год. 1746. Патријархов викар, јеромонах Синесије, морао је 13 месеци обијати прагове високих чиновника у Бечу док му, најзад, на његову и патријархову пожурницу, тек у септембру 1747 год. не уручише привилегије.[19]) За „confirmatoriale" свакога манастира је морао платити 100 фор.[20])

Тако су манастири, после доста трошка и немира, опет дошли до својега права.

Али мир са суседима неће трајати дуго. Првих година Ненадовићева митрополитства чују се опет нове тужбе. Администратор илочки био је сад барон Брњаковић који је био безобзирнији и препреденији него Черкић. Вражде и парнице између суседа почеће наново.

---

[18]) То је књига која је поменута напред у 7) напомени. Наслов: Reambulatio monasteriorum gr. rit. syrm. et terrarum ac fundorum et extraterritorialium in qua continentur limites aevi antiqui cum actuali territoriali circumferentia, uti etiam facultatibus et villis per adjunctam incolarum conscriptionem explicative significatis similiter annexis privilegiorum copiis, quibus a Sacr. Maj. imperatoribus ut regibus Hungariae munita habentur, cui adjunguntur tabulae seu mappae geographicae occasione reambulationis pro majori dilucitatione confectae anno mill. septingent. quadrag. quarto Nona Idus (?) Augusti peracto.

[19]) Молбе, пожурнице и сви прилози уз Синесијево пословање у Бечу налазе се у концептима и преписима у Митр. Арх. бр. 28 ex 1746. Види Јакшић о. с. 136—138.

[20]) Синесије је молио 28 дец. 1746 у Бечу да се манастири ослободе таксе од 100 фор. Молбу своју мотивује овако: „Wenn nun diese unsere arme Caludier-Klöster ohnehin wegen denen von 1742 her zu zweimahlen ihrer Territorien vollführten Reambulationen und diesfalls bei verordnet gewesten Militär und Cameral Commissarien sehr merkl..... grosse Liefer Gelder und deren Natural Unterhaltungs Unkosten haben bestreiten, dann die Anno 1743 respectu diesfälliger Confirmatorialien Gesuches anno 1743 alhero nacher Wien abgeschickte vier

Кавгу је заподенуо, разуме се, опет илочки администратор. Ударио је намет на закупнике и подаднике манастирске. Од закупника воденица које су стајале на спахиској земљи тражио је и спахилуку 2 фор. аренде на годину; од земаља манастирских тражио је десетак. Видели смо већ како се Ненадовић својски латио манастирског питања. Можемо и унапредак очекивати, да ће он сав свој утицај употребити да сузбије прохтеве грамзива суседа.

У новембру 1749 г. се Ненадовић спремао у Беч, први пут после инсталације на митрополитску столицу. На поласку је упутио фрушкогорским манастирима циркулар у којем их, међу осталим, саветује, да међу собом и с ближњим суседима имају мир и љубав. „Не враћајте, вели, зло за зло, него се стрпите, колико се само може трпети, до својега времена, док пас всеблаги Бог и Њ. царско-краљевско Величанство, како не сумњајући верујемо, не чују". Ако би се, пак од којега „навјетника" тако што догодило што се не би могло одлагати, пека јаве у двор у Карловце ексарху Арсенију.[21]) Смисао сваке алузије у овим речима није нам јасан, али се из свега види, да су се односи са суседима већ јако замрсили.

Док је митрополит био у Бечу, беше му стигла из Шишатовца од збора настојатеља тужба. Он им одговара, да се из њихове писмене тужбе (коју ја не

in geistl. und Militär Caracteren distinguirte Bevollmächtigte bis 7 Monath und nunmehro wiederumben über 13 Monath unserer zwei diesfals mehrmalige Solicitanten bei dieser theueren Zeith sehr kostbar unterhalten", те су стога ман. осиромашили. Осим тога је већ 4 год. неродица, те су због оскудице морали „distinguirtestere Kirchen Ornamente verhypotheciret", те су се тако и задужили. Кад од молбе није било успеха, Синесије је 17 фебр. 1747 г. молио, да се бар експедиција преко Уг. Двор. Канцеларије изврши без таксе. Реверс Синесијев, да је документе примио, потписан је тек 25 септ. 1747. (Сви ови акти су у Митр. Арх. под бр. 28 ex 1746).

[21]) Хоп. Циркул. Прот. бр. 4 (16 нов. 1749 г.).

могох наћи) довољно обавестио „за дѣло тяготы вашея за грунтовъ монастырскихъ како отъ комитата, тако и хершовских офиціантовъ бываемыя юже въ писаніи вашемъ напоминаете, како одавна тако и ново". На то им, вели, не може друго одговорити, него да је за све те неприлике потанко обавестио Дворску Депутацију, и да су му тамо обећали помоћ, само треба мало чекати. „А за аренду што пишете, да сељани сказивали, да администратору за манастирски грунт плаћајут", то, вели митрополит, према привилегијама није законито.[22])

Крајем марта су манастири, на лично заузимање митрополитово, заиста добили конфирмацију својих земаља.[23]) Али погранични заплети ни с тим нису докончани.

Чудна беху оно времена. У држави је владао апсолутизам, значи, лична воља и ћуд. Напоредо са апсолутизмом свагда процвета бирократизам којему су стубови самовољни, поткупљиви, несавесни и спори чиновници. Требаше много обијати прагове велике господе, требаше на све стране све, од мала до велика, обасути „дишкрецијама", па је поступак ипак ишао веома споро, а, што је још горе, после одлуке слабији ипак не беху заштићени: жупаниски „официри" и спахиски администратори чињаху што их беше воља. И жупанија беше у рукама немеша: није чудо што су жупаније ишле руку под руку са спахијама. Све је то било последица културе ондашњега друштва и схватања морала и права ондашњих људи. И од самовоље и несавесности чиновничке су страдали сви грађани.

За нас Србе био је извор невоља и неприлика и наш криви државноправни положај у овој земљи.

[22]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 6 (3 фебр. 1750).

[23]) Хоп. Цирк. Прот. под 3 апр. 1750 јавља манастирима Јефтимије Радосављевић, „Аеп.-митроп. капелан и намјестник протопопски", да су конфирмације издате 28 марта.

Привилегије аустриских царева су давале основу и подлогу нашој егзистенцији као народа у новој отаџбини. Али како смо становали на територији круне св. Стефана, угарски сталежи и жупаније су сматрале наш привилеговани положај као закидање њихових права, те су извођењу привилегија сметали где год су могли и колико су могли. Ми смо тако доспели као међу два камена од жрвња. Да се зло повећа, бечки двор, односно његови највиши достојанственици су према Српском Народу играли дволичну улогу. Кад год би угарска дијета, римокатоличка црква, жупанија или спахије задрли у наша привилегијална права, нас су у Бечу, између четири ока, тешили, храбрили, обећавали нам, издавали нам чак и писмене одлуке, место да су чинили отворено оно што би једино могло помоћи: да су својим авторитетом и влашћу енергично стали на пут узурпаторима наших права. Али на то су се у Бечу одлучивали само у крајњој нужди, па и онда половним мерама.

Овај наш тешки положај, који је много личио на седење између две столице, осетили су и наши манастири. За илустрацију навешћу један пример.

Као што је илочки администратор криво погледао на прњаворе, тако њихов привилеговани положај није био по вољи ни жупанији. Год. 1751. донесе конгрегација сремске жупаније одлуку да прњавори имају плаћати данак у жупанијску „домаћу касу". Одлуку потврди и угарски сабор. Наравно да је Ненадовић одма протестовао код Двора. Ево како Ненадовић сам приказује ствар у једном циркулару: „Онаго времене кад смо разумели, да Их цесаро-краљ. Величество под скоро овершеном мажарском дијетом, на молбу и Бог вест каково предложеније племените сремске вармеђе, височајше јесу резорвирали, да би монастирски прњавори у касу домашњу сад реченој племенитој вармеђи данак давали, јесмо ми у свакој понизности Их цес.-краљ. Величеству за оваку необичну новину предложили

и за обрану просили; а на то до даљега отлучка за ответ от свјашчењејших Их уст примили, да, ако до сад прњавори нису данак давали, неће ни у напредак. Ствар несумњива јест, да ће племенита вармеђа по гласу дијеталнаго артикула таков данак изискавати. Зато вам, манастиреј настојатељем, под изгубљенијем чести и за велики ваш отговор повељевајем, да (ни) један во својем монастиру не допустите једну крајцару кому год прњаворци да дајут, но всегда онаго који што от њих хтел будет на нас отправљајте, от нас да иштет, ашче што право знајет".[24])

Али је било у овом пограничним заплетима и домаће кривице. Оријентална немарност и тромост, више пута ситни рачуни настојатеља олакшавали су посао грамзивим суседима. Ненадовић љуто кори стога своје калуђере у мало час поменутом циркулару. „И то такожде вам јавно јест, да уже претруждени јесми от толиковремених обид, насилиј и убитков творимих свјатим монастирем от страпе спахиске и прочих". А то је отуда, тумачи се даље, што многи настојатељи, не разумевајући својих привилегија, у којима им је царским авторитетом потврђен грунт, „да се само с комшијама не омразајут , уступали би им, чим би ови затражили, десетак или какву другу правицу, и то је сад постао обичај. Али се ово, вели митрополит, више неће трпети. Он је протестовао код жупаније, а настојатељима овим строго заповеда, „да ни вармеђи, ни спахилуку, ни војником, ни сељаном и никому никаквому какву год аренду, мотичину, жировину или какву год другу подужницу" на свом законитом грунту не допусте побирати, него нека то они сами узимају.

[24]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 11 (21 септ. 1751). — Марија Терезија је онда дала „Pausch-Erlag" од 600 фор. те су прњаворци од данка жупанији ослобођени, а још доцније су изједначени са осталим поданицима, с том разликом, да се с њима поступа не по urbarium-у него по уговорима засебно начињеним. (Чанловић о. с. 167).

Ако би ко на њихово право насрнуо, нека одма протестују „у име наше, Синода, клера же и народа“.

Да је на манастирским земљама било право отимање, види се из друге наредбе митрополитове, која је издата на неколико дана после пређашње. Правице се манастирске, вели се у њој, зато вређају, што противна страна „бодрствујет“, и зарана узме оно што манастиру припада. Стога људи који имају виноград на манастирској земљи нека десету бразду одброје, оберу и пре него што остало оберу донесу у манастир „да потом страна противна не возимет прилике десетак монастиру отети“. Тако и мотичину и аренду нека манастири од поданика унапред узимају.[25])

Тако ће проћи још година дана у трзавици и свађи, па ће опет започети формална парница. Опет ће онда доћи до комисија, до ревене манастира за парничне трошкове и свих већ познатих непријатности.

О генералној визитацији митрополит је на месту у сваком манастиру распитао, ко досађује манастиру. Јаску су досађивали сељаци села Павловаца, који беху од манастира отели око 100 јутара. Прибиној Глави су досађивали сељаци из Сотина, Крушедолу спахија барон Пејачевић, Кувеждину сам камерални провизор Фрања Призер и сељаци из Визића. Наравно да је међу налетицама био и барон Брњаковић, који је подговарао сељаке из Бешенова да секу манастирску шуму и да чине друге штете. Чули смо већ како је Брњаковић заклињао сељаке, „да би с њим протестирали, докле је монастирска земља.“[26]) Ненадовић је на то искао, да му се таки случајеви пријаве и да људе питају, чим им администратор прети и шта од њих тражи да сведоче.[27])

У лето 1754. год. буде, најзад, на молбу митрополитову, од Њ. Величанства одређен кр. саветник и

[25]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 12 (24 септ. 1751).
[26]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 18 окт. 1753.
[27]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 52 (21 јуна 1754).

персонал Георгије Фекете де Галанта, да „у персони“ дође и да на месту по правди расправи спор између манастира и спахилука илочког.[28])

Тај глас је стигао на десетак дана пошто је хаџи-Захарија изашао из карловачког „ареста“ и вратио се у Хопово. Шаље се тако висок чиновник „на развидѣніе и управлѣніе распри“ између манастира и „Фиршт-Одешкалкова хершофта илочког“, те ће се, без сумње, ствар коначно расправити. Тренутак је одлучан, и код „толиких ненавидящихъ насъ отъ Бога помощи искати должны есмы, пише митрополит манастирима, па наређује, да се по уставу на вечерњима, литургијама, јутренњима и литијама чита јектенија „о начатіи всякаго благаго дѣла“, и то сваки дан и све донде док он не нареди да се престане. „Молебствіе же сіе, додаје побожни и брижни митрополит, да не будетъ кодъ васъ само отъ устава и обычая совершаемое, но поревнуйте отъ чистаго своего сердца, усердно и отъ горящія охоты къ своимъ обителемъ, со воздыханіемъ къ Богу помолитеся за свое святе монастыре и Бога преблагаго умилостивити потщитеся, дабы дѣло святыхъ монастырей благымъ и утѣшителнымъ концемъ вѣнчалъ и святе наше обителе цѣлымъ миромъ утвердилъ и противнике наше въ намѣреніи ихъ посрамилъ“.[29])

У манастирима је настала права трка која је трајала читава четири месеца, све док није дошао Фекете при крају новембра. Сву озбиљност прилика показује то, што је митрополит послао архимандрита Вићентија и екзарха Арсенија да даду манастирима инструкције, шта да чине, кад дође краљевски персонал. У почетку августа су дошли у Хопово и ово су наредили: 1) да истраже људе који ће „достовѣрно“ сведочити, да земље припадају манастиру а не „фиршту Одешкалку“. За то нека траже људе из војничких и коморских села, осо-

[28]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 54 (18 јула 1754).
[29]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 54.

бито оне који су становали у прњавору или у селима око манастира, па се одселили, а никако нека не узимају људе из спахиских села; 2) да људи посведоче, да су на манастирској земљи орали, сејали, косили и винограде садили, кошнице, марву и воденице држали, шуму секли и у шуми марву жирили или што друго уживали, а манастиру десетак и аренду плаћали; 3) да кажу, јесу ли за слободу уживања питали манастир или спахију; 4) је ли се земља у хантама манастирским досад звала манастирском или „принциповом“; 5) јесу ли за уживање земље кад год плаћали спахији или су увек манастиру плаћали; 6) ханте манастирске које и какве, откуда и од којег времена познају; 7) јесу ли у новцу или „у натури“ или „у дјеланију“ на земљу намиривали и давали манастиру „должности“; 8) лањске и ове године који су људи на манастирској земљи што уживали, само да нису поданици илочки, и јесу ли илочком спахилуку или манастиру плаћали.[30])

У овој парници су се манастири бранили; ако се буде по правици поступало и судило, манастири парницу морају добити. Стајало је много и до исказа сељака околних; али се било бојати, да спахиски и жупаниски чиновници, који нису презали ни од какога средства, не застраше сељаке. Изасланици митрополитови су и у том погледу дали упутство. Калуђери треба да људима „даду у главу“, тако су учили изасланици, да се не колебају по речима спахије илочког или кога год од вармеђе, да ће им манастири узети земље. Треба им рећи, да оно што су досад имали на манастирској земљи неће изгубити; иште се само да се зна, да земља није „принципова“ него манастирска, а манастир ће и даље допуштати све што су досад уживали, јер манастир има од тога користи; сам не може све држати.

У Карловцима се краљевски персонал очекивао 1 октобра. Стога је митрополит у току септембра

[30]) Х. Цирк. Прот. циркулар од 4 авг. 1754 г.

наредио, да се у свима манастирима чине молепствија и дао је опширно упутство, како да се то изведе. Међу осталим наређује, да калуђери седам дана посте и то „единицею днемъ ясти сухояденія безъ вина и ракіе", сваки дан свако у својој ћелији „који уме" да из псалтира очита три катизме с молитвама св. Јефрема и с поклонима. У цркви, уз остале молитве и обреде, нека се чита јектенија „во время всякія нужды злоключенія людей" и то с овим уметком: „Отбрани насъ отъ всѣхъ видимыхъ и невидимых враговъ нашихъ, отъ всѣхъ воюющихъ и нападающихъ на насъ и на православную вѣру нашу, церкве, монастырскую землю нашу и привилегіе и народъ нашъ." Кад се сврши седмица пошћења, нека се држи велико бденије.[31])

Пред крај септембра је митрополит наредио манастирима, да сваки настојатељ у свом манастиру цркву, ћелије, трапезарију, доксате и све изнутра и споља очисти и „људски" уреди, кад краљевски комисар дође, да све нађе „уљуђено и очишћено". Он ће, кад дође, у неким манастирима бити на конаку у некима на ручку, али се не зна у којима, стога сви треба да буду спремни. Осим тога поручује митрополит, да нареде људе у прњавору и у оближњим селима „да таки ловити пођу и да различитих дивљачади, јако летјашчих тако и прочих, срна и зецова за јего куjину" спреме и у Карловце донесу.[32])

Напокон дође и тај толико ишчекивани судија. Цео месец је Фекете ишао по манастирима, обилазио грунтове им, људе испитивао, заклињао и анте утврђивао.[33]) 30 новембра је био у Хопову и преслушао околне сељаке, највише Ирижане; међу њима беше и стараца од 60 и 70 година, сви су били поданици илочког спахије, па су ипак сви под заклетвом иска-

[31]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 57 (11 септ. 1754).

[32]) Хоп. Циркул. Прот. бр. 59 (22 септ. 1754).

[33]) Протоколон, под 28 септ. 1754 г. („Срп. Сион" 1904 стр. 431).

*

зали, да су за земље, шуме, воденице, камене мајдане плаћали одувек манастиру, и да их је тек од неколико последњих година спахија натерао, да и њему плаћају. Исто су изјавили и неки Буђановчани, поданици румског спахије, а неки Путинчани, опет поданици румског спахије, потврдише, да је ливада Међеш на грунту путиначком „etiam temporibus turcicis" припадала манастиру Хопову.[34])

Тако је довршено ово „судейское извидѣніе". Али коначна пресуда је донесена тек — после две и по године.

Шта се догађало за то време у Хопову? Фекете беше дошао баш онда кад се вражда између Теодора Милутиновића и хаџи-Захарије таман разгорела. Знамо како су упорни противници начинили голем раздор међу братством и како је виша власт ипак успела да их идуће године некако измири. После измирења је настала тишина у Хопову — дајбуди на површини. Од марта (кад је било измирење) до краја 1755 год. било је само три седнице братскога сабора (1 маја, 5 јула и 7 августа, кад су смењени служитељи): то ће бити знак неке малаксалости после дуге борбе.

У септембру је хаџи-Захарија био у Пакрацу. Епископ Софроније му је напоменуо, да би могао једнога или два брата послати у његову епархију по милостињу, јер је у Славонији тога лета година боље понела него у Срему. Хаџи-Захарија није смео да прихвати предлог епископов, јер није имао допуштење од митрополита. Онда му епископ рече: „Ти пошљи на мој отговор, а ја ћу за то код Их Екселенције добар бити". (Овако је после хаџи-Захарија ову ствар приказивао). Архимандрит је, кад се вратио у Хопово, у договору с братијом, послао Теодора у епархију славониску да купи милостињу. Теодор је зацело радо прихватио ову мисију.[35])

[34]) Искази сведока у Митропол. Арх. бр. 270 ех 1754.

[35]) Протоколон, под 19 нов. 1755 г. („Срп. Сион" 1904 стр. 506).

Хаџи-Захарија је у Пакрац понео „водични крст ковани“, „мали крест на персјех носими“ и „прибедреницу“ (набедреник) од некад својих а сад манастирских „адиђара“, а вратио се у манастир без њих. Братији је било неправо, кад су видела, да тих ствари нема. А дошло је до правог сукоба, кад је хаџи-Захарија ипак истерао своје, те начинио „покривена кола“ и купио 4 коња. Братија су се тужила на то, и митрополит пошље Вићентија архимандрита и Вићентија протосинђела у новембру да спроведу истрагу. Изасланици су питали хаџи-Захарију, „јест ли он горе поменуте вешчи камо смакнуо, когда и гдје и с чијим знањем и договором или вољом, и к тому старога намјестника Теодора пут на милостињу у епархију славониску с чијим знањем, договором или благословенијем тамо оправљен?“

Хаџи-Захарија се правдао за водични крст, да је, за бављења му у Пакрацу, градишки протопоп Димитрије „омиловао дјело окова“, те је измолио крст, да начини таки исти; а онај други крст и набедреник „обљубио“ је архимандрит Прокопије и искао да му прода; како Захарија то није могао, дао му је на послугу, а Прокопије је дао неку кауцију од 13 дуката, док ствари не врати. За кола се изговарао на епископа Софронија, који је, вели, намолио митрополита, да му допусти купити их; за Теодора смо чули како је послат у Славонију.[36])

Коначно је ова ствар расправљена тек у јануару идуће године. Тада је дошао архимандрит Вићентије и од митрополита донео освећен антиминс за нову цркву у Старом Хопову. На свеноћном бденију св. великомученику Пантелејмону присуствовао је хаџи-Захарија с братијом и од народа „не мало из вароши Ирига“. После јутрења је освећена црква у име св. Пантелејмона и онда је одслужена литургија. У

[36]) Протоколон, под 19 нов. 1755 („Срп. Сион“ 1904 г. стр. 505, 506).

подне је била у манастиру велика гозба („веліе оучрежденіе“).[37])

Сутрадан је одржан братски сабор на којем је био и архимандрит Вићентије. Митрополитов изасланик је наредио, да хаџи-Захарија има набедренике и оба крста која је „продао“ (тако се овде зове оно Захаријино давање ствари на послугу!) „на месту поставити, алити друго купити“; хаџи-Захарија је обећао да ће их „на ново справити и монастиру приказати“.[38]) Тако је онда цела ствар легла.

На овом сабору је био разговор и о комисији која ће на пролеће доћи заради манастирских грунтова. Треба се састарати за трошкове. Архимандрит Вићентије је наредио, да се ништа ново не почиње, док се парница са спахијом не сврши.

У Карловцима и у Фрушкој Гори су се надали, да ће се овога пролећа једном већ довршити парница. У почетку фебруара у једном циркулару архимандрит Вићентије доброћудно поручује братствима из Карловаца: „За трошкове старајте се, када комесија дође, да онда не избијамо очи. Сами знате по колико је вам казато, да је преправно до Благовјешченија; а и братија пека се засад претрпе (ваљда за своје плате), докле се овај процес не соверши, понеже многи трошкови потребују: колико је лани било, сад сугубо ваља, зашто на конац дјело сходит; тако и трошка више потребује“.[39]) Али нити је „комесија“ до Благовести дошла, а још мање су сви манастири свој део трошка платили.[40])

[37]) Хоп. Саборни Прот. под 25 јануаром 1756.

[38]) Хоп. Саборни Прот. под 26 јан. 1756. Је ли хаџи-Захарија икад ствари накнадио, не види се нигде.

[39]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 5 фебр. 1756.

[40]) 30 маја конзисторија пожурује уплату трошкова; многи манастири нису тада били ни прву рату уплатили (Хоп. Цирк. Прот.).

Између манастира и спахилука се држало неко примирје док се парница не сврши. Али се у јулу чују опет усамљени ратни клици. По наредби жупаније размеравала се у Крушедолу спахиска земља и делила на сесије, да би се правичније одредило давање кметова. Комисија је хтела да угази и у манастирску земљу на којој су спахиски поданици имали усеве и сенокосе. Кад је Ненадовић за то чуо, наредио је строго настојатељима, да не допусте тако размеравање, јер манастири немају својих поданика од којих узимају данак, а спахија нема права да манастирске земље, на којима неки спахиски поданици имају усеве и сенокосе, својим поданицима у сесије хесапе или на њих какав данак од сељака узимају. Ако би комисија хтела где на силу да мери, настојатељ одма нека му јави, а код мерилаца нека протестује.[41])

Крајем септембра је митрополит већ знао, да ће се парница око пограничних земаља решити у корист манастира и да ће у октобру сам Фекете „у персони" доћи, да „всевысочайшее царское пресужденіе въ дѣло произведетъ и святыя монастыри въ притяжаніе и господство поставитъ и воведетъ". Рочиште је за све странке 24 октобра манастир Крушедол. (Видећемо, да ће се ово што митрополит наговешћује догодити тек у априлу 1757 године). Према тој информацији митрополит је издао манастирима наредбу, која је карактеристична за оно доба.

Како смо, вели се ту, међу осталим, у овој парници у посту, молитви и бдењу искали од преблагога Бога помоћи, коју смо поменутом царском резолуцијом и добили, тако је наша дужност да „за толики дар совершени свише" и захвалимо. Стога наређује од 7 до 14 октобра „общій постъ въ сухояденіи о хлѣбѣ и водѣ единой, кромѣ всякаго варенія, во общей или особно трапезаріи". За све то време нека сваки брат очита из

[41]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 70 (11 јула 1756).

псалтира по три катизме на дан „съ молитвами и поклоны уставнимы, со всякою охотою, умиленіемъ и трезвостію, со акаѳисты Исусу сладчайшему и Богородицы". Који не умеју читати, нека место псалтира „одслуже" хиљаду поклона; 7, 9, 11 и 14 нека се у сваком манастиру држе бденија, а у остале црквене службе нека уметну молитве, јектеније, апостоле и јеванђеља „о благодареніи" и „о прошеніи" наизменце.

Како ће царски комесар ради манастирског посла доћи, дужни су манастири да га лепо дочекају. О дану доласка нека се из свакога манастира нађе у Карловцима настојатељ с једним заклетим старцем „со всѣмъ чиновнымъ одѣяніемъ". А дотле нека се манастир споља и изнутра „људски" уреди и очисти. Стаје, путеве, мостове нека оправе. „На кухињу потребнаја, како јаја, масла, сира, летушче живине всјакаго рода, телаца из ранијег всјаки монастир да прискорбит и чрез своје прњаворце, или како другојачије знаду, лова, срна, зецова и птица пристарати." Такође нека спреме столова, столица, чаршафа, пешкира, калајних судова и све што треба за дочек тако високих гостију.[42])

Али треба комесара с његовом пратњом и у Карловцима дочекати и угостити. Стога архимандрит Вићентије одма сутрадан шаље поверљиво писмо у којем моли братију, „да бы не отреклися кождо помало лѣпи ябука, поздни крушака, а отъ ближнихъ и грозђя изредна елико мощно и что скоріе, сложивше лѣпо у сѣно, да се не бы нагнѣчило" к њему послати, јер „Его Высокородію со овощіемъ труднѣйше послужити намъ будетъ", а дужни смо њега и осталу господу „со всякимъ респектомъ по пристойности дождати, паче же съ честнымъ угощеніемъ".[43])

[42]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 72 (30 септ. 1756).

[43]) Хоп. Цирк. Прот. 1 окт. 1755. О дочеку Фекета говоре још и циркулари бр 74 (12 окт. 1756), бр. 75 (3 марта 1757).

Једва 5 (16) априла 1757 дође у Карловце давно ишчекивани високи гост. (Зашто се толико задоцнио, није ми познато). Сад му је пуна титула гласила: Georgius Fekete de Galantha, personalis praesentiae regiae in iudiciis locumtenens et consiliarius ac comitatus Aradensis supremus comes.[44]) Био је дочекан по напред установљену церемонијалу. На два дана после доласка му кренуло се велико друштво у Хопово. Уз комесара и његову пратњу беше ту митрополит, епископ Партеније, бачки епископ Мојсеј Путник и њихова пратња.[45]) У Хопово су дошли и посланици илочког и румског спахилука (од илочког сам барон Брњаковић), многи Ирижани и сељаци околних села. Ту је комисија боравила од 7 до 15 априла. „И манастиру многи трошак бист", забележено је лаконски у Саборном Протоколу.[46])

По гласу тога протокола комесар је дошао, „что би помежду нами т. ј. монастиром и принцем Одеш-

[44]) Фекете се родио 1711, умро је 1788; год. 1759 постао је грофом. Био је један од најодличнијих људи у своје доба на судском, политичком и просветном пољу.

[45]) Хоп. Сабор. Прот. 7 апр. 1757.

[46]) Намесник је у свој тефтер увео, какав је то био трошак (ваљда први дан, кад је био свечан дочек у Хопову): троје телаца 9 фор. 12 јагањаца 12 ф. 45 н. 40 ока меса 3 ф. 36 н. двоје прасаца 60 н. 1 пар дивљих кокошију 40 н. 1 патка и 1 петао 25 новч. 6 пари лимуни „когда билъ персоналъ" 2 фор. макарона 75 н. и још којекаких других ствари, међу којима је било и путера са ротквицама. — Ђ. Рајковић у чланку „Калуђерске трпезе. Историјско-гастрономске успомене" („Јавор" 1876 г. стр. 690) износи другојачије податке на основу некога „Протокола отъ свію мон. фрушкогор. когда билъ Г. Персуналъ Векете на послѣдней комесіи мон. когда процесъ сврши, и кой мон. що потрошилъ особливо по щпецівікаціи якоже слѣдуетъ". По том протоколу је 7 апр. потрошено у Хопову: 2 вола, 16 јагањаца, 8 пари ћурака, 4 пара гусака, 10 пари кокошију, 5 пари патака, 5 телаца, 2 пара дивији кокошију, 1 јесетра, 172 оке различне рибе, 2 прасета, 3 акова ракије, 29 ак. вина старог и новог, по 1 двојка белог и црног бермета. Укупни трошкови које су сви манастири издали, частећи комисију, износе преко 1000 фор.

калком трајавшим многољетним процесом пуплицирати суд и краљевску резолуцију и увести нас у наше земље и хатаре и потврдити наше ханте, и учинити помежду нами мир и уредбу на који ће начин поданици принца Одешкалка уживати монастирскими грунтови и што ће монастирем давати, на које и писмено своју уредбу и реамбуланцију и сва дјејствија саставио и својеручно потписао како прочим монастиром тако и нама". 10 априла је послао Фекете својега заменика „заклетаго јуратуша" Михајла Пигети-ја са представницима заинтересованих странака и сељацима околних места, да утврде анте; „и тако потврдише се анте без осјакаго прекословија илити протестације", вели хоповски протоколист у поменутом протоколу.[47])

Десио се 13 априла (у недељу) „деп тезоименства" (имен-дан) краљевског персонала. Пажљива консисторија је на два дана пре тога из Хопова јавила манастирима, да „за труды его тепли малѣйшую часть благодаренія съ еднымъ подвореніемъ того дне послужити должны есмы". Стога по указу митрополитову се „крѣпко" налаже, да „безъ всякаго извѣта и отложенія" настојатељ са још три брата у очи тога дана дођу на конак у Хопово, да понесу себи „за препитаніе" посно а за госте по 2 јагњета, 2 пара кокошију, 1 пар ћурака, 1 пар гусака, 3 пара пилића.[48]) Тако су захвални калуђери комесару спремили свечану овацију.

Из Хопова је цела комисија отишла у Шишатовац и Раковац, те је довршила посао и онда се 21 априла Фекете вратио у Карловце. Сутрадан је митрополит писмом известио епископа будимског и арадског, да се дуготрајни процес довршио „на обшее

[47]) Цео рад ове комисије састављен је и опширно изведен на латинском и словенском језику у брошираној књизи (хоповске књижнице). Да је ову књигу превртао и читао Доситеј, сведочи запис на другој корици изнутра: *„Досиѳей дїакон хоповскїй"*.

[48]) Хоп. Цирк. Прот. 11 априла 1757.

всего клера и народа утѣшеніе", да су границе између манастирских земаља и спахиских обновљене и утврђене и са поданицима суседних села за будуће уживање манастирских земаља „данка ради" учињена погодба.[49])

Долази прозајична страна. На недељу дана после фрушкогорског славља тражи архимандрит Вићентије 160 фор. од свакога манастира у име парничних трошкова, јер је на тај рачун позајмљено од „једнога господина" 1752 фор. Вићентије је добро знао своје људе, па се надао, да манастири неће имати готових новаца, него ће морати узаимати, али им по наредби митрополитовој наручује: „аще гдѣ кои будетъ кодъ коего господара искати, не казивати на кою потребу ищетъ".[50]) Што је ова опрезност била потребна, није ми јасно.

Кад је овај не баш мио глас стигао у Хопово, имали су Хоповци већ једну жалост. На самртном одру лежао је старешина им хаџи-Захарија. Записујући

[49]) Митропол. Арх. бр. 59 ех 1757. — Митрополит је 2 новембра захвалио Марији Терезији за повољно решење парнице и замолио ју је, да радњу комисије потврди (Митроп. Арх. бр. 137 ех 1757).

[50]) Хоп. Цирк. Прот. 29 апр. 1757. — Хоповци су остатак репартиције од 60 фор. платили тек 27 септембра. — Зацело је велик део овога новца отишао на дишкреције, јер се друкчије није могло доћи до свог права. Персонал Фекете је и даље уживао милошту наших Фрушкогораца. 14 сент. 1758 године иште арх. Вићентије уобичајену „милостињу" за двор у вину, па додаје: „шилера сваки монастир по један суд да начини от чернога гроздија с матори виногради, зашто сте шиљер дужни; Господин (митрополит) јест дао свој шиљер, те смо отнели Г. персоналу у Пешту". — 7 нов. 1762 пише исти манастирима, како је митрополит наредио, да би „Г. персоналу и прокуратору нашему от наших јединадесјат монастира послали у вину, шилеру, бермету и шљивовој ракији, које износи у свему хакова 10, дишкрецију једну, и то се наређује један игумен који ће у Пешту отнести и предати". (Оба циркулара у Хоп. Цирк. Прот.).

рад комисије која је с кр. персоналом утврђивала границе манастирске, протоколист Василије Недељковић је додао: „Наш архимандрит хаџи-Захарија у то време болен бје зјело, јако с комисијеју не могл ходити“: 29 априла је 66-годишњи старац испустио душу.[51]) Послужио је манастиру 50 година, многе је и разне службе држао, много година игуманствовао а 6 последњих година био архимандрит.[52])

Приказао сам довде пет година из историје фрушкогорских манастира. У средини нашега интереса стајаше вазда Хопово. Беху то значајне и веома бурне године у историји Хопова. За то време је на силу уведено општежитије, довршена је дуготрајна парница с илочким спахијом и, ево, умро је и старешина му у томе времену, карактеристичан тип старих калуђера, који је ударио свој жиг целоме овоме времену у историји Хопова. Настаће сад у Хопову мирнији и срећенији живот, без унутрашњих трзавица и спољашњих сукоба, друкчији него што беше последњих пет година. И одма на почетку тога новога доба доћи ће у Хопово Доситеј.

---

[51]) У Баснама (II, 16) је забележио Доситеј ову причу, која се тиче јамачно последњих часова хаџи-Захарије: Нашем архимандриту оповском, аџи-Захарију, болну, дође на посештеније старац Вуја из Ирига, пак уза сваку реч: „Моли се Богу, господине“, док се оном досади, пак онако болестан стане викати: „Та прођи ме се, старче Вујо, ако Бога знаш! Та Богу се молим, нећу се теби молити!“ Ово придодајем овде, ибо ова би често бивала фаворит преповетка мојега благонаравнога Теодора Милутиновича. Но он би је тако лепо знао казивати, да и плачеван морао би се насмејати“.

[52]) Хоповски Протокол Умрлих бр. 11.

ГЛАВА V

Монашки устав у Хопову

1. Положај и околина Хопова — Црква — Зграде — Стари манастир 2. Основна мисао монаштва — Постанак монашке општине и устава — Развитак монашког устава — Киновија и идиоритам — Постанак српског православног монаштва 3. Устав фрушкогорских манастира — Реорганизација њихова после Велике Сеобе — Правила митрополита Вићентија Јовановића — Одредбе о црквеној служби — Управа манастира — Школа — Протоколи — Економија — Чиновници манастирски

1

Манастир Хопово лежи на јужном подножју Фрушке Горе, у уској долини која се спушта с венца и пружа према Иригу, који би, према свом положају, могао бити нека врста Кареје фрушкогорске.

Од Ирига до Хопова има око по сахата хода. Овај лепи пут и красна околина Хопова остали су Доситеју Обрадовићу свагда у најмилијој успомени. И после више од двадесет година он с необичном топлином описује тај пут којим је, као бегунац, дошао у Хопово да се посвети. Опис је мало старински, и по језику и стилу и по сентименталности која га провејава, али је жив и леп.

„Иде се све покрај једног поточића, тако описује Доситеј, поред кога стоје насађени велики ораси и друга дрвеса, који га осењавају и чувају од сунца. На левој страни виде се брда и холмићи, покривени с виногради и воћњаци. С десне стране потока пружила се једна веселовидна долина, сва покривена и укра-

шена с ливадами, пуни злака и цвећа селнога, која се протегла до близу манастира. А с оне стране долине, рекао би, да су царске башче. Виноград до винограда, окружени и накићени с свакојаки плодовити древеси; брдо над брдом, и холм над холмом као да се један на другога другољубно наслонио, и као да је један сврх другога своју поноситу главу помолио: како ће лакше ону красновидну долину, сестру своју, и поток, њена љубитеља, који је загрљену држи, и оне, који покрај њега пролазе, гледати и сматрати; и како ће у исто време свак своју великолепну, са сви пролетњи, летњи и богати јесењи дарови надичену и преукрашену главу показивати и очима свију представљати. Холм од холма лепши и дичнији, а сви заједно неисказане красоте и дивоте. Тихослатко и љупко шушчење и играње с долином потока, весело различни птица појање, кротко и прохладно ветра диханије и његово с лишћем преметање дају ушима једну тако слаткослишну музику, да доводе човека у савршено заборављење себе и у истушљеније ума. Благоуханије ливадног цвећа и свакојаког воћа обалзамљавају они кроткопитоми воздух".

„Не зна ко, како том блаженом долином проће, како ли к манастиру дође. А кад дођосмо мом љубимом Опову, шта ће ко пре гледати, шта ће расматрати, чему ли ће се више дивити и чудити? Да сам био сав око, па да сам на све стране у један ма гледати могао, ни тако не би се оне красоте нагледао. Ко би хтео знати, шта би ја рад овде описати, а не могу, нека само оде од пролећа до јесени, кад му драго, у Опово, пак кад се дома врати, видиће, оће ли моћи све, што је чувствовао, исказати".[1])

Манастирску зграду и цркву је Доситеј затекао, у главном, већ у оном распореду и облику како их и данас видимо. Грађевина није постала од једном и

[1]) Живот и приключенија I, 77, 78.

Манастир Хопово с источне стране (у садашње време)

(по фотографији д-ра Радивоја Симоновића)

по плану, него је грађена и дограђивана у размацима времена трудом хоповских калуђера и о трошку податљивих хришћана. То се могло видети и по неједнакој висини и по разноврсном облику појединих одељења манастирске зграде која је са четири стране убухватала цркву. И звоник је очигледно одударао стилом од цркве.

Црква манастирска је сагрђена у славу „св. архијереја Христова Николаја“ у другој половини XVI века од прилога неких побожних људи из Горњег Ковина.[2]) Црква је зидана у византиско-српском стилу, од камена и од чести од цигаља. Над солејом се на четири четворострана, доста незграпна стуба диже повисоко кубе са дванаест уских прозора; споља, између прозора, исто толико округлих ступаца подупиру шиљасти кров кубета, што не одговара византиском стилу. С десна и с лева од солеје су повелике округле апсиде у којима су певнице. а на запад се иде у доста пространу паперту, из ње се излази под звоник који је с три стране отворен. Хоповски храм иде међу последње, нешто свенуле, огранке наше старе византиске архитектурске вештине, која је за кнеза Лазара и његових наследника примила неке народне српске особине.

Црква је молована 1608 год. при игуману Евсевију о трошку јеромонаха Митрофана,[3]) а паперта 1654 год. о трошку хоповских калуђера и Крунје хаџи-Јањинице из Београда.[4]) Стари иконостас је замењен новим 1754 године, али је тек 1770 позлаћен и измолован.[5])

[2]) Опис срп. фрушког. ман. 240. Љ. Стојановић, Записи бр. 724.

[3]) Опис 241. Записи бр. 4985.

[4]) Опис 242. Запис бр. 4990. Данас о старом молерају нема ни трага, јер је црква 1898 наново молована; при том је стари молерај уништен, а на његово место није бољи израђен.

[5]) Иконостас су радила два „пилтора“ Паул и Антон Разнер (протокол контрактâ у хоп. архиви). Према овим подацима, за Доситејево доба је садашњи иконостас био, али непозлаћен и неизмолован.

До половине XVIII века је у северозападном углу, прислоњен уз ћелије, стајао мали торањ са сахатом, а јамачно су и звона била у њему. Тада је епископ Софроније учинио задужбину и дао трошак, да се стари торањ поруши,[6] а нов да се начини тик до паперте.[7] У новом торњу који је висок 30 „клофтера" беше три звона и капела св. Стефана.

Кад је нови звоник грађен, учињене су и неке веће промене на манастирској згради и на цркви. Пре свега су старе ћелије дуж целе западне стране (испред паперте и новога торња) порушене и место њих начињена су два ходника један над другим („два пода један над другому болтана", вели се у уговору са зидарем). Из доњег ходника (на једном се месту зову ови ходници „проходи") се степеницама, испод новога звоника, ишло у паперту. Ови су ходници, по тумачењу Ир. Радића, начињени зато „да братија покривеним ходником удобно могут и у церков и у транс-

[6] Уговор са „маормајстором" петроварадинским Венцлом Новаком начињен је у Хопову 24 јула по рим. 1750 г. (у хоп. протоколу за контракте и у Митр. Арх. бр. 228 ех 1758 као прилог). У 1 тачци уговора се вели, да зидар старе ћелије „сушчија под брдом от новоустројених келијах (с јужне стране) право до торња стараго и сами торон стари.... разорити имјејет".

[7] Због новога звоника је дошло до парнице са зидаром. Кад је звоник био дигнут већ до трећег ката, учини се еп. Софронију и хаџи-Захарији да је одвећ мален и узан, те га је Новак морао порушити и изнова градити. Удовица Новакова је стога после тражила накнаду (24 апр. 1758 г.; тужба у Митр. Арх. бр. 228 ех 1758). Игуман Теодор Милутиновић, одговарајући на њену тужбу, вели, да је звоник „прам величества цркве весма тонкостију слабо фундаментални судио се". (За градњу торња, по уговору, одредио је манастир 2000 фор. у готову новцу а у натури хлеба, соли и нешто брашна). За рушење торња платили су „Цинцаром" 46 фор. „а што ће Немци торањ шире назидати обећао архимандрит 20 хакова вина". Обе су се странке после нагодиле. Манастир ће дати још 170 фор. а Николаус Фацел, други муж Новаковице, довршиће све послове на звонику (контракт у арх. хоп.). 22 марта 1759 г. учињен је уговор са „клонфером

зарију приходити". Том приликом су на паперти, према звонику, проширена врата и уоквирена тесаним каменом, врата са северне стране су зазидана (те се у цркву улазило на мања врата, с јужне стране, а у паперту на велика, испод звоника), стари, мали прозори су на цркви зазидани а већи ниже њих отворени, и црква патосана. Споља, испод крова, је мајстор на цркви извео рељефне шаре на лепу у барокном стилу које ни мало не одговарају стилу целе зграде.

Велика драгоценост ове цркве и понос Хоповаца беху мошти св. Теодора Тирона које су лежале у скупоценом кивоту. Ретко је кад који Хоповац у књизи или запису споменуо Хопово, да није додао, да у њему почивају мошти св. великомученика Теодора Тирона.[8]) Кад би у пређашња времена настала опасност од Турака (крајем XVII и у почетку XVIII века), Хоповци би свагда при бежању од опасности, с много пожртвовања, спасавали и своју велику светињу.[9])

Јоаном Шилером, житељем варадинскаго мајура", да покрије цркву. Лим ће дати манастир (због лима је често путовао игуман Теодор); Шилер ће добити 12 фор. и „у материји" хлеб. по 2 холбе вина на дан, и слуга ман. ће му помагати. Док је Доситеј био у Хопову, мајстори нису избивали из манастира: довршивали су торањ и цркву. — Год. 1817 је кана над торњем (која је била налик на капу над кубетом која и сад стоји) била дотрајала, те ју је бура делимице оборила. Како је грађа већ била трула, скинута је цела кана, а на место ње метнут је „прости дашчани кров" који тако и сад стоји. (Ир. Радић l. c. 16).

[8]) Најстарији запис од г. 1555. Љ. Стојановић, Записи бр. 684.

[9]) Легенду о св. Теодору Тирону је укратко изнео Ириней Радић у својој историји Хопова стр. 29. Рукопис има у хоп. књижници. Овде ћу изнети неке податке о судбини мошти по запису од 1721 у Кирилову зборнику (у хоп. књижн.). Легенда прича, да је мошти Теодорове донео из Сибиња неки Радован Ракић у Јенополье а оданде су доспеле у Хопово. После пада Будима 1686 г. удари аустриска војска у Славонију; народ поче бежати, а с њим одоше и Хоповци с моштима, прво у Шабац, па у манастир Радованштицу. После пада

Тело светитељево (глава, труп, руке и ноге до колена) беше увијено у најскупоценије материје и окићена иконицама.[10]) Хоповци су многа чуда причали о овим моштима.[11])

Црквену порту је са све четири стране затворала манастирска зграда у којој су с три стране били станови, а са западне је у Доситејево доба већ био двокатни ходник који је спајао северно и јужно крило, и доњи ходник водио у цркву а горњи у капелу у звонари. Главни улазак у манастир беше с јужне стране; ту беху једна већа врата која су водила управо у цркву и мања на која се улазило у зграду, и једна и друга врата беху „железна с бравама".[12])

У аустриско-турским ратовима при крају XVII века и у почетку XVIII беше и Срем бојиште. Тада су и Хоповци много страдали; манастир беше више

Београда се врате Хоповци с моштима у Митровицу. Како је манастир за то време био погорео, Хоповци сместише мошти у Иригу у цркви начињеној од џамије. Кад се црква хоповска покрила, вратише се калуђери у свој манастир. О Великој Сеоби крену̀ше се и Хоповци с народом и однесоше мошти у Бају, и тек после некога времена се вратише. Кад 1716 ударише Турци на Срем, Хоповци у журби морадоше закопати мошти, и разбегоше се куд који. Пошто Немци сузбише Турке, калуђери се вратише, извадише тело из гробнице и дођоше у Нови Сад. Ту је оно било год. 1717. После пада Београда пренесоше Хоповци свечано мошти у Хопово.

[10]) Опис ћивота и садржине му види у „Опису срп. фрушког. ман." стр. 244, 245.

[11]) У поменутом Кирилову зборнику вели, по свој прилици, сам хоповски калуђер Кирил, кад би хтео да опише „поједином чудеса јего јаже очима виде(х), не довљејет ми лето ка поведанију!" О генералној визитацији 1753 г. неко је уписао (4 јула) у исти зборник: „Поведаша намъ хоповсти монаси, како и предъ нашимъ припаствіемъ св. велмч. Ѳеодоръ исцѣли еднога отрока Іоанна отъ демона проклята, и прославихомъ Бога и угодника его".

[12]) Опис зграде овде је израђен на основу инвентара од 1753 и 1764. Опширно описује зграду Ир. Радић о. с.

пута пљен и пленење.[13]) После Пожаревачког Мира, кад дођоше мирнија времена, почели су Хоповци свој манастир оправљати и доградјивати.

Ћелије од источне стране дограђене су или оправљене 1728 год. о трошку епископа славонског Никифора Стефановића, постријника хоповског и некадашњег игумана. У овом одељењу беше две „гостинице“ (у једној три кревета, у другој два) а међу њима три ћелије и две кухиње.[14]) До гостионице на североисточном углу била је трапезарија. Испод гостионице, при земљи, беше „клисарница“ и до ње кухиња у којој беше фуруна „од турских каљева“.

Са северне стране до трапезарије, која је довршена 1726 г. „иждивенијем монастирским“, беше кухиња „обща“, велика, до кухиње стара трапезарија, али без тавана или свода; јамачно је у таком стању остала после последњег ножара у турском рату 1716 године. а тако је стајала и за све време док је Доситеј био у Хопову.[15]) До старе трапезарије, на углу северозападном, беше једна ћелија „недоправљена“ („дуварови каменом созидани, ниже свода, ниже тавана имат“) коју је почео зидати покојни јеромонах Софроније.[16]) Испод северне стране зграде манастирске беше подрум и мешаоница.

---

[13]) У Записима Љ. Стојановића у брр. 1895 и 2300 спомињу се катастрофе из год. 1688 и 1716.

[14]) Што ће ове две кухиње, поред оне манастирске? Биће да су у своје време грађене стога што је већ био овладао идијоритам, те су се братија сама бринула за јело и сама кувала.

[15]) У инвентару 1764 г. се вели: „До кухини стара трапезарија со зидани дувари от камена, тавана и свода њест, доксати поред јеја созидани, но не сведени“ (а још о ген. визит. 1753 је наређено, да се доврше доксати испред старе трапезарије). Данас се стара трапезарија употребљава лети а нова зими. За Доситејево доба се, дакле, јело у садашњој зимској.

[16]) Тако је била ова ћелија у инвентару од 1753 г., а у инвентару од 1764 је ова ћелија још „недоправљена“. На

Јужна страна, која се може узети да је фронт манастира, грађена је у више маха. Почињући од гостионице на југоисточном рогљу, ишла је узбрдицом зграда од једнога ката, која је довршена 1733 г. о трошку јеромонаха хоповских Мојсеја и Мисаила.[17]) У овом комаду зграде беху две ћелије и две коморе „на штукатор", подрум, кухиња и пред њима доксат. Даље је, до краја фронта (тако да је цео фронт имао у дужину од рогља до рогља 32 хвата),[18]) ишао све уз брдо нов део зграде на кат, доње одељење на свод, горње „на штукатор". При земљи је било четири ћелије и две коморе, а на кату четири ћелије и четири коморе и на крају мала кухињица. Ћелије су биле патосане чамовом даском, а коморе циглом. На свима ћелијама су била врата „тишлерска". Овај део фронта је дограђен 1750 године; не каже се ко је био ктитор.

том су месту данас т. зв. Доситејеве ћелије. Д-р Јован Суботић у „Калуђеру" стр. 227 пише: „Списатељу ових редова пошло је за руком, да је архимандрита ман. Хопова (Севастијана) Илијћа приволио, те је овај почео уређивати собу неумрлог просвећитеља српског Доситија Обрадовића". Опће је мишљење, да је овде одиста некад била Доситејева ћелија. Према наведеним поузданим податцима то није могло бити.

[17]) У Хоп. Прот. Умрлих (бр. 6) уписан је проигуман Мисаил који је напрасно умро 24 апр. 1751 г. Ишао је да купи милостињу, па је био у Малим Радинцима на свечарима; легао је у вече, а после поноћи почео наједанпут јаукати и до зоре је издахнуо. Овога Мисаила спомиње Доситеј у Етици: „Нашем старцу Мисаилу у Опову кад би ко казао, да му је тај и тај рекао да цркне: Кажи ти њему, одговорио би, да он цркне, а не ја! Јеси ли ме чуо? — Јесам. — Е добро! свршен посао. Сад машируј" (стр. 81). У „Опису срп. фрушког. ман." стр. 236 погрешно је име калуђера под бр. 1. Михаил; треба Мисаил, јер је то овај исти проигуман Мисаил. Кад је умро имао је 76 год., послужио је у манастиру 36 г. (дакле је дошао у ман. 1715, а пре калуђерства је био приштки поп). Могао је, дакле, 1733 г. бити ктитор хоповски. — О Мојсеју писам нашао нигде трага. Због утаје њихових ствари морао се Теофан заклињати (в. напред стр. 80).

[18]) Ир. Радић l. c. 17.

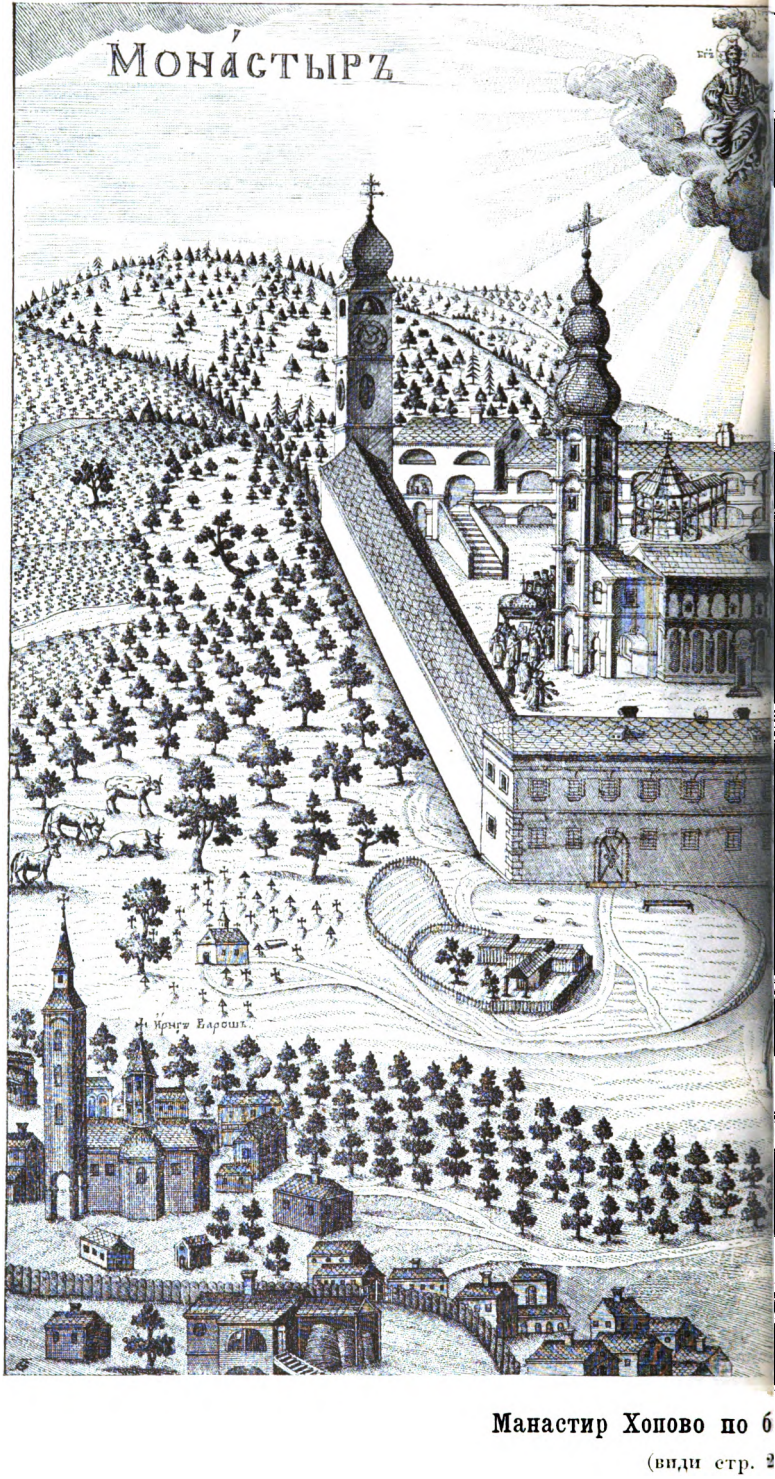

Манастир Хопово по б

(види стр. 2

од 1756 године

на 5).

јамачно га је манастир сам подигао од милостиње.[19]) У горњем поду била је ћелија настојатељева. После смрти хаџи-Захаријине је митрополит наредио, да се настојатељева ћелија држи чисто, да у њој нико не живи, него да се чува, кад дође у манастир он, епископ Софроније или остали епископи, и да се зове „архиепископска келија".[20]).

Сви прозори при земљи беху прегрђени „катрами" (гвозденим решеткама). Као што је онда у опће живот у манастиру био простији и једноставнији, јер су потребе биле мање, тако је и намештај у ћелијама беше прост и оскудан. У архиепископској ћелији, на пример, беше г. 1764. две фуруне зелене три „хастала" малена „тишлерска", покривена „алијами", један орман велик „тишлерски" и један у дувару мален, дванаест столица кожних, једно кандило сребрно и икона различитих. То је све. Остале су ћелије биле још примитивније намештене.

Између цркве и северне стране зграде порта је шира него с јужне. На томе простору је био „шалдрван" (чесма), сазидан од камена, на њему 10 лула (1764 само 4) на које вода тече. Над чесмом је био чардак, покривен храстовом шиндром.[21])

Испред манастира, с јужне стране, о генералној визитацији већ беше заграђен простор за баштицу, али тада још не беше у њој ништа посејано. С источне и северне стране су стајале економске зграде: „качарница", хамбар, ракиџиница, штала од камена за коње и од плетера за волове, сенара, шупа за каруце и још једна чесма на две луле. Мало даље пред манастиром беше три куће манастирског прњавора који се набрзо после Доситејева одласка раселио.

---

[19]) Како је сад било доста места, биле су „старе" (ваљда и трошне) ћелије са западне стране, под брдом, сувишне, те су их срушили, а на њихово место саградили ходник.

[20]) Хоп. Саборни Протокол под 23 јулом 1757.

[21]) Сад тога чардака нема, а чесма је одведена под кућу испод старе трапезарије.

На по сахата од манастира, према истоку, стоји под брдом Старо Хопово (Хоповци га зваху у свом домаћем говору просто „стари манастир“). Ту је између 1496 и 1502 г.[22]) основао јеромонах Максим (потоњи владика) храм св. Николи. Ту су лежале и мошти св. Теодора док није подигнут 1576 нов храм св. Николи.[23]) Хаџи-Захарија је, како знамо, стару црквицу порушио, те је друга „от фундамента наново устројена“ и посвећена св. Пантелејмону.[24]) На цркви беху „врата тишлерска от ораова древа фарбовата, на њима брава немачка“. Поред цркве стајаше кућа од камена и цигаља са старим вратима „сербскаго художества“. У кући беше две собе и једна кухиња (1764 год. 4 келије и кухиња). Пред црквом вишаше на дрвеним дирецима мало звоно. Ниже цркве беше на потоку неколико воденица манастирских, а око њега воћњак и нешто ливаде. У време Доситејево се у старом манастиру сваки дан служило. Ирижани у пролеће, особито о Ускрсу, долазе овамо, понесу ручак и ту проведу после подне весело.[25])

Осим куће, о којој је већ говорено, имали су Хоповци у Иригу и дућан,[26]) а још док је Доситеј

[22]) Ил. Руварац, Шематизам архидијец. сремско-карлов. 1892 г. стр. 5.

[23]) Иринеј Радић (l. c. 13) тумачи, „да братија старохоповска нису могла дуго време у Ст. Хопову остати потоме што је његово положеније мјеста, на којем је манастир воздвигнут, весма тјесно, с восточне и зап. стране брдима скучено, и што због не мале стремнине тежак му је приступ“.

[24]) При државној конскрипцији 6 јула 1772 забележила је комисија: Ad 10 retulit praenominatus p. guardianus (Софроније Радивојевић) quod a. 1751 ecclesia antiqua in filiali mon. hujus, antiqua Opovo dicta, per vehementiores terrae motus ruinae proxima fuisset, eotum ex ordinatione pie defuncti exc. dom. aep. et metr. Pauli Nenadovics eadem ecclesia antiqua diruta, ac successive in minorem redacta ac noviter extructa exstiterit“ (Starine VIII стр. 9).

[25]) Чапловић, Slavonien II. 197.

[26]) Год. 1739 фебр. 17 Марија, удовица пок. Максима Целебџије из Ирига, признаје, да је примила 425 фор. за „ду-

био у манастиру договарали су се, да купе кућу у Карловцима, да имају где одсести.[27])

Неке карактеристичне догађаје и појаве у животу који је текао и струјао у зидинама овога манастира већ смо познали. Приступићемо сада ближе, да бисмо тај живот, колико се може, у целини обухватили.

2

Наши манастири у Фрушкој Гори су огранак горостасног стабла које је пикло у Мисиру, пружило своје гране преко целог православног истока а границама својим захватило и Србе.

Основна мисао монаштва је ово. Заповести Христове се не могу извршити у „свету“ ; треба, дакле, раскинути све везе и односе с њим, треба бежати из „света“. Морал је ствар друштва. Ко живи изван друштва, нема ни прилике за моралан рад. Једино побожност испуњава живот монаха, пустињака. Аскезом и мистиком хоће монах без престанка да живи у надземаљском царству, да живи у Богу и да буде већ на земљи деопик вечнога живота. И у тој тежњи није ометала ни омела православнога монаха његова

---

han у чаршији пришкој сицевим начином устројени: с двема ћепенци и под њим подром с дескоју подбијен и на њем мален кухиња и собица, такође же верху их кухина и соба повелика, и за дућаном штала коњска“ (признаница у хоп. арх.). 1756 г. 20 марта су се братија на сабору саветовала, како да у том дућану трговце држе, те су соборно одлучили, „да в њем стојат, зато што мон. им должен јест, они пребивајут у парусију, а за сију годину ништо должни давати нису“ (Хоп. Саб. Прот.). У репорту 1766 г. 31 марта јавља братство, тај дућан „продали јесмо фебр. 27 грком Георгију и Атанасију, који су под киријом у њему стајали, ценоју за 800 ф.“ (Х. Саб. Пр.).

[27]) „чтобъ домъ у Карловци за обитаніе приходящимъ намъ нѣкій купити“ (Хоп. Сабор. Прот. под 30 мајем 1760 г.).

црква, као што је римокатоличка црква учинила са својим, упрегнувши га у своју службу.[28])

Монаштво је, према том, почело с пустињаштвом. Пустињаци су живели онако како су мислили да најбоље одговара заповестима Христовим. Природно је да су се пустињаци почели уједињавати у заједнице из којих су после постали манастири. У манастирима, пак, морали су се јавити устави, јер је устав потребан свакој уређеној људској заједници, да би се њим и у њему означила сврха заједнице, да би се установила средства за достизање сврхе и да би се удесио целокупан рад. Монашке су се заједнице или општине образовале на тај начин, што су се мање искусни и мање чврсти у аскетском животу скупили око искуснијих и чвршћих, предајући се њихову руководству и учењу, као ученици учитељу. Ови учитељи монаштва су онда и саставили устав за своје ученике, предајући им наредбе устава записане или уводећи их у дело неписане.[29])

Први монашки устав је написао мисирски монах Пахомије Велики († 348). После њега је саставио правила за монашки живот Василије Велики († 379) који је уз њих додао и теоретско-дидактичко упутство; он је творац „науке" монашке и отац општежитија.

У даљем развитку монаштва општина је надвладала пустињаштво; али се то није догодило без притиска цркве и државе. Четврти васељенски сабор у Халкидону (451 год.) подвргнуо је монахе епископској власти.[30]) Идејал Василијева монашког општежитија утврдио је у цркви и уметио у државни склоп цар Јустинијан I (527—565). Он је установио, да је једини законит облик монаштва κοινόβιον (coenobium,

[28]) Meyer, Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster стр. 1.

[29]) Голубинскій, Исторія русской церкви I. 2 стр. 603.

[30]) Н. Милаш, Правила православне цркве књ. I. 334.

општежитіе). Анахоретство (пустињаштво) је одсад изузетак.[31])

У развитку општежитија монашког веома је важан после рад Теодора, игумана манастира Студијона у Цариграду. Рад Василија Великога има више религијозно-моралан карактер, него правно-организаторски. Његова су правила више поуке него закони. Он је имао посла с ученицима које је посило прво одушевљење, те им је требало мање ситничарења законског, више мудра руковођења духовног. Теодор Студит († 826) је, употребивши јамачно устав организатора палестинских манастира, св. Саве Освећеног († 532),[32]) заједнички живот монашки израдио до ситница, организовао је управу манастирску, одредио је свачије дужности у манастиру и установио казнени поступак. Његов је устав (τύπικον) даље утицао на остале цариградске манастире и на првога организатора атонских манастира Атанасија († 980).[33])

У манастирским уставима потпуним има два дела: 1) устав монашког богослужења (литургиски део), 2) устав монашког живота (дисциплинарни део). У првом делу се одређује ток службе црквене преко целе године, с обзиром на службу дневну (обдан и обноћ), службу према календару и службу двојаког триодног круга (посног и цветног).[34]) У већини манастирских устава нема овога дела, него се за службе упућује на уобичајену праксу у цркви или на познате типике, јерусалимски и студиски, или типике знаменитих храмова и манастира.[35]) Тако је наш св. Сава за Хиландар и Студеницу употребио само други део типика цариградског манастира Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος (Богородице

[31]) Meyer l. c. 11. 14.

[32]) Голубинскій l. c. 349 под 3), 374.

[33]) Meyer l. c. 16.

[34]) Јагић, Типик хиландарски и његов грчки извор, Споменик XXXIV стр. 1. А. Дмитріевскій, l. c. стр. XLI.

[35]) Дмитріевскій l. c. XXXIV, XCVII

Добротворке), а у њему се говори укратко о историји манастира, о основању и прилозима, како се има чинити помен ктиторима, како треба да се владају калуђери, како да се Богу моле, како да се хране, како да бирају и како да слушају своје власти.[36]) А потпун устав је нормирао сав живот манастирски до најмањих ситница.

Кад се завршила борба око икона с победом православија (19 фебр. 842), добило је монаштво у Византији необичан полет. Манастири су ницали на све стране. Сваки оснивач и заштитник манастира имао је право дати манастиру свој устав. Али се сад опажа, да у основи свих многобројних устава леже три устава који су се издизали пада све: јерусалимски св. Саве Освећеног, цариградски св. Теодора Студита и атонски св: Атанасија. На и у овим уставима су у темељу правила најстаријих законодаваца источног монаштва: Пахомија и Василија.[37])

Најдаље је захватио утицај монашког устава манастира Студијона. Св. Теодосије Печерски увео је овај устав у руске манастире,[38]) а тај исти типик је утицао много и и на типик евергетидског манастира, који је св. Сава превео и удесио за српске манастире Хиландар и Студеницу.[39]) Студенички је типик био замашно узор осталим српским православним манастирима који су оснивани од XIII века даље.

Кад је монаштво за доба Јустинијана I постало државном установом, није му пристајао боље никакви други облик од општежитија. По својем устројству општежитије има монархичан карактер, и оснива се на принципу подложности и потпуно опћинског жи-

[36]) Јагић l. c. Спом. XXXIV стр. 2. Дмитріевскій l. c. XLI.

[37]) Ив. Соколовъ. Состояніе монашества въ византійской церкви, стр. 317, 320.

[38]) Голубинскій l. c. 371, 627.

[39]) Дмитріевскій l. c. XLIII, CXLV.

вота. На челу калуђерске опћине стоји једно лице: игуман. Сва братија су се заветовала на безусловну послушност, управо на лишење своје воље и потпуно покорење његовој вољи. Игуман је управљао манастиром по уставу. Као што вели св. Симеон Нови Богослов, монашка опћина је организам своје врсте; глава му је игуман а чланови монаси. Као што у човечјем организму сви удови извршују своју функцију под управом главе, тако и у општежитију сваки калуђер ради по распоређењу игуманову.[40])

Пред крај XIV века јавља се на Св. Гори нов облик калуђерске заједнице. Почиње се развргавати општежитије, калуђери имају сваки своје лично имање,[41]) игуманска власт слаби, најзад игумана нестаје, а манастир узима у своје руке управни одбор монаха, два или три епитропа који се сваке године мењају. С њима заједно влада σύναξις од 15 братије. Један од епитропа (δικαῖος) је сенка некадашњег игумана. Монах у оваком манастиру живи по својој вољи, сваки се брине о свом спасењу и о опћем добру онако и онолико како и колико га је воља. Нестаје једноликости у оделу и заједнице у трпези.[42]) Заједничка је само служба Божја и гробље. Са Атона се овај нови облик монашког живота раширио по свем православном истоку и зваше се идијоритмија (ἰδιόρρυθμος). Црква је, наравно, стала насупрот идијоритмији, јер је слобода била одвећ велика, прелаз сувише нагао, те је монаштво пошло великом пазатку на сусрет;

[40]) Соколовъ l. c. 317, 338.

[41]) „Саде винограде, брину се о баштама, запаћују стада свакојаке стоке.... и раде све чиме се може доказати, да припадају свету“ — баш као и наши Фрушкогорци пре Ненадовића (Навод речи солунског еп. Евстатија у Соколова 477. Евстатије је умро 1192 или 1194, дакле први трагови осопштине иду пре XIV в.).

[42]) Сваки калуђер добива од манастира дрва, вина, варива и сира, осим тога нешто новаца на одело и друге потребе. Калуђери у идијоритмији једу месо (H. Gelzer, Vom Heiligen Berge und aus Makedonien, 1904 стр. 36.)

калуђери се одаше разврату, манастири се грдно задужише, монаси почеше трговати, а у трговању и варати. У пуном јеку је идијоритмија нарочито у XVI веку. За скоро све знаменитије манастире може се доказати, да су имали своје доба идијоритмије. Тек у другој половини XVIII века се почеше светогорски манастири враћати опет општежитију.[43]) Али има их још и данас који се држе идијоритмије.[44])

Кад је у Фрушкој Гори укинуто општежитије, није познато. Везе су Хоповаца са Св. Гором, особито са Хиландаром, биле у XVII веку доста живе.[45]) Идијоритам је могао или непосредно или преко других наших манастира на Балканском Полуострво доспети и до Фрушке Горе. Само кад? Год. 1654 је писао јерођакон Пахомије у манастиру Дијонисијату на Св. Гори триод „благословеніем и всѣм тъщаніем и иждивеніем прѣподобнаго отца общаго доуховника светогорскаго кѵр Ореста ѥромонаха, юже и посла вь свой емꙋ монастирь глаголѥмы Хопово... въ доушеспасителнꙋю ползꙋ *общежителным* братіам“.[46]) Ако је овај јеромонах Орест, који је већ 1648 г. у Хиландару,[47]) био добро обавештен о братији својега пострига, и ако овде реч „общежителным“ има своје

[43]) О идијоритмији говори Meyer l. c. на разним местима, нарочито на стр. 58. Соколовъ l. c. 339.

[44]) То су Лавра, Ватопед, Ивирон, Пантократорос, Ксеропотаму, Дохиариу, Филотеу и Ставроникита. H. Gelzer l. c. стр. 35. Овај немачки научник вели даље на истој страни ове књиге: „Die Idiorrhytmie erscheint als eine gesunde Reaktion des altrepublikanischen, echt hellenischen Geistes gegen das asiatische Autokratentum der Igumene und Oberäbte.“ Калуђери који живе у идиоритмији интересују се за науку и књижевност, у њих је развијено осећање за народност, патријотичнији су и напреднији (стр. 59).

[45]) Види Записе Љ. Стојановића брр. 1051, 1114, 1426, 1502, 1503, 1650.

[46]) Љ. Стојановић, Записи бр. 1502.

[47]) Записи бр. 1428.

обично значење, онда је општежитије у Хопову разврнуто најдаље у другој половини XVII века. У манастиру Грабовцу повраћено је општежитије 1729 године; 31 августа су грабовачки калуђери својевољно укинули „недавно зачатое между нами о особное. велми же отець и началниковъ нашихъ святихъ преданію противное житіе".[48]) Да ли су и Фрушкогорци „недавно" почели тако житије, не знамо.

Једно се види јасно, да наши манастири нису дошли до идијоритма светогорских манастира. Управа је у нашим манастирима и даље остала монархична. у власти игумановој; у нечем је његова власт ограничена (ако се може тај израз употребити) само тим што су му додељени заклети старци, који су му били саветници у дисциплинарним и судским пословима. Наши су калуђери успели да монашки устав само у неким тачкама пробију у правцу идијоритма. То је јамачно био тек почетак у развитку им к идијоритму, те ће стога бити да овај покрет и није давнога постања. Али да није митрополит Непадовић свом снагом зауставио тај покрет, нема сумње да би се и у Фрушкој Гори развио потпун идијоритам, као и у Св. Гори.

Један немачки историк је рекао, да источно монаштво нема историских сврха, стога нема ни историског развитка.[49]) Ово стоји, кад се историски значај источног монаштва пореди са значајем западног монаштва. Али је имало и источно монаштво свој унутрашњу еволуцију коју нам најбоље приказују манастирски устави. Манастирски су устави, према том. најважнији извори за историју монаштва. Али питање устава није у науци коначно расправљено и пречиш-

[48]) Вл. Красић, Манастир Грабовац, Летопис Мат. Срп. књ. 127 стр. 78.

[49]) A. Harnack, Das Mönchtum, seine Ideale und seine Geschichte, VI Aufl. Giessen 1903. стр. 29.

ћено.[50]) Стога су многа питања из историје манастира тамна. То се може рећи за све православне манастире, а за српске нарочито. Од типика српских православних манастира досад су позната и проучена само два, Хиландара и Студенце (разлике су између њих врло мале), и то само њихов дисциплинарни део. Према томе знамо како је био уређен живот у тим манастирима, како се бирао игуман, каких је било служитеља и шта су им биле дужности, какав је био пропис о јелу и пићу, како су се калуђери одевали и т. д. али не знамо кака је била пракса у црквеној служби.[51])

Али о осталим манастирима нашим који су основани у XIII, XIV, XV веку и после, не знамо ни толико, јер нам устави тих манастира нису познати. Чини се да их нарочито састављених није ни било.[52]) Мислим да нећу погрешити, ако кажем, да је законодавац нашега православног монаштва св. Сава имао таки углед, да је ред који је он прописао за Хиландар и Студеницу примљен у свима потоњим манастирима, и то, чини се, да је праксом преношен из старијих манастира у нове.

Године 1317 је архиепископ Никодим превео јерусалимски типик св. Саве Освећеног, свакојако само литургиски део, и тај се типик распростро по свој

[50]) Eine Würdigung dieser Typika ist noch nicht vorhanden; dieselben bieten auch besondere Schwierigkeiten, weil sie in der Regel bestimmten Persönlichkeiten zugeschrieben werden, während sie doch in Wirklicket das Werk zahlreicher Generationen sind (Krumbacher, Gesch. d. bys. Lit. II изд. 141). Поменути, дакле, састављачи устава само су фиксирали и средили оно што је до њих створено и практиковано. За историју манастирских типика веома је важно поменуто дело Дмитријевскога.

[51]) О пракси у црквеној служби су изрекли своја мишљења, која се не слажу, Дмитриевскій l. c. LI и Јагић l. c. Споменик XXXIV стр. 3.

[52]) Понекоја наредба се налази у даровним хрисовуљама, али то је одвећ мало, те не може накнадити прави типик.

Српској Земљи, као што сведоче многи преписи.[53]) Ред служаба црквених је после тога и у манастирима удешен по јерусалимском типику; дисциплинарни ред је остао и надаље онај који је св. Сава прописао за Хиландар и Студеницу.

3

Нас овде највише интересује питање: какви су устав добили фрушкогорски манастири кад су основани крајем XV века и даље, у току XVI века? Поуздана одговора на то питање засада немамо, јер се у нашим фрушкогорским манастирима нису сачувале ни белешке о оснивању и времену оснивања;[54]) о уставима нема нигде ни трага. Упућени смо и ту на домишљање и нагађање.

Фрушкогорске манастире су основали калуђери који су дошли с југа, уклоњајући се с народом испред опасности турске. Ови калуђери су подигли манастире не у један мах, него поступно, пошто би испросили од народа потребна средства. Изузетак од тога беху можда само Крушедол и Хопово, за које се зна да их је сазидао владика Максим.[55]) Калуђери који су у нове манастире дошли или који су их сами градили

[53]) Описи наших старих рукописа су непотпуни, стога се из њих не види пуна садржина овога рада аеп. Никодима. О Никодимову раду писао је код нас Даничић у Гласнику XI (1859), Вуловић у Гласу XLIII (1894). Оригинал је у Нар. Библ. у Београду где има и доста преписа (види Љ. Стојановић, Каталог ркп. брр. 403—409). Неколико преписа има и у књижнице Срп. Кр. Академије (Љ. Стојановић, Каталог ркп. брр. 119, 120, 121). Биће да су типици св. Саве и они рукописи што их спомиње Шафарик у Gesch. d. serb. Lit. под бр. 109, 110, 111 и Јагић у Starinama V.

[54]) Најстарије датуме којих се фрушког. манастири помињу и ман. настојатеље који се (највише у записима) помињу изнео је архим. Иларијон Руварац у чланку „Православни срп. манастири у Срему“ у Шематизму архидијецезе срем.-карлов. за год. 1892 стр. 1—14.

[55]) Ил. Руварац у Шематизму l. c. стр. 3, 5.

знали су монашки живот из праксе, па су га, заједно с праксом и научепим редом, унели и у оне манастире, привикавајући на то и своје учепике примером и усменом поуком. Као што се примитивни занати уче без теоретске и писане обуке, простим гледањем и слушањем, а после и покушавањем и вежбањем, тако се у стара времена, особито за турско доба, учио код нас и духовнички занат. Тако се могао и монашки ред учити и без писана устава, тим пре, што је, како ћемо видети, цео монашки устав био сведен на неколико захтева, већином формалне природе. Недостатак писаних типика је и доказ, да су наши калуђери били врло неписмени.

Ако је грчко монаштво с уставима и с неким надзором духовне власти опадало, изопачавало се, развратило се, не би било чудо да се наше отпади, без устава и без надзора. У грчким манастирима се ипак чувала традиција старих славних времена, дичан спомен великана и хероја у монаштву, те су традиција и спомен могли нешто утицати на запуштено потомство. Ми смо примили монаштво од Грка онда кад је оно код њих већ прецветало, примили смо га с његовим многим и крупним грешкама и изопаченостима. Наше је монаштво, дакле, од својега почетка већ било лоше слике гора прилика. Ако је грчко монаштво имало својих рђавих страна, можда и одвратних појава и велик постотак лажних калуђера, а оно је имало свагда и узорних монаха, нигда није било без одушевљених подвижника. Наше монаштво је делило све рђаве особине грчкога, а без добрих узора још је олошало. Замишљам, према том, да фрушкогорско монаштво нигда није било ни близу савршенства, а у току XVI и XVII века оно се све више изметало и постајало све изразитији тип формалног и лажног монаштва. За оваку тврдњу нема поузданих докумената, али аналогијом, према историји грчког монаштва, која је боље позната, и према ономе стању у којем затичемо наше монаштво у XVIII веку, смемо овако судити.

После Велике Сеобе на тле садашње Карловачке Митрополије, после оцепљења од Пећске Патријаршије и новога организовања наше цркве на основу царских привилегија, започела се у новој отаџбини, под утицајем, или боље да речемо под притиском, нових прилика, за први мах још не би се могло рећи реформација, него само рестаурација и репарација нашега народног живота на свима гранама, у цркви, привреди, просвети, друштву. Колико се рестаурација тицала цркве и просвете, водили су главну реч митрополити. Они при том нису имали пред очима каке нове идеје, нису смерали да створе неко ново српско друштво, него су хтели да Српски Народ, који се под Турцима и турском управом запустио, уреде у смислу старих религијозних идејала.

Морао је доћи ред и на манастире који су, како видесмо, били у потпуном расулу. Год. 1733. митрополит Вићентије Јовановић изда монашка правила у 34 пункта.[56]) Митрополит Павао Ненадовић их је потврдио и допунио још својим додатком у 8 пунктова.

Извори новоме монашком уставу фрушкогорских манастира нису познати. Засад се не зна шта је Вићентије имао пред собом састављајући монашка правила. Духовни Регламенат Петра Великога је зацело познавао, кад је увод из њега узео. Али се у осталим стварима с њим наша правила мало слажу.[57]) Већ се и сами законодавци различито односе према монасима

[56]) 20 марта 1733 год. их је разаслао епископима и манастирима (Митроп. Арх. бр. 105 ех 1733) а 18 маја опет манастирима (Митр. Арх. бр. 118 ех 1733). Послао их је и банатској земаљској администрацији; ова 7 марта 1736 захваљује (М. Арх. бр. 36 ех 1736). Митрополит је желео да се ова правила приме и у другим епархијама (Јакшић, О Вић. Јов. стр. 68 под 19).

[57]) У Духовном Регламенту има о калуђерима и манастирима 62 чланка који су распоређени под ова четири наслова: О монахахъ (чл. 1—16), О житіи монаховъ (чл. 17—43), О манастыряхъ (чл. 44—48), О настоятеляхъ монастырей (чл. 49—62).

и манастирима. Духовни Регламенат је наперен против њих, иде на њихово смањивање и скучење, што се за наша монашка правила не може рећи. Ипак има неких одјека из Регламента у Вићентијевим и Ненадовићевим правилима (па пр. о изласку монаха из манастира Регл. чл. 31 и 32, Вић. пр. чл. 6; и о прелазу монаха из једног манастира у други Регл. чл. 30, Ненадовић чл. 7.).

По облику и стилу нови устав одудара од старих, на пр. од хиландарског. У хиландарском су правила још увек више савети и поуке, изречене у пријатељском тону, као што чини учитељ ученику. Из Вићентијевих и Ненадовићевих правила говори власт која заповеда и очекује покорност. По садржини она су дисциплинарна (литургиског дела нема) и обухватају сав живот у манастиру. Вићентијев монашки устав ће бити нека врста сводних типика, компилација из много разних дела.[57]) Понешто је потекло из живота, из искуства.

Ненадовићевих 8 додатих правила су потекли очигледно из живота. Као главни ексарх митрополита Вићентија (постао је ексархом 1732 год.) и патријарха Арсенија IV, и као епископ горњокарловачки, познавао је он монашки живот из непосредноga посматрања. Као организаторски дар, он је брзо опазио недостатке Вићентијевих правила, те их је допунио. Како их је он после, као митрополит, у целини усвојио, лако може бити да је он и суделовао при састављању им и изради.

Литургиског дела, како је речено, у Вићентијевим и Ненадовићевим монашким правилима нема. Будући

[58]) О таким типицима говори Дмитріевскій l. c. CXVI, CXL, CLII, Соколов 321. Таки еклективни типици су били особито типици православних грчких манастира у јужној Италији. Чанловић вели за Вићентијева правила, да их је саставио „mit Benutzung aller obiger Quellen (Св. Писмо, дела свв. отаца, одлуке васељенских сабора, одлуке патријараха и епископа) und Observanzen und mit Rücksichtsnahme auf die Localumstände".

да је тада у Русији био штампан литургиски типик и остале црквене књиге (на пр. служебник, требник), наш законодавац у монашким правилима просто упућује на њих у чл. 3 и 4,[59]) и наређује, да се сви држе литургиског „типикона печати московскія", а и друге црквене књиге треба да буду „печати московскія, новыя" и никако иначе да дрзне когод чинити по „самочинію и своеволію".[60])

Чланак 5 наређује, да се литургија мора сваки дан држати „кромѣ великія нужды". Како је онда у манастиру било доста јеромонаха, ово би се правило могло било изводити. Али се није изводило. Ненадовић се у чл. 3Н. тужи „да готово во всѣхъ монастырехъ не токмо по вся по и въ праздничныя дни божественная літургіа престала отъ небреженія и званію своему невниманія". Стога митрополит „крѣпчаіше" заповеда, да се литургија мора сваки дан „непресѣкомо" служити и да на њој сви морају бити, од игумана од ђака. Јеромонаси и ђакони морају своје чреде одслужити „безъ извѣта, не притворяюще себѣ старость, немогутство или болѣзнь" — то су били изговори! —, и морају се свакога месеца сви изрећати. Игуман мора служити недељом и празником.[61]) Да би укинуо основ

[59]) При навођењу чланака монашких правила значиће број сам, да је чланак из Вићентијевих правила, а слово Н. уз број значиће, да је чланак из Ненадовићеве допуне.

[60]) О генер. визит. 1753 г. констатовала је комисија. да сви манастири имају прописане књиге и да у цркви по њима служе.

[61]) Како је митрополит замишљао идејално извршивање црквенога правила у манастиру, види се из његова циркулара од 4 маја 1768 г. (Хоп. Цирк. Прот. II књ.) у којем даје калуђерима упутство, како ће се владати и шта ће говорити, ако буде дошао (како се чуло) у који манастир цар Јосиф II. „О правилахъ церковныхъ чинъ единако да сказуютъ, да въ нощи катаднево о третемъ часу по полунощи на утрену востаютъ и правило продолжаетая два часа; (въ) праздничныя же дни о полунощи востаютъ, въ нарочитыя же дни и о болныхъ чрезъ всю нощъ съ вечера молебствіе продолжается.

*

сваком изговору, већ је Вићентије наредио (чл. 24), да чредници не иду у кујну, него да се за надзор кујне наређују монаси; исто тако је при заједничким великим радовима, т. зв. пађенијама, удесио (чл. 32), да се служба ипак одржи. Игуману је дужност да води записку о том ко не долази у цркву и да такога јави митрополиту (чл. 3Н.) Па поред свих тих мера, поред све строгости, није било успеха.

Карактеристична су правила која наређују, како треба да се калуђери у цркви владају. Свештеници и ђакони (на које је ред да служе) нека се чувају сваке нечистоте, злобе и порока, нарочито пијанства, гнева, вражде, осуђења, зависти, мржње, грдње и корбе (чл. 2.)[62] За време службе не сме нико ходити тамо-амо по цркви, нити, „якоже отъ прежде злыи обычаи былъ", пре отпуста излазити из цркве, него свако нека стоји са страхом и пажњом на својем месту (чл. 6). И ако се овде додаје, да се то запрећује „подъ жестокое наказаніе", и ако о генералној визитацији сви увераваху комисију, да „сеи обычай уже истребился", и обећавају, да тога више неће бити, има пуно доказа, да је тога било. У Хопову је игуман на саборима често морао опоминьати братију, да долазе у цркву, а у цркви да се не крију по задњим столовима, него да стоје у певницама и да помажу појати.[63]

Литургіа такожде, гдѣ капеле нѣсть, една токмо бываетъ на день, занеже наша церковъ на единомъ олтару не выше, но само едину литургію совершити повелѣваетъ. Да сваки еромонахъ чредомъ по седмици литургію служитъ прочиже чтеніемъ и пѣніемъ сослужаютъ, и по ликамъ хоръ пѣвницепоказовати".

[62] О генер. визитацији 1753 г. већина братстава изјављују, да су овај захтев „по силѣ крайней хранили". У Врднику су одговорили, ако се што међу њима и деси, измире се на сабору. Гргетежани чудновато одговарају: „Сія доселѣ не знали, а одселѣ хощутъ сподвизатися и трудити". Да су Хоповци и као чредници против овог правила грешили, то ћемо доцније видети.

[63] Видели смо напред, да се за архимандрита круш. Никифора вели да „појати српски может добро". За остале

Јерођакон Методије је добио и батина за „смѣхотвореніе“ на служби. А једном приликом је митрополит морао издати нарочит циркулар,[64]) да би начинио ред у олтару; не само да су ђаци манастирски у олтару „безчинствовали“, смејали се или спавали, него су се и сами калуђери разговарали, па и спавали.

Управитељ манастира је био игуман а помагали су му у управи манастирски чиновници или „служитељи“. Управа манастирска има три огранка: морални надзор над монасима и дисциплина њихова владања, служба у цркви, вођење економије манастирске.[65]) У великим лаврама у којима има по 100 и више калуђера и у којима све послове у манастиру свршивају монаси има и веома много и разноврсних манастирских звања.[66]) У фрушкогорским манастирима овога доба, где беше највећи број калуђера око 30, био је и број служитеља мањи; беше их око 10, па и од њих су појединци обично имали и по две службе, а неке су се службе поверавале и световњацима

Старешина се обично звао *игуман* (игуменъ, ἡγούμενος) или *иредстатељ* (προεστῶς). О генералној визитацији беху само у четири манастира (у Хопову, Шишатовцу, Крушедолу и Раковцу) старешине *архимандрити* (ἀρχιμανδρίτης). Игумани су обично јеромонаси, само је у Дивши био игуман јерођакон. Сви у манастиру морају се игуману у свему покоравати, све

се калуђере каже само да знају појати, а како, не стоји. У Ремет. Саб. Прот. 8 авг. 1759 има овај запис: „У цркви грчески не појати, обаче должни јесмо и не брани се гласове грчески и пјеније знати и учити сја, али у цркви никогда појати“. Како се онда појало српски а како грчки, тешко да ћемо икад дознати, кад није нико забележио.

[64]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 89 (19 окт. 1759).

[65]) Голуб. l. c. 689.

[66]) Теодор Студит је установио у ман. Студијону читав низ манастирских служаба, да би могао водити надзор над великим бројем својих калуђера. Служитељи су морали јављати о свему што се догађало у манастиру (Meyer l. c. 16).

што он заповеди без роптања и изговора радити: треба да га поштују и љубе „во образѣ самаго Христа“ (чл. 21).)[67] Игуман пак треба све да љуби као браћу, без лицемерства, према сваком да је беспристрастан и да се о спасењу свакога брине као о свом (чл. 22)[68]). Али је игуману и то дужност, да лене, пијанце, који не долазе у цркву, који живе распуштено казни и исправља (гл. 23).[69]) Непадовић је дужности игуманове још потање одредио (чл. 2Н.). Игуман је, према том одређењу, дужан свакога месеца по једанпут прегледати цркву, ћелије, унутрашњу и спољашњу економију, и уверити се, да ли све бива по типику: како братија живе у ћелијама, како отправљају своје службе. У свакој прилици настојатељ мора поступати по уставу. Ако би прекорачио устав, те не би сам живео по њему цли би самовласно радио, братство га може тужити митрополиту, али при том мора све и доказати што каже (чл. 1Н.).[70])

[67]) О генер. визитацији већина ман. одговара на ово правило, да је тако било досад; неки додају: одсад ће и боље. Али у Бешенову рекоше: „находило се, а от некол. времене престало“. У Врднику одговорише: „дошле задоста и противни некотори били“, обећаше послушност, али траже да и игуман наређује „по разсужденію службы, дѣла же и потребы“.

[68]) Већина ман. одговара о ген. визит. да тако и бива. У Врднику, Јаску и Шишатовцу рекоше, да је то и дужност његова, а у Бешенову: „треба да поступа као с браћом а не као с робовима“.

[69]) О ген. виз. већина признаје да је таких било, али се сад поправљају. Али у Грегетегу рекоше: „Находятся нѣціи да како въ безмѣрное питіе себе вдаютъ, тако и слабо въ церковъ приходятъ“, а Крушедолци још додију: „зато множицею наказованы быша, но въ том и до днесь пребываютъ неисправлены, а нѣціи престаша и уцѣломудришася“.

[70]) Калуђери су, разуме се, ретко употребљавали право које им је дато у овом чланку. У циркулару од 18 окт. 1758 г. архим. Вићентије Поповић вели, међу осталим: „Неки от братіј јесу долазили у двор тужити се, да им се не издаје уречено, како у новцу, у хаљина. дрва, свјешче. тако што је нуждно, наипаче дрва, свеће и прочаје да се људима издаје:

Заменик игуманов се зове *намесник* у нашим правилима,[71]) а као саветници одређена су игуману четири члана т. зв. *заклети* или *судијски старци*, који се бирају од часних и одличних јеромонаха.[72]) Кад игуман није у манастиру, има намесник са овом четворицом пуну власт; иначе су старци с игуманом у манастиру судска власт, они деле казне, али не свак за се него свих петоро заједно (чл. 34). Манастирска благајница и цео инвентар намеснику су поверени, код њега стоје протоколи, он уписује приход и расход, он прима приход и издаје што треба, са знањем игумана и некоје старије братије (чл. 29).[73]) Из намесничког тефтера се види, да је и игуман, кад му је требало, добивао новац од намесника. По потреби се давао намеснику у помоћ „спомагатељ или асуђаст".[74]) Намесник је био обично јеромонах. изузетци су од тога ретки (1753. год. био је у Врднику намесник монах).

ако више кто дође тужити, настојатељ ће они зато имати отговор пред лицем Их Екс., зашто от згор заповједао, да настојатељи не расхишчавајут братију око себе". (Хоп. Цирк. Прот.).

[71]) У грчким манастирима дужности нашег намесника извршује οἰκονόμος, μέγας οἰκονόμος, док наш *иконом* води бригу само о ратарским пословима у манастиру.

[72]) 1753 год. је у већини манастира било тако, само Јашчани веле да „за оскудѣніе братства" нису имали ни намесника ни стараца, него је игуман све радио сам. У Бешенову је било намесника, али није стараца. Покашто је био и обичан монах заклети старац, на пр. 1753 у Ремети и Раковцу.

[73]) У Јаску 1753 није било намесника, него је све стајало у једнога брата, али калуђери обећавају, да ће одсад и они чинити, као и други манастири, по правилу.

[74]) У Хоп. Саборном Проток. се 1755 г. 7 авг. при рестаурацији (кад је смењен Теодор Милутиновић) намеснику и асуђасту даје овака инструкција: „да добро протоколе воде, тако икономију монастирекују добрје воде, послушаније да имејут, без знања ничто предстатељева илити всего братства да не творут, и что буде неисправљено у мон. что се буде њи дотицало, то они дати отговор".

После намесника је најугледнији чиновник у манастиру *еклисиарх* (εκκλησιάρχης), црквени начеоник, зову га и „клисара“. У цркви је еклисиарх био први после настојатеља; њега су сви питали што се тиче обреда, и сви су га морали слушати, и јереји и ђакони и канонарси[75]) (чл. 4). Помагач еклисиархов био је *пареклисиарх* (παρεκκλησιάρχης). Од 1755 г. се у Хопову нигде не спомиње еклисиарх него само пареклисиарх.

У Ненадовићевој допуни правила (чл. 3Н.) има и служба *типикара*. О генералној визитацији спомиње се у Хопову, Врднику, Крушедолу, Гргетегу и Раковцу типикар. Од 1755 се у Хопову при свакој реставрацији, поред пареклисиарха, бира и типикар. По свему се чини да је у пракси типикар преузео дужности еклисиархове, колико се тицало црквеног правила на службама Божјим.[76]) Он као да је узео и дужности канонарха, певца, јер се овај, осим монашких правила, нигде иначе не спомиње. Пареклисиарху су онда остали административни послови у цркви, да звони и клепа у одређено време, да пали свеће и додаје кадионицу, да пази на црквене утвари и на чистоћу цркве итд. У том су га, наравно, испомагали манастирски ђаци.

Један од најугледнијих чланова братства биран је за *духовника* (πνευματικός). Ко станује у манастиру, био монах или мирски човек, морао је често (обично у четири велика поста) светим покајањем и исповедањем пред оцем духовником очишћавати своју душу и причешћивати се (чл. 16). Ко се исповеди, добије од

[75]) κανονάρχης, начеоник канона, започињао је певати каноне и наређивао је како ће се у певници што певати, и то је било прво значење речи канонарх; после је канонарх у опће распоређивао шта ће се у певници појати и читати, а дужност му беше и да клепа (Голуб. 691). Реч канонарх долази у правилима Вићентијевим, иначе је у поменутим изворима нигде нисам нашао; види се, да је у пракси нису употребљавали.

[76]) „Једном од старијих свештеномонаха дужност је да мотри, да ли се све врши у цркви по типику, отуда му и име типикар“. Монах Сава Хиландарац. Света Гора, стр. 101.

духовника „цѣдулу“, као потврду. Ради контроле митрополит је цедуље искао од настојатеља на преглед.[77])

Ненадовић је много настајао око тога, да се калуђери уче, да ови, обично, веома неписмени људи присвоје бар минимум богословског знања. (Видећемо после, да његов труд није био крунисан успехом). Он је млађе ђаконе нагонио да дођу у Карловце у Покрово-Богородичну Школу на науке. Али је била нека школа и у манастиру. Кад у манастиру или изван њега нема какога заједничког рада (паћеније), онда два сата пред литургијом а сат и по после литургије морају се јеромонаси и ђакони искупити у трапезарији да читају „божественная писанія“, а монаси да уче на изуст Оче наш, Богородице дјево, Вјерујy и Десет заповеди Божјих „безъ толкованія, въ кратцѣ“ (чл. 15).[78]) Манастирске ђаке и прњаворску децу учио је читати, писати и појати (по потреби и младе јеромонахе) одређен на то служитељ који се зваше *магистер*. (Колико је он држао школу и с каким успехом — то је друго питање). Осим тога у празничне и недељне дане дужност му је била, да звоном сазове пред литургију и пред вечерње манастирске слуге и да их учи Оче наш, Богородице дјево, Вјерујy и Десет заповеди Божјих, опет „безъ толкованія, во кратцѣ“, а ако

[77]) У поуци о посту 12 фебр. 1752 г. (Хоп. Цирк. Прот. бр. 20) наређује митрополит, да се свако у манастиру четири пута у години исповеди и причести; „аще въ будущемъ нашемъ или ексарха нашего приходѣ къ вамъ и посѣщенію не обрящутся у васъ свакаго духовническихъ цедуля коима засвѣдочити ми возможете колико кратъ исповѣдали се и причестили“, без сваке милости свештеник ће бити лишен чина а мирјанин одлучен од цркве. — 24 марта 1753 г. (Х. Ц. П. бр. 33) иште Ненадовић од настојатеља „прежде своя цедули колико либо ихъ будетъ, и по семъ всѣхъ священомонаховъ о исповѣди сущія совокупити и намъ неотложно что скоріе послати“.

[78]) У Десјатословију Теофана Прокоповича, ондашњој школској књизи, учило се све то с опширним тумачењем Од простих монаха се то, дакле, није тражило.

уме, нека им тумачи катихизис и обучава их „прочимъ добрымъ нравомъ“.[79])

Као што је напред речено, Ненадовић је нагонио братства да воде протоколе не само о приходима и расходима манастирским (што је и пре чињено, и ако веома примитивно), него и о другим приликама и пословима у манастиру, на пр. о седницама братског сабора, о постријницима, о умрлима, да уписују у протокол циркуларе и контракте. Он је увео, где је год мислио да треба, писмен поступак. Тражио је, на пример, тромесечне и годишње извештаје о стању манастира. Тако се потреба писања у манастиру веома умножила. Писарске послове је у манастиру радио нарочит чиновник који се звао *протоколист*. Митрополит би строго казнио оне које би ухватио да немарно воде протоколе или да их никако не воде.

Као добар администратор, он је за циркуларе установио нарочит поступак (чл. 8Н.), да би све ишло брзо и уредно. По овом пропису циркулар је из Карловаца одношен прво у Раковац. Чим је акат стигао у манастир, морао га је игуман или, ако он није био у манастиру, намесник отворити, прочитати и наредити протоколисту да га од речи до речи упише у манастирски протокол. За већи циркулар остављено је за преписа 3 сата, за мањи 1 сат и по; ако је ствар врло журна, онда што брже. Чим је циркулар уписан, игуман га мора потписати и назначити кад га је примио,[80]) и онда под својом „копертом“ и печатом по-

[79]) Ову наредбу су ман. магистери добили о генер. визит. 1753 г. Том приликом је у женском манастиру Јаску (старом) одређена монахиња Епистимија да остале сестре учи Оче Наш, Богородице дјево, Вјерују и 10 зап. Божјих и да их упозна с правилом св. Пахомија „и по сему да управитъ сестры обдерживатися“.

[80]) У циркулару од 2 септ. 1759 г. (Хоп. Цирк. Прот. бр. 88) има напомена: „сей циркуларъ во всякомъ мон. да протоколируется и въ который день гдѣ пришелъ назнаменуетъ и намъ возвратитъ“.

слати даље, у други манастир, где се исто тако чинило. Ко би то пропустио, на пр. не би назначио у циркулару кад је стигао у манастир, или би га преко одређеног времена задржао, или га не би у своју „коперту“ завио него би га отворена послао даље, тога би митрополит оглобио с 12 форинта у корист школске касе. Митрополит је одредио и правац којим треба да иде циркулар: из Раковца у Беочин, из Беочина у Прибину Главу, па онда редом у Дившу, Кувеждин, Шишатовац, Бешеново, Јазак, Врдник, Хопово, Гргетег, Ремету, Крушедол; из Крушедола је ишао циркулар у село Крушедол и преко Голубинаца, Војке и Добановаца у Фенек. Фенечки игуман га је под својом ковертом и печатом повратио у резиденцију.

Осим досад помепутих чиновника беше у манастиру још кључар, трапезар, гостилник, болничар, портар и иконом.

Кључар је држао кључеве од свих просторија у којима је било стоварено и спремљено градиво потребно за живљење (за јело и пиће). То је био унутрашњи или кућни економ. У монашким правилима се кључар нигде не помиње, него једном, и то мимогред (чл. 32), споменут је дохијар. Дохија се у Св. Гори зове одаја у коју се оставља и чува сваковрсни смок.[81]) Према том је дохијар чиновник који чува и издаје виктуалија и држи од свега кључеве, те су га стога наши калуђери прозвали кључарем.[82])

[81]) Монах Сава Хиландарац, Света Гора, стр. 92. Према томе је погрешно што се у Тумачу д-ра Ђ. Миладиновића на стр. 444 и 453 дохијар тумачи као духовник.

[82]) Шта су биле дужности кључареве, види се из ове наредбе у Крушедолском Саборном Протоколу (г. 1578): „Кључар да има своју службу добрје извршивати и на всему позор имати, како унутра, тако и на пољу, на башчу, па амбар, на жито и на зоб, да се что не уквари; на чардаке и кукурузе, па ракициницу и пециву, на брашно и мјешаоницу, на судове винске, чаброве, каце, на вино, ракију — без архимандритова и намјесникова знања да не има начети; на купус и хомину,

Трапезар (τραπεζάριος) је држао трапезарију у реду, пазио је да је свагда чиста а зими угрејана. Старао се да су столови очишћени, да су чаршафи и пешкири (убруси, салфети) опрани; кад се сто постави, да се пред сваким братом и гостом метне тањир, пешкир, нож, виљушка и ожица, „мертиг“ с вином и чаша. Он треба свима да служи једнако, да не би било „роптанија“.[83])

Гостилник или *гостионичар* (ξενοδόχος) је држао гостионице (собе за госте) у реду, дочекивао госте и бринуо се о њима. *Болничар* или „надъ болницею надзиратель“ (νοσοκόμος) надгледао је болесну братију. Од њега се очекује (чл. 25), да ће „братіямъ немощствующимъ въ болницѣ общей служити съ любовію и благодареніемъ“. Ако је болест дуго трајала или је била тешка, најимали су бабу да болесника чува и послужује.[84])

Портару (πορτάρις) или вратару беше дужност врата манастирска затварати и после повечерија закључавати, а кад сване, отварати. Свакога странца треба да запита ко је и од куда је и да га пријави настојатељу (чл. 25).

да се не укваре. Судове бакарне и калајне, на кујну, највише кад се што даје и јела праве, на свему да има позор, највише на момке, да се он стара њиховим јелом, да нису гладни — и све без роптанија. Наипаче без питања да не чини по својој вољи, нити коме што раздаје, кромје момке намирити, ујутру кад раде по чашу ракије, у подне и у вече сатљик вина. Сам да не има сести у подруму или у ћелији јести и пити под велики шчров, кромје трапезе“ („Срп. Сион“ 1906 г. стр. 167).

[83]) Овако се одређује дужност трапезару у Крушедолском Сабор. Прот. 23 окт. 1758 г.

[84]) У Хоп. Намесн. Тефтеру забележено је 7 сент. 1757: „Дадо баби Велики што је послуживала покојнога архимандрита 3 ф.“ — 25 фебр. 1759: „Плати баби што је проигумена Исаију чувала и послуживала 2 фор.“ — Кашто су се болесни калуђери лечили у Иригу; 26 марта 1759 забележио је намесник у тефтеру: „Дадо попу Павлу на трошак кад је био болестан у Иригу“. — 1 нов. 1760: „Дадо попу Теофилу на трошак када је своје ноге лечио у Иригу“.

Над пољским пословима и паћенијама (παγενία) постављен је *икономл*, којега у тим пословима мора свако слушати као игумана. Кад је време које веће радње у манастиру, иконом има права да крене сав манастир, и старо и младо, и свакога чина, на паћенију и да распореди свакога на своје дело. У манастиру треба да остану само они без којих не може бити црква и манастир, а то су: еклисиарх, пареклисиарх, чредни свештеник, дохијар и портар, којему се тада преда и гостиница и болница. После литургије иде и чредни ђакон на радњу. Ако треба да се што журно уради, те је потребна сва снага манастира, онда морају сви ићи, осим портара и пареклисиарха. Кад дође време вечерњу, еклисиарх, чредни свештеник и ђакон иду у манастир и остају тамо до сутра дан после литургије, па опет иду на посао. Иконом је имао помагача који се зваше *параконом* (παροικονόμος). Кад је време орању, сејању или жетви, параконом диже братију на малу паћенију (чл. 32). Има трага и томе, да су се послови манастирски радили и под мобу.[85])

Ни у једном Фрушкогорском манастиру за Доситејево доба није био намештен по један човек на сваку ову службу. У најмногољуднијим манастирима беше највише 10 чиновника, обично је било по 8 и по 7, а и по 6 и 5. У Фенеку, на пример, беше 1753 г. овако наређено: од 10 калуђера беше 6 служитеља, и то: игуман, намесник је био уједно иконом, од три заклета старца један беше у исти мах еклисиарх, духовник је био и магистер, један ђакон је био протоколист, а један монах кључар, болничар и гостилник. Већ се у монашким правилима (чл. 25) одређује, да гостилник буде и болничар и вратар, а кад буде, вели се тамо, више братије, „тогда на сія три службы и

[85]) У Хоп. Намесн. Тефтеру од год. 1740 имају белешке: „Плати кад је била моба на ливади рибе 12 ока“ (10 јула). „Плати овна кад је била моба 3 ф. 24 н.“

по особно можетъ нарядитися служитель на куюждо службу". Обично су се спајале службе према сродности им: типикар и магистер, магистер и протоколист: има и оваких комбинација: еклисиарх — магистер — протоколист, магистер — протоколист — духовник, кључар — трапезар, гостионик — трапезар и д. Важније службе су повераване јеромонасима, али има случајева да је еклисиарх био јерођакон; неке су службе давали и световњацима, на пр. службу кувара и мешаје, па чак и трапезара и иконома.

Служба ових манастирских чиновника или служитеља (διακονητοί) трајала је обично годину дана, и то од Преображења до Преображења. Обнова (рестаурација) се не би нигда догодила без знања и одобрења митрополитова. Његово је било право да намешта „согласіемъ братскимъ" игумана и намесника, та два главна служитеља. Архимандрити су постављани на управу док су живи, игумани су могли бити смењени сваке године, али су у ово доба обично служили по две године. Ко је био једном игуман, после, кад се скине с те службе, зове се проигуман (προηγούμενος). Остали служитељи су обично бирани сваке године.[86]) На обнову служитеља долазио је обично митрополитов повереник (редовно архимандрит Вићентије), ређе митрополит главом.

Митрополитов повереник би сазвао братију на сабор, па би игумана и намесника или потврдио на-

[86]) Митрополит их 4 авг. 1763 г. (Хоп. Цирк. Прот. бр. 122) зове „менши служители". Митрополит би циркуларом зарана наговестио братији своју намеру; 3 авг. 1756 г. пише (Хоп. Цирк. Прот. бр. 71): „Наступающу празднику славнаго Преображенія Господня восхотѣхомъ опоменути и благословеніе дати вамъ, да можете по уставу и обычаю мон. отъ намѣстника даже до послѣдняго служителства офиціе и службе променити или старе утвердити, само настоятеліе игумени безъ промене кои су сего лѣта были да останутъ. Проче служителе како сте наредили намъ абіе отъ кійждаго мон. да репортируется".

ново, или би, у договору с братијом, нове поставио, а остале, „менше“ служитеље, братство би или променило или би старе наново потврдило. Мора да је при избору долазило и до бурних призора, кад у једном циркулару митрополит поручује: „Обаче вся тако мирно и безмятежно съ послуженіемъ (!) да бываютъ“.[87]) Повереник би тада прегледао инвентар, сконтрирао касу, и сву кућу и власт службено би предао новој управи. Ако је требало — а требало је увек —, доброћудни архимандрит Вићентије је и посаветовао братију или им је донео каку нарочиту поруку од „принципала“.[88])

[87]) Поменути циркулар од 3 авг. 1756 г.

[88]) Калуђери су имали доста разлога да угађају архимандриту Вићентију. На то показује и овај запис у Хоп. Намесн. Тефтеру од 5 нов. 1758: „Плати оку рибе моруне код куће мон. (у Иригу) кад је био шишатовачки архимандрит ради шљива доходио“.

ГЛАВА VI

Калуђери Доситејева времена

Ко је ишао у монахе — Манастирски ђаци — Искушење — Неједнакост братије међу собом — Обети — Лично имање; помагање родбине — Одело; раскоштво у ношњи — Храна, строг пост — Ред у трапези — Излажење из манастира — Казнени поступак — Читање правила — Репорти

У монахе може свако ићи, не траже се никаке особите духовне или моралне особине, као за свештенички чин. Пређашњи живот, ма каки био, ма и најгрешнији, не може бити сметња да се иде у монахе (Трулски сабор 43), и то зато, што је монаштво у суштини подвиг непрестаног кајања, а приступ кајању, наравно, мора се допустити сваком грешнику. Тражи се само одређен узраст и искушење од онога ко ступа у монахе.

У доба Доситејево су фрушкогорски манастири били, мерећи данашњим приликама, добро насељени. Број калуђера у пређашњим временима није нам познат. О генералној визитацији 1753 г. било је у Фрушкој Гори 202 калуђера; рекао бих да је тај број већ пред крај 50-их година почео опадати и стално је опадао све до наших дана.[1]) Прве године Доситејеве било је у Хопову 22 калуђера, треће се тај број знатно сма-

---

[1]) Год. 1786. је било тек 136 калуђера у Фрушкој Гори, 1824 — 83, 1847 — 90, 1878 — 49; од тада је почео број опет расти: 1884 — 57, 1892 — 65 (Шематизам архидијецезе срем.-карл. 1892. г.).

њио; 1764 је већ спао скоро на половину.[2]) Међу калуђерима беше не само Срба из Карловачке Митрополије него и из „Турске“, т. ј. из садашње краљевине Србије, Босне, Херцеговине, Бугарске, Старе Србије и Маћедоније, а беше их и из Црне Горе и Далмације. Беше их, шта више, и других народности: Грка, Влаха па чак и Руса.

Четвртина монаха опдашњих беху пекад мирски свештеници па се, пошто осташе удови, покалуђерише. У Хопову беше 1753 г. таких од 26 њих 4, али у неким манастирима чињаху они још већи део: на пример, у Фенеку их беше од 10—4, у Врднику од 20—5, у Прибиној Глави од 9—6, у Крушедолу од 18—5, у Гргетегу од 15 чак 10. А толики их број беше отуда, што је Ненадовић све удове свештенике терао у манастир.[3])

[2]) Интересно је да су манастири пред властима крили прави број калуђера и да су га увећавали. Игуман Јоаникије у репорту од 3 јуна 1765 г. под 8) јавља: „Сегож 28 јесу долазили у мон. после пол дана на реграцију фејсолгабиров иришки, вицесолга из Руме и фишкал вармеђски из Вуковара, и питао ме солгабиров ир. колико има калуђера у мон. колико јеромон., колико дијакона и монаха. Ја сам казао 24 калуђера: 17 јером. 4 диј. и 3 мон. Више ништа није ме питао“. А по годишњем репорту истога игумана од 31 дец. 1765 било је фактично 10 јм. 1 ђ. 2 мон. — Кад се спремао цар Јосиф II да походи Срем, па се чуло, да ће обићи и неке манастире, Ненадовић у циркулару од 4 маја 1768 учи калуђере, како да се владају, ако би дошао у манастир. Међу осталим вели: „О числѣ братства въ мон. обрѣтающемся право сказовати и придавати, да ихъ выше было, но изумерло“. (Хоп. Цирк. Прот. II књига).

[3]) У Митроп. Арх. бр. 758 ex 1756 у exhib. — У поменутом циркулару од 4 маја 1768 г. учи Ненадовић калуђере, ако запита цар: „Откуду имутъ братію въ мон., и являти, да аще который изволитъ въ мон. чинъ прити отъ мірскихъ, той на искушеніе во мон. приходитъ, и притомъ, понеже кодъ наше церкве уставъ есть, да мірскій парохіални священицы вдовы останутъ, въ мон. отходятъ, тако отъ таковыхъ священиковъ мон. и братства наполняются“.

Већина осталих монаха су се од младости образовали за чин; мало њих долажаша већ у годинама у монахе. Види се већ по том, да у манастир људе није вукла побожност, него су родитељи, дајући децу у манастир, желели да им обезбеде ужитак. Ко хоће да се постриже, мора пеко време бити у манастиру на искушењу; требаше га окушати, да ли има тврду вољу за монашки чин, да ли даје јемства да ће монашке обете моћи испуњавати. По одређењу Трулског сабора (чл 40) у манастир може ступити дечак од 10 година, а по правилима Василија Великог обети се монашки могу примити у 17 години. (Петар Велики је за руске калуђере одредио 30 годину у Регламенту Духовном).

У фрушкогорским манастирима овога доба није се гледало на године. Беше, истина, ђака и од 22 године, али их је било и од 9, па чак и од 7 година; 1753 г. беше их највише од 9—16 год. Ни број ђака не беше у сваком манастиру једнак. Док у Хопову г. 1753 на 26 калуђера беше 6 ђака, у Раковцу на 18 калуђера 3, у Бешенову на 13 калуђера само 1, дотле у Дивши на 13 калуђера беше 11 ђака! Чини се да је у ово доба била велика навала недорасле деце у манастире, јер архимандрит Вићентије у циркулару од 5 фебр. 1756 наређује: „Въ которомъ монастыру имать дѣти млади мірски, да не задерживаютъ нигдѣ, но да распускаютъ ихъ. како бы по школа могли учитися, да своя дни у монастыру всуе не проводе". (А где је манастирска школа?). Сваки ђак је био предат на службу једноме калуђеру, „старцу", који га је надгледао и васпитао.

Није се одржавао ни каноничан рок искушења, који траје редовно три године и који се само у случају болести или ако је човек побожан, те је и у световним хаљинама проводио калуђерски живот, могао скратити на шест месеци.[4]) И у том погледу има

[4]) Н. Милаш, Канонско право, II изд. стр. 605.

чудноватих примера. Пре свега удови мирски свештеници су се одма калуђерили, и без искушења. Али није била реткост, да дође у манастир дечак од 15 година, а после две године ђаковања (тобоже искушења) га постригу. Има и оваких случајева: дечак од 11 година дође у манастир, па се од 13 постриже. Још је необичнији случај: дође у манастир дечак од 12 година, па се још исте године покалуђери. Па било је и монашића од 11 година! Тако се могло десити, да је 1753 г. у Кувеждину био ђак од 16 година, а с њим и монах од 13 година, да је у Дивши од 11 ђака био најстарији Михаил Вучковић и имао 22 године, а с њим у истом манастиру био дванаестогодишњи Дијонисије Остојић — ђакон! (И тога је сам Непадовић рукоположио). Шта се хтело овом неправилношћу, и што се она трпела, није сасвим јасно. Али колико су ова деца у раси (прави расодери!) озбиљно схватала и могла да схвате своје монашке обете, можемо мислити!

У прво доба монаштва није било монаха-свештеника, јер монах не иде у монахе да буде другима пастир — то је задатак свештенику — него да подвизима спасе своју душу. Али се у току времена ово изменило. Да не би морали звати у манастир парохиске свештенике да служе службу Божју, беше допуштено, да се и монаси рукоположе за пресвитере, али тако, да буду само свештеници монаха и у манастиру, а не световњака и у свету (дакле ван манастира). И у сваком манастиру је било само толико свештеника или јеромонаха, колико је баш требало за црквену службу, према броју братије и храмова, а сви остали су били само монаси. У потоња времена су се у манастирима рукополагали монаси за јеромонахе и без потребе.[5])

За доба Доситејево је у велико већ владало, као сасвим обично, оно мишљење у калуђерству које и

[5]) Голубинскій I. с. 673.

данас влада. Тежња је била: не монаштво, него свештенство. Наши су калуђери, за невољу, ишли још и даље, па су у манастирским прњаворима вршили чак и парохиске дужности, што је сасвим против правила. И онда је настала и ова противна канонима пракса, да су рукополагали децу, тако да је Фрушка Гора била пуна младих ђакона од 12, 13, 14, 15 и 16 година, а јеромонаха од 16, 17, 18, 19 и 20 година.

Разлог овој аномалији могао би бити ово. Правила монашка су наређивала да се литургија мора „непресћкомо“ сваки дан служити. Калуђера је онда, истина, било много више него данас, али за свакидашње служење и литургисање не беше доста, нарочито кад се узме у рачун и апатичност, леност и мала религијозност наших калуђера. У невољи су се испомагали оваким младим јеромонасима.[6]) То се могло тим пре чинити, што се за свештенство није тражила Бог зна каква богословска спрема. Ову тежњу калуђера за олакшицом митрополит није ометао; имао је и он рачуна, да што више њих ђакони и попи (видећемо зашто).

Монасима су остали само они који су били сасвим неписмени и неуки, или који су имали каке велике моралне или физичке недостатке. А последица целога поремећаја беше то, да тобожња братија нису била у рангу једнака. У службеним списима се свагда мећу на прво место јеромонаси, на друго јерођакони, а на последње монаси, којима се обично додаје епитет „прости“. Да им углед није био једнак, види се и по распоређењу манастирских служаба: монаси добивају најниже службе.

[6]) Духовни Регламент Петра Великог је у 45 правилу наређивао, да у манастиру не буде мање од 30 калуђера, „понеже малымъ братствомъ повседневную божественную службу и общежителство якоже подобаетъ отправляти невозможно“. Манастири с мањим бројем братије морају се здружити.

При постригу је сваки монах полагао обете „на три совѣта евангелиская“, на сиромаштво, чистоту и послушност (чл. 1). По старим освештаним законима монашким нови брат се тим обавезао, да неће оставити свој манастир и ићи у други, него ће у свом постригу живети само за Бога, све своје време ће употребити само на молитву и на размишљање о Богу. Монашки обети имају за њ вечиту обавезу.[7]) Како су паши Фрушкогорци испуњавали обет сиромаштва и послушности, видели смо, а биће још прилике да видимо. Нешто ћу овде навести о испуњавању обета чистоте.

По стародревним монашким правилима женскињу је забрањен улазак у манастир. На Св. Гори се ово правило и данас строго извршује. У нашим манастирима се оно није извршивало. Било је много начина како су наши монаси долазили у најразноврсније односе са „светом“, а они су марљиво и тражили додир с њиме. Под сваким манастиром беше прњавор у којем су калуђери вршили парохиске дужности. Хоповци су при побирању десетка, пециву ракије, продавању и претакању вина често одлазили у Ириг у своју кућу.[8]) Али је женскиње долазило и у манастир, на имање манастирско, па и у саме зидине. Долазило је, пре свега, на службу, на исповест, причешћивање и молитве.[9]) Просфоре за литургију меси-

[7]) Соколовъ l. c. 336.

[8]) У Хоп. Намесничком Тефтеру 3 дец. 1758 г. има бележка: „Дадо кћери Миличиној да купи капу, што послужује код куће у Иригу 25 н.“

[9]) Доситеј казује у „Животу“: „Колико сам се чинио светац, ништа мање за младу чељад молио сам се врло усрдно, а за старе баке није ми ишла молитва од срца“. — Уз Нравоученије 133 басне Доситеј вели, да није још видео тако дрвене и нечувствене калуђере, који за женом не уздишу, не чезну и не гину. Мисле и пустињаци на њих. „А ми у Опову, где су, фала Богу, праве жене, као што их је Бог створио и мати родила, оћеш зар да о њима не мислимо? Све су лажи с временом залуду, ваља да им се трагови нађу“.

ла је нека калуђерица која је становала јамачно у Иригу.[10]) У кујни је истина био кувар човек, али се из намесничког тефтера види, да су црквене утвари (које су за прање) и трпеско рубље прале жене: и рубље манастирске чељади су прале жене, из прњавора или из Ирига.[11]) (Јамачно су жене прале и калуђерима рубље, али о том нисам нигде нашао помена). Осим тога се из поменутих тефтера види и то, да су жене употребљаване и у економији; оне плеву, чине жито, беру виноград. Даље од самога констатовања ових факата не могу ићи, јер материјал који ми је под руком не даје повода ни разлога.[12])

У почетку су пили људи у монахе остављајући свету све што су имали у свету; раз али би имање сиротињи или рођацима, и тако су потпуно стресли с ногу светски прах. Али када су монаси престали издржавати се од рада својих руку, него су почели примати прилоге и дарове од светских људи, природно

[10]) У Хоп. Нам. Тефтеру 14 септ. 1758 г. забележено је: „Плати калугерици Скеви што је месила просфоре за годину 2 ф.“ Јеромонах Јоаникије Јовановић је имао 1753 матер „монахињу у Иригу“. Није ли она месила просфоре?

[11]) Записи у Хоп. Нам. Тефт. „Плати женама што су пешкире и стихаре и фелоне опрале. — Плати Немици што је чаршаве и пешкире прала. — Дадо жени што је опрала пешкире трпеске. — Дадо жени капаре што ће прати кувара и паракувара и паракоњушара. — Плати жени што је сашила кошуље Јоану Главатому (бирошу)“. — 1760 г. „Плати бабама што су о слави помагале јело готовити 1·13½ ф“.— Има и овака белешка из г. 1757: „Дадо баби Велики што је пите правила 40 н.“ 15 фебр. записује намесник: „Плати за кола што се довезла баба Велика из Ирига“ (на славу). То је иста баба што је дворила на самрти Хаџи-Захарију.

[12]) У циркулару од 1 јан. 1754, (Хоп. Цирк. Прот. бр. 46), који је напред поменут, обраћа Ненадовић калуђерима пажњу на 14 правило Никејског сабора: „Монаси которы въ мон. жителствуютъ да не женятся, такожде ниже они которы монашеское одѣяніе и образъ на себѣ носятъ, ни подложницъ да имутъ, ниже женскихъ да употребляютъ содружество“. Шта је био повод овој опомени, не види се нигде.

је, да је било допуштено онима који су ишли у монахе, да донесу у манастир своје имање, као дар и жртву. Тако је било, наравно, у манастирима општежитељним. Кад је у манастире продрла осопштина, монаси су, ушавши у манастир, своје имање из света, разуме се, задржали код себе.[13])

Митрополит Вићентије је у монашким правилима забрањивао осопштину, али само у непокретностима; осопштина у новцу и мањим стварима изреком је допуштана, као што се види из 28 чл. монашких правила: „Ко дође у општежитељан манастир, ‚вся особная своя' што је при доласку донео са собом у манастир или што би после стекао, било новце или друге ствари, нека покаже игуману и братији, и нека се уведе у протокол манастирски, зарад многих разлога, нарочито због смртног случаја који би се могао догодити напрасно, на путу или ма где". Из овога је јасно, да се имање у новцу калуђеру не брани, само се тражи да се оно не крије и не таји, да не би дошло до каких неприлика у случају напрасне смрти. Уверићемо се после, да су хоповски калуђери заиста имали новаца и драгоцености, и пошто је укинута осопштина. Али нигде не нађох да су своје имање уводили у протокол. И ако је ово правило управо ишло њима у прилог, они као да нису волели да се зна шта има у њиховој кеси. А зашто је законодавац овај параграф унео у монашки устав, видећемо после на једном случају.

Кад је после генералне визитације митрополит послао три настојатеља да попишу калуђерску осопштину и да изviде, колико је који манастир и који брат дужан (види напред стр. 39), забележили су ти његови прегледачи и ово у Хопову: „Сіе да кто имѣетъ каковое сродство которое бы из монастыра помощи требовало здѣ не обрѣтохомъ". Ова нас бе-

[13]) Голубинскій l. c. 718.

лешка подсећа на неке појаве, записане у протоколу генералне визитације. Опажа се, наиме, да су рођаци многих калуђера живели у неком месту близу манастира, и ако нису били родом оданде. Нема сумње, док је трајала осопштина, многи су калуђери из ње и своје родове потпомагали. Понешто је продрло о том у јавност и у Хопову за време борбе год. 1754 и раздора 1755 год. Али да је такога помагања заиста било, сведочи сасвим јасно ова белешка у Реметском Саборном Протоколу која је постала онда, кад су поменути прегледачи 19 августа били у Ремети. „Здѣ обрѣтоша, да игуменъ нашъ Атанасіи имат стару матерь и едноѓа брата которымъ мочастырь милость учинилъ съ согласіемъ всего братства за окормленіе ихъ дати единъ виноградъ отъ десетъ мотика и единъ воћнякъ у коему есть 50 дрва шлива у мѣсту зовому Чикину Потоку; ко тому едну кацу и 20 хакова вінскихъ судова". Јесу ли прегледачи ово одобрили или нису, не види се ни од куд. Биће да и то иде међу оне калуђерске ствари према којима се митрополит чинио невешт, јер 28 окт. затим одлучује братство реметкo, да сличну милост учини и матери својега брата јеромонаха Гаврила, на чак 1760 год. и сину јеромонаха Василија.[14])

[14]) „Соборно дадосмо виноград усопшаго брата Силвестра матери јеромон. Гаврила за окормљеније и уживаније јеја до јеја смерти, и да не продаст иному виноград но да га добро копа да се не упарложи, а по јеја смерти паки да будет виноград монастирски. К тому дадосмо јеј 1 хаков ракије и хаков вина" (Одлука братије 28 окт. у Реметкском Саборном Прот.). — „Отец Василиј наш просил се у целого нашего братства, да би син јего Андреј јешче у напредак за 2 год. собирати са своји виногради кљук у нашем мон. Ремети. Тако ми с договором братским соборно попустихом јему јешче за две год. собирати и ракију пећи с наши дрви и у наши казани без десетка, а после 2 год. где буде Андреј оженити сја тамо и собирати и относити својему дому а не у мон. собирати, и десетак мон. давати. Ашче не будет свјашчеником, и за то благодјејаније, что ми јему допустихом собирати код нас, отец

Као у многим стварима, тако је и у ношњи монашкој овога доба било свакојаких неправилности. У осталом, и то је стара болест калуђерска.[15]) Неки нису у опће имали прописаног одела, други су се опет раскошно одевали и кицошили.

Митрополит Вићентије је хтео да начини реда, па је у монашким правилима заповедио, да сви носе црно одело и свима да се узима из општине, и свима једнако, „никаквихъ иныхъ шаровъ и видовъ да имутъ.“ Само у квалитету чохе да буде нека разлика, монаси да добију „дебелѣйшія“, а осталима цена да буде „по различію чина и служенія“ (чл. 18). Како је ово одређење било растегљиво, те се могаше и на зло употребљавати, и заиста се и употребљавало на зло. Ненадовић је после одредио, да одело монашко буде „от чохе и сукна цени четири маријаша, а игумену само от пет маријаша“.[16])

Без доње и горње хаљине забрањују Вићентијева правила ићи у цркву, у трапезу, по манастиру, пред странцима и изван манастира (чл. 17). За црквену службу мора сваки манастир имати шест мантија; од ових облачи једну игуман, а по једну еклисиарх, пареклисиарх, чредни свештеник, ђакон и канонарх.[17]) Свако мора у цркви и у трапези имати на себи манторос и камилавку (чл. 19).

Ма да су правила све ово тражила, визитатори су 1753 г. затекли много неуредности у оделу. Нашли су, пре свега, да врло многи калуђери у опће нису

Василиј јест објешчао 1 парусију т. ј. 75 ф. сину својему за здравије и преставлшејсја Рокси (за душу), и даде капаре 20 ф. (Одлука од 6 фебр. 1760 г.).

[15]) Голуб. 611.

[16]) Хон. Цирк. Прот. бр. 88 (2 септ. 1759 г.).

[17]) О генер. визит. само је у Хопову и Шишатовцу било 6 мантија, у осталим ман. беше по једна, две, три, четири, а у Јаску и Бешенову ниједна. Мантија је била дуг, црн плашт без рукава који се огрће преко манотороса. Сад се мантије не употребљавају. У Хопову (у капели у торњу) сачувала се једна мантија до данас.

имали „чинног одјејанија“. У Хопову, на пример, од 26 њих 18 нису имали прописаног одела, а и 1754, при истрази, нашло се, да само 10 њих имаху „синовнике“ и камилавке. Неки су по манастирима имали хаљине друге боје.[18]) И неједнакост и недостатак хаљина сви правдају тим, што одело није давано из општине, него су га набављали о свом трошку. Визитатори су наредили, да сви набаве одело по пропису, па додају: „такожде свящепницы и дякони ципеле и щринфле да имутъ и безъ ципелахъ не свящеподѣйствуютъ ниже честнымъ лицамъ да отходятъ“. Из ове наредбе се види колика је била запуштеност. При истрази идуће године је наређено, кад се прода вино, ракија, марва и буде се имало откуд, да се из општине да одело и обућа ономе који не би имао: настојатељ нека се стара, да би ниједан брат „не био гол ни бос“.

Откад је Ненадовић увео општежитије, било је више уредности и у оделу.[19]) И убрзо се чује тужба на раскошност. Већ у поменутом циркулару, упућену манастирима на нову годину 1754, опомиње митрополит, да не носе бело одело, ни „бѣловиднія мантіи“, да не носе чизме с дугим врхом нити од меке коже, да употребљавају само кожне појасове, да хаљине не буду од танке материје него од дебеле и да буду једнака кроја, да не стригу косе тако да на глави праве венац,[20]) па је морао митрополит чак да забрани

[18]) За Врдничане се вели, да некоји имају одело „прочихъ варбъ“; за Гргетежане: „ризы не вси черны имѣютъ“, па тумаче то „понеже изъ міра недавно пришли суть“.

[19]) Доситеј је затекао у том погледу леп ред у Хопову. „Оповци осим сви Фрушкогораца су најпитомији: благосклони и благопријатни, весела образа и погледа, *пристојно и чисто обучени*, једним словом, нису нимало прилични оним калуђером с којим се деца плаше“ (Живот I, 83).

[20]) У Крушед. Саб. Прот. 1767 има ова забрана: „Чито би братија како јеромонаси, дјакони и монаси својих коса не стригли или браду подбријавали“. Прети се одлученьем из манастира („Срп. Сион“ 1906, 169).

да не употребљавају „мастей или украшеній!“ Из оваких забрана се може судити на што су тежили наши калуђери.

Али се простом забраном није могло стати на пут струји која је дубоко извирала из природе људске и која нас код монаха тако светских мисли, као што су били наши у Доситејево доба, ни мало не изненађује. Идуће године мора митрополит да забрањује да се не троши одвише на одело.[21]) (Види се лепо. да сад нису трошили из својега шпага). Онима који имају одела нека се настојатељ не усуди ново куповати, поручује митрополит, док се манастир не опрости дуга, а који су „нази“ и немају одела, те нека настојатељ пошље „у персони“ у Карловце, „да јего упутити можем, како ће себе одјејаније испросити!“ (Види се колико је митрополит веровао настојатељским извештајима).

За Доситејево време је раскош у оделу нашироко захватила. Калуђери, особито игумани, ношаху ћурдије од „цајгов скупих и чохе многоцјене“, постављене свилом; на рукавима, место гајтана и шпирита, беху „капци или залисци“ од кадифе или свиле. Опасиваху се, место ременом, појасом од кадифе са сребрним копчама, а за појасом сат („что не приличествујет монахом, то опи носе!“). Место светогорске капе метаху на главу капе од кадифе и свиле, или шешир и калпак. Ношаху и палице сребром оковане.

Кад је ово гиздање прешло сваку границу, морао се Ненадовић опет умешати. У августу 1759 г. је архимандрит Вићентије ишао по манастирима да у обично време смени управу и служитеље. Том је приликом забранио „под лишенијем чести и безчестнаго наказанија“, да се друкчије одело не носи него једнако, од чохе, и „које приличествује монашескому званију“.[22]) Али то митрополиту није било доста. У

[21]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 64 (10 апр. 1755).

[22]) Хоп. Сабор. Прот. под 11 авг. 1759 г. Исто у Крушедол. Саб. П. под 6 авг. 1759.

почетку септембра изда циркулар у којем, међу осталим, говораше и о оделу, и то у врло оштру тону. Љуто кори монахе што се или не сећају или не знају „главизни“ чина монашеског те, без икаког стида и срама, а на штету манастира, носе одело које им не приличи. Заповеда „једанпут за свагда“, да свилу и кадифу одма опарају и скину, јер је по свој епархији расписано, да калуђера, „бил он кто бил“, који би имао што од свиле на себи, под стражом пошљу њему. Ту им онда одређује цену чоси (по 4 маријаша калуђерима, по 5 игуману), која је, дабогме, врло мала, „яко да тѣмъ познани будете нищету любяще.“[23]) Оваке енергичне мере и непрекидни надзор ваљда су сузбили претеран раскош у калуђера, јер после нема трага о каквим новим забранама.

При поменутој обнови служитеља је архимандрит Вићентије наредио, да се у двор „безчинно“, т. ј. без манторoса и камилавке нико не појављује. Исто тако не смеју у град, у варош и села ићи у шеширу или калпаку, него их могу употребљавати само на путу и на пољском раду.

Кад је укинута осопштина, морала се дати братији накпада за њу. Митрополит им је одредио из општине храну, одело, огрев, осветљење и нешто новаца на ситне трошкове. Хаљине је набављао за сву братију намесник.[24]) За оправку и крпљење хаљина

[23]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 88 (2 септ. 1759). — У Нам. Тефт. под 17 септ. забележио је намесник: „Када је ишао о. игумен у Карловце, носио појасе и от кадифе залиске Г. Митрополиту, тогда платио што је потрошио на себе, момке и коње 46½ н.“ Митрополит је, дакле, хтео да се својим очима увери, да је његова наредба извршена.

[24]) У Хоп. Нам. Тефтеру 23 апр. 1759 г. уписано је: „Плати трошак за 3 доламе, оца игумена и Теофана и *дијакона малога* (тако су звали Доситеја), за богасију и за без м гајтан ибришим 16 ф. 69 н.“ — 8 маја исте године: „Плати дрч на доламу *малога дијакона* 85 н.“

узимали су шавца у кућу у надницу.[25]) И за друге потребе је намесник издавао новац братији.[26]) А умела су братија да отворе себи и споредне изворе: тако су добивали нешто кад одслуже сарандаре, од читања молбана, од чувања кивота о славама и т. д.[27])

Чини се да братији није био по вољи овај зависни положај. Лакше су се кретали док је имао свако своју осопштину и своју касу.[28]) Братија су тим мање могла бити задовољна новим стањем, што је манастир често долазио у повчану неприлику, те братији није могао давати плату. Стога су братија више пута добивала, место новца, вино и ракију, па је свак сам продавао и набављао што му треба.[29])

---

[25]) У Хоп. Нам. Тефт. 30 јан. 1759: „Плати мајстору 20 надница по 40 н. што је кернио братији хаљине 8 ф.; плати 18 драма ибришима“ за крпљење хаљина 1 ф. 50 н.

[26]) 11 нов. 1757: „Плати 40 ока свећа по 30 н. братији 33 а друго у манастир на трошак 12 ф. 5 н.“ — 3 марта 1758: „Дадо братији на сафун и прање 34 ф.“ — 14 марта 1759: „Дадо Макарију на сапун јакоже другој братији 1 ф.“ — 1 нов. 1758 забележено је да је братији издато на дрва 24 фор. (Све из Хоп. Нам. Тефт.) — У Крушедолу је у јесен 1758 г. наредио архим. Вићентије, да архимандрит „дрва на 7 келија братски пристара по 3 фата, како ће се склонити сви у вишеречене келије да зимују. Тако по 2 ока свећа на келију да да“ (Круш. Саб. Прот. од 23 окт.).

[27]) У Хоп. Намесн. Тефтеру имају ови записи: 26 маја 1758 „Дадо поповом саландарски новаца за имена“. — 21 авг. 1759 „Дадо попу Никифору от речене дијурне што је о Успенију кивот чувао 1 ф.“ — фебр. 1761 „Попу Стевану што је чувао кивот 1 ф, Теофану што је читао молбане 25 н, Макарију што је кропио водом народ 50 н.“ (зацело о слави, о св. Теодору). О слави су добивали и ђаци награду што носе свеће.

[28]) У циркулару од 28 нов. 1764 (Хоп. Цирк. Прот.) кори архимандрит калуђере због нереда у манастиру, па им међу осталим вели: „Ми не ванимамо и званија нашего на што смо собрати, веће све вичемо, да смо гладни и жедни, голи и боси, неблагодарни сушче“.

[29]) У Хоп. Саборном Прот. под 10 дец. 1765 налазимо ово забележено: „Совјетом и договором општим за неиздатују дијурну обичну братији за 3 љета учинисмо свакому брату дати по 10 хакова вина и 4 хакова ракије, будући да готова

У Доситејево доба се у фрушкогорским манастирима није јело месо, бар калуђери га службено (у трапези) и јавно нису јели.[30]) У Вићентијевим правилима се о јелу ништа не говори, те и у том овај устав одудара од старих манастирских устава у којима је потанко назначено шта се има и колико пута јести. Али се из других извора види каки беше обичај и ред у кухињи и трапезарији. У хоповским намесничким тефтерима гдегод је записан издатак за месо, свугде је назначено за кога је, на пр. „Плати 6 ока меса момком", или „8 ока меса момком и ракижијам", или „момком и берачем" или „момком и гостима кад је долазила ктиторка и прочи гости"; оваком тачношћу хтео је намесник да одбије и помисао, да је ово месо купљено за калуђере.[31]) Ако није пост, монаси су по

новца не има у манастиру што би могла изићи та сума надлежашчаја братији, и тако сваки своје да прискорби продати". — 13 марта 1755 одлучено је, да се ђакону Григорију да 15 акова вина, а он да нађе човека да их прода, „а за оне новце да начини пар хаљина, и то сам да не послује, већ наложише преко оца Антонија да оне новце, да не би се окренуле на другу страну (Хоп. Сабор. Прот.).

[30]) Да се у нотаји јело месо, види се из циркулара, већ поменутог, од 1 јан. 1754 (Хоп. Цирк. Прот. бр. 46) где се вели, да је Спаситељ јео јечмени хлеб, рибу и мед, а апостоли да су класове сатирали, „а не якоже нынѣшни мниси мясо жруть а въ пости рибы и напой ракію, пиво, шербет и въ грѣхъ то не считаютъ; а отъ нашихъ мнози въ тояже сѣти увязаютъ еще дерзаютъ глаголати яко нѣсть грѣхы во яденіи, яко и въ писаніи не запрещено или незаказано мясо; вѣдайже всякъ иже есть нашего монашескаго чина, яко мниху два лѣта епитиміе за мясоядение въ правилахъ даются". — Игуман Теодор једном каже Доситеју, кад се овај мучио постом и глађу: „мирски будући, нећеш меса да једеш, а кад будеш калуђер, нећеш имати кад чекати ни да се испече" (Живот и прикључења I, 92).

[31]) Долазе у тефтерима и оваки записи из доба Доситејева: „Плати овцу и јагње кад је Неофит монах погребен 2 фор. — Пар патака секретарици и прочим гостима 26½ новч. — Назиме момком за печеницу (на Божић) 70 н. — 20 ока меса момком на покладе 1 ф. 31 н." — У септ. 1759

правилу могли јести рибу и јела кухана зејтином и маслом. Стога у намесничким тефтерима долазе непрестано уписивани издатци за рибу: за сушење се узимало по 100, 200 и више ока у једанпут.[32])

Интересно је видети колика беше у манастиру брига око рибе. Откуда год би игуман или који брат долазио, доносио би собом и рибе, ако се на њу где намерио. Намесник је накнадно ове лепе услуге наплаћивао, као што се види из тефтера, на пр.: „Плати 10 ока и пол рибе што је отац игумен донео из Карловаца 85 н.“ „Плати 12 ока рибе што је донесао поп Дијонисиј из Буђановаца по 6 нов. и пол“[33]) Најзад од непрестане бриге око тога главнога средства за „чрѣвоугодіе“ сазрела је у Доситејево доба мисао, да се у манастиру ископа рибњак. Год. 1759 начињен је контракт с предузимачем, да начини рибњак „на начин господских рибњака који се находе у немецкој земљи“, 120 хвати „у околишу“ а 2 хвата дубок.[34])

Кад настане пост, онда се у манастиру није јео ни зејтин, а ни млеко, масло, сир и јаја, него само вариво и зеље кухано у води. Место рибе спомињу се сад у намеснпчком тефтеру свитци, раци и „турски“ охтоподи.

био је митрополит у Хопову са својим дворанима, за које се кувало и мрсно јело, те има запис у тефтеру: „бабама што су помагале јело мрсно готовити“.

[32]) Риба је била веома јефтина, ока по 5 новч. до $6\frac{1}{2}$, 8, $8\frac{1}{2}$, $11\frac{1}{2}$, 15, највише 16 н. Јесетри беше цена 15 н. до 40 н. моруни 28 н. кечиги 30. — И остале животне намирнице беху, како се види из тефтера, ванредно јефтине.

[33]) И Доситеј спомиње у „Животу“, да су се братија сва веселила „живој риби и старом вину“.

[34]) Уговор који је склопљен 22 фебр. налази се у хоповској архиви. Предузимач Мишка Мацеков је погодио посао за 250 фор. а у „натури“ 1 аков ракије, 2 ак. вина и 10 ока бранина. После тога има записа, да је намесник купио мрежу „за рибу ловити“ и рибе за рибњак. Радници који су копали рибњак беху Мађари. Још и у доба кад је Доситеј избегао из Хопова има записа, да се ради на рибњаку.

У редовним приликама се јело у опћој трапези овако. Петком и средом за ручак два јела посна „без јелеја“ и без вина, „кроме чаше ракије“, за вечеру једно јело и чаша ракије, али се додаје „који хоће вечерати“. У понедељник, уторак, четвртак и суботу, ако није празник, за ручак два јела, чаша ракије и „сајтлик“ вина, за вечеру једно јело и сир, кад је мрс, и сајтлик вина. Недељом и празником за ручак три јела, чаша ракије и „холба“ вина, за вечеру једно јело и сајтлик вина. Хлеб су имала братија бољи а слуге и посленици лошији. „Тако и вино и ракија братско и гостинско ино, а слугама ино“.[35])

О господским празницима се допуштало „учрежденіе веліе“, па се тај израз тумачи „т. е. колико кои можетъ; но и тогда честно да піетъ“.[36]) О славама и ванредним приликама (на пр. при доласку кр. персонала) био је такођер разрешен обичан ред. Како се у Хопову славио св. Теодор, видећемо касније.

По монашком уставу се трапеза сматра за другу цркву у којој треба седети с побожношћу и захвалношћу. У старим манастирским уставима беше установљено нарочито правило и обред у трапезарији за време ручка.[37]) У нашим монашким правилима није описан цео обред, него има само неколико наредаба; остало је јамачно чињено по старој пракси. Тако се у правилима (чл. 10) наређује, да се у трапези про-

[35]) Овако је установио архимандрит Вићентије, по митрополитовој наредби, ред у јелу за Крушедол (У Круш. Саборн. Прот. под 23 окт. 1758), а то је важило и за остале манастире.

[36]) Реметски Саб. Прот. под 16 мајем 1759 г. (У Голуб. l. c. 614 се гозба зове „утѣшеніе“). У протоколу је, даље, мера за пиће овако нормирана: „Во дни недѣлныя и праздникы имущихъ полчелей или славословіе великое на ручакъ по холбу віна, на вечеру по сатликъ свакому давати; во прочіяже дни простія на ручакъ сатликъ віна, на вечеру сатликъ віна, такожде и гостима кои будутъ у трапези сѣдити“.

[37]) Голубинскій l. c. 616 и д. Дмитріевскій LXXVI.

читавају „словеса поучителная и житія святыхъ“, и док се чита, једе се мучећи и слуша с пажњом, а кад се прочита, парећује се „не высокословити ниже глумити“.[38]) Већ у хиландарском (и студеничком) типику има забрана, да читање не сме нико бунити; ову је забрану заједно изазвала потреба. Види се из тога, да трапеска лектира ни Доситејеву братију, као ни старе Хилапдарце, није много интересовала, те су се за време читања словеса и житија радо разговарали па често и горе што чинили.

Вићентијева монашка правила наређују, што се тиче трапезе, још и то, да се сваки дан „возноси панагија“ по чину који је установљен у типику (чл. 11).[39]) После отпуста на вечерњу и литији „о усопших“, наређују правила (чл. 12), да иду сви у трапезу, ако се вечера; кад се устане од вечере, иде се одма у цркву на повечерије (повечерницу); само ако нема вечере, онда се после отпуста на вечерњу и литији клепа па повечерије и чита се повечерије. Ни у једном се манастиру није овако чинило него се прво одслужило у цркви повечерије, па се онда ишло на вечеру.[40])

[38]) О генер. визитацији 1753 г. се ово правило није свугде држало. Само Хоповци кажу одлучно, да су сваки дан читали, остали су неки читали само на празнике (Бешен. Круш.), неки празником и недељом (Врдник). У Ремети веле неодређено, да су мало који дан пропустили. У Шишатовцу су читали празником. У Јаску су рекли да досад нису читали „за скудость братства“, јер игуман Стефан није увео тај обичај, али су обећали, да ће одсад читати — недељом и празником.

[39]) 1753 су овај обред у неким манастирима (Јаску, Бешен., Беоч.) извршивали само о великим празницима. У Шишатовцу су, ако су братија била на окупу у трапези, чинили сваки дан, иначе само о празницима.

[40]) Повечерије (грчки ἀπόδειπνον) значи служба *после вечере* а не после вечерња (δεῖπνος значи вечера). — Не само да нису чинили по правилу, него су о генер. визитацији сва братства изјавила, да ће и одсад тако чинити. У Врднику су тумачили, да нису могли друкчије „ради дѣлъ належащихъ“.

Ако би цар запитао: „Чимъ време проводетъ у монастыру?“ нека калуђери одговоре: „Въ церковъ на свое време три кратъ вхожденіе, дѣланіе у бащахъ и прочитаніе житій святыхъ“. Овако је г. 1768 митрополит Непадовић учио (у циркулару од 4 маја) своје калуђере да говоре, ако би цар Јосиф дошао у који манастир. Тако је он замишљао идејал монашког живота; цело је време подељено па заједничку молитву у цркви, бављење у ћелији уз житија и економски рад. Али је и он сам знао добро, да је у манастиру било другојачије.[41])

Видели смо да је у црквеном правилу било пропуштања, а на самој служби (чак и у олтару) переда. Наредба о „мертигу“ такође се није строго извршивала, те су се братија, у напитом стању, и у самој трапези, у тој другој цркви, псовала, свађала па богме и била.[42]) А било је тога у изобиљу и изван трапезе, у манастиру и изван манастира. У монашким правилима има и ова наредба (чл. 20): „Псовки, біенія,

[41]) Да монаси не би „поядали чужихъ трудовъ“, Петар Велики је гледао, да их привуче на неку друштвену службу. Неписмене монахе је упутио на разне занате, на пр. столарски, сликарски. Осим тога манастири се удешаваху за добротворну службу друштву, обраћаху се у уточишта за старе и немоћне, у болнице и васпиталишта. Год. 1764 су у Русији секуларизована манастирска добра а монасима је одређена од државе плата. (Павловъ, Курсъ церковнаго права, 1902 г. стр. 225, 226). Наши митрополити нису, разуме се, ни мислили на оваку реформу манастира.

[42]) 1764 г. је неред већ дозлогрдио, те је Ненадовић 28 јула упутио манастирима циркулар (Хоп. Цирк. Прот. бр. 129) у којем вели, да је дознао, да у трапези (овде се то вели, да је трапеза „вторая церковъ) „псовки, кавги и битки происходятъ,“ те калуђерима строго забрањује „при трапези кавгу и бой и безчинныя разговори воздвизати“, а настојатељима наређује, да таке не крију, него да му их у репорту јаве. — У Хоп. Сабор. Прот. под 2 окт. 1766. има ова белешка: „Отець игуменъ понуждаваль братію, ако кои има что тужити се, нека на сабору тужи се, а не у трапези при ручку и вечери глумити и викати, како нѣкій отъ братій имаю обычай“.

сквернословія, кощунство, поношенія, подсмѣянія, уничиженія, укоренія, осужденія и роптанія", у манастиру и ван манастира, на послу или ма где, никад и ни од кога да се не чини, „подъ жестокое наказаніе запрещается". Што се овде тако строго забрањује, мора да је била обична ствар у манастиру у доба законодавца Вићентија. А да је тога било и у доба Доситејево у Хопову, то ћемо мало после видети.

Велику је невољу имао Ненадовић са својим калуђерима због изласка из манастира. Умакнути испред очију опрезнога игумана, ослободити се окова у које су стезале монахе зидине манастирске и строги устав и умешати се међу свет, међу опаки свет од кога је монах тобоже побегао — беше страсна жеља већ старих калуђера. Већ Халкидонски сабор у 4 правилу заповеда монасима, да „тишину љубе, нека остају увек у оним местима у којима су постављени; нити се смеју мешати или учествовати у црквеним или светским пословима, остављајући своје манастире, осим случаја ако им то по прекој потреби буде допуштено од епископа града".[43]) И митрополит Вићентије у монашким правилима (чл. 14) наређује, да без благослова и допуштења настојатељева или намесникова нико не одлази камо у град или село, нити сам, него с још једним братом; али не с оним којега он хоће, додаје опрезни законодавац. Ђакони сами никад нека не излазе.

Али ова наредба у монашким правилима није имала жељена успеха. И ту се морао Ненадовић енергично прихватити, те је у додатку правилима (чл. 6Н.), по свом обичају, потанко одредио, кад се сме излазити и како. Да је излажење из манастира необично учестало, види се и по оштром тону у који Ненадовић удара одма у почетку поменутога правила о излажењу. Да би се, вели, и овај устав неокрњен сачу-

[43]) Н. Милаш, Правила православне цркве I, 334.

вао и „неприличная чину монашескому скитня престала“, заповеда, да нико из манастира ни у најближу варош или село, а још мање камо даље сме ићи без благослова и цедуље својега игумана. У ту цедуљу, која је управо неки путни лист (пасош), треба да се упише име излазника и степен свештенства, а и онога ко излази с њим; у листу се мора назначити, каким послом иде и рок када треба да се врати у манастир.[44]) Сам нико не сме излазити, наређује се даље, него с још једним братом и свугде морају ићи у монашком оделу. Ко се ухвати у епархији да иде без путнога листа, добивена од игумана, или да иде сам, тога треба дотерати у резиденцију. Ни игуман не сме ићи сам, него свагда са још једним братом. За скупљање милостиње није могао ни игуман дати допуштење, него се мора искати допуштење од самога митрополита.

Ни овако строга контрола није могла да искорени зло. Год. 1754 објављује митрополит забрану,[45]) да нико не сме ићи у другу епархију ни на две миље, а после две године се понавља забрана, да без допуштења митрополитова нико не сме ићи у бачку епархију. Наређује се да се свако кога ухвате без путнога листа у железним оковима дотера у Карловце.[46]) Много су били криви за тумарање и скитање калуђера игумани који су се и сами радо шетали, те су стога морали и братији да гледе кроз прсте. У последњем циркулару се ограничава и излажење игуманово, јер, вели се тамо, кад игуман изметне ногу из манастира, братија „небоязнено и распустно“ живе: ако је потреба, нека игуман шаље намесника.

---

[44]) И у византиским манастирима је монах, кад хоће да изађе из манастира, добивао од игумана „печат“ (као марку или цедуљу, која сведочи да излази с допуштењем), који је морао показати вратару; вратар не сме никога пустити из куће без такога печата (Голубинскій I. с. 622).

[45]) У циркулару од 8 фебр. 1754 (Хоп. Цирк. Прот. бр. 48).

[46]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 5 фебр. 1756.

За Хоповце је имао привлачну снагу нарочито Ириг. Пластичније се односи не могу приказати него што је архимандрит Вићентије неколиким речима које је рекао 1759 године, при измени служитеља, Хоповцима. Рекао им је на сабору: „По Иригу да не скитаются ни обноћеваютъ, ни по бирцузи ходятъ“.[47]) А да је архимандрит знао шта је говорио, види се из ових примера. Јеромонах Теофилакт је 9 дец. 1754 г. отишао у Ириг без знања и допуштења настојатељева и тамо „бездѣлствовалъ“. После тога је 1 јануара, у недељу, опет отишао у Ириг један сат пред литургију, а вратио се у два сата ноћи. Јеромонах Стефан је, као пареклисиарх, 1755 г. 1 маја, на Велики Четвртак, отишао у Ириг и дошао врло касно у вече. Кад га је хаџи-Захарија позвао за то на одговор, он се још горопадио, те су га братија једва пагонила, да моли опроштење. Прошло му је само на укору. Али Методије Ђакон је за полажење Ирига (а и за друге његове грехе) добио шест батина.[48]) Видели смо да је и Теодор Милутиновић често походио Ириг и бивао тамо на ручку, што му братија нису могла опростити. Кад је Доситеј у првом пајвном запосу ударио био у аскезу, да би се посветио, рекли су му искушени Хоповци, „да се још нико није у Опову близу Ирига посветио“.[49]) Ириг је, дакле, крио у себи највећа искушења за монахе хоповске.

Како је, као што видесмо већ досад, у манастирима било доста преступа, није чудо што је и казнени по-

[47]) Хоп. Саборни Протокол под 11 авг. 1759.

[48]) Сви примери из Хоп. Саб. Прот.

[49]) „Живот и приключенија“ I, 99. — Додајем овде накнадно, као допуну уз напомену 12 ове главе (стр. 150), да су Ирижани ухватили хоповског јмон. Порфирија у љубавним односима с девојком Јецом. Кад је полиција пошла за њим у потеру, он се сакрио на тавану за метлом. „За кое богомрское дело поменутогъ оца Порфиріа досуђуе се да плати штрофъ 24 ф. у касу варошку“ (Запис у Иришком Опћинском Протоколу од 26 новембра 1794 г.).

ступак у монашким правилима био прилично опширан. Казне су биле врло строге, и ова строгост у кажњавању баца доста светлости на карактер наших калуђера у XVIII веку.

Грешник би према казненом поступку (чл. 33) први пут био изобличен, и посаветован, да се остави зла; други пут му се попретило. Ако би све ово остало без успеха, те би се и трећи пут заборавио, онда би закон већ показао своју оштрину; грешник би морао учинити 300 великих поклона, без одмарања, говорећи молитву: „Согрѣшихъ, господи, прости мя недостойнаго". Ако би и четврти пут згрешио, морао би учинити двапут толико поклона, уз поменуту молитву, и то 300 без прекидања, а после одмора од једнога сата других 300 Ако ли би оп поново згрешио, тада би се број поклона умножио на 1000; с поменутом молитвом извео би их кажњеник у три маха: први пут 400, а после, у размацима од једнога сата, двапут по 300. Не треба мислити да су ово лаке казне. При великом поклону (метанија, μετάνοια, метанисање) мора човек пасти пичице, дочекавши се на руке, прострти се целим телом по тлима и додирпути их челом.

Ако се грешник ни оваком, тешком гимпастиком не би поправио, онда се приступа још суровијим мерама: долазе телесне казне батине, затвор, пост и сухојадепије. Кад се дотера до 100 „жезленныхъ ударенiй",[50]) вргне се грешник у затвор; у затвору му је храна на 24 сата („во едино нощеденство") само литра хлеба и ока воде, а к томе треба сваки дан да

[50]) Што је митрополит Вићентије увео у манастир и телесну казну, а Ненадовић ју је, како ћемо видети, често примењивао и допуштао, такође је знак велике распуштености нашега монаштва у Доситејево доба. Тога у манастиру Студијону, на пример, није било; тамо се телесна казна изреком забрањује у типику: „Нужно знать, что есть у насъ и отлучебницы, въ которыя заключаются непокорные и строптивые, сухоядя и учась добродѣтели; ибо исправленiе посредствомъ бичей, приличествующее мірянамъ, справедливо отвергнуто нашими святыми отцами" (Голубинскій l. c. 781).

очита по једанпут псалтир с молитвама и поклонима, и тако да буде у затвору све донде, док не дође к себи и не да за се поручника (јемца), да више неће грешити, и тек се онда пушта из тамнице.[51]) Ако ни овака крајња средства не помогну, онда се већ нема куд, него се таки грешник изгони из манастира „яко иноязычникъ и митарь". А као видљив знак, да се с њега скида дата му благодат, игуман јавно скида с њега камилавку и мантију; особно имање његово остаје манастиру.

С мирјанима који су у служби манастирској, као што су момци, слуге, ђаци, био је краћи процес: према кривици добију батина, а ко се не поправи, „просто" се протера из манастира.

Али шта су вределе и овако строге казне, када, као што видесмо, све до Ненадовића монашка правила „въ конечное забвеніе погребошася". Кад је сео на митрополитску столицу, Ненадовићу је први посао био, да монашка правила потврди и допуни; после генералне визитације им је драконским мерама прибавио важност. У допуши својој наредио је (чл. 1Н.), да се монашка правила на братским саборима пред свом братијом прочитавају и да се код свакога чланка сваки брат испита, да ли га се држи и по њему живи. На онога ко се њих не држи има се применити сва тежина казненог поступка. Ко се не би покорио братском суду и одређеној му казни, тога нека игуман јави митрополиту.

Из записника братскога сабора се види, да су се, особито пошто је легла борба за осопштину, те су настале сређеније прилике, на свакој седници прво читала монашка правила и да се о њима говорило. Записник седнице се обично почиње формулом: „Бысть соборъ въ нашемъ общежителномъ монастырѣ Хоповѣ,

[51]) Да ова тамница није била само на хартији, види се из ове белешке у Хоп. Намесн. Тефтеру 16 авг. 1759 г. „Плати 2 локота — на тамницу и на орман куински".

на нѣмже милостивѣйше издатая правила прочитахомъ". Покашто се додаје: „таже измежду собою доброрѣчными словеси за исправленіе свое наказавшеся —". Текући манастирски послови су се отправљали у договору и заједничком одлуком,[52]) те у записнику долази формула: „и о дѣлѣхъ монастырскихъ надлежащихъ обществу внутреныхже и внѣшныхъ имѣхомъ разговоръ и тако соборъ окончихомъ". Важније предмете је протоколист назначио, и записао одлуку; дисциплинарни прекршаји су такође увођени у записник, а и пресуде и казне. Ако би се десио већи ексцес, игуман би са заклетим старцима спровео истрагу, преслушао сведоке и изрекао пресуду, па је и то све увођено у саборни протокол.

Митрополиту беше једно јемство да ће у манастиру бити реда и то, ако се правила непрестано читају, како би она свагда подсећала на дужности монашке, и како би се после читања, при „истязанію", монаси бар сваког месеца једанпут или двапут огледали као у зрцалу и опазили своје недостатке. Али се он није само с тим задовољио. Он је од игумана и братства тражио и писмено уверење, да се правила монашка извршују, те је после генералне визитације почео искати т. зв. репорте. Писмени репорти имају важно место у систему непрестане контроле, који је митрополит Ненадовић поступно организовао.

Први пут се, колико ми је познато, говори о репортима у циркулару од 13 септембра 1754 год.[53]) У њему се наређује настојатељима, да свака три месеца прегледе манастир и споља и изнутра: „строителство, економію и ханте и ограничіе, и како монастырожителіе живутъ", и писмен репорт о том дужан

[52]) У репорту од 30. септ. 1764. г. под 3) изјављује игуман с братством: „всякую потребу монастырскую къ ползѣ общества надлежащую собором и договоромъ оправляемъ".

[53]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 58.

је настојатељ, под претњом суспензије, „у персони“ донети митрополиту последњи дан трећега месеца. Кад га донесе, „еще ширше насъ отъ усъ да извѣстите о всѣхъ выше реченныхъ“, додаје митрополит у циркулару. Идуће године је тражио да репорти буду потпунији.[54]) При састављању тромесечних репората, наређује митрополит, треба настојатељ да има пред собом сва правила и инструкције, и да испита тачку по тачку, да ли се испуњавају. Нарочито тражи опширан обавештај о братији и о статусу братства: колико има братије, колико је умрло, колико се постригло и „приобщило“, колико је на пут оправљено (да купе милостињу), а колико одбегло. (Бекство калуђера из манастира спомиње митрополит и овде као неку обичну и редовну ствар). Тражи такође извештај о прњаворима и о манастирској економији.

На крају године је митрополит тражио генералан репорт.[55]) У њему је требало дати извештај пре свега о братији, онда о манастиру и његову имовном стању, колико има дуга и за какву се потребу задужио, затим потанко да се извести о приходу и расходу, о економији, о чељади и о прњаворцима.

И са репортима се натезало. Архимандрит Викентије морао је често подсећати немарне или заборавне настојатеље, да је време да се донесу репорти, а кад таке опомене не би помогле, митрополит је попретио, да ће оне настојатеље који не буду на време донели репорте оглобити са 12 фор. (јамачно у корист школског фонда). Морао је давати после и нова упутства како да се састављају репорти.[56]) Али што је најинтересантније, митрополит је понеког настојатеља укебао, да у репортима податке хотимице не-

[54]) У циркулару од 10 апр. 1755 г. (Хоп. Цирк. Прот. бр. 64).

[55]) Колико ми је познато, први пут их тражи архим. Викентије у циркулару од 20 дец. 1756 год. (Хоп. Цирк. Прот.).

[56]) У циркулару од 19 децембра 1764 г. (Хоп. Цирк. Прот.).

тачно износи. Доброћудни архимандрит Вићентије се једном веома наљутио због тога, те оштро кори настојатеље. „Последњаго септембра, поручује Вићентије, да сте овди сви и репорт устројте тромесечни, и какова се ствар где трефила и што је истина оно стављајте, и паки у своје протоколе стављајте; што овамо дајете репорте оно да имате копију протоколирату, да знајете што сте дали и што је код вас остало. То је вама казивато толико крат, како собор и сачинити репорт. Њих су Ексцеленција Г. Архиепископ и Митрополит у неки монастир гледали, и све наопако нашли, да репорте дајете другојачије, а у монастиру иначе се находи. Докле ћемо лагати? Да ја овде трпим за вас! Пуста леност ваша! Протоколе вам уређивати и формуларе вам давати, и ништа нисте уредили“.[57])

[57]) Циркулар од 25 септ. 1763 г. (Х. Ц. Прот.).

ГЛАВА VII

Економске прилике у Хопову

Имовно стање манастира — Десетак — Приход од кивота — Милостиња — Проневере милостиње — Општи духовници купе милостињу — Манастирски путници — Њихова распуштеност — Расход манастира — Таксе и дискреције митрополиту — Дар у вину и ракији — Дар у дивљачи — Живот у прњавору — Војнички бегунци — Парохиске дужности у прњавору

Хопово је у ово доба био један од најимућнијих манастира, ако није, можда, баш најимућнији.[1]) Најглавнији приход фрушкогорских манастира беше десетак од винограда, а такога десетка као да је Хопово највише имало.[2]) По једној великој и детајној мапи земљишта хоповског, која се чува у архиви манастирској, имао је манастир 1776 год. 2516 јутара земље. Од овога беше манастирских винограда $11^1/_2$ јутара, винограда под десетком $1126^1/_4$ јутра, ливада $27^1/_4$ ј., Међеш $55^3/_4$ ј., шљивика, који су били сви под десетком иришким, $154^1/_2$ ј., шуме 1014 ј., путови, парлози хватају $182^1/_2$ ј, остатак су запремале

---

[1]) У Доситејеву животу говори игуман Теодор: „Живећи у једном манастиру имућу нисам желио, да моји особити новаца имам“ (Живот I, 103).

[2]) Кад су се калуђери на иришком збору ревенили за дискреције, највише даје Хопово. — Год. 1766 је конзисторија наредила колико који манастир мора послати вина, шилера, бермета и ракије у двор. Највише је зацењено Хопово. И то би било једно мерило, да је Хопово било најбогатије или, дајбуди, међу најбогатијим манастирима. Види појединости о том у напомени 52 ове главе.

зграде и непосредна околина манастира старог и новог и рибњак код Варадина од 10 јутара.[3])

Како су вођени манастирски рачуни у старија времена није ми познато. Најстарији намеснички тефтер у хоповској архиви је од год. 1740 и у њему се записују приходи и расходи на посве примитиван начин; у засебан је тефтер бележен приход од десетка. После 1753 год. је Ненадовић почео водити строжији надзор над рачунима манастирским. Намесник је морао полагати рачуне пред митрополитовим изаслаником, главне цифре су увођене у саборни протокол и у репорте.[4]) И у овој ствари, у вођењу рачуна, опажа се све већа уредност и тачност; све је то успех непрестаног надгледања и уређивања самога митрополита.

У први мах се воде тефтери доста невешто, приходи и расходи се не спецификују довољно него се ћутуре уписују. У почетку имају у приходу ове позиције: 1, од продатог вина, ракије, марве и др 2, приходи од таса (на кивоту) 3, приход од милостиње различне: у расходу: 1, потрошак на винограде, 2, потрошак на кухињу, 3, потрошак на слуге, 4, на одржање зграда и инвестиције. Год. 1763. је издата наредба и формулар, како да се воде приходи и расходи.[5]) Према новој наредби треба да се бележи ово у приходу: 1, приход од црквеног таса и кивота, 2, од парохије, 3, од милостиње, 4, од аренде, 5, од продатог вина и ракије, 6, од продатог жита и марве, 7, од прошлогодишњих рештанција: у расходу: 1,

[3]) Иринеј Радић (l. c. 21) наводи да је земљиште имало 2500 јутара, рачунајући у јутро или ланац 1600 хвати.

[4]) До 1763 г. су рачуни закључивани свагда о измени служитеља. Како измена није била свагда баш о Преображењу, него обично који дан раније или доцније, покашто и много раније и доцније, није ни рачунска година била свагда једнака. Год. 1763 је митрополит наредио, да се рачуни воде по грађанској години, од 1 јан. до 31 дец.

[5]) У циркулару од 15 окт. 1763 г. (Хоп. Цирк. Прот. бр. 124 под 4).

трошак на цркву, 2, па братију, 3, на зданија, 4, па винограде и раднике, 5, на слуге, 6, на кухињу, 7, на отплату дугова, 8, разно. И после су рачуни тако вођени.

За десет година, почевши од 1753 гиба се приход манастира Хопова између 2134 фор. и 4460; просеком био је на годину око 3000 фор. Расход се креће између 2172 фор. и 4330, просеком био је на годину око 2880 ф.[6])

Већи део прихода је, како је већ речено, утицао од виноградског десетка. Као што је 1764 уведен већи ред у вођењу рачуна, тако је и у пословању око десетка установљен тада нов ред. „Сего лета протоколирали смо которп на монастирском грунту винограде своје држет именем и прозванијем, колико мотика има, колико чаброва принесе десетка и пол чабра, и внапред који будут винограде држати, са знањем манастирским уписивати. Сего лета узимали смо десетују бразду, а прежде смо узимали десети чабар".[7]) Земљу су хоповску највише држали Ирижани, врло мало друга села из околине.[8]) Год. 1753

[6]) За тих десет година беше ово приход и расход:

Од 8 јула 1753 до 23 маја 1754	приход	2190·47	расход	2072·93
„ 27 маја 1754 „ 7 авг. 1755	„	2752·63	„	2764·57
„ 7 авг. 1755 „ 10 авг. 1756	„	3062·96	„	2411·95
„ 26 авг. 1756 „ 23 јула 1757	„	2134·34	„	2078·49
„ 23 јула 1757 „ 26 септ. 1758	„	4460·—	„	4330·45
„ 26 септ. 1758 „ 11 авг. 1759	„	3377·52	„	3300·87
„ 11 авг. 1759 „ 5 авг. 1760	„	3559·34	„	3558·93
„ 11 авг. 1760 „ 15 јула 1761	„	2280·68	„	2116·69
„ 15 јула 1761 „ 24 авг. 1762	„	2235·17	„	2148·60
„ 24 авг. 1762 „ 31 дец. 1763	„	4040·45	„	4032·67
„ 1 јан. 1764 „ 31 дец. 1765	„	2436·63	„	2434·68

[7]) У репорту од 31 дец. 1764 год. под 14) у Хоп. Сабор. Протоколу.

[8]) Према тефтеру од десетка од 22 септ. 1757 год. вински десетак је даван овако. Ириг: Грчка мала 95 људи, Симе ешкута мала 83, Пеше ешкута мала 35, Миће ешкута мала 34; Буђановци 4, Радинци 6, Краљевци 1, Вогањ 1, Војка 1,

је манастир добио 1129 акова и 21 оку масуља од десетка, од овога је изашло чиста вина 816 акова; уз то је имао манастир те године својега вина 164 акова и 59 акова ракије. Год 1763 је добио манастир од десетка 935 акова чиста вина, од својих винограда 115 акова, нове ракије имаше 23 ак. старе 15 ак. У почетку се у приход од вина и ракије уносио и приход од продате марве. Само у две године сам нашао засебе назначен приход од вина и ракије и он је био 1759 год. 2090 ф. 6 новч. и од 24 авг. 1762 г. до 31 дец. 1763 г. 2283 ф. 85 новч.[9])

Поред десетка је неких година био доста велик

Венек 1, Рума 2, Добринци 1, Мишковци 1. То су биле обично мале парцеле, јер је десетак био највише по 1, 2, 3, 4 чабра ретко по 5, 6, 8, по једном се налази и 10, 16 и 30 чаброва. Колики је чабар, није ми познато. — Према тефтеру од шљивног десетка од 4 нов. 1758 шљивици су били овако распоређени: дол Грабовац 24 парцела од 40—450 шљива, дол Ђеуш 120 п. 10—400 шљива, дол Селеуш 80 п. 15—280, више Селеуша по гудурама 9 п. 20—70, у Проиној Гудури „што се не зна које чије“ 500 шљива, дол Будаковац 68 п. 10—250 ш. Десетак се узимао у ракији почевши од 9 нов. У Иригу у Грчкој мали дадоше 95 људи од 1—20 ока; неки су платили десетак у новцу.

[9]) Тек у г. 1764, кад су почели рачуне водити по грађанској години и по новом формулару, могу се јасно видети све разне врсте прихода и расхода. Те године је, дакле, био:

Приход			Расход		
од таса црквеног	411 ф.	37 н.	на цркву . . .	46 ф.	57 н.
од милостиње .	495	08	на братију . . .	185	06
од аренде . . .	20	80	на качару . . .	562	53
од продатог вина и ракије . .	1079	45	на винограде и раднике	97	85
од продате марве	1015	86	на слуге	237	66
од рештанције .	58	72	на кухињу . . .	429	74
приход различни	255	33	на плаћање дугова	99	39
			потрошак различни	775	84
Свега	2436 ф.	63 н.	Свега	2434 ф.	68 н.

У Крушедолу је био:

1758 дец. 29 приход 2730·— ф. расход 2730·03 фор.
1759 дец. 31 „ 2735·19 ф. „ 2735·19 фор.

приход од продате марве. Приходи од кивота и од милостиње су били доста велики. (О прибирању ових прилога ће се мало ниже опширно говорити, јер управљање новцима од кивота и скупљање милостиње бацају много светлости на карактер калуђера овога доба). Остали приходи манастирски су били сасвим незнатни.[10]) О приходу од шуме нашао сам први траг у год. 1765.[11]) Сено у шљивицима је припадало манастиру, само су га Ирижани, који су држали шљивике под десетком, више посили својој кући него у манастир. Од водепица је била такође доста мала корист, осим што за мељиво манастир није морао плаћати. Нешто је падало новца од цигљана и кречана које су прављене на манастирском земљишту.[12]) Из овога доба сам само један случај нашао да ма-

[10]) У поменутом циркулару, у којем митрополит учи калуђере како да се владају кад дође цар Јосиф у манастир, о приходима манастирским се ово вели: „Аще вопроситъ, чемъ живутъ монастыри? отвѣтствовати: Они малымъ десеткомъ что отъ виногради и усѣва на монастырскомъ грунту примаютъ по уредби царскаго Величества и отъ милостинѣ кою христіани за здравіе свое и болнымъ исцѣленіе и мертвымъ за споменъ приносетъ монастыру. Аще бы вопрошали сумму приходовъ годишнихъ, отвѣтствовати: Како година родитъ, тако приходи бываютъ, зато и не знатно колико когда приходитъ". (И овога је очигледно смер, да се пред властима забашури колики је приход).

[11]) У репорту од 26 марта (Хоп. Сабор. Прот.) извештава настојатељ: „Шуму ман. јесмо зимус дали Ирижаном под аренду за три год. по 120 ф. на год."

[12]) 1756 г. 6 маја је допуштено Ирижанима да секу камен и креч за нову успенску цркву; 1758 г. 22 апр. да могу пећи циглу за ту цркву. — 1759 г. 24 маја је допуштено житељима Нове Руме да носе песак за нову цркву. — 1760 г. 31 маја допушта се румском спахији барону Пејачевићу да сажеже једну фуруну креча (за 12 фор.). У уговору изјављује провизор спахиски, да при том „ми тамо никакве власти у њиову грунту јурисдикције имамо". — 1762 г. 14 септ. допуштено је Ирижанима да пеку циглу за нову цркву св. Теодора Тирона (Сви податци из Хоп. Саб. Прот.).

настир продаје земљу, па и та продаја није обична него уветна, и у вези с милостињом.[13])

Приход од кивота је у Доситејево доба био доста велик, особито ако се узме на ум, да је новац имао онда много већу вредност него данас То значи, да је народ јатомице врвео манастиру, да у њему тражи души утехе а телу лека. Приход „од таса" је био од две и по до преко четири стотине фоината.[14]) Год. 1758 је само о слави манастирској (на дан кад се Доситеј закалуђерио) пало на кивот 89 ф. 42 н.

Са овим новцем што га је побожни народ метао на ћивот св. Теодора чињаше се зла употреба. Уобичајило се беше, да се тај приход уступи еклисиарху, а он је за то био дужан куповати све потребе црквене о служби: зејтин, тамјан, свеће и др. Ненадовић је у додатку правилима Вићентијевим (чл. 4 Н.) строго забранио таку трговину; еклисиарх мора све што падне на кивот „вѣрно и по совѣстію" сваке недеље предавати намеснику а он ће о овом приходу, као и о осталима, водити рачун. А што треба за цркву, он ће набављати и записивати као издатак манастирски. Митрополит забрањује још и то, да нико не сме свеће, тамјан, зејтин или што друго што је цркви даровано присвајати, него се то мора на црквену службу и употребити.

Ово је наређено год. 1749, али о генералној ви-

---

[13]) Према уговору од 27 маја 1762 г. манастир продаје виноград пок. хаџи-Захарије Матеју Николићу из Херцег-Новог за 70 фор., али тако, да га за живота има, а после смрти му да припадне опет манастиру, а Матино име да се упише у вечни спомен. Ако би се хтео одселити, не може виноград продати, него остаје манастиру, али ман. му мора вратити 70 фор. После Матине смрти виноград свакојако припада манастиру, ма он имао законитих наследника.

[14]) 1753/4 год. 250·73 фор. 1756/7 247·34, 1759/60 320·75, 1760/61 348·88, 1762/3 431·28 (за 1 год. и 4 месеца), 1764 г. 411·37 фор.

зитацији није ова зла употреба још искорењена.[15]) У Хопову опажамо, да приход од кивота од 1753 год. до 1764 из године у годину расте. Може лако бити да овај прираст стоји у узрочној вези са све већом контролом митрополитовом.

Од милостиње је у ово доба приход био већи. Милостиња је била у народу врло добро позната ствар а међу калуђерима још више жељена. Она се очекивала са свих страна, она се чак и искала и захтевала. Наравно, они који су заборавили на прави смисао монаштва нису ни слутили у каку су противречност дошли са идејом својега позива иштући од народа милостињу.

Из идеје монаштва не излази нити се може извести, да би се монаси морали издржавати готовим средствима која им даје „свет“, како се сад у опће мисли. Људи су бежали у пустињу да спасу своју душу, наравно, не чинећи при том са светом уговор: „А ти, свете, зато што ћемо ми спасавати своје душе, старај се о нашем телу и нашим телесним потребама...“ Ако човек, идући у монахе, треба да остави све што има своје, чудно би било да после прима туђе. Правоме монаху остаје једини начин да се издржава — рад његових рођених руку. Тако је и било у прво доба монаштва. Први монаси не само да су

[15]) О генералној визитацији се у манастирима овако радило: У Фенеку је братство издало „црковни и бунарски приход“ под аренду јеромонаху Вићентију за 250 ф. на годину. Поступак овај правдају братија: „понеже видѣли да мала полза“. У Раковцу су покушали две године да раде по наредби, али се после опет вратише старој пракси, уступише приход еклисиарху, а он га троши у цркву. У Грегетегу су давали $^1/_3$ прихода еклисиарху. У Кувеждину су одговорили, да је приход тако мален, да није доста ни на свеће ни тамјан, стога не могу дати еклисиарху годишњу плату, него „држат редом туне“. У Прибиној Глави није било сталног еклисиарха, него на недељу, а приход се давао игуману и намеснику.

се хранили радом својих руку, него су мислили, да су дужни зарађивати толико, да би могли помагати сиромасима и хранити бедне и невољне... Али је човек слаб. Монаси су таким животом стекли у друштву велик углед, свет је гледао у њима Божје људе, чинио им је добра, дабогме, на свој, светски, начин, да би тако задобио и купио њихове молитве. И монаси су у том попустили. Тако је почело обезбеђење манастира даривањем непокретног и покретног имања монасима.[16])

Монаси су онда експлоатисали то поштовање друштва, те су сами тражили од побожних људи поваца, на пример, да украсе цркву, да оправе и дограде ћелије. Тако се мало помало изметнуо прави смисао монаштва. Изашло је, да је хранила монашка раса. Кад су после навале Турака православни манастири попаљени и опљењени, а добра им поотимана, калуђери су допали крајње сиротиње. Онда се искање милостиње и просјачење по народу могло и разумети, али је то постало права страст балканских калуђера. За турске управе, а у прво време после Велике Сеобе и у Карловачкој Митрополији, наш народ је био упућен манастирима, јер је парохиских цркава било мало. У народу се, од чести утицајем самих калуђера, од чести од незнања, створило мишљење, да поминање живих и мртвих у манастиру више вреди него у парохиској цркви.[17]) Романтичан положај манастира у шумама, живо веровање светиње у силу светитељских моштн, све је то чинило своје, те се народ на јата слегао око манастира и давао.

У Доситејево доба било је скупљање милостиње и просјачење у пуном јеку, поред свега тога што је манастир имао онолику земљу. И народ је давао, давао и од добре воље, а и од невоље, кад би манастирски путници закуцали на вратима. О том нас

[16]) Голубинскій I. с. 710.
[17]) Голубинскій I. с. 716.

уверавају протоколи и тефтери у које су калуђери уписивали милостињу. Како је надзор над манастирима у старије време био слаб, мора да милостиња није свагда доспевала онамо камо је упућена, нити је оно одслуживано ради чега је жртвована. (Видећемо да је тога било и после, кад је било надзора). Митрополит Вићентије Јовановић је стога у монашким правилима наредио (чл. 7), да се милостиња, било да је хришћани сами донесу, било да је путници сакупе, одма упише у протокол, ма у каком виду да је. и да се по реду одслужи за оне који су је дали, али да се не помиње од једанпут више од пет имена живих и пет мртвих; нека се запише и дан кад је које име уведено у поменик. Још је митрополит одредио (чл. 8) када треба помињати и како оне који су дали парусију.

Добри хришћани су се и сами сећали манастира. Тако је Ненадовић о генералној визитацији дао по парусију (75 фор.) Фенеку, Бешенову, Шишатовцу, Дивши, Прибиној Глави и Ремети „за свој вјечни спомен и својих сродников.“[18]) Парусије и сарандари су се давали обично о смртним случајевима.[19]) Из-

[18]) У циркулару од 3 окт. 1756 год. (Хоп. Цирк. Прот. бр. 73) тражи Ненадовић да му манастири јаве. како помињу његове живе и мртве за парусију коју је дао 1753. — Год. 1766 нов. 20 јавља Ненадовић циркуларом (Хоп. Цирк. Прот. бр. 149), да је 14 нов. умрла „Стана Ненадовица“ (мати митрополитова), те даје сваком ман. по један сарандар. — *Парусија* (παρουσία) је дар од 75 фор. манастиру, за који се дародавац за вечита времена спомиње на службама (кад и како, наређује чл. 8 правила мон.); *сарандар* или саландар (σαραντάριον) је дар од 12 фор.. за који се дародавац спомиње на службама црквеним 40 дана. (Види о том чланак Дим. Руварца „Сарандар и парусија“ у „Срп. Сиону“ за 1903 г. стр. 116 и 145).

[19]) Архим. Вићентије 17 авг. 1766 г. циркуларом (Хоп. Цирк. Прот.) извештава манастире, да је обштар градишке регименте Јоан Миљевић оставио у тестаменту по један сарандар свима фрушкогорским манастирима. — Раковачки архим. Никанор 21 дец. исте год. циркуларом (Хоп. Цирк. Прот.) јавља манастирима, да је 16 дец. умро „високород. уједов футошких

вестан део овога новца су добивали чредни свештеници који су поминьали дародавце на службама. (То ће значити записи у намесничким тефтерима: „Дадо поповом от саландара 5 ф. — Дадо поповски новац од пол саландара 1 ф.“). Било је и у овом послу неуредности. Ненадовић беше дознао, да се милостиња од хришћана прима, али не одслужују. Стога 2 септ. 1759 г. позива настојатеље, да му за педељу дана донесу протокол у који се уписује милостиња и прилози, и поменик из којега се поминьу ктитори и приложници, да види како се тај посао ради.[20])

Осим парусије и сарандара многи су хришћани у предметима прилагали манастиру дарове, маље и веће, особито цркви. Чули смо већ за скупоцени кивот св. Теодору. „Обствохтмаистер“ Риста Јоановић из Церне (у Славонији) поклонио је 1759 на овај кивот везен покров од црвене кадифе.[21]) Интересно је видети, како су Хоповци добре ктиторе гледали да одрже у доброј вољи, походили су их и носили им поклоне. Тако су ктиторској кћери у Бечеју однели на дар „пантовле златом везене и штринве фаин“, а истим ктиторима су слали и вина.[22])

земљедержац и декретирт капитан“ Арсеиј Черновић от Мече. Његова жена Марија писала је њему (архимандриту), а он позива манастире, да би „изволили име почив. Г. Арсенија в сарандар уписати и молебствовати, а по окончениј сарандарском с квитом мени јавити се имушче, како чрез мене и по 12 фор. получити будете“.

[20]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 88.

[21]) Марко Пејачевић, жупан сремске и илочке вармеђе, даровао је за свој вечни спомен 20 дуката (1761 г.).

[22]) Год. 1758 нов. 9 је намесник забележио у тефтер: „Плати пантовле златом везене и штринве фаин ктиторској кћери у Бечеј 1 ф. 25 н“. — 7 јан. 1759 г. „Дадо Станку (момку) на трошак кад је носио вино и ракију у Бечеј ктитором на дар 30 н., трошка тогда на коње и на нас на скели 65 н.“ — 5 маја 1760 г. „Двојачку вина и 1 хаков ракије послали у Бечеј ктитором 2 ф. 40 п.“ — О бечејским ктиторима има још помен 1763 г. 5 апр. у Хоп. Сабор. Прот. Игуман је наредио, да два брата „идут посјетити мон. кти-

Купљење милостиње је стари обичај, манастири су се врло често користили овим изворомприхода, и то тим пре, што је у старо време сабирање милостиње било слободно. У Грчкој је просјачење од XVI века овамо превршило сваку меру; скоро половина калуђера једнога манастира беше вазда на путу по свем православном свету.[23]) Вук Караџић казује (у Српском Рјечнику s. v. намастир), да су манастири од пре највише живели од писаније и од прилога: гдекоји су калуђери долазили манастиру готово као гости, него су све ишли по народу (по свој Турској докле се год српски језик говори), те *писали* (повце, стоку, жито, пиће, платно и т. д.), па што пису могли манастиру посити, оно су на месту продавали и чинили у повце.[24])

Прве трагове о скупљању милостиње у нас после Велике Сеобе нашао сам у годинама 1696 и 1700. Крушедолски игуман Силвестар је 1696 издао кредендијонал калуђеру Нектарију да може по народу скупљати милостињу;[25]) 12 јуна 1700 г. је раковачки игуман Теофан дао кредендијонал једном калуђеру којега је послао цару Петру Великом у Русију да скупља милостињу.[26]) Исте године је цар Леополд 17. августа издао Атанасију, „gr. r. praeposito majori", допуштење да за манастире (Calugier-Closter) купи милостињу по Штајерској, Корушкој, Крањској, Хрват-

---

торе у Бечеј и да отнесут 2 ак. вина 1 ак. ракије, и не хоћичет ништедан." — Ови бечејски ктитори су у невољи притицали у помоћ и зајмом. У Намесн. Тефт. под 5 мајем забележено је и ово: „Дадо ктитором у Бечеју Јакову Чокињу што смо били узајмили у монастир 100 ф."

[23]) Голубинскій I. с. 722.

[24]) *писанија*, Вук тумачи у Срп. Рјечнику: Die Kollektur der калуђери, weil sie die Gebenden aufschrieben, um ihrer dann namentlich im Gebete zu gedenken. У хоповској архиви има књижица у осмини у коју су хоповски путници уписивали милостињу и имена дародаваца.

[25]) Митроп. Арх. у Карловцима бр. 52 ex 1696 (exhib.).

[26]) Митр. Арх. бр. 58 ex 1700 (exhib.).

ској, Славонији, Влашкој све до турске границе.[27]) Чак је и наш Народни Сабор г. 1744 мислио да треба санкцијонисати прошњу, па је молио, да се манастирима који су сиромашни допусти скупљање милостиње. Али су државне власти све више отезитавале тај посао, јер су се чиниле зле употребе. Год. 1747 је патријарх Арсеније IV послао свима епископима циркулар (који му је јамачно послат из Беча, јер је концепат на немачком језику[28]), у којем наређује да добро пазе на наше свештенике (или бар обучене као свештеници) који тумарају по целој земљи, под видом, да купе милостињу.

И за Доситејево доба су ишли путници из Хопова. На два месеца, пошто је он дошао у манастир, вратио се јеромонах Дијонисије из костајничке епархије, где се три године бавио, и донео које у 12 минеја московских, које у потпру, које у готову повцу 545 фор.[29]) Из записа у поменутом путничком тефтеру се види, да су „себи и својим живим и мртвим за вечан помен" писали људи од свих сталежа: попови и попадије, војници, трговци, занатлије, ратари. Највише има сарандара (по 12 фор.) и по сарандара, једном и два сарандара (24 фор.). Имућнији су давали парусије (75 фор.) Гдекоји дародавац је свој дар и наменио некој потреби (на коју је путник, јамачно, искао), на пример, давани су „парусију за звона", „парусију за патос у цркви 300 камени белих", „да се плати молеру да измолује двери старог монастира", „на репарацију воденице код старог монастира." Мајстор Богдан из Осека писа на манастирски плуг, „што год потреба јест гвоздене потребе (!)".[30]) Милостиња се обично плаћала у готову

[27]) Митр. Арх. бр. 59 ех 1700 (exhib.).

[28]) Митр. Арх. бр. 78 ех 1747.

[29]) Хоп. Сабор. Прот. под 27 сент. 1757 г.

[30]) Кад је поменути напред варадински зидар Никола Фацел 1778 г. дограђивао једну ћелију, једну је ћелију оправио „за своју душу" и уписао сам овако: „Ich Nikolauss Fazel

новцу; некоји су давали један део милостиње, а остало би им калуђери уписали у дуг. Али има као парусија и оваких дарова: „четири јунца“, „два јунца по од 5 година и 1 ждребац од 4 године“, „један јунац, ждребац и брав.“ Поп Никола из Перлеза је дао 12 мерова жита.[31])

Да је било и при скупљању милостиње нереда, може се већ мислити. Каке су зле употребе и нереде чинили путници, можемо судити по оваким наредбама у монашким правилима: „Који буду послани да купе милостињу нека се владају скромно и часно, да не би пред мирским људима учинили каку саблазан; нарочито нека се чувају пијанства, срамословија, празнословија и коштунства (исмевања светиње), јер ово не доликује монасима (чл. 26)“. „Милостињу коју испросе од хришћана, ма у каком виду била (у новцу или у стварима), нека предају игуману и братству и нека ‚отњуд‘ ништа себи не задрже нити затаје, јер ко то учини нека је проклет; само оно нека узму што им игуман и братство саборно с благословом даду (чл. 27)“.[32]) Ненадовић је прошњу ограничио (у чл. 6Н), те је наредио да путник мора имати препоруку и писмо од митрополита, иначе ће под стражом бити дотеран у резиденцију, ако буде без митрополитова

obligire mich denen obowaer Kloster ein Zimmer und Ein Kammer zu machen die Mauer Arbeit, die Handlanger aber müssen sie schaffen“.

[31]) Приход од милостиње био је у Хопову: године 1753/4 фор. 475·01, 1756/7 фор. 156, 1759/60 ф. 1121·75, 1760/61 ф. 569·80, 1762/3 ф. 700·41, 1764/5 ф. 495·08.

[32]) О генер. визитацији су на ове тачке одговорили у Шишатовцу и Гргетегу, да нису слали путнике да купе милостињу, а кад ушаљу, тако ће чинити. У Крушедолу одговорише, да досад тога (у чл. 26) није било, осим што је јеромон. Софроније 1749 г. отишао у Банат на милостињу и онда у Ердељ, па је тамо примио римокатоличку веру. У Раковцу рекоше: „аще и случилося нѣчто“, али сад немају онаке братије који би чинили саблазан.

писма „себѣ (дакле су и себи лично просили!) или своему монастырю“ скупљао.

Види се већ из Вићентијевих правила, да су путници затајивали један део скупљених прилога, и он баца тешку клетву на таке. Али то није помогло; чини се да су калуђери после укидања осопштине, видљива имања, све више тежили за имањем које се може крити — за новцем. Ненадовић је, најзад, да би манастиру што више спасао, морао попустити слабости својих калуђера. У једном циркулару с огорчењем кори Фрушкогорце за „сребра и имѣнія раченіе“, а овамо је „житія монашкаго паче же общежитія главизна: чистота, нищета и послушаніе“. Чуо је, вели митрополит, и дознао, да многи путници што добију и испросе себи присвоје, а манастиру или ништа или нешто мало донесу, него употребе „на своя ужитки.“ Стога, ако би брат који се шаље на милостињу желео награде, допушта, да му се да десети део од сакупљених новаца или ствари; али се пре поласка на пут мора на то заклети.[33])

Колико је била укорењена грамзивост за имањем и страст просјачења, види се особито из тога, што су и они калуђери које је митрополит слао по епархији да народ исповедају употребили ову прилику и за прошњу. У нас је данас сваки свештеник уједно и духовник (духовни отац, πνευματικός) и има права да исповеда верне. Али није било увек тако у православној цркви, па ни код нас. Кад је Доситеј био у Хопову, није сваки свештеник имао право да исповеда, него само неки, које је митрополит за то одредио. Овај обичај потиче из старих времена, а уведен је стога, што није сваки свештеник био способан за духовно лечење, није сваки био искусан лекар душе. Нашло се већ у веома стара времена, да су монаси најзгоднији за ту деликатну дужност.

[33]) Циркулар од 2 јан. 1767 г. (Хоп. Цирк. Прот. II књ.).

те су из њихове средине бирани већином или искључиво духовни оци, и ако се та служба не слаже са задатком монаштва. По свој прилици су доховничко право монаси сами себи извојевали, јер је духовничка служба или духовија[34]) врло згодан начин да се манастиру задобије милостиња од људи, а особито од оних што би се исповедили на самрти.[35])

Духовници су залазили у народ четири пута у години, у четири велика поста, да исповедају.[36]) За сваки протопопијат беше одређен по један духовник. Од девет ондашњих сремских протопопијата у један или два шиљаше се мирски свештеник, у све остале су пшли калуђери. Пре поласка би духовници дошли у Карловце да добију благослов и „увћщаніе“[37]) и од конзисторије препоруку на проте и свештенство, па би тек онда пошли на „своју щацију“. Да се и ова дужност неуредно чинила, види се по претњи у једном циркулару[38]) у којем се поручује: који се духовник закасни, онолико ће дана „лежати во арестје код нас“, колико се дана закаснио од позива.

Како сам рекао, и духовницу су на зло употребљавали своју службу. Настојатељи су се тужили, да они духујући и просе,[39]) али ништа не допесу у

[34]) Да је ова служба добро позната у народу, сведоче ове речи у Вукову Срп. Рјечнику: дȕховнӣк (hyp. дȕјо, дȕја), дȕховӣ отац der Beichtvater, духòвање das Beichtvatersein, духòвати Beichte hören und von Sünden freisprechen. У Вуку нема реч духовија („иде на духовију“) која долази у овој грађи.

[35]) Голубинскій l. c. 440.

[36]) „По обычаю правосл. вост. церквы нашея мы всякаго лѣта четыри кратъ духовныя отцы, имиже вси правосл. наши своя грѣхи исповѣдати имутъ, посылаемъ“ (Хоп. Цирк. Прот. бр. 87 од 1 авг. 1759).

[37]) Опширна инструкција духовницима објављена је у „Срп. Сиону“ за 1904 г. стр. 461 (од год. 1755 марта 15). „Писмо духовнымъ отъ Архіереа даемое“ (од 15 фебр. 1756 г.) штампано је у „Срп. Сиону“ за 1904 г. стр. 506.

[38]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 14 (24 нов. 1751 г.).

[39]) У Хоп. Намесн. Тефт. 2 окт. 1759 има овај запис: „Плати човеку из Деча што је довезао на коли жито што је

манастир. Строги митрополит је и ту морао пупустити. Истина, скупљање милостиње је духовницима забрањо, али ако би им „духовна чада аманете или при исповѣди какову милостиню у монастыръ за опрошт̀еніе грѣховъ“ уручили, па ако би таки духовници „сребра рачители били“, допустио је да могу узети десетину од новца и ствари, а остало да предаду манастиру. Али кад полазе на дужпост, морају се заклети, да ће тако чинити, и та заклетва важи за доба исповедања.[40])

На два месеца после ове паредбе дочуо је митрополит о калуђерским путницима таке ствари, да се згрануо. После осамнаест година васпитања и дисциплиновања, с болом у души се уверио митрополит, да није још ни на почетку почетка. Упутио је манастирима један од оних десператних циркулара, који у исти мах бацају јарку светлост па културно стање нашега монаштва.

У жељи да помогнем манастирима, вели у циркулару митрополит, допустио сам, да идете по другим епархијама да походите своје ктиторе. Са жалошћу чујем, да таке походе не придобивају нове ктиторе, него и старе одбијају „ради безчиннаго, безстуднаго, сквернаго и блазнодѣтелнаго вашихъ путниковъ обхожденія, да сте се усудили въ монашескомъ одѣяніи публично между прочимъ народомъ на общей улици предъ механомъ отъ ћурке батакъ въ рукахъ држећи и къ устомъ прилагаюћи мясо ясти, и еще народу соблажняющемуся и мясоястіе монаховъ укоряюпцему горшую соблазнь отригати и велегласно говорити: — И митрополіт и владике месо ѣдутъ! — Другіи же на другомъ мѣсту не устидилъ се есть

духовник испросио 1 ф. Пак плати човеку из Прова што је довезао жито духовник што испроси 56 н. Плати човеку из Крњешеваца што је донео жито духовниково 56 н.“ Како у то доба не пада никаки вел. пост, мора да је духовник на своју руку отишао у прошњу.

[40]) У циркулару поменутом мало више, у напомени 33.

одѣянія монашескаго, доламе, ћурдіе и расе, совлещи се и простъ клобукъ па главу метнути, у гаћахъ и кошули публично у сватови играти и подвикивати онако како е и простолюдинамъ срамно и зазорно; а о прочихъ бездѣліяхъ и безстудствахъ срамно есть и глаголати и стидится перо изображати, хартія же тая вмѣщати. Срамъ вамъ. стыдъ вамъ, гроза вамъ буди!" Митрополит, даље, наређује. да одма позову све своје путнике назад и да за три године нико не сме ићи у прошњу, него нека седе у манастиру. А „за толикую міру сотворенную соблазнь. довикује огорчени митрополит, жалите, плачите, кайтеся, стыдитеся!"[41])

Па и поред толиког прихода манастир је каштс долазио у неприлику због оскудице у новцу. На Ускрс и Божић је требало више трошка него иначе.[42]) Тада би отворили подруме. „Наредихом сад, будући пред Воскресенијем Христовим који новац и жита прибавити. да идут три јеромонаха, Антоиј, Дијонисиј и Теофан у Ириг у наш дом вино за новце продавати, а здје јеромонах Стефан за жито и зоб и јечам вино отдавати" — ово је одлука братскога сабора 16 марта 1760 г. То значи, да зајам, који су на месец дана пре тога тражили, није подмирио све

[41]) Циркулар од 13 марта 1767 (Хоп. Цирк. Прот. II кн.). — Набрзо после тога, 1779 године је у Декларатории скупљање милостиње још већма ограничено. Ту се допушта (§. 47) скупљање само ако је ман. страдао од пожара, поплаве или оне неродице, па и у том случају се мора манастир прекс своје регименте обратити генерал-команди, те ако највиша власт прошњу, на неко време, допусти, онда ће владика у чијој је епархији манастир дати препоруку.

[42]) Год. 1757 за Божић купио је намесник, међу осталим, 1 оку меда за 30 н. и лонац за мед 6 н., 12 ока меса момцима и назиме за печење (месо по 6 н. оку, назиме за 1 ф. 40 н.). Год. 1758 је купио поред рибе, рена. јаја, сира. масла за братију и „прасе куваром" (за 50 н.) и сиру на дишкрецију Г. Митрополиту за 2 ф. 24 н. Има и овај запис: „Дадо дијаком кад су вертеп донели у монастир 1 ф. 13½ н." А 16 апр. 1757 г. има запис „барута на Воскресеније".

потребе; 8 фебруара је наиме, одлучено: „при крајњој нужди опредјелихом ити и от кого у зајам тражити и просити новаца в награжденије трошков монастирских“; а 14 фебруара је записано у Саборном Протоколу: „Новце от Милосава из Грабовца 100 ф. и от Аврама Вујића из Ирига 50 ф. позајмљене примпхом“. (Видели смо и досад, да узајимање новаца није нимало необична ствар у Хопову). А још у већу неприлику је дошао манастир идуће године пред Божић. Требало је исплатити неке мајсторе, мешаја већ годину и по није добио плату, а новаца нису могли ни од куда да набаве. „Прескорбни разговор имјехом“, вели се о том у Саборном Протоколу. Оскудица као да је и год. 1762 трајала, јер се у септембру налази у Саборном Протоколу ова одлука: „Соборнѣ наредихомъ братію у села заради жита просити“.

Узрок овим материјалним неприликама биће зацело немарност, несавеспост и тромост, које смо све особине могли опазити у свима пословима манастирским. Због непажње се много што шта пропуштало, много се и развукло, а много се, како ћемо одма видети, и давало (а већ смо и видели), — није чудо што је манастир непрестано кубурио.

На исхрањивање братије и чељади („на кухињу“ каже се у памесничком тефтеру) није се много трошило. Просеком је манастир издавао на кухињу око 400 фор.[43]) Прве Доситејеве године манастир је хранио најмање 35 душа (од ових беше 22 калуђера). па је ипак потрешено само 545 ф. 85 п. на кухињу. Тако јефтино издржање се може протумачити великом простотом јела и великом јефтиноћом животних намирница. Целе године се постило: мрс је био риба, а риба је била, како смо видели, веома јефтина. Че-

[43]) Трошак на кухињу беше 1753/4 г. 321 ф. 10 п. 1756/7 г. 332 ф. 98 п. 1757/8 г. 545 ф. 85 п. 1759/60 г. 520 ф. 71 п. 1760/61 г. 270 ф. 03 п. 1762/3 (за 1 год. и 4 месеца) 324 ф. 64 п. 1764 г. 429 ф. 74 п.

љад су добивали покашто и меса, али је и месо било врло јефтино.[44])

И радна снага беше веома јефтина. Наднице беху према данашњима вапредно мале.[45])

Кад је IV васељенски сабор подвргао монахе под власт епископску и тако их у неку руку доделио клиру, постали су и монаси трибутарни поданици епископа. Византиски монаси су давали епископу као неку порезу (κανονικόν) и неки перценат од прихода који је манастир имао за помен мртвих (μνημόσυνον).[46])

И наши су митрополити од подручних манастира узимали трибут, и то, може се рећи, не мали. Манастири су давали трибут у разним приликама и у различитом облику. Најопћије име је тим различитим

[44]) Из Хоп. Намесничког Тефтера износим ове податке о ценама 1757—9 године. Месо ока 6—10 новч. пар бравова 11 фор. 1 бравац 5 ф. 50 н. назиме 1 ф. 70 н. прасе 50—65 н. јагње 1 ф. 25 н. пар ћуркова 40—80 н. пар патака 26½ н. пар пилића 15 н. ока сланине 15—25 н. ока сала 20 н. ока масла 35—50 н. ока сира меког 25 н. кисела млека 10 н. ока меда 30 н. 70 јаја 45 н. главица купуса 5 н. ока сочива 11 н. ока грашка 6 н. ока рена 8½ н. јабука 15 н. слачице 26 н. ока соли 8½ н. холба брашна за колач 5 н.; меров јечма 85 н. зоби 40—75 н.; аков вина 3 ф. ока ракије 20 н. ока зејтина 50—56 н.; ока свећа лојаних 33 н.; пар опанака 25—35 н. пар чизама 2 ф. 26 н. — 3 ф.

[45]) Из Хоп. Нам. Тефт. износим ове наднице: копач 25—28½ новч. резач 28 н. посленици што заламају виноград 8 н. везач 15 н. посленици што виноград плеву 13 н. берач 8, 10, 12, 14, 15 н. чаброноша 25 н. косачу марјаш, посленици што беру пасуљ 15 н. возиоци сена 35 н. за крчење шуме на 3 дана 75 н. — Виногради су се и после звали по имену онога чији је био пре укидања осопштине, на пр. игуманов виноград, Теофанов виноград, „Плати Јанку Шокцу што је чистио јендек око воћа попа Дијонисија и Софронија".

[46]) Голубинскій I. с. 709. — Манастир св. архангела Михајла на острву Оксији близу Халкидона (у Мраморном Мору), по уставу ктитора Михајла VIII Палеолога, у знак поштовања према митрополиту халкидонском, чије се име помињало у цркви, слао му је сваке године данак у новцу и 3 литре воска (Дмитріевскій I. с. CII).

трибутима „дишкреција“, и рекао бих да се без дишкреције нико није јављао у двор, пити је митрополит полазио из манастира без дишкреције. Видели смо како је хаџи-Захарија дао повелику дишкрецију за архимандритство. Год. 1759 (30 јула) забележио је намесник у свој тефтер: „Дадо дијакону Партенију и дијакону Методију на трошак кад су пошли у Карловце заради поповства 1 ф. 40 н.“ Овде се не види, да ли су ова два ђакона дали што за своје „поповство“, и ако су дали, колико су дали. Али се из тефтера 1758 сасвим јасно види, да се за рукополагање плаћала такса; 28 апр. дато је (по запису у тефтеру) дишкреције Г. Митрополиту: 6 фунти шећера 3 ф. 90 н., 2 фунте свећа воштаних 2 ф., оку грожђа и оку смокава 80 п., оку каве 2 ф. 50 н., оку бадема 80 п., 8 лимона 1 ф.; *у таксу за дијакона* 12 ф. 45 п. И кад знамо, да је те године 16 априла (на Велики Четвртак) Доситеј рукоположен за ђакона у Карловцима (а да се у то доба иначе нико из Хопова није заређивао), онда не може бити сумње да је ова такса дата за Доситеја; о Ускрсу је и иначе давана дишкреција. Обичај је био и то, да се од оставине умрлога монаха да митрополиту парусија.[47])

Ако је митрополит у манастиру каку функцију вршио, разуме се да је за то добио плату. Кад је 1760 г. 16 апр. осветио капелу у торњу и цркву у Старом Хопову, добио је 170 ф. 15 п. Кад је у септембру 1759 год. био у Хопову (не знам ради

[47]) Може бити да је један узрок томе, што је у ово доба било толико много младих ђакона и јеромонаха, био и то, што је митрополиту — требало новаца. Зна се да је у ово доба било по нашим селима и много попова. Војничке власти су се томе противиле, јер су свештеници имали повластицу да чланови њихове фамилије не служе у војсци. Стога је долазило до сукоба између војничке команде и митрополита, који је доказивао, да су тако многи попови потребни, наравно. јер је он од њих имао прихода. О сукобима између митрополита и војничких власти због попова има у Митроп. Арх. доста градива.

чега) забележио је намесник ове издатке (под 11 сент.) у тефтеру: „Кад је био Г. Митрополит у манастиру код нас на ручку, у пошаствију његовоме из манастира тогда сам дао његовим служитељем протосинђелу, протодијакону, архидијакону, секретарем, Генадију, Данилу, кувачем, кочијашем, бабама што су помагале јело мрсно готовити 10 ф. 13 п. Особито дар Г. Архиепископу што је читао проигумну Исаији молитву над гробом 8 ф. 30 п.“ Дворани су и иначе добивали чешће дашкреције. Г. 1757 забележио је намесник у тефтеру (дец. 28) да је дао архимандриту дворском 8 лимона 75 п., $^1/_2$ оке каве и 3 фунте шећера 2 ф. 13$^1/_2$ п. Набрзо после тога забележио је (9 јануара): „Плати шећер и беле свеће, и каву, и бадем, и лимоне, и сухо гроздије Г. Митрополиту и Г. секретару дашкреције 14 фор.“ А 5 фебруара: „Плати аков за ракију Г. секретару 60 п.“

Кад је настојатељ ишао у двор да честита Божић, нову годину или Ускрс, требало је опет носити поклоне. Год. 1757 дано је о Ускрсу дашкреције 20 фор. О новој години 1760 „што је о. игумен куповао честитати Г. Митрополиту празник плати (забележио је намесник): 2$^1/_2$ фунте свећа бели 2 ф. 50 п., 2 оке кафе 5 ф., 7$^1/_2$ шећера по 80 п., 2 оке бадема 1 ф. 40 п., 2 фунте бели конфета 2 ф. 81 п., један колач пекарски 50 п., служитељем дворским 8 ф. 56$^1/_2$ п., 18 пари лимона 2 ф. 40 п., на себе и на коње у бирцаузу 2 ф. 16 п.“ Исте године о Ускрсу: „Трошак кад је о. Игумен ишао у Карловце честитати Г. Митрополиту празник Воскресенија: 7 фунти шећера 5 ф. 60 п., 2 фунте свећа 2 фор., стакло розолије 85 п., 1 фунта конфета 1 фор., 2 фунте бадема 80 п., 6 пари лимуна 90 п., 1 оку каве 2 ф. 40 п., официјалом дворним 4 ф. 43 п., колач 50 п.“ Кад настојатељ позива митрополита на славу, опет му је носио на дар шећера, сува грожђа, каве, лимуна и облигатно колач.[48]) „Кад

[48]) Год. 1760 је у јуну ишао нешто игуман (или намесник) у Карловце те је том приликом раздао „Господиновим

је ишао о. игумен (1759 г. 2 окт.) у Карловце Г. Митрополиту тогда на царев дан плати пар пилића 30 н., једну патку 20 н., плати ловцем што су убили зеца 50 н.“ Па чак кад су дочекивали митрополита при повратку му с пута, давана је дишкреција (1760 г. 21 нов. „За дишкрецију Г. Митрополиту кад је из Беча дошао у Карловце 4 фор.). Често је и без нарочитог повода слат поклон, једном јесетра, другом приликом срна, у пролеће једном 9 ока трешања, мало после 4 оке крушака. Год. 1757 априла 1 забележио је намесник у тефтеру: „дадосмо у двор у Карловце 100 фор.“ — зашто, не види се нигде.

Манастири су и на свој прњавор плаћали митрополиту. Само једном сам нашао у намесничком тефтеру од г. 1761 (21 априла) овај запис: „Дадо у двор порезе на прњавор 2 ф. 28 н.“ (Прњавор је хоповски имао само неколико кућа).

Осим овога, видели смо да је сваки манастир с јесени у натури давао поклона у вину, ракији, воћу, вариву, зелени, а преко године, кад је требало у разноврсној дивљачи.

Обично би сваке јесени сам митрополит или архимандрит Вићентије, више пута — чудно је рећи! — и сам пречасни „конзисторијум“ позивао циркуларом манастире, да пошљу у двор милостињу. Врло је карактеристично како Ненадовић прве године својега митрополитства иште тај дар од манастира. „Да смо вам, вели, препоручени за чашу лепа вина, бела и черна, и бермета; који имате не заборавите на нас, да кад доходите, имате што пити и ми вам чим наздравити“.[49]) Тон у којем митрополит говори доћи ће нам још чуднији, кад сазнамо, да се ове речи налазе

служитељем *секретару Захарији* (Орфелину) и Немцу 4 фор., двама катанама 2 ф. 28½ н., четворици кочијашем 4·56½ н., четворици локаем 12 ф. 28½ н., Марку кувару 4 фор., његовим послужником 2 ф., мараме на колач 6 ф. 75 н.“

[49]) Циркулар од 5 окт. 1749 г. (Хоп. Цирк. Прот. бр. 2).

у врло озбиљном циркулару, у којем се настојатељи позивају на договор о школи. Тон је и веома мек, ово је више молба него наредба. Сваке године се понавља овај позив у разним варијацијама, али што доцније, све у оштријем тону.

Када је Ненадовић укинуо осопштину, калуђери су се нешто затезали да шаљу своме „принципалу“ милостињу. Онда 1755 г. доцне у јесен пошље сама конзисторија циркулар у којем покушава да овом добровољном данку да неки обавезан вид. Сви знају, вели конзисторија, колико се Архиепископ труди око народних послова, нарочито око манастирских, али да се и не труди, ипак нема разлога да се укидају добри и благи обичаји које су *св. оци установили*, а таки је обичај и доношење сваке године „отъ свемогущаго Бога вашими же труды снисканаго плода лознаго, а то е: віна, ракіе и бермета противъ могутства своего кіиждо монастырь *благословенія ради*“. На крају има мало и претње: нека се пожуре, „аще не желаютъ себе у немилости и зазрѣнію кодъ Ихъ Екселенціе имѣти“.[50]) Више пута се ова тражбина из двора мотивовала тиме, што је митрополит дао или је обећао вина и шилера „горе от наше стране на неких мјестих“.[51])

[50]) У Хоп. Цирк. Прот. (циркулар од 17 нов. 1755).

[51]) Ненадовић пише из Беча 4 септ. 1752 г. Вићентију архимандриту: „Мы овдѣ за дѣла забавити се будемъ, и зато к' берби позно приспѣти можемъ, знаете же колико дворъ наш вина треба, а мы виногради мало имамо, ипакъ откудъ купити не знамо, защо премноге дугове на врату имамо, и садъ оволикій трошакъ овдѣ надлежитъ, зато уповаемъ, да ће намъ святій Монастыри помоћи, и вина, шилера, бермета и ракіе даровати, кое препоручамъ Вамъ, да у свакомъ мон. отъ стране наше явите се, и колико више можете накрмите намъ вина лѣпа, бермета и ракіе да у дворъ отвезутъ у свое време. У тому хоћемо чекати, колико ћете намъ послужити“. (Ђ. Рајковић „Калуђерске трпезе. Историјско-гастрономске успомене“, „Јавор“ 1876 стр. 659). — У поменутом већ циркулару од 14 септ. 1758 г. поручује архим. Вићентије под 4) ово: „Отъ богоданнаго вам плода на страну Их Екс., како и доселе обичај био, лепа вина, лепе шљивовице, бермета бела и черна,

„А познато есть вамъ, вели се у једном конзисторијском циркулару, да на многи страна, наипаче господствующимъ дворовомъ у віну и бермету дае се дишкреција, а све отъ домаћи наши карловачки виногради што е найлѣпше, а намъ остаю отцѣдине, зато вы по другихъ странахъ не даете, одавде се за све дае. Тако вы що пошлете да буде изредно, како віно, тако и шилѣръ бѣлый и черный, и ракію лепу шливовицу стару и нову, защо кадъ се поће доносити, хоће се кощати, кое не буде добро, повратиће се натрагъ“.[52])

Из намесничког тефтера се види, да су из Хопова носили поклоне у вину и ракији и „господину пакрачком“ (епископу Арсенију Радивојевићу) и епископу новосадском и темишварском

Видели смо већ, каке су дишкреције слате у двор митрополиту и његовим чиновницима и служитељима. Врло су обични били дарови у дивљачи. Када се год митрополит надао одличним гостима на ручак, а често је долазио варадински генерал и фелдмаршалајтнант гроф Мерси из Осека, одма је летео циркулар по манастирима, обично од архимандрита Вићентија, више пута и од самог митрополита и конзисторије, да братија набаве лова. Обична је мотивација у циркуларима:

«сваки ман. шиљера, сваки ман. по један суд да начини от чернога гроздија с матори виногради, защто сте шиљер дужни; Г. јест дао свој шиљер те смо отнели Г. Персоналу у Пешту, и искао јест (митрополит), да му се врати у новцу, а ми смо молили Их Е. да прими у вину. Тако лани злочесто је грозње било, сад јест боље. сваки да начини по 5 хакова. Који не буде, он хоће плаћати за сваки аков 6 фор.“

[52]) Хоп. Цирк. Прот. од 17 септ. 1766 г. На крају овога циркулара „конзисторијум“ одређује и колико који ман. треба да донесе. Највише се тражи од Хопова, и то: 12 хакова вина, 6 хакова шилера, 3 бермета, 4 ракије; даље, све у „хаковима“, Крушедол и Раковац 10 в. 4 ш. 3 б. 3 р. Шишатовац 10 в. 4 ш. 3 б. 2 р. Ремета и Кувеждин 10 в. 4 ш. 2 б. 3 р. Беочин 10 в. 4 ш. 2 б. 2 р. Јазак и Бешеново 8 в. 4 ш. 2 б. 3 р. Врдник и Приб. Гл. 8 в. 4 ш. 2 б. 2 р.

„будући да ових дана хоћемо имати господствујушчих гостеј довољно, како наших тако и римскихъ“, или „занеже грјадушчих праздников код нас на ручку високих лиц и гостеј имати хошчем“, или се баш изреком каже, да ће бити тај и тај „фелдмаршалајтнант с официрима“. Гозбе су бивале и о имендану цареву и царичину.[53]) После мотивације долази обично фраза, да „таки по пріятіи сего абіе мало и велико подигнете“, или да подигну „прњаворце и проче окрестне христијане“, те да у својим шумама улове дивљачи „како летящихъ тако и прочихъ“. Од „летящихъ“ се изреком траже дивље патке, гуске, грлице, а од „прочихъ“ срне, зецови, каштo се дода „елико выше могуће“. Више се пута тражи „младих питомих голубића“, пилића, младих прасаца, „лепих рака поточних“, „к тому и лепа овошчија“ (трешања, крушака, вишања, кајсија).[54]) И пред нову годину, кад су обично настојатељи ишли у двор да честитају, архимандрит Вићен-

[53]) У циркулару од 1 јан. 1764 (Хоп. Цирк. Прот.) архим. Вићентије вели: „Понеже Их Е. Г. Аеп. и Митр. хоће имати високе госте о дни својего рожденија, т. ј. 14 сего јан. на св. аеп. серб. Саву...“

[54]) Из некојих се циркулара види, да калуђери нису свагда одговарали на оваке позиве. 2 јула 1757 г. опоминье архим. Вићентије на крају циркулара, „да не бисте који настојатељ облению ову службу исполнити; колико ко може, то нека и пошље, да би се празан не јавио“. 11 јула 1758 г. „во јеже бисте заповест Их Е. не пренебрегли и в забвеније предали јакоже прежде, јако не само лова не послали, но јешче ни отговор не дали“. 5 нов. 1764 г. „ово немојте за пренебрежение бацити; и перво да не било Мојсеа Бешеновачког серном котори ишао собом и трудио се. Велико су били разгњевани на нас (калуђере) Њих Е.“ А кад ни овај прекор није помогао, архим. Вићентије им пише 16 нов. „неки от. мон. нешто послали су, а неки нису вешти учинили се, за које Их Е. негодују“. — У Хоп. Нам. Тефт. има записа који се тичу овакога лова, на пр. „Плати ловцем што су уловили срну у двор 2 фор. — Дадо Јефти на трошак када је носио срну 10 н.“

*

тије није пропустио у позиву да опомене, да нико не иде празних руку.[55])

Од Хопова је митрополит добивао и сена,[56]) а зна се и то, да је у народу скупљао новац и храну за путне трошкове и школу.[57]) Више пута је захтевао од манастирâ да му учине какву услугу. Тако је у зиму 1761 год., кад је Дунав почео одрањати обалу испред двора, искао од манастирâ фашина и кољa да утврди обалу; 1762 у пролеће је тражио од манастира, да му на својим воловима пренесу храстове даске из Митровице у Карловце.[58])

Мора се признати, да су времена била веома тешка. Митрополит је својски бранио народне привилегије и народна добра, имао је лепих планова и идеја, али је средстава за све то било заиста врло мало. Знамо и то, да је Ненадовић, кад је требало,

---

[55]) 20 дец. 1756 у циркулару поручује архим. Вићентије: „31 дец. да будемо у Карловцима, како ћемо честитати ново лето Њих Е. Г. Аеп. и Митроп. тако изволите, ако би могли што лова добити, собом понесите“ (Хоп. Цирк. Прот.).

[56]) У репорту од 12 авг. 1764 г. јавља игуман с братством: „За ливаду на Међешу В. Е. всепокорњејше објављајем, како јест покошена, на које било 82 пласта, 28 отнешено у Карловце“. У репорту од 30 септ. 1765 г. под 5): „Сено из ове ливаде код мон. јесмо свезли, а на Међешу на страну В. Е. 51 пласт дали, а проче распродали“.

[57]) Год. 1758 окт. 10 се тужи Ненадовић Темишварској Администрацији што забрањује протама, оберкнезовима и сеоским кнезовима више него досад „Victual-Contingent“ под титулом „Stollar-Prowenten,“ јер је то привилегијом допуштено (Митроп. Арх. бр. 317 ех 1758). Исте године Администрација одговара: 13 септ. је управник у Логошу јавио Администрацији, да су му проте јавиле, како је Ненадовић издао влашки циркулар, да се по темишварској епархији од народа тражи „wegen vielen Reisen, Unterhaltung deren jungen Geistlichen und Schulen eine Beisteuer an Getreide, Gerste, Haaber und Kukuruz und anderen Sachen zu geben“, а проте да иду од села до села и да скупљају. Али је Њ. Величанство забранило по Банату „Natural oder Geld-Samlung“ (Митр. Арх. бр. 324 ех 1758).

[58]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 110 (1 дец. 1761 г.) и бр. 113 (28 марта 1762 г.).

први турио руку у шпаг и давао на народне потребе. Па, поред свега тога, кад човек прати ово често мољакање и изнуђивање милостиње, дивљачи, дишкреција, не може да се отме утиску, да ни у овом нашем необичном човеку, Будимцу, сину најпросвећеније тада српске општине у овим крајевима, није сасвим ишчезнуо морал балканских калуђера. То су јамачно и наши Фрушкогорци осећали. И онда је митрополит узалуд проповедао „осоишчицима“ прастару монашку науку о сиромаштву. Примери су више утицали него звучне речи, па више него и претње и казне.[59])

Да бацимо сад један поглед на манастирске прњаворе у којима је у ова чудна и мутна времена било пуно дивље романтике. У прњаворима су становали сељаци, ратари, нижи слој манастирскога друштва. Како ћемо видети, живот два круга друштвена, калуђера и прњавораца, који нису скоро ништа имали заједничко, него их је економска потреба упутила једне другим, више пута се чудновато додиривао и преплетао.

Жупанија, спахије су, како је већ речено, кривим оком гледали на прњаворе; али, богме, и војничке власти. Сви су они били уверени, да манастири на зло употребљавају светињу својега прага, те да у својим зидовима или у прњавору крију војничке бегунце и којекаке протухе и зле људе који се, бежећи испред домашаја закона, склоните под заштиту монашке мантије. У доба несретне сеобе нашега народа у Русију државна власт је у сваком странцу, у сваком монаху који, идући од места до места, скупљаше милостињу, пазирала руског агента, те је будним оком пазила па иоле сумњиве људе, а преко митрополита захтевала да исто то чине и манастири.

[59]) У Декларацији од 1779 у §. 47 се укида све што су дотле манастири давали владикама, било у новцу, било у виктуалијама. Владикама се ту забрањује, да од манастира не смеју ни под којим именом што узимати.

У половини XVIII века се Српски Народ у Угарској веома усколебао. Он је био и опако с многим којечим незадовољан, а кад га уз то почеше дражити и подбадати, заметну се силан покрет за сеобу у Русију. Двор и државна власт се веома забринуше стога.[60]) У жељи да тај покрет за сеобом спречи, изда царица Марија Терезија 21 јула 1752 г. патенат, који је послан и митрополиту, а овај га је објавио народу и манастирима. Патенат забрањује тајно врбовати и наговарати људе да се приме или да траже туђе грађанске или војничке службе, или да се селе у иноземство. Ко се ухвати у том, долази пред преки суд и казни се, ако му се докаже кривица, смрћу на вешалима; а казне се строго и они који му дају помоћ или уточиште.[61])

У свези са сумњивим људима овога мутнога доба стоји једна одредба у правилима коју је Ненадовић додао Вићентијевим (чл. 7 Н): „страна монаха, јеромонаха и мирског човека или калуђера који хоће да се сели од манастира до манастира нека не примају без митрополитова допуштења. Само нека примају удове свештенике из сремске епархије који хоће да се покалуђере". Али манастири нису увек тако чинили. Отуда је митрополит имао големих неприлика.

Много Ненадовићевих циркулара се дотичу прњавораца. Год. 1750 наређује, да се нико не усуди војничког бегунца примити у прњавор или на манастирском грунту, нити их узимати за слуге, од њих што примати или им у чем помагати.[62]) Али 1760 г. ухваћени бегунци су на испиту признали, да су у

[60]) Schwicker l. c. 132.

[61]) Патенат је уписан 22 окт. 1752 г. у Хоп. Цирк. Прот. Митрополит се због ове ствари у два маха обраћао с опоменом на манастире: 2 окт. 1752 г. (Х. Цирк. Прот. бр. 28) и конзисториским актом 21 авг. 1762 (Хоп. Ц. Пр.). У овом последњем акту меће калуђерима на срце да саветују људе: „Видите у каква искушенија од дне до дне впадајем, добро очи отворите".

[62]) Х. Цирк. Прот. бр. 8 (23 дец. 1750).

манастиру нашли уточишта. Митрополит стога строго наређује, да пе примају „какове год људе, слуге, а камо ли јабанлије и пришелце у манастир без свидјетелства и довољне исправе, много менше бегунцем солдатом прибежишта ту давати и отуд куд год пропуштати.“[63]) Идуће године у једном циркулару сам митрополит признаје, да су његове честе усмепе и писмене опомепе и забране мало вредиле, јер су калуђери ипак примали стране, непознате људе, „пришелце и јабанлије, без довољнаго освидјетелствованија да су они житија чеснаго“, за слуге у манастир и у прњаворе, па чак и бегунцима давали „пристаниште“. „Свакојаке неваљале скитајућесја људе за слуге примате . . . сакривате и помошч им творите.“[64]) Најзад, кад су у Кувеждину и Прибиној Глави укебали таке птице, јавља у циркулару конзисторија, да ти манастири сад имају „бједствије“, па свима поручује, да се узму на ум; „људе подзорне, непознате и најпаче регруте и старе код регименте или и у наших крајинах служеће људе пе примајте не само у службу, но ни на конак или храну и напитак, зашто ћете пострадати“.[65])

Није ни то помогло. После две године, кад је била у Турској куга, тужи се петроварадинска војничка власт преко осечке санитетс-комисије митрополиту, да „не само бегунци и дезертери који от регимептах царских отбјегајут, но и турецки поданици, јегда прилику улучат мимо контумацију овамо пређи, прибјежишче своје имут код свјашченства и онде кријутсја“. Један таки бегунац, кад је ухваћен, признао је, да је неко време био у Крушедолу. „Сад видите, вели у циркулару митрополит, каква је то тешка ствар на обезслављеније всего клера нашего“; а толико је пута циркуларно и усмено заповедано, да се сваки човек који дође у манастир прегледи, да није „какав зли

[63]) Х. Цирк. Прот. бр. 92 (14 марта 1760).
[64]) Х. Ц. Прот. бр. 100 (16 фебр. 1761).
[65]) Х. Ц. Прот. циркулар од 21 авг. 1762 г.

човек, пустаија, лопов, херсузин или други какав јавни грешник".[66])

Те исте године је о јесени долазио у Беочин човек који се нудио у службу манастиру и давао калуђерима 5 дуката, али га они нису примили. Онда он оде у Реметску. Казивао је тамо намеснику, да је у једном манастиру био два месеца. Једном брату је дао 15 дуката, али га овај није могао више крити. Он се опет врати у Беочин и обећа намеснику 60 дуката, да га сакрије, али га је намесник одбио. Кад се за тај догађај прочуло, напише архимандрит Вићентије, по наредби митрополитовој, манастирима циркулар, у којем, међу осталим, вели: „Поред све опомене Њ. Е. примамо у прњавор свакојаке људе и слуге наимамо без писма и свидјетељства незнајеми, тако и бећари по монастиру скитају се свакојаки... При садашњој дијети мажарској... колико пунктова написати на нас; хоће Мажари и дјелом да нађу, како се ми чувамо; ди је год каква битанга, код нас се находи... Околни врази у једном монастиру сказују, да се утајил у монашески хаљина један бирманац".[67])

У пролеће 1757 год. (на два месеца пред долазак Доситејев) похватали су у Хопову слуге у бирманце; издао их је тајно Теодосије „простец". Како је тај Теодосије имао већ доста на души („за татбу его и лажу и за прочая дѣла неподобная"), протераше га из манастира, али прво „крѣпко наказавше его соборно нѣколикими удареніи".[68]) Једном приликом и архимандрит Вићентије опомиње: „Имајте позор на слуге, зашто опет хватају бирманце".[69])

Како се види из признања најпозванијих фактора, манастири су били пред државним властима (које су биле и другога језика и друге вере) компромитовани. Митрополит је и стога непрестано држао очи на мана-

[66]) Х. Цирк. Прот. бр. 127 (4 јуна 1764 г.).
[67]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 28 нов. 1764.
[68]) Хоп. Саборни Прот. седница од 26 маја 1757 г.
[69]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 21 септ. 1760.

стирима и трудио се свакојако да опасну сумњу (која, каке видесмо, није била без основа) с њих разгони. „Огласило се у Срему пустаије, пише једном манастирима архимандрит Вићентије; да имате добар позор на све, и рано манастирска врата затворати, чувати себе от таковых људеј, а ако би се где трефило да дођу, таки јавите онај чис ближњим селам и најближему солгабирову, тако и у двор, тко су какви ли су.“[70]) Сремска жупанија је 1762 год. наредила, да „људе битанге, скитаче, подзорне и пасоши достовјерними неосвидјетелствоване“ потраже и похватају. Ово је митрополит јавио и манастирима и наредио им, да у том не сметају жупаниским чиновницима и опомиње их, да не би „или какву буну и неприлично опхожденије сами учинили или вашим слугам или прњаворцем допустили“.[71])

Због прњаворâ је митрополит потрошио много хартије и мастила; многи се циркулари тичу ове повластице манастирске, коју, чини се, калуђери нису умели да цене.

Хоповски прњавор је био мален.[72]) Митрополит је замерао што му се у репортима не јавља о прњаворцима: живе ли законо или безаконо, знају ли Вјерују, Оче Наш, Десет заповеди Божјих Богородице дјево. Калуђери, мисли митрополит, треба да се брину о својим прњаворцима као парох о парохија-

[70]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 14 септ. 1758. под 2).

[71]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 115 (22 апр. 1762 г.).

[72]) О генер. визитацији 1753 било је само три породице у прњавору, две су се доселиле из Лике, једна из Херцеговине (свега 11 душа). До г. 1764 је нешто порастао број душа, а после је опадао. У репорту од 1 јан. 1764 г. под 11) извештава братство, да има 6 домова и у њима свега 19 душа; у репорту пак од 31 дец. те год. има само 2 дома и у њима 10 душа. У репорту од 26 марта 1765 под 10) јавља братство: „прњавор наш јест расељен сав, кромје јединаго дома, и он летос намјерен отити“; а дец. 31 те год. под 8) „прњавор бивши код нас јест расељен сав“.

нима. Наређује, да му се јави у репорту, који су поменуте молитве научили, који нису и који неће да уче. Даље, да не примају више од 28 фамилија у прњавор, јер је Његово Величанство само толико одобрило; за оне породице које су преко тога броја, плаћаће порцију. У прњавор и у манастир нека не примају људе који се не могу исказати ко су; нека не примају људе који су оставили жене, ни жене које су оставиле мужеве, па живе с другим невенчани.[73])

Митрополит је после издао опширну наредбу, како треба да се у прњавору извршују парохиске дужности. Недељом и празником после подне треба да еклисиарх или чредни свештеник звоном сазове прњаворце и да их учи молитвама и осталим добродетељима. Кад је прњавор парохија манастирска, треба манастир да уреди протоколе рођених, крштених, венчаних и умрлих. Ово је некако и учињено; сад је митрополит захтевао да се установи домовни протокол, јер се иначе неће знати, и не зна, колико у којем дому има душа, ко је стар ко млад, ко иде у цркву ко не иде, ко се исповеда ко не, и како ко живи. Из такога ће, дакле, протокола настојатељ моћи надгледати духовни и морални живот својих парохијана — прњавораца. Не треба мислити, вели митрополит, да су само „четвртаци и четвртакиње", због неблагословеног брака, грешници; исто су тако грешници и они људи који имају много жена и жене које имају више живих мужева, који чине прељубе, који не иду у цркву и не извршују верске дужности; који не слушају духовнога оца, не уздају се у благодат Божју и помоћ пречисте Богородице и свих светих, него „врачарицам и волшебницам, чинилицам и Циганкам" притичу и „бајалицам", и од бајалица траже исцељења и пророштва; исто тако и они који „душу, веру, крст, пост, гроб, даске, кума, попа и остала псуђују, и хулитељи, лаже, свидјетељства, кавгажије, друг друга на гњев подвпзајушчи и совјету-

[73]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 64 (10 апр. 1755).

јеми, а во враждје непримирителни, оца и матер не почитајушчи, на праву и познату истину јавно злобствујушчи, именем Божјим и прочима свјатињам кленушчихсја", који не поштују празнике и не држе постове, јавне пијанице и „сквернословци" и т. д. Таке треба у репорту јавити, да их митрополит исправи, а ко се не узмогне поправити, онда нека га одсеку „яко гнилый церкве тѣла Хрістова удъ."[74])

До такога високог схватања парохиских дужности у прњавору нису се могли уздићи Ненадовићеви калуђери. Он их стога у једном циркулару љуто кори. „Њих цесарокраљевскоје и апостолическоје Величество. јако земљедржаца, имати старали се вам слуге прњаворе дати, тако да и данак за њих от своје хазне плаћати смиловали се јесу", а ви се сами за себе не старате, не гледите да се покажете захвални на толикој милости. Примате без пажње свакога у прњавор ко год дође, „а после свакојаки злочинци от прњаворов ваших на срамоту и тштету и несрећу монастиров исходет". Ево пример. Један човек који је много места променио и разне „милитарске и паурске" службе чинио, узме жену која је одбегла од жива мужа па је тајно у туђој цркви привенчао Тога човека прима један манастир у прњавор, не питајући га: откуда је он, откуда она, где су се венчали и ко их је венчао. А после дође законит муж и нађе одбеглу жену где незаконито живи, и где? — у прњавору манастирском! „Помните ли ви, настојатељије и братства, довикује огорчени митрополит, колико на монастире обносит се да подзорним људем и злочинцем в монастирјех и прњаворех прибјежишче јест? Не болит ли вас сердце ваше?" Митрополит наређује, да за четири дана пошљу списак својих прњавораца са свима потребним податцима о њихову завичају, породичним односима и животу.[75])

---

[74]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 124 (15 окт. 1763 г.).
[75]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 116 (12 јуна 1762 г.).

ГЛАВА VIII

Ђаковање Димитрија Обрадовића

Обнова служитеља — Теодор Милутиновић игуман — Намесник Софроније — Заклети старци: Теофан, Антоније, Мојсеј, Исаија — Протоколист и типикар Василије — Пареклисиарх Јоаникије — Кључар Партеније — Трапезар Методије — Иконом Макарије — Служитељи старога манастира Никифор и Неофит — Остала братија, ђаци, чељад — Оставина хаџи-Захаријина — Нови игуман узима власт — Долазак Димитрија Обрадовића у манастир — Прво познанство са Теодором Милутиновићем — Прва власт у манастиру — Димитрије ђак — Живот манастирски — Први састанак с митрополитом — Прва берба — Путовања с игуманом — Дијонисије — Одјеци Седмогодишње Војне у Хопову — Аскеза новога ђака — Авакум — Теофил

Тек након два месеца после смрти хаџи-Захаријине добило је Хопово опет својега старешину. За то време је, према пропису, привремено управљао намесник Антоније са заклетим старцима.

Како је избор новога настојатеља и постављање нових служитеља у Хопову, где су се последњих година одиграли толики бурни призори, била деликатна ствар, опрезни митрополит је, јамачно, оставио времена, да би све добро одмерио. Да је рестаурацију у Хопову сматрао за важан посао, види се по том, што је 22 јула сам главом дошао у Хопово, у пратњи ескарха Арсенија (који је сад протосинђел), архимандрита Вићентија и игумана Атанасија, да учини нов ред.[1])

---

[1]) У Хоп. Саборном Прот. се под 22 јулом 1757 г. то признаје овим речима: „(Митрополит) милостиво благоизволил и отечески посјетил сију свјатују обитељ".

На површину искаче опет Теодор Милутиновић. Јамачно се то није догодило без потајног утицаја епископа Софронија, који ће тако своме љубимцу учинити још последњу љубав, јер ће те године на Божић умрети. Митрополит је поставио за игумана јеромонаха Теодора, а за намесника јеромонаха Софронија.

После службе Божје се окупио братски сабор у назочности митрополитових повереника, те братија изабраше за заклете старце проигумана Исаију и јеромонахе Теофана, Антонија и Мојсеја, овога последњег и за духовника манастирског. За типикара и протоколиста наредише братија јеромонаха Василија, за пареклисиарха јеромонаха Јоаникија, за кључара

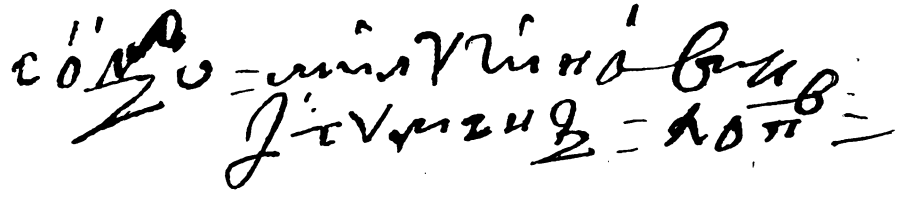

Потпис Теодора Милутиновића
испод настојатељске заклетве (види доле напомену 2)

јерођакона Партенија, за трапезара јерођакона Методија, за икономa монаха Макарија. За „посјетитеља бољашчих братиј", по жељи свега братства, поставише јеромоноха Теофана, заклетога старца. У стари манастир одредише на службу јеромонаха Никифора и монаха Неофита.

Одма после тога „положиша јурамент", по обичају, на сред цркве игуман и намесник,[2]) а и остали нови служитељи заклеше се, да ће сваки своју службу „право и верно" извршивати.

---

[2]) У Хоп. Сабор. Прот. под 27 мајем 1754 г. уписана је ова заклетва. Испод ње је додат запис: „1757 Юлія 22-го. Поставлен бысть іером. Ѳеодоръ ігуменъ, и сей вышеписатый юрамент положи и своеручно подписуетъ и с наместником Софроніемъ. *Ѳеодор Милѵтиновичъ Ігѵмен хопв.* с. р. *Софроніе наместних Хоповски* с. р.

За десетак дана доћи ће из Темишвара у Хопова, као бегунац, Доситеј и затећи ће ове функционаре свакога у својој служби. Стога ћемо се већ сад упознати с њима изближе.

Новога игумана већ познајемо. Од како му је пре две године митрополит попретио последњим средсвом, он се примирио и досад није дао ни гласа од себе. За то време му је пошло за руком да се некако измири с братијом; то му је било нарочито лако после смрти супарника му хаџи-Захарије. Сад је у 45-ој години, али је већ сед. „Брада му пократка, округла, и власи на глави беле као снег, а образ чист и млад, пун млека и ружице; очи пуне живота и неке особљиве сладости... И кад не би се смијао, на лицу би му неко тихо и природно осмејивање цветало". Тако га описује Доситеј у својој автобијографији у ово доба.

Намесник Софронијe Живковић је човек доста млад, сад му је 30 година, а родом је из Радинаца. Школу је учио у Карловцима код Петра Рајковића, ђакона и учитеља карловачког, па поред свега тога о генералној визитацији 1753 год. комисија је уписала о њему, да „таинства, блаженства и заповједи церковнија слабо разумјејет"; али „читати, појати и писати может добро." Од фамилије имао је у Радинцима оца и три брата. Дошао је у Хопово од 16 година, идуће се године замонашио (постригао га је Теофан Марић) а треће зађаконио; у 21-ој години био је јеромонах. Визитацијона комисија 1753 г. каже за њ да је „нрава и житија честнаго", што би се могло и за даље потврдити тим што у хоповским протоколима о њему нема много речи.[3])

[3]) После одласка Доситејева из Хопова био је Софронијe још једном намесник, 1766 године, али је 26 нов. збачен с те службе, јер је са његове непажње утекао из тамнице јеромонах Вићентије. Ипак је мало после, 20 јан. 1767 године,

Заклети старци, јеромонаси Теофан, Антоније и Мојсеј, нису нам такође непознати.

Теофан Марић, који је „вољеју всего братства“ постао и болничар манастирски, био је од спремнијих калуђера. Сад је у 40-ој години. Родом је из Ирига и тамо је имао рођеног брата и доста рођака. О њему ће бити после још говора.

Другога заклетог старца, Антонија Поповића, такође познајемо из заплета хоповских пре две године. Он се родио у Кукињашу, селу близу Гргетега. Учио се у Пакрацу у двору епископском. Оженивши се, зађаконио се у Крушедолу 1736 г. а запопио још исте године. Парохије и синђелије није имао. Кад је остао удовац, дошао је 1745 г. у Хопово и постригао се 17 фебр. „Таинства и прочија устави церковнија от части разумјејет, читати, појати и писати вједајет“. Чини се, да је за практичне послове био згодан човек. Њему се, на пример, поверава да иде на Дунав да набави рибе за сушење, другом приликом, да купи рибе за славу манастирску, да у манастирском дому у Иригу продаје вино, и слични послови. Био је крупан и брадат човек. Доситеј га зове у својој автобиографији Антоније Велики, па тумачи тај назив овако: „Називљем га Велики, јер је и дужи и дебљи од свију био, а браде више је имао он сам него десеторица други“. Сад му је 44 године.[4])

постављен за игумана. У јесен 1777 године отишао је у Нови Сад да се лечи, и тамо је умро 4 дец. а сахрањен је у порти Јовановске цркве (Протокол Умрлих бр. 33. Чудно је да се овде Софроније зове *Радивојевић*. За овога Радивојевића се каже да је пострижник „здѣшный“, али у Прот. Постриженика нема другога Софронија осим Живковића. С тога ја мислим, да је то једно лице. Само откуда два презимена?).

[4]) После одласка Доситејева из Хопова постављен је Антоније 15 јула 1761 год. за игумана. Као игуман се грдно компромитовао. Сремска жупанија је њега, врдничког и јазачког игумана обедила да су јатаци неких пустахија који су похватани и погубљени. Игуман Антоније био је са осталима стога

Јеромонах Мојсеј родио се у Крајини Потиској, у шанцу Жабљу. У родном месту се учио књизи код попа Николе. Био је парох у Жабљу, па кад је остао удов, дошао је 1751 у Хопово, те га је хаџи-Захарија покалуђерио 24 фебруара. „Таинства и прочаја потреби церковнија разумјејет, читати и појати вједајет, писати средствено.“ Мора да је био доста црквен и побожан човек; 1754 г. постављен је за типикара и еклисиарха, идуће године неко време за намесника, а одма затим за опћег духовника, и ту је службу имао до смрти. Сад му је 39 година.

Четврти заклети старац је био у истини старац: сад има 54 године. Проигуман Исаија Продановић је родом Сенћанин. Књигу је учио у Карловцима код попа Станоја. Био је прво мирски свештеник, али парохије није имао. Кратко време је живео са женом, па кад му она умре, дође у Хопово још 1724 године, те га 13 фебр. хаџи-Захарија замонаши. Колико је онда могло тражити науке и писмености, толико је Исаија имао. Био је игуман 1743 године (намесник беше тада Теофан). Год. 1756 фебруара 25 се проигуман Исаија уктиторио и исплатио „манастирску велику штампу“ (тако се вели у Хоп. Саборном Протоколу), т. ј. дао је трошак да се начини бакрорезна слика манастира Хопова (од које је у овој књизи, иза стр. 116, донесена смањена репродукција).[5]) Још о генералној визитацији 1753 г. ко-

„у аресту“; због недостатка доказа и посредовањем митрополитовим после је пуштен из затвора (податци су из једнога акта до којега сам дошао добротом Г. Д. Руварца), али му је наређена у манастиру епитимија. 24 авг. 1762 смењен га је у игуманству Јоаникије, и тада је „приказато проигумену Антонију милост от Их Е. да је отрешен епитимије, може с братијеју ходити у церков и у трапезу, но сваки дан да твори 4 метанија велика и 12 мали, кромје недеље, и један псалтир на недељу да очита“ (Из Хоп. Саборнот Прот.). После кратког боловања умро је 21 априла 1764 г. (Прот. Умрлих бр. 25).

[5]) Плоча овога бакрореза налази се и сад у Хопову. Слика је у оригиналу велика 74×58 cm. На репродукцији у

мисија је о њему забележила, да ретко служи, због немоћи. Старац је имао једну слабост: радо је доказивао настојатељу којешто о братији, стога су га 16 маја 1758 „соборње совјетовали, да престанет от доношенија којекаковаго настојатељу и злаго обичаја својего стараго, откуда раждајетсја конфусија“.

Нови протоколист и типикар Василије Недељковић беше још веома млад човек, тек му је 21 година, а већ је годину дана јеромонах. Али је већ сада био један од најписменијих Хоповаца. Родом је из Осека (Доситеј га у автобијографији зове „Василије Осечанин“). Не знам кад је дошао у Хоново, а постригао га је хаџи-Захарија 4 марта 1750 године, кад му је било тек 14 година; још те године се и зађаконио у Осеку. У време генералне визитације није био у

овој књизи (иза стр. 116) су изостављени светитељи, с десне стране: свв. Пантелејмон, Теодор Стратилат и Сава, архиепископ српски, с леве: свв. Стефан архиђакон, Теодор Тирон и Никола. Тако је исто овде изостављен грб у дну слике (на штиту двоглави бели орао с круном на свакој глави, звездом на грудима и по једним крином између крила и ногу; над грбом је круна, испод њега полумесец) и натпис који гласи: „Сіе изображеніе святаго общежит. мон. Хопова изобразися и устроися при светлѣйшихъ и державныхъ царей нашихъ імпер. рим. Г. Францишка I и Гжи Маріи Ѳерезіи при аеп. и митр. славеносербскомъ и валахійскомъ Г. Паулѣ Ненадовичѣ и при архимандрітѣ тояже св. обители хажи кѵръ Захаріи Милиѵоевичѣ иждивеніемъ же іеромонаха проигумена кѵръ Ісаіи, трудомъ и настояніемъ благопочтеннаго купца Іоанна Веселиновича, жителя карловачкаго лѣта господня ҂аѱнѕ во Віенѣ аустрійской“. На слици се приказује свечан улазак митрополита Ненадовића у Хопово. Слика не само да је израђена у рђавој перспективи, него има на њој и очигледних грешака. Тако, на пр., на њој имају с јужне стране четвора врата, а била су само двоја. Зацело је у Беч послата каква лоша скица, те је по њој израђен овај бакрорез. — У Хоп. Нам. Тефт. под 6 јуном 1759 г. забележио је намесник Софроније: „Дадо Јоану Веселиновичу за щапне што ће се нащампати у Бечу и наново малену щапну направити“. Под „маленом штампом“ се мисли мањи бакрорез Хопова, којега се плоча такођер налази у манастирској библијотеци.

Хопову, него се за њ вели „учитеља у Карловци латинској школи“; као ђакон је, дакле, био карловачки ђак. Тамо је научио латински. Комисија која је 1772 г. спровела конскрипцију у Хопову вели за њ: Basilio Nedelkovics sacerdos et Cyrillus Kostics diaconus latinam quoque linguam calleant.“[6]) Имао је читак рукопис и радо је преписивао; хоповски протоколи су пуни његова рукописа, а књиге његових записа. Има и целих књига писаних његовом руком у хоповској књижници. До смрти хаџи-Захаријине становао је код њега у ћелији. Утицај овога калуђера на Доситеја био је добар, те ће о њему бити још речи[7])

Пареклисиарх Јоаникије Јовановић био је родом из Бођана. („А ти, оче Јаничије, и тако си параклисара“, рекао је игуман Теодор при првом сусрету са Доситејем; он је то тачно запамтио и забележио у својој автобиографији). Још као дете је Јоаникије

[6]) Starine VIII стр. 9.

[7]) Кад је Доситеј отишао из Хопова, 24 авг. 1762 био је Василије постављен за намесника, затим још две год. узастопце; али 15 дец. 1764 га митрополит скине, јер је писао писмо ексарху Данилу без знања игумана и остале братије (уз ове речи додао је у Сабор. Прот. Василије: „сіе не истина“). Опет је намесник 20 јан. 1767 године, а 1772 игуман. Иринеј Радић (l. c. стр. 42) казује ово: „Јоан Јовановић архимандрит, још живу сушчу Василију игумену, постављен буде за настојатеља л. 1776, тако да чрез 8 л. ман. овај имао је два настојатеља: игумена и архимандрита, који су међу собом у великом несогласију и препирању живили, један другог поступке набљудавајући, описивајући и власти духовној подносећи. По кад Јовановић архим. л. 1784 произведен буде во епископа карлштатског и у епархију одсели се, онда опет началствоваше игумен Василиј сам“... „При овом је прибављено мон. библиотеки понајвише пени поучителни књига, из чега види се, да је он велики љубитељ књижества био, а и слова Божија проповедник“. — Василије је умро 1792 године. Те год. 4 јула су га нашли на тлима у ћелији му; беше га ударила кап у десну страну. Звали су доктора из Петроварадина и „фелчера“ из Иршга, али му не могоше помоћи: 16 јула је умро а 17 га сахранише. Имао је тада 57 година, а у монашком чину је провео 42 год. (Прот. Умрлих бр. 46).

донесен у Хопово, па је ту и књигу изучио код покојног јеромонаха Георгија. Али хоповској богословској учености баш није дала лепу сведоџбу визитационна комисија 1753, кад је о Јоаникију забележила, да „таинства, блаженства и заповједи слабо разумјејет". Него „читати, појати и писати добрје может". Сад му има 29 година, а постригао се још од 16, па се одма и зађаконио у Карловцима, а после четири године је рукоположен за свештеника у Хопову. Рано је ушао у манастирске службе: 1754 је дохијар и кључар, 1755 помоћник намеснику Софронију. Год. 1753 му је мати монахиња и станује у Иригу.[5])

Кључар јерођакон Партеније Јовановић родом је из Ирига. Тамо има матер и четири брата. Књигу је учио код попа Теодосија у Иригу, али ју је слабо изучио, јер „таинства, блаженства и прочија потреби худо разумјејет, а читати, писати и појати средствено". Зато је, ваљда, и напредовао тако споро у чину; дошао је, наиме, 1748 године, па га је тада 6 авг. постригао епископ Софронпје, а после три дана га је и зађаконио, али је он и сад, после девет година, ђакон, што није нешто обично, а има му већ 30 година. Лако може бити да је узрок оваком заостајању му и његово владање. На братском сабору 6 септ. 1753 год. казнише га „шестократним жезленим ударенијем" зато што је свога „старца и благодјетеља честнаго јеромонаха Антонија (с којим је живео у задрузи) в пијанствје на праздник свјатоуспенски устремително руками за браду и власи восхитил и терзати

[5]) По одласку Досшејеву Јоаникије је 1765 г. игуман по Ир. Радњу већ 1762), па и идуће две године, али је у јануару 1767 г. свргнут, што је у потаји имао осопштину, имање му је конфисковано а за казну осуђен је, да за 1 год. не сме излазити из манастира (види напред напомену 25 на стр. 57). У конскрипцији г. 1772 забележено је за њ, да „germanicam (linguam) loquatur" (Starine VIII стр. 9). Боловао је пред смрт 17 дана па је умро 14 фебр. 1779 г. (Прот. Умрлих бр. 34).

*

усудилсја". Али то није све. Идуће године 16 јануара укореп је на сабору „за безчиније на пјенији церковном в пијанствје, бљадословије и коштунство подобње извње церкве бившаја". На годину после тога (18 јан.) још је горе прошао: добио је 30 батина и 12 дана затвора што је, као чредни ђакон, после вечере „в келији својеј с простим человјеком глумил и в том глумљенији јединому од старших заклетих старец досажденије јему в болезни сотворјал и некоја неподобнаја јему реченија изгласил". Ова му је лекција канда користила, јер у протоколима после нема и мена о каким новим ексцесима.

И трапезар, јеромонах Методије Петровић, беше од људи сличне врсте. Он се родио у Нишу. Сад му је 26 година. Учио се у Карловцима код магистра Петра Рајковића, али са слабим успехом, јер „таинства, блаженства и прочаја слабо разумјејет, а читати, појати и писати от части". Дошао је у Хопово 1752 г. и још те године га је постригао стари проигуман Исаија, а идуће године га је митрополит зађаконио. Живео је с јеромонахом Никифором у ћелији и у „содружеству". Пре две године је кажњен „шестократним соборним ударенијем" „за безчинноје његово хожденије и на церковном правиље смјехотвореније", и што је двапут излазио из манастира без допуштења. Идуће године је пред сабором расправљана његова „вражда" са собњим му другом Никифором. Исте године је наказан „трикратним ударенијем" „за безчиније јего" (не каже се какво). Али није то све, биће још и одсад боја и укора због упорства и дугачкога језика. Од рода није имао никога.[9])

Врло добро познат тип у Фрушкој Гори беше хоповски иконом монах Макарије Димитријевић Сад му је 44 године, родом је из Павловаца а има брата

[9]) На годину дана после одласка Доситејева из Хопова умро је Методије као јеромонах 26 окт. 1761. још млад, у 31 години. Пред смрт је боловао неколико дана. (Прот. Умрлих бр. 21).

у Буђановцима. Није се женио, а дошао је у Хопово доста давно, и ту га је 1738 хаџи-Захарија постригао. Макарије не зна књиге, не зна читати ни писати и нема ни ону шачицу богословског знања која се тражи и од манастирског прњаворца. Он зна на изуст Оче наш, Богородице дјево и — „више ничто“ (тако гласи запис о њему о генералној визитацији). У цркву је ишао редовно и извршивао верске дужности. Био је то прост, неотесан човек, а нешто и полен. У манастиру су га употребљавали за ниже службе. Год. 1754 је одређен за годину дана да буде портар, те му је поверено „попеченије“, „о гостјех приходјашчих предстателѣви да возвјешчајет“. У марту идуће године упућен је на службу у Старо Хопово.[10])

[10]) За карактеристику монаха Макарија навешћу неке податке (из Хоп. Сабор. Прот.) о њему из доба кад је Доситеј отишао из Хопова. Игуман Јоаникије се тужио 13 нов. 1764 г. на Макарија, који је и тада био иконом, да „соборноје нареждену службу испољавати небрежет, но на своја дјела идет без благословенија и допущенија камо же хошчет“. Игуман и братија су га саветовали, да се окани тога, али он неће. „Јешче њекима неваљалима речма, које није достојно ни прилично било, псујући пред људма којекаковима у старом манастиру...“ Кад га је архим. Вићентије посаветовао и опоменуо, обећао је, да ће се поправити, „и тако од боја сад засад опроштен јест“, а ако опет почне по старом, „не само бој по и харест будет терпити“. Али Макарије није своје обећање одржао. У репорту од 26 марта 1765 г. под 2) чита се: „за Макарија монаха непослушаније и непокорност јављајем В. Е. како и тужба здје предата јест от братства нашего“ (тужбе те немам). Дошло је и до боја те јесени 3 нов. 1765, јер је „зачао своје упорство и непокорност показивати. Окт. 20 отишао по сели својим дјелом без допуштења просити; горе именоватаго числа (3 нов.) псовао оца игумена (Јоаникија) пред Авакумом јеромонахом, називао пустанџом и херсузином, да је покрао цркву и проч. и наказан бист 20-тократним ударенијем жезленим“. Неко време после тога не чује се о Макарију ништа, али 3 марта 1767 г. га игуман Софроније саветује „да службу икономскују јему нареженују болше и тшчаливјејше испољава“. Пред смрт је кратко време боловао и умро је 1 маја 1779 г. у 68 години (Протокол Умрлих бр. 35).

На службу у Старо Хопово беху овом приликом одређени јеромонах Никифор и монах Неофит. Њихова је дужност била да служе у цркви, да воде економију и да пазе на воденице, шуму и воћњак. Никифор је већ од зимус тамо, 24 фебруара је сменио Теофана, а Неофит је тамо био још 1755 год. неко време (од 16 марта до 7 августа), онда је постављен за портара у главном манастиру, али је 5 марта идуће године опет послат у стари манастир. и тамо је дочекао Никифора. Али се њих двојица нису слагали. Већ након два месеца после састанка (19 маја) мора братски сабор да их мири и укорава, што „вражду между собом имјеша" и упућује их, да „в љубви пребивајут". Сад их, при оној обнови служитеља, одредише да остану тамо још годину дана. Али већ 15 новембра ће их морати опет мирити, јер опет „вражду между собом имјеша". Него је тада сабор увидео, да се даље не може крпити и натезати, те Никофора опозваше. а на његово место послаше јеромонаха Стефана.

Јеромонах Никифор Стојковић се родио у околини Пирота. Сад му је 32 године. У сеоби за патријарха Арсенија IV Јовановића Шакабенте прешао је и он у Срем, као дечак од 12 година. У Хопову је учио књигу код пок. ђакона Григорија. Наравно, то је учење било неуредно и површно, те је Никифор „таинства и прочаја потребнаја устављенија церковнаја средствено" разумевао. Читати и појати је знао, али писати „слабо". Од 13 година се постригао, од 16 зађаконио а од 22 запопио. Зашто су овога неспремног монаха тако брзо унапређивали, није јасно Манастирске службе је започео 1755 као кључар. Често налазимо у протоколу, да има с неким „вражду". Тако су га 1756 г. 3 фебруара мирили с ђаконом Методијем, а јуна 21 те године доспео је у „арест", јер је „со слугама безчинствовал пред страним људма и скаредниja реченија и неподобниja из-

говарал"; испиташе момке, и нађоше, да је Никифор крив, те га затворише на „њекоје времја".

Монах Неофит Стефановић беше родом из Ирига. Од фамилије нема вяше никога. Сад му је 37 година, а од 18 година је дошао у манастир, и ту га је јеромонах Софронија постригао. То је био човек малога дара; ма да је доста млад дошао у манастир и у њему био 15 година, визитацијона комисија је 1753 г. нашла, да уме само читати а од молитава да зна „точију обичнија". Стога је и остао до смрти само монах.

Осим ових тринаест служитеља беше у овај мах у манастиру још седам калуђера. Од ових је јеромонах Дијонисије био на путу, да скупља милостињу и тек ће се у августу вратити. Од осталих шест познајемо Спиридона, који је на иришком збору имао важну улогу. Осим њега је Доситеј затекао у Хопову два јеромонаха: Теофила и Стефана, два ђакона: Авакума и Кирила, и старога монаха Серафијона. Почетком јесени вратиће се из Русије П вел. којега знамо из бурнога доба, када се Теодор носио са хаџи-Захаријом. На другу јесен ће доћи и јерођакон Теофилакт, кога су после 1753 избацили из манастира. То ће онда бити сви калуђери, који су, ма колико, били за време Доситејево у Хопову. Кад су били сви на броју, беше их 22 душе, од њих беше 15 јеромонаха, 5 јерођакона и 2 монаха.[11])

Поред калуђера беше у кући још живих душа. О првим колегама Доситејевим, манастирским ђацима.

[11]) Визитацијона комисија је 1753 затекла у Хопову 26 калуђера; од њих је до доласка Доситејева умрло њих пет: 1754 г. 16 дец. мон. Михаил, 1755 г. 13 јула мон. Доситеј, 1756 г. 23 апр. јмон. Николај, 23 сент. мон. Васијан, 1757 г. 29 апр. архим. хаџи-Захарија. Двојица су одбегла с јмон. Павлом у Русију 1756 г. 8 апр. и то, мон. Симеон и ђакон Григорије, који је у Кијеву умро. — Међутим су за то време дошла три нова: јеромонах Стефан и јерођакони Авакум и Кирил.

нема скоро никаких података. Не зна се ни колико их је било. Спомињу се по имену само двојица: Пантелија и Максим.[12]) У автобиографији спомиње Доситеј Антонијева ђака Максима,[13]) а из автобиографије знамо и то, да је Доситеј из манастира побегао с ђаком Атанасијем, Дионисијевим синовцем.[14]) Неко време је био ђак и Ника Путин, Доситејев сељак.

Од чељади беше у манастиру кувар, паракувар и мешаја (који меси хлеб), трапески послужитељ, нарадан кочијаш („кучер"), два момка што су тимарили коње, два момка жто су чували шуму („пандури"). За чување стоке и марве беше у манастиру неколико бироша, који се зову и волари и говедари.[15])

[12]) У Намесн. Тефтеру: 26 авг. 1757 „даровао дијака Пантелију што је с попом Дионисијем дошао из Хорватске". — 17 нов. „платити за лајбел Максима ђака". — У Сабор. Прот. у репорту од 15 јула 1761 г. спомиње се Теофанов ђак Коста, али се не види, је ли он и у ово доба био ђак.

[13]) Живот I, 84. О генер. визитацији био је један Максим „дјак јмон. Антонија, рођен у Новом Саду, 7 год.", али да ли је то исти Максим који се спомиње у тефтеру и којега Доситеј спомиње, не види се, али биће да је био.

[14]) Живот II, 8, 109. У Хоп. Саб. Прот. 28 јан. 1766 вели се „нѣкій дїакъ изъ Хорвацке родом бывшій кодъ насъ... вкупѣ с' нимъ (с Доситејем) побѣгалъ", али се име његово не спомиње. Дионисије јеромонах је био из Хрватске родом. О генер. визит. је било у Хопову шест ђака, најмлађи је имао 7 година, најстарији 16.

[15]) Из Нам. Тефт. од год. 1757. 1758 и 1759 се види, како су ове слуге биле плаћене. Кувар Јања Пасхалић (зову га и „Паскалија") имао је у први мах 20 фор., пар чизама, пар кошуља и прање („више ништо", додаје обично у тефтеру намесник), идуће год. 25 фор. и једне ципеле. Паракувар Гаврило Пинковић 12 фор. пар кошуља и прање, а друге год. 20 фор. и чакшире. Мешаја Риста Мојсејевић 30 фор. а друге год. 35 фор. (Овај Риста је рђаво свршио; у Сабор. Прот. 13 маја 1760 год. вели се „мешају Ристу за узрок избивше просто изгнахом"). Павел Јоановић, кочијаш, има 30 ф. и једне чизме, друге год. 32 ф. и два пара чизама. Михаил (Мишко) Бошњаковић, кочијаш има 26 ф., пар чизама, један појас. Станко Мишковић, момак „у шталу" и „друго што му се заповеди да слуша, без сваке речи, да не рекне: нећу ни не

Ако је 22 јула био дан параде, 23 је био дан разноврсних агенада. Пре свега је расправљена оставина хаџи-Захаријина. Што се могло продати, продато је — а било је доста ствари —, те се у манастиру начини читав пазар. Теофан, који је био доста имућан, купио је црну бунду за 16 фор. 37½ повчића, зимску ћурдију и доламу од црне дамашке за 50 фор., жубе за 5 ф. и авли-мараму за 85 повч. Василије купио је леген и ибрик за 3 ф. и огледало за 1 ф. 41½ н. Игуман ремetски даде за алију 18 фор. Мојсеј узе псалтир „на три томуса у футроли" за 5 фор. Даље се продала 2 „лајбела" бела од порхета, ћебе, футрол за кану, капама, ћурдија „од џајка", креветни чаршави и кошуље. Свега је пало за ове ствари 118 ф. 19½ повч. Од овога новца је прво одвојено 75 ф., као парусија митрополиту,[16]) а остатак ће се дати у дуг покојнога хаџије.[17])

Остале ствари су подељене, неке поклоњене цркви.

могу", 12 фор., пар кошуља и прање, друге год. 15 фор. „више ничто". Пандур Никола Рајић, „да чува шуму и прочаја што му се заповеди" 16 ф. и 100 ока брашна. Јефта Радојчић, родом из Турске, прво је био у трапези, да слуша што му се заповеди, за 11 фор. једно ћебе, једне џипеле; друге год. је најмљен да чува шуму и да ради што му се год заповеди. Бироши Јанко Телеј и Сима Мезеји имају по 25 фор. на год. и чакшире. Друге године (1758) најмљени су Јаћим Волох волар за 14 ф. Никола Стефановић говедар за 12 ф. Јозеф бирош 12 ф. и местве. Плата се свугде разуме на годину дана, обично од ресторације; сви су уз то добивали и храну у манастиру. Намесник је овим слугама издавао новац од прилике до прилике, кад је и колико је коме требало, или је куповао сам кад је коме што требало, на рачун службе му, сурдуму, клобук, каише, кошуље, шешир, обојке. гуњ, чизме, чакшире итд.

[16]) У Нам. Тефт. 26 јула: „Дадо протосингелу Арсенију и игум. рем. 8 ф. 25 н."; 30 јула „плати Г. Леп. и владики (зацело Партенију) дишкреције шећера, каве, свећа 14 ф. 30 н". Не види се, да ли ови дарови стоје у вези са хаџи-Захаријином оставином.

[17]) Заиста су после све до јануара идуће год. у три маха плаћани хаџијини дугови.

Арсеније Радивојевић је добио штап од трске заковат сребром, свилену мараму „дупловату“, бројанице плетене од зелене свиле и на њима сребрн крст. Шипатовачки архимандрит је добио вратни крстић „на шмелцу“ и свилену мараму. Реметском игуману допаде једна „чешљаоница“. Сваки је брат добио по пешкир а осим тога Василије, Захаријин духовни син, једно старо жубе од црне дамашке, Авакум пруслук с рукавима, Никифор пар кошуља „встхи“, Кирил нову кошуљу и везену мараму (сви су ови били зацело у каким ближим односима са пок. архимандритом). Тако је распачано имање које је један штедљив и чуваран калуђер за својега доста дугога века стекао. (Још ће му у почетку новембра дати манастир полугодишњи парастос,[18]) и онда ће спомен његов прећи у историју).

Тога дана је стари намесник Антоније на сабору и пред архимандритом Вићентијем положио рачуне и „от всега очистисја на сабору пред братијом, што ни монастир от њега претендирати ни он от монастира“. Готов новац је предат Софронију.

Најзад се игуману Теодору предадоше све ствари „како внешње тако и внутрење, церковни адиђари. кључеви от свега и вес евентариум (инвентар), и привилегије монастирске, и протоколи, и квите. и сва писма“.

25 јула беше прва седница братскога сабора на којој је нови игуман фунгирао као старешина. Прво су на седници пред свима прочитана монашка правила. „и по правилам исправљалисја помежду собоју благими словеси за спасеније своје“, вели Василије у протоколу. Потом су продавци вина положили рачун о новцу и о житу које су добили од проданога вина. Онда су се још разговарали о унутрашњим и спољашњим пословима манастирским, па су ову прву седницу завршили.

---

[18]) Намесн. Тефт. 2 нов. „плати 30 ока рибе, кад смо пок. архимандриту полгодишњу трапезу чинили“.

После неколико дана, 31 јула, дошао је Димитрије Обрадовић у Хопово.[19]) У овај мах није нико ништа забележио о његову доласку. И то је сасвим природно. Нико у Хопову није могао ни слутити, какав ће знаменит човек постати од дечака који је тога дана око два сата после подне, с торбом на леђима и с Ником Путиним, дошао долином уз Шалдрвански Поток, дивећи се красоти хоповске околине, и ушао у порту манастирску. Први запис о Доситеју наћи ћемо у хоповским протоколима тек онда кад је после искушења од шест и по месеци, од ђака Димитрија постао монах и набрзо после тога ђакон Доситеј.

Али је у својој автобиографији он сам овековечио те прве тренутке у манастиру. Ако је у овом његову делу што тачно забележено, ова партија зацело јест Ово су први утисци, он их је очекивао с живим интересом и примао с пуном пажњом.

Калуђери су, казује Доситеј, изишавши из трапезе, седели са својим новим игуманом на доксату пред игумановом ћелијом, те су се разговарали, пре него што оду, по обичају манастирском, да мало прилегну после ручка. Кад спазише у двориште два млада путника, позову их горе и запитају их ко су, откуда су и шта ће овде. Идући горе уза степенице, Димитрије се пред Ником храбрио, да ће он одговарати на питања. Али видећи тамо толику множину калуђера, колику никад у свом веку на окупу није видео, збуни се. Тек кад је спазио у гомили два „малена калуђерка" који дођоше и стадоше близу њих, гледајући их „веселим образом", поче му долазити „дерзновеније" (Ова два калуђерка би могли бити јеромонаси Авакум, који је имао 19 година, и Кирил, који је имао 16 година). Иначе су Хоповци учинили на њ пријатан утисак, особито игуман Теодор.

Кад су им рекли зашто су дошли, заподео се

[19]) Хоп. Прот. Постриженика бр. 29.

између игумана и Антонија разговор који беше исто толико отворен, колико и нељубазан. Антоније је хтео да Доситеја узме за ђака, а својем Максиму да „дâ пут“, јер је несташан. Кад се игуман на њ нешто наљутио, чуо је Димитрије из уста Антонијевих ову карактеристику игуманову: „Ако га ти узмеш, како си ти љутит и напрасан, он ће трећи дан од тебе побећи. Ти знаш да код тебе ђак не може обастати“. Игуман је ову искреност Антонијеву исплатио не баш љубазним речима: „Не слушај тога великога и брадатога; он говори шта му на уста дође“.

Затим формално приме бегунце у манастир, Димитрија ће узети игуман Теодор, а Нику дадоше Јоаникију „параклисари“. Гладне путнике одма одведу у трапезу и даду им јести. После ручка свако оде свом „старцу“.

Игуман је држао као неки испит, да види, шта му нови ђак зна. Био је задовољан његовим читањем из псалтира. Кад он легне спавати, Димитрије узе прегледати књиге које је у ћелији нашао. Беше ту зборник, часловац, псалтир, месецослов, каноник, полустав, требник, Алфавит Духовни и једна велика књига — светитељска житија за март, април и мај. „Ха, помисли Димитрије, ова је за мене!“ Једва је подигне, изиђе пред врата ћелијска, метне је на један каручни сандук а он седне доле, и отвори прву страну. Интерес за легенде плану новим жаром, и он поче „не читати како се чита, него свим грлом гутати и прождирати.“ А беше се на првој страни ове књиге намерио на једну од најромантичнијих и најпикантнијих легенада, на легенду о св. Евдокији која се слави у цркви 1 марта. Ово је прави монашки роман, у којем се приказује, како се блудница чудним случајем обратила и постала узором монашких врлина. Није чудо што се Димитрије тако задубао у читање, јер је и предмет пикантан и приказивање живо, — права творевина јужњачке маште.

Игуман је, дакле, спавао а његов ђак је читао. Читао је, како је за доба цара Трајана живела у Финикији Ливанској, у граду Илијопољу, девојка Евдокија, родом и вером Самарјанка. Она је била тако лепа, „яко ни иконописцу моцно бѣ тоя подобіе изобразити“. Али је била и „служителница діавола, и того жилище и орудіе лютѣйше, яже презѣлною своею красотою прелщающи многія аки сѣтію улови“. Била је блудница; сама је за се после, кајући се, рекла: „Всему же міру супруга бѣхъ!“

Једном дође у Илијопољ инок Герман. Одседне да преноћи, у једнога хришћанина чија се кућа наслоњала на раскошни двор Евдокијин. По својем обичају, устане Герман ноћу на псалмопојеније, а кад је то свршио, извади књижицу и поче гласно читати. Ложница Евдокијина беше баш поред собе у којој се инок Богу молио. Његово је појање пробуди, зид је био танак, и она је све чула и разумела шта је читао из књижице. То је била прича о Страшном Суду. Сви ће људи једном доћи пред суд, каже књига, да им се суди за дела њихова; праведници ће доћи у царство небесно а грешници у вечити огањ, где ће се мучити мука свакојаких. Лепа грешница није могла до зоре да сведе очију. Са зебњом је помишљала на множину својих грехова и на муке које је чекају. Чим је свануло, дозове монаха Германа. Долази прво поучавање и онда коначно обраћење у хришћанство, раздавање свега големог богатства сиротињи и одлазак у манастир.

Све је ово у легенди испричано опширно, с детаљима и не без вештине и ефекта. Али долази још ефектнија епизода.

Филострат, веома богат младић, један од највећих обожавалаца лепе Евдокије, пожали за њом. Не може да се утеши, и смисли, да ма којим начином продре до ње у манастир и да је избави. Успламтели љубавник се довије свакој тешкоћи, љубав му улива храброст, да изведе смелу замисао. Преруши се у

монашку расу и оде у женски манастир. „Грѣшенъ есмь и придохъ да помолитеся о мнѣ и благословенія вашего да сподоблюся“, рече лукави љубавник враларци. Ова га упути у манастир Герману. Гермап је новога инока погледао сумњивим оком; „отъ лица же и очесъ его сладострастный нравъ познавая“, рече му: „Мы стары едва можемъ противу стати тяжкимъ искушеніямъ діаволскимъ къ нечистотамъ возбуждающимъ; что же ты будеши въ таковомъ цвѣтѣ юности твоея, въ пламеныхъ страстнаго разжженія лѣтѣхъ?“ Филострат се не даде збунити. Он ће, одговори калуђеру. имати снаге да сва искушења издржи. „Та ето, вели, и та ваша Евдокија (манастир у којем је Евдокија била сад већ настојатељица био је под врховном управом Германовом) зар није у земаљским сластима живела, али је одолела телу, и сад је чврста у иноштву. Баш њен пример ме је и понео. Помишљам на цвет њене младости: како је била дивпа, како богата, у којим сластима је проживела своје пређашње дане, па после свега тога у једном тренутку се, изненада, изменила и отишла да служи Христу на тесном и мучном путу. Па кад је она то могла, као женско створење, како ја да не узмогу, као мушко? Та да ми ју је само једном видети, тврдо се уздам, да би ме њена беседа и поука тако учврстила, да бих одолео свима искушењима ђаволовим целога мојега живота.“

Герман се превари, обманут овим лепим речима, те га пошље с једним старцем у женски манастир. Тако Филострат у монашком облику, „аки овчею одеждою покровенный волкъ“, дође у девојачки манастир. Видео ју је. Дивио се њеном смиреном изгледу и „ништети и умерщвленію тѣла“. Била је бледа у лицу, очи је оборила, уста муче, одело јадно на њој, постеља јој је рогозина прострта по земљи и на њој неки суров покривач. И кад се остали одмакоше, он јој приступи и рече тихим гласом:

„Шта видим, о Евдокијо? Ко је тебе, која си

царски живела, довео у ово худо место, ко те је отргао од великога града у којем су те сви поштовали, кад би у сјајном оделу прошла, дивећи се твојој лепоти? Који те је преласпик од толике среће довео у ову крајњу немаштину, у овај бедни и мрски живот? Та цео Илијопољ те тражи, све очи желе тебе да виде, и сами зидови твојих палата плачу без тебе. Ево ја, као тумач жеља свију, долазим, да те у име свију молим, да се вратиш у град, да народ утешиш твојим доласком. Госпођо, чуј ме и пођи са мном!... Зар ти није жао да толику лепоту скријеш у мраку овога иночаског живота? Зар није грех, да твоје очи, које сјају као луче сунчане, трошиш непотребним плачем и сузама? Кака је корист да тако дивно, младо тело мориш глађу и жеђу и другим мукама?...

Дуго је још тако Филострат византиском речитошћу китио, обећавао, молио и преклињао. Евдокија је остала чврста као стена. Али је увредљиве речи распале, она духну на дрскога хулника, и он — паде мртав. Једва су је намолили да га оживи, и — Филострат постаде најодушевљенији монах. И т. д.[20])

Кад се игуман пробудио, нашао је својега ђака још над књигом. Зачудио се, да дечак његова доба „не иде којекуд трчати и скакати, имајући допуштење". А кад је чуо, како Димитрије чита и из друге књиге, као и из псалтира, и да све разуме, рече му: „На ма тај час узми твоју торбу, пак иди куд ти драго. Право је рекао Антоније, да ти нећеш код мене ни три дни бити". Ђаче, престрављено, није разумело разлог овакога неочекиваног поступања. Игуман му протумачи: „Бојим се, кад ти чујеш, како ја читам, ти ћеш ми се смијати, а ја сам љут, пак ето ти кавга готова". Кад га Димитрије умири обећањем да му се

[20]) Овај кратки извод легенде о св. Евдокији узваћен је из оне књиге коју је Доситеј читао у своје време, и која се чува у хиловској књижници.

неће ругати, изађе игуман пред ћелију и поче сазивати калуђере, да чују како му ђак чита: „све каѕ вода“. Сутрадан је о ручку, наравно, Димитрије читаѕ у трапези житија.

После ручка га одведе игуман у Ириг. Водио га је у петнаест кућа, почевши од протопопа Андрије Јовановића „от Шакабент“, казујући простодушно свима, да његов ђак боље чита од њега, а да он не сме пред њим читати. (У Протоколу Постриженика Хоповских, у биографији Доситејевој заиста је уписано: „*читати ,добрѣ знаетъ* — појати и писати худо“. Што је игуман Теодор у свом „чистосрдечију“, како вели Доситеј, дизао толику халабуку због доброг читања својега ђака, знак је, да добро читање није слушао често ни од старијих калуђера, а камо ли од оваких младића).

Димитријев посао беше држати чисто ћелију игуманову, очитати му који акатист и канон и у трапези житија. Остало време је могао чинити што му је воља. А он је слободно време употребио на читање житија. „Прама овим стварма, које у овој књиги нађем, остану пролози за ништа. С каквим усердијем и топлотом срца сам читао и све од речи до речи упамтио!... Из Сциле утечем, пак упаднем у Харивду; из пролога у житије!... Онда сам мислио: ко је срећнији од мене? Житија читати, таке књиге велике!“ И Димитрије је све то не само једно читао, него је све и веровао „како год евангелије“, и над књигом је тако горко плакао, да је вид очни покварио. Примери у житијама су у младом фантастичном младићу све више распаљивали страст к аскетском животу, који му је већ пређе омилео

Мирније и трезвеније је живео Димитријев друг Ника. Он је чистио и држао у реду цркву, палио свеће и био је врло марљив у свом послу, тако да е његов старац Јоаникије био веома задовољан. Али након месец дана дође му мати и одведе га из мана стира. С њом је дошао био у Хопово и Димитријев

старији брат Илија. Донео му је поруку од тетка Николе, да не хита одвећ с калуђерењем, него да чека бар још три године. После одлучног корака који је Димитрије учинио, одбегавши у манастир видео је и његов поочим, да га већ не може одвратити од његове страсне жеље, па је мислио, да је боље да се овде покалуђери, него да оде куд у Турску, како је једном већ пошао.

После обнове служитеља, која је мало узбуркала мирно Хопово, живот је опет пошао својим обичним током. Тај ток је био резултанта две скоро једнаке компоненте; једна компонента беше снага традиције, ауторитет светих отаца, изражен у монашким правилима и пренесен на власт енергичнога митрополита, који је неуморно бдио, да се правила не крше; друга компонента беше снага живота, силна жудња живих створова да пробију ону прву где год се може, и ако су се ти створови заветовали, да ће јој се слепо покоравати. Покашто би живот силовито провалио брану која се пред њим испречила, и тада би се једнолики ток манастирског живота бурно заталасао. Али би настала одма реакција, власт би осветила прекршај и својом силом би сузбила страсне преливе живота у одређене границе.

Покашто би стигао циркулар из Карловаца с каквом поруком или новом наредбом, или с поновљењем и пооштрењем које старе. Измена годишњих времена а с њима и настајање нових економских послова и разних годишњих празника уносили су неку промену у монотони живот у манастиру.

У току августа ће Димитрије ђак сагледати први пут лице митрополита Павла Ненадовића.

Накупило се опет много и разноврсних повреда народних привилегија. Прошле године је у Бечу пала веома важна одлука, која је неодређени и колебљиви положај Српскога Народа и даље одржавала, поред свега наваљивања са српске стране, да се тај положај

утврди у смислу тачнога интерпретирања значења привилегија.[21]) А 14 јула 1757 год. добио је митрополит заповест, да се ни он ни његови верни, под најстрожијом казном, не усуде (sich nicht erfrechen) сметати ширењу уније.[22]) У Карловачком Генералату се чинио сваки могући верски притисак на Србе. Хиперкатолички официри су чак у војничком табору, пред непријатељем (био је тада рат с Прусима. т. зв. Седмогодишња Војна), напаствовали српске војнике због вере.[23]) Стога се митрополит спремао, преко Даља, на пут у Беч.

На недељу дана после Димитријева доласка стиже митрополитова порука у Хопово. „По отпјенији акатиста и божественија служби", кренуће се на пут; „благовјејнства ради и на пут предустројенија" свернуће у све манастире на јужном подножју Фрушке Горе, од Крушедола до Прибине Главе, да се поклони светињама. Побожни митрополит јавља ово братствима, да би знали спремити све што треба за њ и „дворјане", а нека и околним селима и пријаворима јаве за његов долазак.[24])

На неколико дана после тога митрополит се заиста навратио у Хопово. Игуман га је отпратио до Даља.[25]) Може бити да је и Димитрије с њим путовао. Крајем августа се митрополит из Даља већ кренуо пут Беча, јер архимандрит Вићентије наређује братствима, да на вечерњу, јутрењу и литургији сваки дан до повратка „Њих Екселенције" читају јектеније „за благое намѣреніе и доброе дѣло".[26])

Том приликом Вићентије подсећа братију на једну важну ствар. Парница око манастирских земаља истом

---

[21]) Schwicker, Politische Geschichte der Serben, 215.

[22]) Schwicker, l. c. 217.

[23]) Schwicker, l. c. 219.

[24]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 78 (8 авг. 1757 г.).

[25]) Намесник је забележио у тефтеру: „13 августа, кад је отец игумен пратио Г. Митрополита у Даљ, на њега трошак 80 п."

[26]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 23 авг. 1757.

је окончана. Да се за бављења митрополитова на страни не би ко заборавио, архимандрит им мене на срце: „со околнима комшијама да сте у доброј љубови, и коме се што прилучи, како је вам и прежде заповједато, да не ходите мирским властем стуживати ни оптуживати људе,[27]) да чрез нас страдајут: јакоже њеци дерзнуша, будут по дјелом и примити. Како да не имамо ми господара свога где оптужити се! Доколе ћемо бити тјашкосерди?“

Приближава се берба, најважнији економски рад у години. У манастиру је за неко време мало узбуђење. Треба све спремити не само за брање манастирских виногради, него и за скупљање десетка, а десетак је главни приход манастиру. Целога септембра Никола Цинцар („Цинца“) и Мишко пинтер оправљају бурад, набијају обручеве. Намесник је купио два бремена лика за каце и двојку за бели бермет што ће се носити у двор. Никола Цинца оправља ћериз код качаре. Пудари су најмљени још чим је грожђе почело зрети. Братство се 21 септембра састало на сабор, на ком је главан предмет договор о берби и о десетку. Игуман није код куће, али је братству јавио своје мишљење у писму из Осека. На седници су сва четири заклета старца и намесник. Митрополиту није право што се десетак скупља у Иригу (биће да је за то имао својих разлога, који ми нису познати). Али се на сабору доказало, да се сав десетак у вину не може сместити у манастиру, стога је братство једногласно одлучило (а и игуман је у том смислу писао), да у манастиру прима десетак јеромонах Мојсеј,

[27]) У Ненадовићеву додатку монашким правилима (чл. 5Н.) забрањује се ићи „мірскимъ властемъ безъ благословенія и вопроса своего митрополита“. Ако би дошла потреба да се игуман или који брат што тужи, мора игуман прво писмено јавити митрополиту у чем је ствар, па тек ако му се допусти, може ићи да се тужи.

*

а што у манастиру не буде могло стати, то да Теофан и Дијонисије примају „доле“, т. ј. у манастирској кући.

У овај мах ђак Димитрије, по свој прилици, није у манастиру, него је отишао са својим старцем. У автобиографији се чита: „Мој старац, куд би год ходио ради дела манастирских, узимао би ме са собом. Мени није мрско било путовати; но једва би чекао да дођем у манастир, да читам житија. (Колико је Димитрије био радознао и волео да путује, још је јача била сада страст за читањем житија). С њим сам обишао сав Срем, Славонију и Бачку“.[28]) Али се чини да игуман није путовао само кад је морао. Он је свој старешински положај радо употребио да задовољи своју стару пасију: да се мало прође изван манастира.[29])

[28]) Живот и прикључења I, 92.

[29]) Кад би игуман ишао куда, намесник му је издавао новце на трошак и уводио би тај издатак у тефтер. Отуда знамо кад је и куда је ишао игуман Теодор. Дабогме, не види се из Тефтера, је ли и Димитрије ишао с њим. Овде ћу из тефтера од год. 1757/8 исписати све записе о путовању игуманову: 30 јула како у Шанцу тако и у Карловци на нас трошка, на момка и на коње, кад је отец игумен и Теофан ишао у Варадин ф. 1·60. 13 авг. Кад је о. и. пратио Г. Митроп. у Даљ, на њега трошак н. 80. 13 сент. Дадо попу Василију на трошак, кад је ишао у Осек по о. и. носити писма н. 60. 5 окт. Кад је ишао о. и. у Карловце и Варадин и Н. Сад потрошка на њега и момка и коње н. 85. 26 окт. Дадоноцу иг. на трошак кад је ишао у Ремету на славу ф. 2 (у таким приликама се давало кувару „на сапун“). 25 нов. Дадоноцу иг. на трошак, кад је ишао у Карловце н. 31½. 28 дец. Плати потрошка на коње и момка и о. и. кад су ишли на сретеније пред Г. Митроп. у Осек и у Карловце ф. 4·45. 2 јан. Плати 3 пара лимуна кад је ишао о. и. барону у Руму и госпођи Ангелији у Дмитровицу н. 60. 9 јан. Плати за шталу и сено и зоб и перво што је остало неплаћено и садашње и момку јела и пића, кад је ишао о. и. дати дишкрецију н. 85 (одма затим уведен је и трошак на дишкрецију митроп. и владици 14 ф.). 21 јан. Дадо о. и. на трошак, кад су ишли у Крушедол на славу ф. 2. 24 јан. Плати потрошка кад су ишли у Земун на о. и., на коње и момка, јела и пића н. 70. 23 марта. Трошка на момка и коње кад је ишао о. и. у Земун н. 26

Као човека веселе нарави, разговорна и отворена, њега су свугде добро примали. Куда год би дошао, говорио би, пола у шали, да он има ђаче свеца, да се свак узме на ум пред њим, јер се и он сам боји јести и пити пред њим, а смејати се и шалити за главу не сме. Терао би младога аскету силом да руча, називљући га дивљим свецем.[30])

На идућој седници братскога сабора, која је била 27 септембра, после обичнога читања правила и разговора о текућим пословима, позван је јеромонах Дијонисије да положи рачун о милостињи коју је скупио по костајничкој епархији за три године. Он је предао које у 12 минеја московских, које у потиру, које у готову новцу свега 545 ф. Дијонисије Даниловић је родом од Костајнице из села Муштанице (Доситеј га зове „Хорвaћанином"), где је имао матер и брата. Братија су га, јамачно, стога и послала у костајничку епархију, што је он познавао оне крајеве. Сад му је 30 година. Књигу је учио код попа Станка, својега ујца, и ма да је доста рано дошао у Хопово, тајинства, блаженства и заповеди црквене год. 1753 слабо је разумевао, читати, појати и писати осредње. Постригао га је игуман Теодор, зађаконио епископ Софроније у манастиру 1750 г. а запопио епископ Партеније у Карловцима на две године затим. О генералној визитацији није имао ничега својега, а ста-

1 апр. Плати за пересе и вино кад је пратио о. и. Петра Бешлића н. 23. 8 маја. Плати трошка кад су ишли у Карловце о. и. Антоније и Теофан заради куле о суду н. 40 (митрополит је расправио парницу због ман. торња између манастира и поменутог већ варадинског зидара Николе Фацела). 26 маја Кад је о. и. ишао у Карловци н. 20. (31 маја. Плати 8 ока рибе што је о. и. донео из Карл.). 12 јуна. Плати кад је ишао о. и. и поп Антоније у Руму и Дмитровицу за рибу н. 12. 4 авг. потрошио о. и. одећи поред Г. Митроп. и даривао млађе ф. 1·70. 14 авг. Потрошио о. и. у Карловци на момка и кола што је оправио н. 37.

[30]) Живот и прикључења I, 92.

новао је код архимандрита хаџи-Захарије. Доситеј вели у автобиографији за њ, да је „речит човек и одвећ дрзостан“: ову реч дрзостан треба, зацело, узети у значењу смео, одважан. У протоколима нема нигде трага о каким преступима његовим, а више пута му се поверавају административни послови, те бих рекао, да је био озбиљан и поуздан човек.[31])

После неколико дана дође, преко архимандрита Вићентија, први глас од митрополита из Беча.

Седмогодишња Војна је увелико буктела. Громки одјеци овога страховитог рата који је пре годину дана дигао пруски краљ Фридрих Велики на Марију Терезију и њене савезнике, допирали су и у тишину монашких станова у Фрушкој Гори. У бојним редовима аустриске војске стајали су и српски борци и одликовали су се храброшћу и верношћу.[32]) Али су Пруси, побеђујући, продирали, и овога пролећа су доспели пред Праг. Опасност се приближавала. Конзисторија је 6 маја наредила била, да се и у манастирима држе молепствија са јектепијама састављеним нарочито за ову прилику, које се имају читати за трајања целога рата.[33]) Пруси су победили код Прага и после је текао бој до јесени с промењивом срећом.

Сад митрополит јавља из Беча, да је био у Двору на аудијенцији, да је милостиво примљен и да му је обећана утеха. Том приликом је сама царица похвалила верност и јунаштво српских војника пред непријатељем. Стога митрополит наређује, да се у манастирима држи неколико всеноћних бденија, и да се сваке службе говоре јектеније за цара и војску које су пре наређене. Јављајући ову поруку из Беча, и додавши, да се говоре и јектеније „за благоје намјерепије“ Г. Архиепископа, забринути Вићентије не за-

[31]) Умро је 15 јан. 1774 г. Пред смрт је поболевао по неко време више година (Прот. Умрлих бр. 31).

[32]) Schwicker l. c. 216.

[33]) У циркулару од 6 маја 1757 г. (Хоп. Цирк. Прот.).

боравља на крају циркулара подсетити братију фрушкогорску: „Вино и бермет што сте отредили у двор заранијe носите, док нису гора времена дошла“.[34])

Колико је било интересовање за овај рат, види се и из овога а и из даљега држања митрополитова, а иза њега и целога народа. У другој половини новембра стиже из Беча од митрополита преко архимандрита Вићентија радостан глас о славној победи „сверху нашега непријатеља краља прускаго“ код града Швајдница 1 (12) новембра. Митрополит шаље и списак огромнога плена у новцу, оружју, џебани, заири, људима и коњима, и наређује, да се држи благодареније Богу за победу с молитвом св. Амвросија „Тебе Бога хвалим“, а молепствије са поменутим јектенијама нека се и даље „непресѣкомо“ чини.

Митрополит се вратио из Беча тек у децембру. У Карловцима су чули, да ће митрополит празник св. Николе провести у Будиму код епископа Дијонисија Новаковића. Стога архимандрит Вићентије наређује 11 децембра да настојатељи с једним братом оду у Даљ, па да оданде пошљу кога преко Драве до Тарде или и даље. Кад се чује да митрополит иде, нека се сви крену у Осек преда њ, да га дочекају.[35]) У овој зимској експедицији је учествовао и игуман Теодор, а с њиме може бити да је био и ђак му Димитрије.[36])

Целе ове јесени, док су се држала молепствија,

[34]) Циркулар од 28 септ. 1757 (Хоп. Цирк. Прот.).

[35]) Циркулар од 11 дец. 1757 (Хоп. Цирк. Прот.).

[36]) Да је игуман био, види се из Нам. Тефт. (види напред напомену 29 ове главе под 28 дец.). — У циркулару од 31 дец. 1757 г. јавља Вићентије, да је митрополит стигао из Беча, али је преко Новог Сада отишао у Темишвар. 27 јан. 1758 јавља манастирима да ће се митроп. вратити скоро из Баната, па позива настојатеље „иже восхощет“ у Карловце да га дочекају. Игуман Теодор је био на дочекању у Карловцима и однео је митрополиту дар. (Нам. Тефт. 2 фебр. „У дошастију Г. Митр. из Темишвара плати дишкреције ф. 3·20, потрошка на коње и момка и проч. ф. 1·50“).

бденија и благодарења за успех аустриског оружја, није се у Хопову ништа знаменитије догодило. Димитрије се занео у своје легенде и чврсто је наумио, да се огледа у аскези с јунацима легенада. По дан два није окусио хлеба ни пио воде. Нису га од тога могле одвратити ни речи игуманове, кад шаљиве, кад опет љутите, а ни пример братије која ни о чем није мање лупала главу него о посвећивању свом, и, док се ово сентиментално ћача из Баната уздржавало и од оног танког јела које је давало монашко правило, братија су се веселила живој риби и старом вину. „Упамти ти моје речи, говорио је игуман. ти си сад лудо дете, зато гладујеш као сиромашки пас“, а кад буде калуђер, биће друкчије. Прорицао му је, да ово код њега неће већ ни због тога дуго трајати, што воли читати. Сад чита житија, али ће му се она једном омразити, па ће почети читати и друге, „паметније“ књиге. „А ја сам то у свем мојем животу присмотрио, да сви они који млого читају, мало посте“. Кад је Димитрије споменуо, да су свети оци много и читали и постили, одговорио је игуман: „Што је онда било, знаду они који су онда живили; а ја знам шта сад видим“. У осталом, додао је игуман, нису баш ни свети оци у свему свети, и покушао је да их дисгустује Димитрију. Овај није умео да одговори на све мудролије практичнога калуђера, али се није поколебао. „Нека говори ко што оће, ја ћу постити те постити“.[37])

У два маха је за ово време морао казнени законик показати своју оштрину. Братски сабор је на седници од 15 новембра ђакону Методију одредио 16 батина, за упорност и непокорност игуману, а 5 јануара су ђакона Авакума „соборнѣ“ казнили „десятпократнымъ удареніемъ за его безчиніе, кощунство и упорство“, а на истој седници је јеромонах Теофил

[37]) Живот и прикључења I. 92—94.

укорен („доволнѣ словеси наказахом“) „за продерзнутіе его старшимъ и упорство“.

Од ове тројице Методија већ познајемо и не чудимо се што је кажњен. Његов млађи колега Авакум био је младић налик на њ. Авакум је родом из Жабља; тамо је код јереја Петра учио књигу, с каким успехом, није забележено. Дошао је у зиму после генералне визитације у манастир, а после године дана искушења постригао га је Теофан у 16 години,[38]) а идуће године, по свој прилици, постао је ђакон. У почетку фебруара 1756. г. предан је, као ђакон, за служитеља општем духовнику Мојсеју, своме земљаку. Био је то самовољан и дрзак младић. На месец дана, пошто се уселио у Мојсејеву ћелију, добио је 15 батина („ему за исправленіе“, додаје се у протоколу) „за безчиніе и противност Г. архимандриту и всему братству, и в церков не ходит“. Исте године у јуну ударио је свештеника што служи „крѣпко“ ћевчијом (саплаком, чашом од метала), па се онда још усудио служити св. литургију без опроштења и благослова свештеникова. Опет је „соборње“ био кажњен осмократним ударенијем „ему за исправленіе, прочим же за наказаніе“. Мора да се и што пореметио и са својим старцем, те је, ваљда, хтео да оде од њега, јер 1757 год. у јулу братски сабор наређује, да Авакум остане код Мојсеја „да га наставља на пут спасенија и на всјако добро, а он да повинујетсја јему јакоже оцу духовнику“. Ако би се он томе противио, не би хтео слушати, него би „своjевољно ходити начао“, игуман нека га „соборње“ казни. И ево, није прошло од тада ни пола године, морао га је сабор опет казнити, а неће му ни то бити последњи пут.[39])

Теофил Јовановић је родом Ирижанин. Књигу је учио у Хопову код јеромонаха Георгија. (Код Георгија се учио и пареклисиарх Јоаникије; јеромонах Георгије

[38]) Хоп. Прот. Постриженика бр. 28.

[39]) Умро је 4 апр. 1782 г. у 45 години. Пред смрт је боловао три недеље (Х. Прот. Умрлих бр. 38).

једно је свршио: пао је 1750 г. 31 децембра с доксата и набрзо је умро). Али, као и сви ђаци у Хопову, није ни он много научио, јер о генералној визитацији је забележено о њему, да тајинства блажепства и заповједи не разуме, а читати појати и писати уме осредње. Па ипак га је пет година пре тога, и то тек у тринаестој му години, постригао јеромонах Теодор, а исте године је зађакопљен. Као ђакон је 1753 г. становао код тадашњег намесника Теофана. После две године се спомиње као јеромонах. Год. 1755 је постављен за парекласиарха, а идуће године је заменио кључара Стефана, који је због. У протоколима о њему пема много бележака, што би свакојако ишло њему у корист.[40])

У току године су се морали неки служитељи изменити. У половини новембра дозваше Никифора из Старога Хопова, јер није могао да се слаже са монахом Неофит м који му беше додељен на службу. На Никифорово место буде послан јеромонах Стефан. У почетку фебруара се кључар Партеније поболео, те су кључеви предати Дијонисију на целу годину.

---

[40]) После одласка Доситејева из Хопова био је и намесник. 20 јан. 1767 г. као бивши намесник за „погрешеније“ (не каже се какво) осуђен је на арест од месец дана. Умро је 1786 г. 2 јула ујутру; боловао је пред смрт три месеца (Х. Прот. Умрлих бр. 42).

ГЛАВА IX

Монаҳ Доситеј

Манастирска слава — Постриженье ђака Димитрија — Трапеза хоповска — Велије учрежденије — Млади испосник — О клањању телу и крви Христовој — Репорт — Умовеније ног — Мали дијакон — Доситејева ревност у служби — Светац у Хопову — Стефан — Туча у манастиру и суд — Утицај реалног живота — Градња карловачке саборне цркве — Лов — Карловачка школа — Митрополитов пут у Беч и молепствије

Приближавао се најсвечанији дан у години, празник св. Теодора Тирона, слава манастира Хопова. Ове године се славио 17 фебруара. Већ од почетка тога месеца спопало је манастир тихо узбуђење које је расло све више што се дан славе приближаваше. Манастирска кола су јурила у околне вароши, у Варадин и Нови Сад, у Карловце и Ириг, да донесу и довуку све што треба за овај благ дан, на који ће се стећи многи ктитори и гости. На два дана пред славу издадоше коњи; намесник је уписао у тефтер: „плати кирије што је риба донешена из Крушедола — наши коњи посустали". Позвати су на славу сви манастири: нарочито изасланство је отишло у Карловце, понело са собом дарове митрополиту, и то, као јабуку од позива: „1 бутелију розолије и 10 пари лимуна", а дишкреције: „свећа белих воштаних, оку кафе и 6 фунти шећера", и с тим позвало митрополита на славу. Митрополит је обећао да ће доћи.

Ова ће слава имати за нас особит значај: тога дана ће се пострићи за монаха игуманов ђак Дими-

трије. Истина, стварност није одговарала оној идејалној слици коју му је нацртао у Темишвару Тоша калпагџија. Али њега нису одвратили од аскетског живота ни рђави примери које је сваки дан виђао око себе, ни савети игуманови. „Нека говори ко што оће, ја ћу постити те постити“, мислио је занесени младић. И постио је. А такога живота је и по канонима довољно шест месеци за искушење. Игуман је хтео да свога „дивљег свеца“ замонаши на најсвечанији дан у Хопову.

Долазак митрополитов, са великом пратњом, увеличао је светковину. Била је свечана служба на којој је, јамачно, чинодјејствовао и беседио митрополит (у изворима се о том ништа не спомиње). Уз остале стране калуђере био је ту и архимандрит крушедолски Никифор Радосављевић.

Протоколист Василије записао је у Саборном Протоколу о пострижењу Димитријеву ово:

1758го Фе́ѵрꙋарїя 17го

На па́мять ст҃агѡ и҆ сла́внагѡ великомч҃нка Ѳеѻ҃ра Тѵ҃рѡ́на благо҃лове́нїе҃ и҆ допꙋще́нїемъ Ни҃ Е҆ѯцеле́нцїи Гди́на А҆рхїе́пкпа и҆ митрополі́та Гсна Па́ѵла Нена́довича постри́жеся Дими́трїй Геѡргїевй родо҃ и҆з Бана́та, чре́зъ Гди́на Нїки́фора Радосавлевича а҆рхима҃нрі́та крꙋшедолскогъ, и҆ преи́меновася Досѵ́ѳеи҃.

И҆мѣ́етъ лѣ́тъ 16.

Оваки запис је нешто необично. Нема ни о једном постриженику у Саборном Протоколу нарочит записник, него је дан пострижења наведен у бијографији у Протоколу Постриженика. Да ли се ово одступање од обичаја, у неку руку одликовање, има приписати пажњи игумановој према свом примерном ђаку, или, можда, респекту који је уливао овај млади аскета братији, или је за-

пис потекао из неке симпатије протоколиста Василија? Ко ће то знати. Тек случај је необичан и заслужује да се овде спомене.

Од данас ће се, дакле, ђак Димитрије звати Доситеј. Име је сам изабрао, јер му је омилело из житија св. Доситеја. У књизи житија је под 19 фебруаром читао, како је Доситеј, дечак од господског рода,[1]) отишао у Св. Земљу. Кад је дошао у Гетсиманију, имао је прилику да гледа слику Страшнога Суда и паклених мука у Аду. Док је дечак пажљиво посматрао слику, приступи му жена у пурпурној одећи и тумачаше му муке на слици. Доситеј запита: „Шта треба чинити, да се човек избави тих мука?“ Жена у пурпурној одећи одговори: „Чини ово троје: пости, не једи меса, моли се често, пак ћеш се спасти мука“. Затим је нестаде. Дечак обиђе цело место, тражећи је, али је не нађе. То је била главом Богородица. Од онога часа је Доситеј почео извршивати оне три заповести. Оде у манастир и поста учеником аве Доротеја. — Димитрије је био наумио, да узме име овога младога аскете. када дође време да се својега крштенога одрече. Тако је сад и учинио.

Други део славе ће бити у трапезарији. Где је хоповска трапезарија, видели смо напред. То је била просторија на свод са четири прозора. Како је ту угао манастирске зграде, два прозора гледају на исток, у поток, два на север, у шуму. Патосана је циглом. Пред славу је намесник послао кола у Варадин да довезу „маора“ Николу Фацела и „клосера“. Никола је сву трапезу „побелио и поправио“ а клосер је оправио „пенчер“, жене су после опрале и стакла и патос, тако да је за славу све било чисто.[2]) Оправљена је овом приликом и једна клупа у трапези.

[1]) Доситеј Обрадовић казује у Животу (I, 91) да је св. Доситеј био „дете од седам година“. док у житију које је он у Хопову читао стоји само „млада зѣло и добровидна“. Откуда ова несугласица?

[2]) Податци из Намесничког Тефтера.

Као што се, према данашњем времену, после 150 година, цео манастир онда и живот у њему одликоваху неком простотом, скоро примитивношћу, тако су и трапезарија и посуђе у њој томе одговарали. На зидовима је било неколико икона. На једном зиду висјаше велика стара икона са ликом Спаситељевим; оквир јој је од орахова дрвета, искићен костима. Некад је ова икона стајала у цркви на десном стубу, па је, после неке оправке цркве, ваљда, пренесена у трапезу. Хоповци су о овој икони причали чудну причу. Кад су г. 1716 пленили Турци Хопово, ударали су ову икону ћулумцима. Један од „безбожних Агарјана“ дрзнуо је такођер ударити у њу; али се догоди чудо: одма уђе бес у њ, и он паде ту мртав. Осим ове иконе беше ту још једна с ликом Христовим, две с Богородичиним, један панагијар са иконама празничним и слика Јерусалима на платну. Намештај је био веома прост и оскудан. Беше, осим једне фуруне „велике фајн“, шест столова мањих и већих и четири клупе „тишлерске фарбоване“ око њих. Из трапезе воде врата у побочну коморицу где стоји хлеб; у њој имају два ормана у којима стоје „вешчи трапеске“.

Инвентар трапески беше веома сиромашки. Ево га: 12 пари жутих ножева „у футроли“, 12 пари белих и 23 пара црних ножева (пар је нож и виљушка; жути, бели, црни су, ваљда, по боји корица), 17 кашика калајних, 41 кашика од црна дрвета; 12 „сајтлика“ земљаних су били за свакидашњу употребу, а осим њих беше 8 чаша од сајтлика и 12 других чаша за вино; за ракију беше 6 „ступчатих“ и 5 „малих“. На столу стајаху два сланика од калаја и 7 „фарбоватих од дрвета“. За застирање стола беше 7 разних чаршава а за брисање 12 пешкира белих и 25 „ординар“; за ношење јела и посуђа беше 6 бакарних служавника. При вечери су светлиле свеће у 5 свећњака „жутих од туча“; свеће су се брисале мумаказама. Још беше у трапези 1 звечак

(знак за трапезара) и 1 звонце „зовушче на јастије". Заиста, све је просто у трапези за којом ће одсад Доситеј седети.[3])

Дабогме, за славу на којој су толике званице није доста обичан број посуђа и оруђа за јело. Стога је намесник Софроније за времена набавио све што је од потребе. Набавио је нових 12 пари ножева, 24 кашике калајне и 15 дрвених, 30 чинија и 14 калајлија, 18 сатлика и 33 холбе и различних чаша и бокала. За столове је купио, даље, 18 рива беза „фаин" за чаршав, 8 рива „фаин цајха" за пешкире (салвете) и одма и тѣриплика, да се све то поруби; жене су после и ове и друге трпеске ствари опрале за славу. Купио је, осим тога, 18 „подметача од сламе" (не знам каки су то подметачи и на што су). Докупио је још 2 кандила у трапезу и 5 ока свећа, јер ће за вечеру требати веће осветљење, а вечера ће и трајати дуже него иначе. И за кујну је понешто докупио, тако 2 рошгиља и неколико чинија и лонаца и дао је калајисати и поправити све бакарне суде у кујни. Требало је и по гостионицама понешто зашушкати, те је купио „топ" жутих пантлика за фиранге и платио је „черчива на 5 фигура пилтаору." На оваки свечан дан се чинио шенлук и на други начин, на стари хајдучки начин, те је Никола пандур купио 3 оке барута и дао за њ 1 ф. 25 н.[4])

Да је гостију морало много бити, види се по количине спремљене рибе и меса. Из Сланкамена од Михаила арендатора донесено је 200 ока рибе различне и један шаран од 8 ока за печење; набављена је ока актопода, 19 ока репа и 14 ока масла, 17 ока сира мекога, 10 ока јабука и 2 оке меда. То је за оне који не једу меса, а за госте мирске спремљено је 123 оке меса, 5 ћуркова и 2 ћурке, 1 прасе и доста ситне живине. За коње митрополитове и осталих одличнијих гостију набавио је намесник 10 ме-

[3]) Инвентар од г. 1753.
[4]) Сви податци из Нам. Тефт. за 1757/8 г.

рова зоби. Колико се стекло народа за славу, може се судити и по приходу који је пао на кивоту, а пало је тога дана 89 фор. 42 н. (а треба узети на ум, да се ово скупило највише крајцарањем).

Ручак је био сасвим необичан. Поред домаћег кувара радили су у кујни и митрополитови. Намесник је послао кола у Ириг по бабу Велику, да дође да прави питу. Осим осталога било је о ручку различитих „конфета", „цвипохта и пишкота", жардинета, „пармезана и качкаваља" и каве. А вина је било у подруму доста. Било је у потпуном смислу речи „велије учрежденије".[5])

После ручка је секао митрополит колач. Намесник му је дао тада „фаин мараму" која је вредила 3 форинта, а осим тога на колач 4 ф. $16^1/_2$ н.

Намесник је морао цело ово време, док се спремала слава и о слави, држати руку у шпагу. Све ове големе трошкове је требало платити. Кад је митрополит пошао из манастира, требало је и његову доста велику пратњу даривати. Тако су архиђакон и протођакон добили сваки по „талир цесарски" (свега 4 ф. $56^1/_2$ н.). Осталим служитељима митрополитовим, куварима, локајима, катанама и ђацима, поделио је намесник 6 ф. 85 н.[6])

[5]) Славе манастирске су се изметнуле у гозбе и части, те је год. 1770 у циркулару од 27 окт. (Хоп. Цирк. Прот. II) митрополит Јоан Георгијевић морао таке славе забранити. Забранио је вечеру у очи дана славе, јер треба држати бденије. Забранио је и резање колача, „ибо та обыкновенія о вечера и резање колача) въ мірскихъ употребителна суть", него само кољиво нека се донесе на трапезу. Гости нека једу она јела која калуђери иначе једу, „а не ихъ ради иждивенія въ куповании къ пріуготованію особитыхъ ястій творите", јер тако опорочују свој монашки чин. Митрополит забрањује, да се не даје тај дан вечера а „заутра паки угощеніе", него само једном нека буде у оној трапези „велико утѣшеніе", и то о ручку на дан славе, „а потомъ вси во своя да расходятся". Из појединих тачака ове забране се види, како су се у ово доба држале манастирске славе и у чем се претеривало.

[6]) Сви податци из Нам. Тефтера.

После славе се опет све стишало и све је пошло обичним манастирским редом. Настао је часни пост. То је време „плача и сетовања, време глади и ‚уви' викања, једним словом време кад пасуљ царствује и његова сестра сочивица, грах и купус земљом управљају", као што је рекао после Доситеј једном приликом у шали.[7])

Нови монах у Хопову још се енергичније дао на аскезу. „Како сам тај пост провео, мучно ће ко веровати", тако је рекао после он сам о овим тренутцима.[8]) По три дана ништа не би окусио. Сакрио би се где на таван (крио се, јамачно, од игумана и калуђера), па би метанисао, ударујући челом у земљу, док му се не би мозак завртео. Од глади се једва држао на ногама. Налазио је у светитељским житијима, да неки пустињаци по седам дана, неки по четрдесет ништа не би узимали у уста. И он би се усиљавао да дотера до седмога дана; али већ четврти дан би му дрхтала колена, заболела би га утроба и падао би у песвест.[9]) Да буде потпуна слика и прилика старих пустињака, тражио је често каке развалине или пећину. Али је био страшљив, па како би се смркло, а он на врат на нос бежи у манастир.[10])

Игуман је био са младим монахом због аскезе непрестано на ратној нози. Темперментном човеку, калуђеру својега доба, није монашка аскеза никако ишла у главу. Схваћајући монаштво са чисто практичне и привредне стране, сматрао је он и оно што је митрополит у име монашког устава тражио, као довољно, или и одвећ много. Рекао је најзад „дивљем свецу", да тога више неће трпети, да он, поред њега жива, буде сам себи убица. Заповедио му је, да сваки дан иде с другом братијом у трапезу да једе; ако ли неће, нек иде на друго место липсавати од

[7]) Писмо Харалампију. Срп. Књиж. Задруга књ. 86 стр. 101.
[8]) Живот и прикључења I, 94.
[9]) Живот I, 94.
[10]) Живот I, 96.

глади. Доситеј се позивао на легенде; доказивао је: не седам, него и четрдесет дана су постили Мојсеј, Илија и сам Спаситељ. Напрасити Теодор се зграну̀о, кад је чуо ове примере. Назвао је безобразношћу и безумношћу, што се поређује с Мојсејем, Илијом и Спасителем. У љутини га окити титулом „балавче“, пак заврши: „Но једна за стотину: или да једеш као и други људи, или — пут за уши!“[11])

14 марта је била после славе прва седница братског сабора. Као члан братства, па њој је био и Доситеј; први пут је седео у овом часном збору. На седници су прво прочитана правила, онда је читано „поучително писмо“ које је митрополит у име Синода упутио парохијама и манастирима; затим се прешло на манастирске текуће послове, те су се договорили о резању винограда, и најзад, како ће набавити жита, којега је понестало.

Митрополит у писму[12]) хоће да уреди једну неправилност која се увукла у цркву кад се служи литургија. Хришћани се не клањају како треба крви и телу Христову. Неред је овај настао, тумачи се у циркулару, због велике запуштености за време турскога робовања, а сад, после себе у ове крајеве, отуда, што се више бринемо за тело него за душу. Хришћани се на служби клањају и метанишу и кад не треба, а не чине то кад треба. Синод је сад одредио, да се верни клањају онда када се из олтара да знак звонцем. А то су ови тренутци на литургији: кад свештеник рекне: „Сије јест тјело моје“ и „Сија јест кров моја“; даље, на „Свјатаја свјатим!“ на „Со страхом и вјерују“ и „Всегда нинје и присно“. О великом входу пак не треба метанисати, јер онда дари нису још освећени; али на пређеосвећеној и онда треба, јер се о великом входу приносе већ осве-

[11]) Живот I, 95.

[12]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 79 (3 марта 1758 г.).

ћепи дари. Кад свештеник носи болеснику св. тајну, наређује се даље у циркулару, који га сретну на улици треба да скину шешир с главе и да се до земље поклоне, док свештеник не прође. Калуђери треба своје слуге, прњаворце и походиоце да свему овом поуче и да им примером претходе, а настојатељи нека пазе, да се ово изврши.

На крају циркулара је додата још једна наредба. Митрополит упућује калуђере, да своје слуге и прњаворце науче, кад долазе лицима архијерејским или излазе од њих, „по уставу и обичају в церкви и народје нашем всегда бившем и јешче сушчем, но от многих високоумних остављајемом“, да метанишу пред њима, јер они носе на себи Христов „образ“.

1 априла је игуман у име братства послао митрополиту тромесечни репорт. Ово је први репорт који је уписан у Саборни Протокол. Оно што митрополит пита и што на његова питања одговара братство карактеристично је. Све заједно баца јасну светлост на живот у манастиру. Братство, дакле, јавља: 1) Правило црковно се „непресјекомо“ држи. 2) Братија држе своју чреду. 3) Братија су сва на броју, иду у цркву, не пијанствују, послушна су и живе у љубави и слози. 4) Правила се читају сваке прве суботе у месецу у општој трапези, манастирски се послови отправљају „собором и договором“. 5) У осопштини нема нико ништа од братије, него је све у општеству. 6) Братија ако морају ићи у околна села, иду са знањем и благословом. 7) Виногради су орезани и окопани. 8) Ђаконима је речена наредба митрополитова, коју је донео архимандрит Вићентије, да код једног јеромонаха, који се буде одредио, уче „за даљши свој степен“ (то значи, да ће од напретка у науци зависити кад ће ко бити посвећен за пресвитера). У 9) тачци се братство тужи на Ирижане, да секу шуму где хоће („да имјејем десет пандура, не би могли бранити ју от њих“), виограде купују и

продају без знања братства, па кад посао сврше, онда јаве; сеју пасуљ, испод шљива косе траву, а десетка од тога не дају; од злобе и зависти нису овога пролећа дали манастиру ни једнога посленика. Напослетку под 10) подносе рачуне за три последња месеца.

Дође Велика Недеља. Ненадовић је на Велики Четвртак врло свечано држао обред „умовенија ног.“ За времена би он поручио настојатељима манастирским,[13]) да дођу с још једним братом или ђаконом и да понесу најлепше одежде што имају за службу, нарочито ако имају црвене.[14]) Од сакупљеног свештенства би одабрао њих дванаест, већину из реда монашког; сваком би од њих доделио улогу једнога апостола,[15]) па би им насред цркве „сам у персони својој“, уз церемонијал који прописује типик, опрао ноге. Овај веома стари обред чињаху архијереји у знак своје смирености, обнављајући тако и спомен онога догађаја у Јеванђељу кад је Христос својим апостолима опрао ноге.[16]) У старо време се овај обред извршивао и у манастирима, али из овога доба нисам нигде нашао трага о њему.

Ове године је Вел. Четвртак падао 16 априла. У очи тога дана је с игуманом Теодором ишао у Карловце и монах Доситеј. На служби га је митрополит рукоположио у саборној цркви за ђакона. Ако не пре, а оно је зацело тада игуман говорио митрополиту о аскетском заносу „малога Оповца“ и о његовој љубави к читању. После службе су сви гости

[13]) Таки су позиви у Хоп. Цирк. Прот. бр. 22 (21 марта 1752), бр. 93 (16 апр. 1766).

[14]) Год. 1766 је митр. тражио да осим одежда понесу „литургијар с рипидами с великими крстови сребрјаними на подобије рипид носјанчими, гдје обрјетајетсја“.

[15]) Год. 1752 био је крушедолски архим. Никифор Андреј, хаџи-Захарија Іоан, Никанор архим. рак. Филип, архим. Вићентије Вартоломеј, ремет. игум. Атанасије Јаков Алфејев, епископ Партенније Петар (запис о овом умовенију у „Протоколону“ под 26 мартом, види „Срп. Сион“ 1904 г. стр. 338 и 339).

[16]) Голубинскій I. с. 377, Дмитріевскій о. с. CXXVII под 1).

отишли у двор. Пред ручак чује Доситеј, који је стајао негде у буџаку, где митрополит говори о њему игуману: „Но ви сви упамтите моју реч: како је њему одвећ мило много читање, он задуго у Опову места неће згријати". Нови ђакон, који је био наумио тек одсад да покаже шта може испосник, чудио се речима митрополитовим. Како би њега читање из Хопова отерало? Где би он толико књига нашао као у Хопову?[17]) Али се митрополит није преварио.

Вратио се у манастир као ђакон. Звали су га „мали дијакон". Мали дијакон је своју побожност очитовао парочито у марљивом служењу у цркви. Служио је и кад му беше чреда и кад не беше. Рекао бих, да је ово доба, пошто се замонашио и зађаконио (године 1758), врхунац његова монашког заноса. „Ако би за вером стајало, мене у то доба нико жив није могао надверовати; јер сам ја све што год кажу пролози, житија и отачници слепо, без никаква двојеумија и размишљенија, веровао. Мени би се у то време смртни грех видио, сврх часа либо најмање и расуждавати, некамо ли сумњати. Био сам као најпростији и најревнивији Турчин, који све, што год пишу и кажу дервиши, верује. Читајући, шта су неки радили, који су се Христа ради будале чинили (као св. Андрија, на пример, који је буквално разумео и извео оне речи апостола Павла: Ми јуроди Христа ради), долазио би у искушеније: а како би било, кад би се и ја будалом учинио, па да људи не знаду да сам ја светац, него да мисле да сам уродив?... Ја сам све то онда веровао, и, ко би се најмање што противречи усудио, био би пред мојим очима еретикос и хулитељ".[18]) Ово су Доситејеве речи, које су тачан израз његова тадашњег душевног стања.

Народ је у ово доба с пуно најивне вере и

[17]) Живот I, 96.

[18]) Живот I, 97, 98.

често походио манастир, особито је доносио болеснике на лечење. Свуд се било огласило, да је „мали ђакон“ светац; по селима се разглашивало, да и чуда чини. Болесници који би у манастир долазили, њега би искали, да им чита молитве. Многи би сведочили да су их његове молитве исцелиле. Таким успехом својих молитава је Доситеј и сам био изненађен. (Ово наводим по казивању Доситеја самога; у мојим изворима нема о том нигде ништа. Али се, мислим, и овде може веровати Доситеју).

Игуман Теодор је и сам почео веровати, да његов ђакон има неки „дар чудотворенија за његову топлу и усрдну веру“. С ким би год говорио, заклињао би се, да је светац, али би додавао: „Бојим се, неће та светиња задуго дурати“. И сва би братија то исто прорицала и казивала му, да се залуду мучи, још се нико није у Хопову близу Ирига посветио, па неће ни он. Неки би му се ругао, неки смејао као детету (као што смо видели, а видићемо још, било је у Хопову њих доста, који су били готови на „смѣхотвореніе“ и „кощунство“), а озбиљнији и који су и сами нагињали сентименталности жалили су га, говорећи му, да су и сами у младости тако „прелаштени и обезумљени“ били, као он, но друге године, друга памет у глави. У први мах је Доситеј мислио, да они то чине и говоре из зависти: не будући свети, не би ради ни да се ко други посвети[19]).

У колико је супротности био живот ове средине према идејалима ђакона Доситеја, види се из овога, а и из свега што је напред речено. Сад ево још један драстичан пример таке супротности — догађај који пада усред највећег заноса аскетског Доситеја Обрадовића. Пред Спасов Дан (22 маја) дошло је до крваве туче између јеромонаха Стефана и иконома монаха

[19]) Живот и прикључења I, 96, 97, 99.

Макарија. На основу истражног записника[20]) приказаћу овај догађај који је јамачно и нашег испосника за часак тргао из религијозних сањарија.

Пре свега да видимо, ко је тај јеромонах Стефан (монаха Макарија већ познајемо). Он се родио у Руми, књигу је учио у Иригу код магистера Григорија. За ђакона и за свештеника рукоположио га је темишварски епископ Георгије Поповић 1742 г. Сипћелију је добио од патријарха Арсенија IV и био је парох у Иригу. Са женом је живео 17 година, па кад она умре, он дође 7 фебруара 1754 године у Хопово, те га крушедолски архимандрит Никифор постриже. Одма те године, при измени служитеља, постављен је за пареклисиарха. И он је био један од распуштених калуђера. Док је био пареклисиарх, отишао је на Велики Четвртак у Ириг и вратио се врло касно; кад су га због тога архимандрит Захарија и остала братија корили, он се још противио и није искао прштења ни благослова, те га онда 1 маја па сабору јавно укорише. При промени служитеља идуће године постављен је за типикара а 1756 за кључара. Али као кључар није дуго служио; није саставио ни два месеца, а већ свима беше дозлогрдио упорношћу, псовао је и ружио архимандрита и некоју братију. Стога су му 30 октобра на сабору узели кључеве и предали их Теофилу. Скоро целу годину после тога није имао никаке дужности. А кад се оно у старом манастиру прошле јесени јеромонах Никифор и монах Неофит тако завадише да нису више могли заједно служити, дозва братство Никифора натраг, а на његово место посла Стефана. Али је он у ово доба опет враћен натраг, кад и зашто, не види се нигде. Стефану је сад 35 година.[21])

[20]) У Хоп. Саборном Протоколу под 26 мајем 1758 г.

[21]) Стефан је умро набрзо после одласка Доситејева из Хопова 5 окт. 1763 г. у 41 год. Пред смрт је боловао три недеље (Прот. Умрлих бр. 24). — Његове биографије нема у Хоп. Протоколу Постриженика, него ју је увео архим. Вићен-

Кад знамо сад ко је Стефан и какав је Макарије, нећемо се чудити немиломе сукобу њихову и суровом поступку Стефанову. Сукоб се догодио овако. У петак пред Спасов Дан, после ручка, иконом Макарије заповеди „кучеру“ Павлу, да иде на посао. Овај се почео затезати, а иконом га стаде грдити и бити. Павао, у љутини, пође из манастира, али га Макарије врати и отера у шталу. Ову сцену је гледао Стефан (који је после на истрази сам признао, да је у тај мах „вином главу мало загрејао“), па узе страну Павлу и поче љутито викати на Макарија: „Остани се момка, демоне! Не гони га из манастира, матер ти и хунцвуте! Ниси ти игуман!“ Макарије му није остао дужан, него му је све речи „подобно повратио“ и још му је казао: „Демон ти се код куће излегао“. Док су се тако ружили и псовали, примицали су се један другом. Макарије му је рекао: „Ако си се научио по Иригу бити, нећеш овди“. Стефан га тада дочепа обема рукама за косе, обори га на земљу и поче га у јаросги коленима и рукама ударати, тако да су му се после виделе модрице по лицу и по глави. На ову тучу наиђоше Спиридон, Јоаникије, Павел и кучер Павао. Јеромонах Павел викне Стефану, да га мане, а кочијаш, због којега се и заподенула свађа, дотрча, и, стојећи над њима, поче молити Стефана да престане. Али разјарени Стефан је и даље онога под собом ударао, говорећи кочијашу: „Нека! Кад сам започео, да свршим!“ И тек је онда пустио беднога Макарија, кад му је потекла крв на нос и на уста. Кад га је у тај мах срео намесник Софроније и рекао му „сожалително“: „Зашто, брате, тако учини?“ одговорио је Стефан: „Тако сам љут био, да ми је у тај час био нож пробо бих га.“ Треба још напоменути, да је те седмице Стефан био чредни свештеник, и да је тога дана служио литургију.

тије у Истражни протокол год. 1754. Остали податци су из Саборног Протокола.

Макарије је код „свјатаго здјешнаго соборнаго сосједанија“ тражио правицу. Манастирски суд се састао у уторак пред Спасов Дан (26 маја). У седници су не само игуман, намесник и заклети старци, него и јеромонаси Спиридон, Никифор, Павел, Дијонисије и Василије. Судије су испитале ствар и изрекле су, да Макарије, као иконом, има власт на пађенију изгонити не само момке, но и јеромонахе, ђаконе и монахе; ако је Макарије неправедно напао и увредио кучера Павла, само игуман има права да му суди, а никако Стефан, још мање га сме бити. Стефану су судници узели као отежицу и то, што је ово дивљаштво учинио онога дана кад је „литургисао“, и што се онако сурово изразио намеснику. Пресуда је гласила, да за свој грех „единъ цѣлый годъ воздержится отъ віна, ракіе и прочегъ піанственнаго пића, кромѣ воде и пива“. На ово мора дати „реверс“ у којем ће обећати, да унапред неће „у таковыя богомерзкія и чину нашему непристойныя ѱовки и бієнія николиже дерзати“. Осим тога се мора с Макаријем помирити и игуману и братсву „у первую любовъ сообщити се“.

Ништа не баца тако јарку светлост на морал Доситејеве братије као ова пресуда. За онако суров поступак Стефан се казни ускраћењем вина и ракије (пиво ни не рачунају ова братија у алкохолско пиће) за једну годину. Је ли то уопће казна? Хоповски калуђери су ускраћење „пића могушчаго опојити (кромје саме воде и пива)“ осећали као тешку казну, и према том су изрицали суд. Били су навикнути на псовање и тучу, међу самим судијама је било који су таке преступе чинили и сличне казне издржали. Осећање своје слабости, слабило је и енергију осветничке руке тобожњега чувара светих закона.

Стефан је „доброволпѣ“ примио ову казну и заклео се „пред всевидјашчим Божијим оком и општим собором“, да ће је испунити. Након недеље дана

потписао је „реверс“[22]) у којем признаје свој грех, што је, као чредни свештеник, поменутога дана „господу Богу бескровнују жертву принесао, у кој пополдне вином главу мало пагрејао, в којој примифурији јаростију, без узрока и потребе, подвигао руџе на брата во Христје својего монаха Макарија, и што сам, њега будући озлобио, в том Бога увредио и своју свјашченическу чест нарушио; за што пред судом здјешњим за отговор предстојати не без стида морао сам; и прем да ми је против мојего погрјешенија другојачија каштига судом следовала, обаче кроз многују мољу и неких от старше братије покорнују молбу Г. отец мој игуман Теодор с братијеју јесу се склонили за овај пут пошчадјети мја от онакове за бој каштиге или штрафа, но вмјесто того духовно и милосрдно послабили и соборно наложили једну годину днеј воздержатисја и не пити вина, ракије и осталог пијанственог пића, кромје саме разумне воде и пива“. Обећава под заклетвом, да ће то савесно испунити. „К тому же ни са једним мојим здјешним во Христје братом никад не свадити се и јошт менше руџе на кого возложити; и на конец, кому либо без вједомости и дозволенија предстатеља мојего не писати“. Ако би се огрешио ма о коју од ових забрана, нека га без даљега поступка просто отпусте из његова постriга на вечито.

Није ни Макарије олако прошао. Он је, истина, овом приликом био тужилац, али није ни он био у овој афери без кривице. Осим тога, на њему се накупило доста мањих грехова, који су му сад срачунани и наплаћени. Он је, дакле, „собором словесно оштро наказан“, морао је и он дати реверс (писани реверси су у ово доба у манастиру јако у моди, али без каквога успеха), да неће никога бити а још мање псовати. Осим тога му се запрећује „свјашченпком

[22]) Копија реверса уведена је у Сабор. Прот. одма иза пресуде.

Божијим и дијаконом не равњатисја (и ту се види колики је јаз био између братије која су имала каки чин и простога монаха), ниже им словеси жестокими противитисја, јакоже досље многим честним старшим досаждати не устидио се јест". Ако би се о ма што од овога огрешио, добиће епитимију као Стефан (види се да је то у Хопову била страшна претња), и још ће бити кажњен (знамо већ да монаси лако добију батина).

Оваки догађаји, овака околина и атмосфера, онако предусретање и цењење монашких врлина, као што смо видели код хоповске братије спрам Доситеја — чинили су своје. Он је, ипак, био још млад, искуство му беше мало, воља још неразвијена потпуно. Као влага што рђа и једе и најсветлије гвожђе, тако је ова атмосфера, прљава и загушљива, душила сваки племенитији дах. Ово људско друштво, прилепљено као гмизавци уза земљу, свлачило је свакога земљи ко је хтео да узлети у ведре сфере идејализма. Занос је најзад преврио, долазили су тренутци сумње. Он је почео и житија критичније читати. Нашао је (то је већ знак трежњења, кад је *могао* наћи), да су многи добро јели и пили и господски живели, пак су међу свете метнути; други су баш грешнички живели, али су се под саму старост покајали, па су ипак дошли међу свеце. Све је ово будило у Доситеју скепсу, те се колебао („волновао") час на једну час на другу страну.[23]) *Кад* је настала криза, на основу овога материјала се не може тачно утврдити.

До обнове служитеља, која је овога лета била нешто доцније него обично, није се ништа важно и необично десило у манастиру. Прибележићу оне моменте који допуњују слику манастирског живота.

Митрополит је 1 маја упутио циркулар на цео народ у којем позива да се прилаже на градњу нове

[23]) Живот и прикључења I, 100.

саборне цркве св. Николе у Карловцима. Циркулар је послан и манастирима фрушкогорским.[24]) Митрополит истиче, да је карловачка саборна црква мати свима осталим у овим крајевима, стога се и зове митрополија. Зато и треба да је она лепа и пространа. Архијереји, манастири, свештеници и хришћани осталих епархија су обећали своју помоћ овој „соборној и великој својој матери цркви", који у новцу, који у марви, који у посленицима, који у материјалу. Нека и сваки од фрушкогорских манастира из своје општине приложи а и сваки брат „иже ашче что својего пекулца имат".

С овом „граматом" (тако се службено називаше овај циркулар) дошао је архимандрит Вићентије 17 маја у Хопово, да скупља прилоге на цркву. Хоповци дадоше од општества 100 фор. у готову новцу. А од братије су приложили „за вечни свој спомен" ови: по 12 фор. дадоше игуман Теодор, Теофан и Мојсеј, 8 фор. проигуман Исаија, по 6 фор. Антоније и Софроније, по 4 фор. Стефан и Јоаникије, по 2 фор. Партеније, Макарије и Доситеј, „малый дїаконъ" (тако се и овде зове), по 1 фор. Дијонисије и Василије.[25]) Тако је архимандрит отишао из Хопова с 172 фор. прилога.

Митрополит се спремао да на Духове (7 јуна) освети цркву манастира Јаска. Тога ради позива све настојатеље да дођу у Јазак са још једним ђаконом и да понесу за обоје „богатјејше" одежде за литургисање, а у којем манастиру има рипида, нека и рипиде понесу.[26]) Игуман Теодор је зацело повео са собом „малога ђакона".

Овога лета су из двора у два маха искали лова

[24]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 80 (1 маја 1758).

[25]) Списак прилога је уписан у Хоп. Цирк. Прот. одма иза горњег циркулара. Из величине прилога хоповске братије можемо судити о њихову имовном стању, или бар о податљивости.

[26]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 81 (4 јуна 1758).

за госте. Кад је Петар архиђакон први пут позвао братства да се потруде са својим пријаворцима „какова можно будет лова добити", био је у гостима код митрополита „командирт генер л" граф Мерси.[27]) На овај позив се братија из Фрушке Горе нису особито одазвала. Стога, кад је другом приликом опет било гостију, ево циркулара архимандрита Вићентија, на опомиње братства, да не забораве на оваке позиве Их Екселенције, као што је било пређашњи пут. Јер „не само лова не послали, но јешче же и отговора не дали; а на то својих потребитих људеј имате, а то можете у праздничнија дни, то јест: у недељу и понедељник, когда људи себи не радјат, а јешче и ковшије ваше на то позвати можете, да би вам помогли, да би што уловили".[28])

У јулу ће походити фрушкогорске манастире арадски епископ Синесије Живановић, да се поклони светим угодницима Божјим. Архимандрит Вићентије у почетку јула јавља ово настојатељима, па их опомиње, да путове поправе, у манастиру очисте цркву и ћелије и да високог госта лепо дочекају и „калаузом" испрате; осим тога „јелом и прочим потребам задовољити како Њих Преосвјашченство, тако и његове млађе; наипаче зоби за коње пристарајте, лепа вина старог, рибе, и то један другом јављајте".[29]) Владика је јамачно походио и Хопово, али у хоповским протоколима нема о том трага.

Као што је било натезања у свима пословима где је требало новаца, ма се послови тицали непосредно манастира, тако је било и са т. зв. школским новцем, који су калуђери осећали као намет. Митрополит је хтео да калуђере заинтересује за своју школу и њен успех, па је и њих позивао при крају школске године на испит.[30]) Назочношћу калуђера хтео је

[27]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 19 јуна 1758.
[28]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар 11 јула 1758.
[29]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар 5 јула 1758.
[30]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 34 (20 апр. 1753).

ученике, међу којима је било монаха и јеромонаха, да подстакне на већу марљивост. Али је новце скоро увек морао искати. И овога лета пише манастирима: „Да вакација здјешњим покрово-богородичним школама приближајетсја и магистре исплатити потреба јест, стужајут бо нам, о том време само јављајет, а к тому трошка не имјејем.“ Стога позива манастире, да годишњу помоћ и обећани прилог што пре пошљу.[31])

Пред крај јула се митрополит спремао на пут у Беч. Митрополиту то није лако било „на овом оскудном времену и поред превеликих трошкова“, како се сам изражава, али је била прилика да се што за народ изради. Двор је био у великој неприлици због Седмогодишњег Рата, а Срби су својим јунаштвом стекли много заслуга у том рату. Мудри митрополит Павао хтео је да се користи приликама и да олакша тешку судбину својега народа. „Аз же зато в достоинствје сем мојем и живу и движусја, да би општеству благочестија нашего ползу створил“, вели овај наш одлични поглавица у циркулару којим објављује свој пут у Беч.[32]) Позива братства, да му о својим потребама, ако их буде, пишу у Беч и да држе уобичајена молепствија.

Митрополит је остао у Бечу до пред Божић. У половини септембра архимандрит Вићентије поново позива братију да читају јектеније „за благоје намјереније и доброје дјело“; тако исто и јектеније „за државних цареј наших“. „Немојте то в забвеније метати, додаје мало љутито архимандрит, када кто дође от господствујушчих или сама персона Их Ексцеленцији, онда тражите по бужаци, а других днеј

[31]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 82 (22 јула 1758). — Хопово је давало 8 дуката на карловачку школу. У протоколу за признанице овако је забележено 13 нов. 1750: „8 # ординари урезани новаца, на хекепклук броја 2 н. у суми 32 ф. 58 н.“ А 8 маја 1752: „8 дуката ординари и цесарских и кременцер у суми 33 ф. 11½ новаца“.

[32]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 83 (28 јула 1758).

остављате.“ Сваки чредни свештеник и ђакон нека не пропусти те јектеније, а настојатељ нека пази, јер ће „он сам за њих терпјети“, ако се чује да не извршују. У истом циркулару им наређује, да врата манастирска рано затварају, јер су се у Срему огласиле пустахије; нека се чувају од таких људи и нека не примају никога без пасоша. Опомиње их да манастирске радње на време свршују, да оберу воће и винограде, узору и посеју. А од „богоданог“ плода „на страну Их Ексцеленције“ нека не забораве оделити, „како и доселе обичај био“.[33])

На неколико дана после тога (19 септ.) била је седница братског сабора (седнице су се ретко држале; ово је друга од Спасова Дне), на којој се братија договорише о берби. Наредише Мојсеја да прима десетак у манастиру а Исаију и Стефана послаше у манастирску кућу у Ириг.[34])

Тако је прошла Доситеју прва година у манастиру.[35])

---

[33]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 14 септ. 1758.

[34]) Напоменућу овде, да су ови примаоци десетка на корицама тефтера од десетка записивали којешта из чега се види хумор калуђерски. На тефтеру од 1743 год. записао је неко: „Оче Теоване, укро сам ти с астала сирац“. Испод тога је Теофан додао: „Сад си се покусио од шале, а други ћеш од истине“. — 1745 год.: „1745 септ. 26 приходи аз Θеодор Хоповац и не обретох брата и сожалова“; а на тефтеру од 1747: „Теодор, јеромонах хоповски, приходих и не обретох брата и сожаловах, и остај због спаија иришки“ (рука је Теодора Милутиновића). — На тефтеру од 1750 г. написао је неко: „Пречестњејши Г. отец Софронај, здравствуј на многаја! Молим те, пошаљи ми ту чутуру пива, јербо нисам три дана пио вина“.

[35]) Додајем овде, да је 5 фебр. ове године архим. Вићентије донео од митрополита катански барјак „от белог кредитора“ (на којем је измолован црни двоглави орао) из доба Карла VI (Хоп. Саб. Прот.). Барјак се и сад чува у Хопову.

ГЛАВА X

Нов видик се отвара Доситеју

Обнова служитеља — Нови пареклисиарх Павел — Његово бежање у Русију — Његов живот — Победа над Прусима — Прогнаник Теофилакт — Његов живот и карактер — Лажни епископ Прокопије — Живот и карактер јеромонаха Спиридона — Доситејева очевина — Слава манастирека — Први покојници — Смрт архимандрита Никифора Радосављевића — Митрополитов циркулар о волшебницима и чародејима — Шта ради Доситеј — О игуману Теодору — Доситеј на прелому

Ваљда због тога што митрополит није био дома, није се обнова служитеља догодила у обично време. Архимандрит Вићентије је поручио у циркулару од 14 септембра на крају: „За служитеље ово дана хоће се доћи тамо уредити“. Али је тога ради дошао у Хопово тек 26 септембра.

Велике промене овом приликом није било. По указу митрополитову архимандрит је потврдио поново игумана, намесника и заклете старце. Остали су служитељи у договору овако постављени: за пареклисиарха Павел, за типикара, протоколиста и магистера опет Василије, за кључара Дијонисије, за трапезара Теофил, за икономa ђакон Методије. Толико се изреком каже у Саборном Протоколу. Остали служитељи, који се овде не помињу, остали су, јамачно, исти који су били и прошле године.

Намесника Софронија је архимандрит „прохесапио“ за време од кад је постављен, од 22 јула прошле године до данас. Нашло се, да је био приход од 14 месеци 4460 ф. а издавање 2754 ф. 20 н. Софроније

је показао у готову 124 фор. 20 н. — „еще не исходи 6 ф. 55 н.“ [1]) Вићентије је затим прегледао црковни инвентар „које изађе по старом“, што је ново набављено, уведено је. „Њешњи“ инвентар оставише до друге прилике.

За службу у старом манастиру је учињен нов ред. Монах Макарије одређен је да тамо пребива, да држи башту, да надгледа воденице; „хлеб, смок и напитак“ ће носити одавде. Свештеници ће ићи редом о празницима да служе литургију. Оваки ред је учињен, може бити, стога, што су братија нерадо пила у самоћу, или, можда, и стога, што се хтело да учини крај завадама и свађама које су служитељи старога манастира међу собом заподевали, ваљда од дуга времена.

Од свих поменутих калуђера само Павла Мишковића, новога пареклисиарха, не познајемо изближе. Њега Доситеј није ни затекао у Хопову; он се тек у јесен прошле године вратио из Русије, камо је био побегао, и стога је морао у почетку октобра одговарати за то пред конзисторијом. Историја његова путешествија са ђаконом Григоријем и монахом Симеоном, то је историја тумарања калуђерског, а тумарање је била врло обична страст калуђера XVIII века. За његов живот у Кијеву могао је и Доситеј лако сазнати, стога има за нас вредности да чујемо, шта је Павел исказао о овој авантири.[2])

Разлог његова бежања из манастира познат нам је.[3]) А у Русију је отишао, како сам каже, „во јеже би латинскому дијалекту училсја“; његова два друга су хтела да се уче „малерству“. За њихов план нико није знао. Начинили су два лажна пасоша, један као

[1]) Из ових података рачунских се не види, каким се књиговодством служио намесник Софроније; рачун није баш јасан.

[2]) Према истражном записнику од 5 окт. 1757 г.

[3]) Види напред стр. 83.

од митрополита а други од манастира. С тим лажним пасошима су ишли кроз Угарску и дошли до вароши „Уеля“ (Sátoraljaújhely), где их тамошњи парох Андреј Бачински и солгабиров задрже двадесет дана. Мора да су се путници овој двојици учинили сумњиви, јер им узеше митрополитов пасош и послаше га у Беч. Како нису могли да нађу на њима ништа неисправно, пустише их на миру, и они с манастирским пасошем дођу у Кијев. У Кијеву ђакон Григорије умре. После тринаест месеци се Павел покаје, остави Симеона, који је учио сликарство, и с пасошем који је добио од архимандрита кијевопечерског и губернатора кијевског врати се натраг. Молио је па истражи конзисторију, да га помилује и врати у његов манастир. Шта је у Кијеву учио и научио, вредно би било знати, али се ни од куда не види.

Павел Мишковић је родом из Београда. Књигу је учио у Земуну код Илије, протопресвитера бечкеречког. Од 15 година је дошао у Хопово и друге године затим већ се постригао и зађакопио, а после даље четири рукоположен је за свештеника. Богословска спрема му баш није била особита, јер су прегледачи манастира 1755 г. о њему забележили, да „тајинства, блаженства и заповједи слабо разумјејет“; али читати, појати и особито писати добро је знао, стога је и постављен он за првог протоколиста о генералној визитацији и добио је наредбу, да „тщателно и прилѣжно дѣло опредѣленое ему исполняетъ“. Тада је становао у ћелији с Мојсејем и „супстанцију келиску с њим купно“ имао. Од сродника имао је брата у Темишвару. (Теодор Милутиновић га 1755 г. назива својим питомцем, али на основу чега, не види се нигде). О Павлу иначе нема у протоколима много бележака. То је био човек миран и слабога здравља.

Тако је административна машина напово удешена, и она је почела обичним својим начином радити, обичним већ и због тога, што су покретне снаге —

настојатељ и намесник — остале исте. Још су берба и прибирање десетка унели нешто шума и жубора у једнолики манастирски живот, на је хоповска долина опет замукнула.

Око половине октобра стиже преко архимандрита Вићентија радостан глас из Беча од митрополита, „да су наши разбили Прајза". Митрополит је 8 октобра ишао у Двор да честита победу генерала грофа Дауна код Хохкирха. Царица Марија Терезија је захвалила како њему „тако и народу за оваке вјерне службе супрот непријатеља, и јесу се објешчали свако промениије народње унапредак исполњавати." Стога је митрополит наредио, да се учине два бденија а после литургије благодарениіе с молитвом св. Амвросија „Тебе Бога хвалим", и то: „звонити довољно, поставити два свјешчника посредје церкве и сви стати редом откровеними главами и ту молитву отпојати једногласно". Јектеније о победи и „за Господина о добром намјеренији" нека сваки дан читају. Вићентије их опомиње, да добре гласе с бојнога поља кажу свугде околним хришћанима.[4]) У прилогу им шаље о битци опширан извештај у којем се истиче број заробљених војника непријатељских и мртвих и количина заплењених ствари.

Ни при овакој радости архимандрит не заборавља у циркулару додати напомену: „Вина која су у двор нареждена, тако ракија, бермет и шилер, да таки носите, докле су лепа времена".

Тих дана је била (19 окт.) и седница братскога сабора на којој су се договарали „за зимницу ради братиј" (поближе се у записнику не каже шта ове речи значе). На дневни ред је дошла једна веома интересна ствар. Протоколист Василије овако је забележио у записнику: „Теофилакта дијакона, бивша испредјелена између братства за јего неваљалство 1755-о јануарија 14-го, паки пришедша с мољенијем

[4]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 18 окт. 1758.

и објешчанијем впред к тому не творити, јакоже от прежде, в соопшчество примихом и дахом јему келију идјеже Јоаникиј јеромонах пребивал, да с Партенијем дијаконом пребивајет, в церков на правило да ходит, оцу игумену и прочему братству в повиновенији и послушанији да будет, јеже и објешчасја".

Овај Теофилакт, презименом Јовановић, био је тип калуђерских протуха и лола. Родом је из Пакраца, и тамо је учио књигу код Спиридона хоповског. У четрнаестој му години постригао га је у Хопову јеромонах Теодор, а у седамнаестој се зађаконио у Осеку. О генералној визитацији становао је код својега старца и некадашњег учитеља Спиридона. Комисија је тада забележила о њему, да „тајинства, блаженства и заповједи разумјејет, читати, појати и писати добрје знајет". По свему материјалу који ми је под руком рекао бих, да је то била бистра глава, али човек веома распуштен и покварен.

После визитације није прошло ни по године, а већ је био и свом старцу Спиридону и братству дозлогрдио. Био је то пијанац, лажа и крадљивац; био је немаран према свему што је добро („лѣность ко всѣмъ благопоступленіамъ"), упоран и непослушан: бежао је више пута из манастира. За све то, и за остала „бесчинија и соблазни" много пута и на разне начине је кажњаван од својега старца и од братског сабора. А кад то све није помогло, „пачеже и горшій лаятель въ злыхъ преуспѣвая увидѣлся тѣмъ", онда га братски сабор 4 фебруара 1754 године, „акы гнилый удъ", избаци из манастира.

Куда се део после тога Теофилакт, не впди се ни од куда, али мора да се, не имајући куда да се склони, још у току те године вратио, јер је у децембру у манастиру, и опет чини „бездјелија". Братски сабор је 14 јануара 1455 поново одлучио „јеже испредјелити (Теофилакта) измежду нас из манастира нашего и к тому с нам не жити". Греха његових због којих је опет протеран, има читава повор-

опија се, краде, лаже, на црквено правило не иде, те је тим другој братији на саблазан, без благослова настојатељева иде куда хоће. Некоје преступе је братски сабор нарочито споменуо: 1) 9 децембра отишао је у Ириг без знања настојатељева и тамо „безчинствовалъ"; 2) 1 јануара, у недељу, искао се да оде на један час у Ириг, а дошао је у 2 сата ноћи; 8 јануара су му нашли у подглављу пауново перје које је на зими чупао из паунова; 3) 14 јануара ухватили су га где краде вино из манастирског подрума. Али има пунктова, вели се у тужби, „которп на писмје не могут поставитисја". (Шта би то могло бити? Да није кака жена посреди?).

За три и по године нема гласа о јеромонаху Теофилакту,[5]) па се онда, ево, опет појавио у Хопову с молбом и обећањима. Овде би се ваљда могла применити она народна: Притерала орла зла година.

Али би на Теофилакта добро пристала и она друга народна: Вук длаку мења, али ћуд никад. Није овај пут саставио ни по године у манастиру, а већ се чују нове и тешке тужбе. Идуће године 23 марта био је братски сабор „дља исправљенија дијакона Теофилакта за његова поношенија братиј, псовки, укоренија, посмјеванија, уничиженија и прочаја неподобнаја и скаредпаја монашескому чину неприличествујушчаја". Појединце се наводе ови преступи: 1) Свог бившег духовника Спиридона „бесчестно срамотит, уничижајет, прогонит на сваком мјесту, посмјевајет му сја, оглаголујет јего и прочаја". 2) Никифора јеромонаха с којим станује у ћелији (дакле су га међутим узели од Партенија) „бешчестит и псујет, говорећи: ‚Мордија сакрменц, свега ћу те сакрушити!' и прочаја". 3) Кад је ђакон Методије дошао из Карловаца, камо је ишао манастирским послом, рекао му

[5]) 22 маја 1759 г. ухваћено је његово писмо упућено ђакону Вићентију у ман. Ораховицу. Да није Теофилакт за ове три и по године тамо био?

је: „Добро дошао, шпијуне, норц[6]) а не човјече!“ и назвао га „унцвутом“. Још му је рекао: „Да си ми уфатио писмо (које је послао у Карловце), свега би те сакрушио, да не ваљаш ни за што!“ И на пађенији га псује (Методије је ове године икопом). 4) Авакума ђакона назива „свјатотатцем, да је црковне новце покрао, и пустахијом“. Кад је братски сабор позвао Теофилакта да се брани, није могао ни на један „пункт“ пред братством одговорити по правди ни очистити се, него се нашло, да је све истина. Пресуда гласи: „За које ми соборње судихом јему за таковаја јего бездјелија и скаредпија реченија 45 жестоких удареиј и 5 днеј во арестје пребити“.

На два месеца после тога ево Теофилакта опет пред судом. Ухватили су његово „клаузарноје“ писмо, писано у манастир Ораховицу ђакону Вићентију „које се дотицало до велике бједе оца игумена“ (не каже се поближе, каке беде). Опет је црни Теофилакт добио 10 „жестоких удареиј“ и морао је дати реверс, да у будуће неће ником писати без знања игуманова. Али ни батине нису опаметиле овога пустога калуђера, како ћемо још видети.

После повратка Теофилактова стигао је из Беча од митрополита циркулар, у којем се манастирима јавља за неки скандал у нашој цркви. Појавио се у Бечу неки Прокопије Поповић који је писмом известио митрополита о себи, да је епископ. А ево како је дошао до тога чина. Прво је био негде у Славонији мирски свештеник. Пакрачки епископ Софроније произвео га је (пошто је обудовео) за архимандрита, и неко време је био Прокопије код епископа у служби. За неки „порок и безаконије“ епископ га одлучи. Прокопије се изгуби, чуло се да је отишао у Свету Земљу. Сад се појавио у Бечу, уверавајући митрополита, да је њега Сава Петровић, митрополит црно-

[6]) Од „норец“ а ово од немачког Narr.

горски, посветио за епископа. У договору с осталим подручним епископима, митрополит Павао проглашује ово посвећење за неканонично и незаконито и наређује свештенству, да га, не за епископа, него ни за свештеника не признаје, а народу, да од њега не прима причешћа, молитве ни благослова.[7])

Митрополит се вратио преко Новог Сада из „царствујушчаго града по овом студеном и прискорбном путу“[8]) на неколико дана пред Божић. Протопоп карловачки Јефтимије Радосављевић за времена је јавио манастирима кад ће доћи, те су га настојатељи дочекали.[9])

После октобарске седнице, на којој је примљен Теофилакт, биле су седнице братскога сабора тек 18 децембра и 23 јануара. На обема су прво прочитана правила и онда су се братија договарала о манастирским пословима. На јануарској седници су ђакони јавно опомемути, „да боље повинујутсја и покарјајутсја“. Који су ђакони овде мишљени и шта су чинили, не види се из протокола. На ђаконе је било тужбе и пре. На октобарској седници је Методије „словеси наказан“ за његово „прекословије свјашченником и упорство“. Идућега јуна на седници ће ђакони опет добити укор и савет „да боље между собоју водјатсја и љубов имјејут“. Ни овде се не каже које ђаконе мисли братски сабор. Сад познајемо све хоповске ђаконе и не чудимо се оваким опоменама. (Доситеја тешко да се оне тичу).

И јеромонах Спиридон је био један од немирних духова у манастиру. (Познајемо га већ са иришког збора 1754 г. на којем је имао видну улогу). И

[7]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 84 (23 окт. 1758).

[8]) Тако вели Ненадовић у божићњем поздраву, Хоп. Цирк. Прот. бр. 85 (24 дец. 1758).

[9]) Хоп. Намесн. Тефтер 22 дец. „Трошка на коње и момка када је ишао о. игум. пред Г. Митр. на сретење 35 н.“

ланске године и сад у јануару било је о њему говора у Хопову. Истина, у протоколу није забележено да је о њему било расправе на седницама, али су у њ уведена његова два реверса, од 29 априла 1758 г. и од 26 јануара 1759 г. У првом се обавезује, да неће целога живота својега својом вољом отићи из свога пострига, него да ће у послушности пребивати с братијом; још ће мање, обећава Спиридон, коме писати писма без знања и допуштења својега старешине. Из реверса излази, да је Спиридон бежао из манастира и да је писао тајна писма (ово је, како видимо, био врло омиљен посао у манастиру).

Али Спиридон није одржао своје обећање. То се види из другог реверса. Прво се у њему спомиње нека тамница у коју је доспео за неко своје „погрешеније", па га је митрополит помиловао. Онда му се опет прохте мало путовати „в чуждују страну", али се покајао и вратио. Рекао је за њ добру реч обрстлајтнант Александар от Рашковић из Варадина, те га је митрополит опет помиловао и опростио му погрешку. У реверсу Спиридон опет обећава и обавезује се „пред всевидјашчим оком Божијим",[10] да неће више, док је жив, ићи из својега пострига а још мање чинити ма што против чина и устава монашког. Види се да је код Спиридона страст за тумарањем била необично развијена Њој неће моћи он ни после овог свечаног обећања одолети, и ако је већ седам пута бежао из Хопова, као што је на једном месту забележено.

Спиридон Јовановић је Београђанин родом. Учио се у свом родном месту код магистра Стефана.[11])

[10]) Да је у јануару 1759 год. било у Карловцима неке истраге са Спиридоном види се из ових записа у Нам. Тефтеру: 10 јан. „Потроши у Карловцих на коња и мени (намеснику Софронију) за дело кад сам ишао заради Спиридона"; 18 јан. „Дадо попу Јоанникију на трошак када је носио писмо у Карл. заради Спиридона известити". — Фраза „пред всевидећим Божијим оком" долази и код Доситеја у „Животу" I, 7.

[11]) Пре 1738 г. учио се код Стефана даскала монах бешен. Неофит („Опис фрушк. ман." 110). Митрополит Мојсеј

Године 1738 (која је њему била 19-та) дошао је у Хопово и још те године се покалуђерио и зађаконио а идуће га је рукоположио за пресвитера епископ Никифор Стефановић у Пакрацу. 1740 год. је походио Београд. Спиридон је имао неке везе с Пакрацом (ваљда преко архимандрита и после епископа пакрачког Софронија који је био Хоповац) и био је у Пакрацу и у Осеку, у доњој вароши, неко време учитељ. Наш јерођакон Теофилакт је тамо био пре 1748 г. његов ђак. А у свом великом рукописном зборнику (о којем ће још бити говора) забележио је сам Спиридон, да је у њему један извод из „Хроникâ“ грофа Ђорђа Бранковића преписао 26 јануара 1750 г. у доњој Осечкој вароши „бывшу ми тогда въ школѣ осечкой магистру“. Генерална визитација је затекла Спиридона у Хопову, али му је и онда био духовник пакрански архимандрит Гаврил. Од рода је имао једну сестру у Новом Саду. Спиридон је био човек даровит, љубитељ књига и читања, вешт у преписивању, добар појац, али несталне и живахне нарави.[12]) Његов рукописни зборник који се чува у

Петровић спомиње 1720 г. Стефана даскала (Споменик 34, 184). То ће бити онај Стефан Стојковић што је 1726 г. у Београду преписао Законик Душанов (види Новаковићево издање 1898 г. LXXXVI).

[12]) После одласка Доситејева из Хопова премештен је (зацело за казну) Спиридон 18 јуна 1862 г. у Фенек. Тамо је „грѣшный и злополучный Спиридон хопов.“ (тако се потписао) преписао једну књигу реметском игуману Атанасију (Љ. Стојановић, Записи бр. 3196). После је опет враћен у Хопово. Г. 1780 је ту преписао легенду о св. Теодору Тирону (Ириней Радић о. с. 29). Епископ Арсеније Радивојевић из својега затвора у Бездину пише 25 маја 1781 год. Мојсеју Путнику, администратору митрополије: „Ето бједа свуд ме постизајет, но право сказати, да ми долазит и разговара ме писмен человјек и искусан у свјашченому писанију и могу казати, окром јединаго Спиридона у Хопову, каков је ово человјек, да се учил, нека би дошао мој кум Авакумовић и патриота ш њиме говорити“. („Срп. Сион“ 1903. 238) Смисао ових речи није сасвим јасан, али се толико види, да

Хопову и сад нам сведочи, колико је овај човек био стрпљив у преписивању и марљив у тражењу знања и науке.

Крајем јануара 1759 год. водио је администратор темишварске епархије Арсеније Радивојевић преписку са управитељем чаковског дистрикта због Доситејева наследства. У почетку год. 1758 беше умро у Чакову општински кнез а Доситејев тутор Никола Алексијевић (то је, без сумње, „тетак Никола“).[13]) Доситеј требаше да добије своју очевину која је износила 110 фор. Како је започело потраживање наследства, не види се ни од куда. У Митрополиској Архиви се чува писмо управитеља чаковског дистрикта Јована Мајера од 22 јануара из Чакова, које је одговор па Радивојевићево од 20 јануара. Мајер уверава администратора, да ће Доситеј доћи до својега очинства чим се расправи оставина његова тутора, која је под секвестром.[14]) Не види се нигде, је ли Доситеј и дошао до својега наследства

бедни епископ хвали писменост Спиридонову и знање му Св. Писма. Спиридон је умро 22 апр. 1782 г. у 65-ој години. Пре смрти је доста боловао (Прот. Умрлих бр. 39).

[13]) На месец дана после доласка Доситејева у Хопово дошла је мати Ника Путина по својега сина, а с њом и Доситејев брат Илија (види напред стр. 224 и 225). Илија је тада рекао, да је „баба“ Никола болестан. Доситеј додаје у автоб. да се „по малом времену преставио“. Према Мајерову писму, Никола је умро после више од годину дана након тога (после 16 месеци). Доситеј га зове Никола Парчанин. Тако су га звали, јамачно, по месту од куда се он или његови стари доселише. По оцу се зваше Алексијевић (или Алексовић?).

[14]) Писмо Мајерово је у Митр. Арх. под бр. 390 ех 1759. Из овога писма сазнајемо некоје појединости из биографије Доситејеве пре доласка му у Хопово. Према томе отац Доситејев је био сиромашан човек, кад је тако мало остало имања иза њега. Умро је 1748 или 1749 год. Тутор је деци постао зет му Никола. У писму се спомиње Николин зет Петар Јакобовић (биће Јаковљевић), који је капамација у Темишвару. Њему је тетак Никола дао Доситејеву очевину под интерес. Лако може бити, да је тај зет тетка Николе био онај капамација у Темишвару код кога је Доситеј учио занат.

Св. Теодор је и ове године свечано прослављен. На недељу дана пре тога ишао је игуман у Варадин „куповати што је за потребу празника“, а намесник у Карловце, да набави што треба а, може бити, и да позове и митрополита. Намесник и Антоније су ишли у Земун заради рибе. Требало је који пут скокнути и до Ирига. Морало се опет негдешто оправити и докупити. Намесник је купио „сунђер у трапезу зарад пенџера“ и постарао се да се оправи брава на трпеским вратима. И ове године је спремљено доста рибе (200 ока, 2 велика сома за 12 ф. 35 н. и 16 ока јесетре), меса, колача, „разлики конфета“, једном речју, свега што добар домаћин о слави износи гостима на сто.

После славе (у почетку марта) смењен је са службе Павел, због болести. На његово место је постављен за пареклисиарха Никифор. Павла су 22 маја послали на службу до Преображења у стари манастир, те је тако тамо опет враћен пређашњи ред у служењу. Али је Павел мало служио тамо; 31 јула је умро у 30-ој години. На самрти се није исповедио ни причестио, јер је „напрасно вантазирао“ и умро.[15] Тако је свршио кијевопечерски путник.

Али није ово први брат кога је Доситеј опојао у Хопову. Први је умро 18 маја 1758 г. монах Неофит у старом манастиру, где је био на служби, па је тамо и сахрањен.[16] Накратко пре него што се пареклисиарх Павел разболео отишао је Богу на истину (20 фебруара) проигуман Исаија који је већ поодавио кућао. Пре смрти га је игуман Теодор исповедио и причестио, а сахрањен је, као и Павел, у општем манастирском гробљу.[17] Мора да се Доситеј добро пазио са старцем Исаијом, кад је на књизи *Ключъ разумѣнія* Јоаникија Голјатовског у хопов-

[15] Хоп. Протокол Умрлих бр. 15.
[16] Хоп. Прот. Умрлих бр. 13.
[17] Хоп. Прот. Умрлих бр. 14.

ској библијотеци његову смрт забележио овим записом: „Сей честный проигꙋмⷩ҇ Ісаїа иже свои҇ иждивеніемъ обнови сію книгꙋ престави се мца фⷣ҇. 22-го дна 1759 года; Бгъ да ѥму да вѣчнꙋ радоⷭ҇“. Још у једној књизи, у Житијима за март, април и мај, забележио је Доситеј смрт Исајину, и то овако: Лѣта 1759 мц҃а ферѵа҇ 18 (испод тога поправљено 20) престависѧ Ісаїѧ пройгꙋмⷩ҇ при Ігꙋменꙋ Ѳеодорꙋ Милꙋтиновичꙋ вечна мꙋ памет.[18])

На недељу дана после тога (29 фебр.) умро је кушедолски архимандрит Никифор Радосављевић. Како је архимандрит Никифор био у Фрушкој Гори познат човек, стекли су се на његову погребу настојатељи или намесници свих оближњих манастира. Био је ту и ексарх Пахомије и неки архимандрит хиландарски који се десио у Крушедолу. Дошао је и Доситеј са игуманом Теодором да отпрати до гроба својега духовнога оца. Митрополит је известио о смрти Никифоровој архимандрита Вићентија, али је овај стигао у манастир кад се опело већ отпочело. После сахране је Вићентије поднео извештај митрополиту. Међу осталим напомиње, да је „опело и парада чиновно и лепо било. По погребенији обед; јести пити како јеромонахом тако мирским било довољно. Тако и опело комуждо против званија: архимандритом по 2 фор. игуменом по 4 маријаша, јеромонахом и дијаконом по 2 маријаша, тако и домашњим братијам намирено“.[19]) Хаљине покојникове су подељене међу братију.[20])

---

[18]) Пада у очи да Доситеј ни у једном запису није тачно забележио дан смрти проигумана Исаије, и у оба друкчије.

[19]) Саборни Протокол Крушедолски под 31 мартом 1759 год.

[20]) У Круш. Саб. Прот. су хаљине архимандритове овако пописане: „от хаљина ношаћи: 1 манторос нов синжеф свилом постављен кафе фарбе, 1 ћурдија от црне чохе фајн, 1 долама от исте чохе, 1 жубе, 1 калпак, 1 шешир фајн, 1

Из Карловаца су неколико пута стизали службени дописи. Као обично, поздравио им је митрополит Ускрс посланицом богословске садржине.[21]) 13 јула јавља митрополит, да ће му доћи у походе два генерала с многим официрима, али му је тешко угостити их, кад нема никакога лова. Стога им наручује и налаже, да одма, чим ово писмо приме, „људе подвигнете и наредите тамо по ваших шумах, да би какове дивљачи и звериња, срна, зецова и осталих што би се трефило, како и лепих птица уловити.... Ви же паки пристарајте младих голубића и пилића, равно где се нађе лепих рака, к тому и лепа овошчија. Но со тим не протежите....“[22])

Циркулар који је стигао у почетку августа има културно-историски значај. Митрополит у њему удара на чарање и врачање које је било веома распрострањено у народу. Из циркулара се види, да је „волшебнике и чародјеје“ и државна власт прогањала и казнила. Наводима из Св. Писма, свв. отаца и црквене историје митрополит опширно доказује, да је многи обичај народни грех према Богу. Посланицу ову је митрополит упутио и мирском свештенству и целом народу.

Није се падао, тако почиње митрополит ову значајну посланицу, да у нашем народу има „богопротивних чародјејанија, волхвованија и бјесопочитанија“. Духовници, које он сваке године четири пута шаље да исповедају народ, ништа му о том нису јављали. Али је сад „не без бољезни серца“ дочуо, да оваких

ћелепуш нов от кадифе црне, 1 појас свилен црн саказки, 1 капама половна от богасије, 1 шлофлук(!) от платна шарен, 1 калафа с путролом, 1 шпанишор(!), 1 цинеле нове, 1 ћурдија ветха от цајга; 1 крст оковат сребром и позлаћен, с бисером накићен, 1 крст от саце сребра кратки с ланцем сјајним(!)“. Од књига је остало: 1 полустав, 1 псалтир на мало коло, 1 каноник кијевски.

[21]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 86 (6 апр. 1759).

[22]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 87 (1 авг. 1759).

„чародијеја и волшебника“ у народу „довољно“ има. Они су пред духовницима своје грехе тајили, али су их мирске власти похватале, те су пред аудиторима, командама и вармеђама испитани, затим мучени и смрти предавани. Тако су без покајања отишли ђаволу у наручје. Многи се хришћанин да од њих преварити, па кад ђавола у се прими, тада иде по црквама и у манастире „ишчушче помошчи, а прежде того отрицалсја не само церкве но и Бога“. Јер има таких који устима исповедају хришћанску веру, али делом је одбацују, јер поштују неке туђе богове, па чак и бесове и састављају богомрска „пљасанија и играније“. Таки су поштоваоци бесова и они који се тобоже зову хришћанима, а овамо држе поганичке обичаје: скачу кроз ватру и љуљају се на љуљашкама; који падне с љуљашке и скрха врат, тај је угодна жртва бесовима. На крштењу су се одрекли ђавола, а ипак му ето служе. Хришћани треба да пребивају у сваком благочестију, а не „пјети бјесовских пјеснеј и творити игр и вјака бесчинства, паче же не чародјејствовати ни к волхвом и чародјејам ходити, ниже призивати врачарице в доми своја“. Опомиње манастирску братију да примером, саветом и поуком утичу на народ у том правцу.[23])

О овој теми је Доситеј много писао после, кад је постао књижевником. Да ли се онда сећао ове митрополитове поуке, коју је чуо на седници братског сабора или, можда, после и сам читао у протоколу? Да ли му није баш ова посланица прва обратила пажњу на празноверице и врачбине народне? То је тешко одлучити. Али како је читао збирку беседа Симеона Полоцкога *Вечеря душевная* (то каже сам у Животу и приключенијима I стр. 100), могао је међу њима наћи једну беседу против врачања и чарања и могао се досетити, да је митропо-

[23]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 87 (1 авг. 1759). У протоколу хвата ова посланица 7 листи.

лит **Ненадовић** морао из ње добити идеју за своју посланицу; а да је из ње узео читаве ставове, на пример, оно о скакању кроз ватру и љуљању, то се одма опажа, чим човек пореди једно и друго.

На неколико дана после ове посланице стигла је порука архимандрита Вићентија, да ће по наредби митрополитовој доћи „служитеље изменити и визиту учинити у свему"; намесник нека спреми своје „есапе" годишње, протоколист протоколе и инвентар, да их прегледи. „Кад дођем, задуго да се не задржавам код вас, о свему да је готово".[24])

Кад он дође, завршиће се не само друга година Доситејева живота у манастиру, него и игуманство Теодора Милутиновића.

Целе ове друге године нема у хоповским протоколима нигде помена о Доситеју. Он није имао никаке манастирске службе, као чредник је савесно извршивао своју дужност, монашке обете је испуњавао боље него ико, слободно време је употребио на читање, клонећи се друштва остале братије — није чудо што није било ни прилике да се у службеним списима о њему говори. О игуману има тек понеких бележака службена карактера. Из њих се види, да је Теодор Милутиновић и ове године радо излазио из манастира, а за то је, као настојатељ, могао наћи повода. Час је по дужности ишао у Карловце, час манастирским послом у Варадин, Осек, Митровицу, Земун, Нови Сад, час је испраћао ктиторе манастирске који долажаху да походе манастир. Често је ишао у друге манастире на славу.[25])

[24]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 3 авг. 1759.

[25]) Ни ове године се нигде не види, на којим путевима је игумана пратио Доситеј, који у автобиографији изреком каже, да га је игуман водио са собом. Стога ћу из Нам. Тефтера исписати, кад је куда ишао игуман, да би се тако знало, куда је *могао* Доситеј путовати (види напред стр. 228 напо-

Једини траг о Доситеју из ове године палазимо у књигама манастирске библијотеке. У некојим књигама је сам записао кад их је читао. Записи казују, да их је све читао године 1759 године. Кад ове податке доведемо у везу са оним што Доситеј о себи каже у автобијографији, онда смемо извести ово.

мену 29): 27 сент. потрошка на кочијаша и оца игумена 40 н. — 11 окт. плати 10 ока и пол рибе што је отац игумен донео из Карловаца 85 н. — 25 окт. дадо о. и. на трошак кад је ишао у ман. Венек 1 ф. 13½ н. — 1 нов. дадо о. и. на трошак када је ишао у Бечеј ктитором 1 ф. 50 н. — 7 нов. прими на сабору от милостиње из Бечеја чрез о. и. донешене 30 ф. — 16 нов. дадо о. и. на трошак кад је ишао у ман. Бешенову на славу 1 ф. — 19 нов. трошак когда је ишао о. и. у Нови Сад дјелом општим, што је се одвезао из Карловаца у Н. Сад и довезао, на коње и прочаја 90 н. — 24 нов. плати 2 оке рибе штуке што је донесао о. и. из Карловаца 13 н. 2 п. — 22 дец. трошка на коње и момка када је ишао о. и. пред Г. митрополита на сретеније 35 н. — 22 јан. потрошка кад је ишао о. и. у Темишвар (јамачно на инсталацију еп. Вићентија Јовановића Видака) на скели у Н. Саду, на скели бечејској и на коње и момке 30 н.; плати у Тем. потрошка различна на момке и проч. 70 н. — 27 јан. дадо о. и. на трошак када је ишао у Карловце на посвештеније владике шлавонскога (Арсенија Радивојевића, које је било 2 фебр.) 1 ф. 40 н. — 12 фебр. дадо о. и. на трошак када су ишли куповати у Варадину што је за потребу о празнику (о слави, св. Теодору) 80 н. — 12 март, плати за рибу што је донео о. и. из Сланкамена у рибњак метати 12 ф. 45 н. — 22 апр. плати на момка и дијака и коњма корм када је ишао о. и. у Карловце 90 н. — 7 мај, дадо о. и. на трошак када је ишао у Грабовац 1 ф. (одма затим: плати што је дотерат во из Грабоваца 45 н. и пол). — 17 мај, дадо о. и. на трошак када је ишао у Земун 1 ф. — 24 мај, дадо о. и. на трошак када је ишао у Н. Сад зарад плеха 60 н. — 2 јуна, дадо о. и. на трошак када је ишао у Јазак на славу 2 ф. — када је ишао у Карловце 25 н. — 1 јул, дадо школски новаца Матићу чрез оца игумена 33 ф. 75 н. — дадо о. и. на трошак кад је пратио ктитора у Варадин 75 н. — 27 јул, дадо о. и. на трошак када ишао у Карловце 30 н. — дадо о. и. на трошак када је ишао у Осек заради плеха 1 ф. 20 н. — када је пратио г. владику (ваљда Радивојевића) и даровао млађе 1 ф. 70 н.

Што је дуже живео у манастиру, све се више трезнио од монашког заноса. Реални живот који је кипео око њега, живи примери који су стајали у очитој супротности с његовим идејалима, схватање и изјаве братије му које су све противречиле његовим смеровима и жељама — све је то слабило у младоме аскети енергију. При свем том читање књига му је од дан до дан бивало све милије. Што би му се чинило важно исписивао је из њих, те је тако боље памтио. 26 априла 1759 год. довршио је сва *Житија* од септембра до августа, а пре тога их је неколико пута прочитао. Сад је пошао даље, па је 6 јуна прочитао Стефана Јаворског *Књигу о вѣрѣ*, дело догматичко-полемичке садржине наперено на протестанте; 1 јула је довршио *Обѣдъ душевный*, зборник беседа Симеона Полоцког, 26 јула је прочитао *Ключъ разумѣнія*, зборник беседа и теорију црквеног беседништва Јоаникија Гољатовског; 29 јула је прочитао *Лествицу* Јована Климакса, аскетско дело; 8 новембра је прочитао II књигу *Беседа* Јов. Златоустога и почео читати рукописан *Зборник* јеромонаха Спиридона који смо напред поменули. У автобиографији спомиње Доситеј, поред неких од ових књига, још и ова дела: *Маргарит*, зборник одабраних беседа Јована Златоустога, аскетске поуке Јефреме Сирина, збирку беседа Симеона Полоцког *Вечеря душевная* и две књиге историске садржине. Све су ове књиге дебели фолијанти, и кад их је Доситеј прочитао за тако кратко време, знак је, да је врло марљиво читао.

Још једну важну појаву треба забележити. Доситеј је почео сам набављати књиге. Кад он осећа потребу да има своју библијотеку, то је знак да цени књиге. Нашао сам у Хопову две књиге из Доситејеве библијотеке: *Синопсис* св. Атанасија и *Знаменія пришествія Антіхрістова* Стефана Јаворског. Обе књиге је набавио Доситеј 1759 године, прву у априлу, другу у јуну.

На крају, дакле, друге године спопала је Доситеја страст читања. Све су поменуте књиге (а и остале у хоповској књижници) писане на црквеном језику. Читајући руске црквене књиге, он је црквени језик добро научио, те није чудо, што му налазимо после јак траг и у делима која је писао народним говором. Али гутајући, не читајући, садржину ових књига, он је није могао асимиловати. Напунио је главу свакојаких „појатија, мњенија и противречија". „Мој је мозак, вели Доситеј, био пун смуштенија вавилонског, но онда ја нисам се могао сам себи начудити, како је могуће, да толике ствари знам, пак би се све молио, да ме Бог сачува у смиренију, да не паднем у високоумије и гордост".[26])

У хоповској књижници се нађоше и две књиге историске садржине: Вилхелма Стратемана *Θеатронъ или Позоръ историческій* и Цезара Баронија *Дѣянія церковная и гражданская* (II део само). На дело Баронијево скренуо је пажњу Доситеју јеромонах Василије, те му се ослади читање историје. Што би прочитао, казивао би своме игуману. Игуману се свиђала ова нова љубав његова ђакона, па где би год могао наћи књиге историске садржине на руском језику, доносио би му их на читање. На тај начин се у Доситеју пробуди воља и на друге књиге, осим црквених. Теодор, видећи га како марљиво чита, све се више учвршћивао у старом свом уверењу, да ће Доситеј поћи куд у свет за науком. Говорећи ово свом ђакону, додавао би, да има трошка, послао би га у Кијевопечерску Лавру на науке. Наши су онда много упирали очи у Кијев, а могао је човек и у Хопову добити обавештаја из прве руке о Кијеву. С друге стране је јеромонах Василије сладио Доситеју науку и латински језик, који је он нешто учио у карловачкој школи.

[26]) Живот I, 100.

Нове перспективе пукоше пред очима малога ђакона. Почео је сањати само о Кијеву и Москви, о науци и о латинском језику. Али то су биле само пусте жеље. Средстава и законита пута за Кијев нема. Могао би побећи, како су већ толики бежали. Али младић, још неодлучан и доста бојажљив, није смео да се тако лако пусти у незнани бели свет, као што је чинио један Теофилакт. Још не беше у њему преврило, мисли још не сазреше. Уз то га је везивао његов добри и благонаравни старац „кога је с правом синовском љубављу љубио и поштовао“.

ГЛАВА XI

Мали ђакон на раскрсници

Обнова служитеља — Опомене архимандрита Вићентија том приликом — Инсталација новога игумана и нових чиновника — Зашто је Теодор смењен — Теодоров пркос — Игуман Теофан Марић — Серафијон — Кирил — Рус Василије „молер" — Учење богословља — Строжији ред под новом управом — Казне — Јесен — Доситеј учи латински у Иригу — Интелигенција иришка — Протест братства против Доситејева бављења у Иригу — Последња манастирска слава — Материјалне неприлике у Хопову — Наредба против протуха и бегунаца — Стари греси намесника Јоаникија

Под 11 августом 1759 год. чита се у Хоповском Саборном Протоколу ово:

У общежителном монастирје Хопову по указу Њих Екс. Г. Архиепископа и Митрополита учинисмо собор на којем биша вција братија, и прочтохом правила издатаја от њих Екс. Г. Аеп. и Митрополита у свакому монастиру; и прјамо вцјакому пункту истјазаније творихом: како ми испољњавамо. Тако њекија пункти добрје испољњавамо а њекија не испољњавамо. И по совјетованију довољному приказаша нам да ми потанчамо сја заповеди от Њих [Е. изданија] испољњавати и монашескаго чина преслушајушчија уставп совершивати(!). Њих Екс. Г. Аеп. и Митрополита правила часто соборно прочитовати и по њих водитисја; икономију монастирску добро стројити, винограде добрје копати, орати и сијати, тако себје хљеб снискивати, а не скитати сја по сели и христијаном досаждивати.

Обшчину добро чувати, превелегије и прочија утвари црковни добрје чувати. Настојатељ у три мјесјаца по једин крат да визитира грунт и анте собом.

Братија одјејаније једнако да носе која приличествујут монашескому званију, а не како су почели игумен и прочи: капе от кадифе, залиски на ћурдији от кадифе и свиле, појаси от кадифе, на њима сребрене копче, поставе свилене под аљину, сат за појасом; што не приличествујет монахом, то они носе! У напредак под жестоким запрешченијем да не дерзнет ни један понести. Когда ходјат у град, варош, села, наипаче у двор Г. Архиепископа, чиновно, а не у шеширу и калпаку, кромје у путу и на дјелу.

По Иригу да не скитајутсја ни обношчевајут и ни по бирцаузи ходјат. Помежду собоју да имајут мир и љубов.

Потом наредихом им по благословенију и допушченију Њих Екс. Г. Аеп. и Митрополита и по избранију братиј [игумена] јеромонаха Теофана, и поставихом јего по уставу монастирскому и вручихом јему жезл правленија; и положи јурамент посредје церкве публично. Тако и намјесника јеромонаха Јоаникија, и потвердихом јего јурраментом; заклети старци: Теодор, биви игумен, Антониј, Мојсеј, Стефан; параеклисиарх Методиј; кључар Стефан; трпезар Василиј; Спиридон протокулист, магистер и типикар; Авакум иконом; портар и гостилник Теофилакт; болних [посјетитељ] духовник Мојсеј. По совершенији тија наредби всјакаго со заклетвом [утвердихом], пред кивотом св. Теодора предахом им кључеве.

Евентаријум не могохом посмотрити церковних и вњешних [вешчеј], понеже отнесл кључеве Теодор, биви игумен.

Намјесника по њиову есапу посмотрихом; има прихода и расхода от мјесјаца септ. 26, 1758 до ав. 11, 1759: било прихода свега сума 3322 ф. 52 н., расхода 3300 ф. 87 н. У готову има при Теодору, бившему игумну, 37 ф. Потрошио Софроније, бивши

намјестник, своји новаца 20 ф. Да возвратитсја јему. При Теодору, бившему игумену, јешче има новаца који нису ушли у протокул; јешче су должни на различна мјеста, сказујут, до 500 ф. И шпецификацију от тога дуга биви намјесник не може показати без Теодора, нити пак други знаду; он сам узимао и трошио.

Имају вина свега и овде и у Иригу у подруму 130 хакова, свега черна и бела; ракије 160 хакова. Жита не имају нимало; волова 8, краве 2, јунади двоје, коња злих и добрих 5; готова новца нимало.

Приказахом им да бљудутсја и не примајут стране монахе нити пак мирски људи непознавајеми; нити пак кога постригати без вједомости Њих Екселенције. И да не ходјат Мађаром и вармеђским официром нити пак и њима да састајутсја.

Поучителноје писмо Њих Е. Г. Аеп. и Митрополита (зацело се ту мисли посланица о чарању и врачању) недјељом и праздником свагда народу на литургији да прочитајут и да обучавајут људи приходјашчих свјатому монастиру, што би с ползоју отходили от монастирја.

Ово је од речи до речи записник ове значајне седнице који је сам собом јасан и баца и пуну светлост на прилике у манастиру. На седници је био архимандрит Вићентије, и ако је то неписмени перовођа заборавио споменути (записник није писао ни Василије ни Спиридон, него нека трећа рука).

Према запису у Намесничком Тефтеру, Теофан је с намесником још тај дан отишао у Карловце „Њ. Ексел. пријавити себе за ново постављеног игумена", а после неколико дана му је однео дишкрецију која је вредила 11 ф. 46½ н. Тако је, после свих формалности, добио манастир нову управу.

Звезда Теодора Милутиновића, која је била прошле две године на зениту, почиње тамнети. Теодор

је то осетио. Не руководећи се разумом, него осећањем, он се непромишљено ухватио у коштац са јачом силом. У раздражености није му пало на ум, да ће његов отпор изазвати реакцију оне друштвене силе којој се он сам предао на милост и немилост, и да се борба с њом може свршити само његовом катастрофом.

Теодор мора да је знао шта му се спрема. Њега је жегло и пекло, што ће га сметнути с управе. Он је то осећао као срамоту, а може бити да се осећао и крив, па је отишао некуда из манастира, да не би морао бити на овој мучној седници. Он је тим раду ове седнице, како видесмо из записника, учинио неку сметњу (можда је из неког детињастог пркоса и непромишљености то и хтео): није се могао прегледати инвентар, намесник није могао без њега да преда рачуне. Али је ипак било оно што је требало да буде: обнова служитеља је потпуно спроведена и без њега.

Записник ове седнице баца неку светлост и на узроке због којих је Теодор од игумана постао проигуман. Смењивање управе манастирске у ово доба, пошто су чиновници одслужили своју годину, није ништа необично, после две године сасвим је нешто нормално. Али Теодорова нарав, његов карактер, његово владање убрзали су му пад.

Он је као старешина манастира имао лаку руку. Калуђерске слабости своје братије он је, као човек, разумевао, па их је праштао. Поступао је против њих тек у случају драстичне повреде монашких правила. Последица схватања и поступања игумапова, а и његова примера, показала се у некој већој, и од тада познате, слободи у манастиру, која се покашто захукавала до распуштености. Стога је, по свој прилици, архимандрит и „творио истјазанија“ према сваком пункту монашких правила, јер се већ прочуло, да се многи од њих у Хопову не респектују. Биће да није само обично службено предиковање, кад архимандрит Вићентије кори Хоповце због скитања по селима и

досађивања хришћанима, због ноћивања у Иригу и полажење бирцауза, због раскошности у оделу. Нису, додуше, ни ово биле у манастирима нечувене ствари, али овом приликом их је митрополитов повереник нарочито наглашивао и опћенито замерио. Дајбуди о досадашњим рестаурацијама се таки глас није чуо (или, може бити, није у записнику ухваћен, а и то би показивало, да га Хоповци нису узели за нешто важно). Друге године својега игуманства као да је био Теодор и немарнији. Као мерило радљивости управничке може послужити број седница братскога сабора. Прве године игуманства Теодорова било је 17 седница, друге само 8. Истина, прва година је имала 14 месеци, друга ни пуних 11,[1]) али за исто време колико је трајала друга година беше у првој 12 седница. Колико тек одскаче од свега тога прва година игуманства Теофана Марића, у којој беше за не пуних 12 месеци 21 седница! Видећемо и иначе да су за Теофанова игуманства правила строжије истеривана, да је игуман, међу осталим стварима, гонио калуђере на учење богословља и појања, млађе на похађање манастирске школе, о чему за Теодорово време не беше ни помена.

Друга велика грешка Теодорова беше рђаво руковање новцем. Доситеј у автобијографији изреком тврди, да је Теодор био човек чистих руку.[2]) Из Намесничког Тефтера се види, да је прве године своје Теодор примао на руке сав приход манастира, и он га је предавао намеснику. (То је нешто сасвим необично, и не знам како да растумачим). Али је настојатељ и те године, као и иначе, све што му је требало на лични трошак искао од намесника, као што се види из његова тефтера. Друге године је намесник

[1]) Прва година трајаше од 22 јула 1757 г. до 25 септ. 1758; друга од 26 септ. 1758 до 10 авг. 1759.

[2]) Полазећи у Шишатовац, дао је Теодор Доситеју 15 дуката. „Мало је више имао, додаје Доситеј, за своју особиту к свом манастиру верност“ (Живот I, 103).

примао приходе непосредно. Игуман није имао посла те године с манастирским новцем. Али је, као игуман, имао кредита. И чини се да је Теодор тај кредит прилично исцрпљивао, јер је о измени служитеља намесник Софроније признао дуг од 500 фоината, али шпецификацију тога дуга није могао дати без Теодора, „нити пак други знаду, он је сам узимао и трошио" — вели се у записнику. Сем тога је у бившег игумана било још новаца, који нису ушли у протокол. Све ово не показује особито савесно руковање с манастирским новцем.

Таким својим поступцима Теодор је поткопавао сам свој положај. И кад је осетио, да се тле љуљају под ногама, он је хтео, и падајући, да покаже своју упорну ћуд, као оно у борби са хаџи-Захаријом. Архимандрит Вићентије је о отпору Теодорову одма известио митрополита, који се бавио у Раковцу. Сутрадан је стигао одговор који је прочитан пред свима на сабору. Проигуман Теодор је морао, према заповести, кључеве, новце и печате манастирске на сабору предати архимандриту, а овај је све уручио новом игуману.[3])

Новога игумана Теофана Марића познајемо из бурних времена, када је текла борба за осопштину. Онда је он био намесник, учествовао је са Спиридоном на иришком збору и пао је у борби, са хаџи-Захаријом. Био је то, за оно доба, доста спреман калуђер, човек миран и веома штедљив. Откад е легла борба за осопштину нема у записницима много помена о њему, а кад се где спомене, никад по злу. После примирења у Хопову потезала се за њим сумња о неким прљавим пословима из доба намесниковања, али се он заклетвом пред братским сабором, као што знамо, опрао од тога.

Књигу је учио у свом родном месту, у Иригу, код магистера Григорија. Већ као дечак од 12 година

[3]) Хоп. Сабор. Прот. 12 авг. 1759 г.

дошао је у манастир и одма се и постригао; од 14 година је био већ и ђакон а за пресвитера га је рукоположио 1736 г. римнички епископ Климент у карловачкој саборној цркви, а беше му тада тек 19 година. О генералној визитацији издата му је сведоџба, да тајинства, блажентва и заповједи зна, а исто тако читати, појати и писати. Има одело „чинно“ и све је код њега у реду. Књиге је тада имао само најпотребније: катихисис, псалтир и требник. Од рода је имао у Иригу брата и доста даљих сродника. Теофан је сада у најбољем добу, има му 42 године.[4])

[4]) Аферу Теофанову у Грабовцу 1752 год. кад је имао по дар некога својега поочима, капетана Вучете, види у „Срп. Сиону“ 1904 г. стр. 338 (под 19 мартом). — Теофан је умро после одласка Доситејева из Хопова, као игуман, 13 јула 1761 год.; ударила га је кап, те је пао и истога дана и преминуо, без исповести и причести. Сахрањен је код цркве с десне стране (Прот. Умрлих бр. 20). Теофан је био богат калуђер. Два дана после смрти му расправљена је оставина му. Нађено је код њега у готову новцу 632 фор., осим тога је имао на облигацији код Алексе Марића 201 ф., код Павла Радојчића 160 ф. Од продатих ствари је добивено 28 ф. 95 н. (за сат од јеромонаха Стефана 24 ф. 75 н., за полустав од јером. Василија 4 ф. 20 н.), свега је, дакле, остало у готову новцу 1021 ф. 95 н. Према Теофанову тестаменту од овога новца је дато: 1) митрополиту парусија 18 дуката, 2) његову ђаку Кости 20 ф. 3) у седам манастира (Јерусалим, Хиландар, Крушедол, Раковац, Шишатовац, Јазак, Врдник) по један саландар, свега 84 ф. 4) четрнаесторици братије за опело по 4 ф. 20 н. свега 58 ф. 80 н. 5) матери пок. ђакона Григорија (што је умро у Русији) 10 ф. 6) ђацима и момцима при опелу 3 ф. 33 н. Сто дуката је одредио за „пар“ фелона. Од новаца што су на дугу да се да јеромонаху Теофилу 10 дуката а сестри његовој у Јаску зубун; остали новац да узме манастир за његову душу. Келија „с мобилијом“ и пар хаљина дати су јм. Теофилу а остале хаљине подељене братији. Тога дана је архим. Висентије, при измени служитеља, на сабору примио 100 дуката у кожној кеси под печатом, да их чува докле се нађе трговац који ће „из Венеције материју донети“. Митрополитову парусију је вратио архимандрит игуману, да се од њих начини путир. (Хоп. Сабор. Прот. под 15 јулом 1761 г.).

Још двојицу од братије Доситејеве треба да познамо, најстаријега и најмлађега, монаха Серафијона Чурлиће и ђакона Кирила.

О Серафијону досад не беше нигде ни помена. То је кукуљав старац од 82 године, који није био ни за каку службу, а тешка његова судбина га је тако измучила, да је ушао у се, и није ни гласа давао о себи у манастиру. Он је родом из Рожаја под Мокром Гором у Старој Србији. Био је већ стар човек, кад га је љута невоља потерала, те је са пећским патријархом Арсенијем IV морао бежати са својега огњишта, с породицом. Жену му заробише Турци, а он пребегне у Срем, два сина му се склоните у Гргетег, а он нађе прибежиште у Хопову (имао је још и трећег сина, али о њему нема даље помена). Год. 1740 га постриже проигуман Исаија, и од то доба живи у манастиру као монах. Био је прост човек, али је обичне молитве знао (Оче наш, Богородице дјево, Вјерују).[5])

Најмлађи члан братства беше Кирил, син трговца пришког Косте Шиђанина. Књигу је учио у Иригу а дошао у Хопово 1752 год. О генералној визитацији он је био ђак хаџи-Захаријин.[6]) Набрзо после генералне визитације га је хаџи-Захарија постригао за монаха у 12 години. Сад је он већ и ђакон.[7])

Треба овде да споменем још једнога човека. Год. 1758 дошао је у Хопово „молер“ Василије Романо-

[5]) Умро је после одласка Доситејева из Хопова 22 јуна 1762 г. у 85 г. од старости (Прот. Умрлих бр. 22).

[6]) То је зацело Георгиј, ђак хаџи-Захаријин, за кога се каже у „Опису фрушк. ман.“ стр. 239 да се родио у Иригу, да има 12 год. и да је псалтир „переучил“. И за мон. Кирила се каже у Хоп. Прот. Постриж. бр. 27 да је из Ирига, да има 12 год. и да се постригао 1753 г. Кирилову биографију је уписао арх. Вићентије у Истражни протокол од г. 1754 стр. 34.

[7]) После одласка Доситејева је Кирил побегао из Хопова 19 фебр. 1761 г., али се вратио 6 марта 1769 г. „с покајанијем“ (Хоп. Саб. Прот.). Умро је 15 јуна 1775 г. (Прот. Умрлих бр. 32).

вић и „приобщился у монстырю“. Василије се родио у Малој Русији, књигу и „молерство“ учио је у Кијевопечерској Лаври. После некога времена отишао је у Славонију и Хрватску „ради рукодѣлія своего, и писалъ тамо темпла по церквахъ“.[8]) Како је овај Рус Василије био неко време у Хопову за време Доситејево, зацело га је Доситеј познавао.

Почетак владе новога игумана је обележен извесном већом строгошћу. На првој седници братског сабора после измене служитеља (2 септ.) намесник Јоаникије подноси рачун за први месец, чега досад није било. Осим тога је одлучено, да јеромонаси, јерођакони и ђаци полазе школу. За ову одлуку се вели да је по „височајшој наредби“. Свакојако и једна и друга уредба показује на неку потребу, уређује нешто што је досад било пропуштено.

Набрзо затим је стигао у манастир митрополитов циркулар[9]) који очитује митрополитово старање око богословског образовања његових монаха. Видели смо да је Ненадовић досад неколико пута слао манастирима посланице, највише литургиске и моралне садржине. Овим циркуларом хоће да запови једну наредбу издату пре неколико година.

Још год. 1754, вели митрополит у циркулару, наређено је,[10]) а од то доба у циркуларима често

[8]) Овај молер се 11 маја 1766 вратио у Хопово и „конечнѣ приобщился“ и заветова се, да ће до смрти остати у манастиру а с временом да ће и монашки чин примити. (Хоп. Прот. Постриж. запис без броја иза бр. 35). Тада је имао 48 год. Даље о њему нема трага. — У Нам. Тефт. од г. 1760 под 18 апр. има запис: „Плати једно ћебе ново Русу Антонију новоприобщенному“. О овом Русу Антонију нисам иначе нигде ништа нашао.

[9]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 88 (2 септ. 1759 г.).

[10]) Уз циркулар од 13 септ. 1754 из Шида (Хоп. Цирк. Прот. бр. 58) шаље митрополит „књигу добродјетелеј евангелских, заповједи Божија, символ вјери и прочих потребних вопросов и отвјетов“. Наређује да у сваком ман. један добар

понављано, да „от настојатеља даже до последњаго монаха, јако и прњаворци, краткоје вјери исповједаније у књижици сложеноје паучат на изуст“, и да настојатељ свака три месеца у репорту јави, који знају, који не знају. Прњаворци треба да знају Оче наш, Богородице дјево, Вјерују и Десет заповеди Божјих. Али су се настојатељи, опажа митрополит, о том веома слабо бринули, а ових дана се он сам (митрополит) у неком манастиру уверио, да од настојатеља до последњег брата „онија књижици краткаго исповједанија вјери ни перстом коснушасја научити“, а овамо би ту књижицу „малија дјета знати долженствовали“. Стога настојатељ, чим циркулар добије, нека ову наредбу објави братији, а после недељу дана нека

писар књижицу препише, а од њега после нека препишу сви и науче на изуст. Кад за три месеца дође његов изасланик, испитаће их, да се увери, знају ли, „и котори знати будут, ти милости нашеја удостојатсја, а они иже небреженијем својим изучити не хотели и знати не будут, достојну каштигу и зјело неповољну терпјети будут“. Да калуђери нису учинили ово што се овде, под претњом, наређује, сведочи циркулар од 10 апр. 1755 г. (Хоп. Цирк. Прот. бр. 64). Митрополит вели: Дужност је настојатеља, да братију надзиру, „аиче заповједанаја и сокрашчено из катихисиса и символа вјери сочињенаја и всјакому монастиру за изученије наложенаја братија изучиша“. Али настојатељи о томе ни речи не казују и стога ће он сам доћи да види, учи ли се; настојатељи у репорту нека „право и вјерно нам сами за себе, потом же за всјакаго брата имена репортирујут, котори онај екстракт из катихисиса научили и котори не научили“. Исте године уз циркулар од 4 јула (Хоп. Цирк. Прот. бр. 66) шаље митрополит „Поученіе святителское поставляемому ерею“, књижицу „из различних свјашчених писаниј, из правил свв. апостол и свв. отец, во једино собранују и сокрашчено веја којегожде јереја должност сказујушчују“. У циркулару митрополит наређује, да настојатељи књижицу бесплатно поделе братији, а братија нека је сваки дан по једанпут прочитају, недељом и празником и двапут и трипут, и да је за годину целу на изуст науче, а он ће доћи да се увери, знају ли. Настојатељ нека му јави имена оних којима је дао књижицу (У Хоп. Сабор. Прот. је 5 јула 1755 забележено, да је хаџи-Захарија књижице раздао 18-торици Хоповаца).

их преслиша, нека прибележи, ко зна а ко не зна, и нека му тај списак донесе. Пред њим ће онда на тојатељ ту књижицу прочитати. (Ову је књижицу међутим Захарија Орфелин, канцелист митрополитов, изрезао на бакру, те се штампала под насловом „Ортодоксос омолоія"). Том приликом ће је пастојатељ моћи по 3 гроша и купити код његова канцелисте Захарије.[11])

Ова књижица[12]) је управо кратак извод из познатога катихисиса кијевског митрополита Петра Могиле († 1647). Књижица је имала 24 стране најмањега формата (12°), па и тако танка и мала, она је задавала големе главобоље Нешадовићевим свештеницима и калуђерима. Ништа тако живо не илуструје писку раван ондашњега свештенства и калуђерства, ондашњег, могло би се рећи, јединог интелигентног сталежа у народу, као бочење с ових дванаест листића, у којима је било сложено богословље in nuce. Ненадовић је тражио да Ортодоксос сваки свештеник има и да га зна на изуст. „Без тих књига нико није могао постигнути свештенички чин".[13]) Какав је био успех митрополитова настојавања и после, види се из циркулара архимандрита Вићентија од 23 септембра 1763 године, у којем долази и ова замерка у карактеристичној стилизацији архимандритовој: „братија што је кто научио от Ортодоксоса оно заборавили, а када почнут истезивати, биће зноја!"

[11]) Митрополит се бринуо да му калуђери дођу и до школских и црквених књига. У циркулару од 8 апр. 1752 г. (Хоп. Цирк. Прот. бр. 23) извештава, да у школског иконама Јоана Матића „нових славенских церковних и школских књига јест: евангелија страстнаја, часослови, псалтири, требници, свјатци, граматике и проч. на продају обрјетајутсја". Позива манастире и братију да их купују и да разгласе то по околним местима.

[12]) Цео наслов јој је „Ортодоксос омолоія сирѣчь православное исповѣданіе каоолическія и апост цркве восточныя (Новаковић, Библиографија бр. 9); друго издање је штампано у Млецима 1777 (Нов. Библ. бр. 70).

[13]) Јов. Рајић, Историја Катихисма стр. 30.

Из записника о седницама братског сабора се види, да је игуман Теофан истеривао митрополитову наредбу, јер се 11 и 28 септембра изреком спомиње, да се на седници преслишава Ортодоксос — с каким успехом, не каже перовођа.

Те јесени је митрополит послао манастирима још једну књижицу на учење. По речима циркулара који ју прати,[14]) у њој је изложен пут к наследију вечнога живота и лествица „к скоршему и способњејшему входу“ (поближе се о књижици иначе ништа не говори). И опет митрополит наређује, да је протоколист у сваком манастиру тачно препише, настојатељ да је прочита и да потврди у митрополитову ексемплару, да је тачно преписано. С тога преписа нека братија „иже токмо писати знајет и читати“ сваки себи препише, па нека књижицу често, ако је могуће, двапут на дан, у својој ћелији прочита.

На већу строгост новога игумана и митрополита показују и неке наредбе о реду у цркви. На седници братској 28 септембра заповедио је игуман братији, да марљивије иду у цркву и да у цркви сви заједно стоје у певници, а не да се крију по задњих столових. А на кратко време после тога стиже наредба митрополитова којој је задатак да начини реда у олтару.[15]) Митрополит поручује, да је с великим негодовањем сазнао, да настојатељи и свештеници по манастирима не узимају на ум нереде које чине мирјани у цркви. У олтар смеју улазити само архијереји, јереји и ђакони, па и они треба тамо да стоје са страхом и побожношћу: мирјанима није слободно улазити у олтар, чатцима, певцима и свећоношама је место пред олтарем. Сад је дочуо, да у олтар, где је престо Божји, у којем се свршивају тајне којима анђели Божји са страхом и трепетом служе, да у тај олтар улазе и мирјани, нарочито да ђаци „во олтарје

[14]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 90 (10 нов. 1759).
[15]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 89 (19 окт. 1759).

бесчинствују, смејутсја, спавају и свјешченосци внутар облачатсја и свлачат и стојат". Оштро забрањује, да се мирски човек, „био он млад или стар и ма којега пола", не усуди улазити, осим црквењака, али и он нека улази са страхом и побожношћу, а улазећи и излазећи нека се пред вратима прекрсти и поклони. А свештеницима који у олтару немају посла, „но разговори, спанија, сједјенија или инаго чего дјејат", такођер је забрањено улазити.

Архимандрит Вићентије је при измени служитеља корио братију и због раскоштва у оделу. И ту су Доситејева братија претерала. У циркулару у којем се говори о учењу Ортодоксоса (од 2 септ.) митрополит куди калуђере, да су заборавили „главизне" својега чина, или неће да знају за обет сиромаштва, кад носе скупоцено одело, на штету манастира. Некоја братија немају ни најпотребније одело (ваљда монаси), а неки имају и сувише. Забрањујо одело од свиле и кадифе, и прописује цену чоси која се сме узимати за хаљине.

У истом се циркулару осетила потреба да се строго нареди и тачно уписивање и одслуживање милостиње, добивене од хришћана за молитве.

Имао је ове јесени и казнени поступак примене. На октобарској седници се нашло, при читању правила, да се неки од млађе братије не владају по њима (протоколист Спиридон није назначио поближе ништа), те су их посаветовали. Јеромонах Методије је (11 септембра) укорен „за јего лживоје и бљадословноје к Теофилакту дијакону доказателство". На новембарској седници је дошао пред суд опет Теофилакт због доста крупних преступа. Он је, вели Спиридон у записнику, „страх Божји отверг, усудио се монастирску рибу јесетру и сомову из кухиње и ћуп вина из општества украсти и у свој сандук сакрити, „јеже ту и обрело се. К тому же, горше сего, да је светотатством опорочио се, и то все једно и

друго между тјеми денми. По совершенију божественија литургији — прочим из церкве изшедшим — кивот мали отворио, из његоже 92 новца, јаже ту обрјетошасја, татски взјал. Јемуже общчесоборним изреченијем 32-на жезлена ударенија наложихом, самому за наказаније, а зрјашчим за ексампел, и посовјетован прочеје проштен бист".[16])

Пред крај септембра су дошле и економске бриге на дневни ред. Пошто су, као увек, прочитана „милостивјејше изданаја правила", договорили су се за беридбу (тако вели Спиридон) виногради и о десетку. У Ириг у манастирски дом, да скупљају десетак, одредише проигумана Теодора и јеромонаха Теофила, а у манастиру ће примати Спиридон и Партеније. Антоније је послан „к Дунаву да пође дља прибављенија рибе за сушење". Пошто је игуман још опоменуо на боље владање у цркви и пошто је преслишао братију из Ортодоксоса, завршена је седница (28 септ.).

Пред Божић је стигао митрополитов поздрав и честитка Божића, Нове Године и Богојављења у већ уобичајеним конвенцијопалним и богословским фразама. На неколико дана пред Божић била је значајна (за нас) седница братског сабора (била је 20 децембра, а са чега је значајна, видећемо одма). На њој је једна тачка дневнога реда била ово: „за праздник Рождества разглаголствије имјехом, чесо ради јеромонаха Дијонисија отредили у Ириг в дом наш вина хотјашчим купити продајати".

Ове зиме се испунила Доситеју једна жеља која га је у последње време све жешће спопадала. Он је, како смо видели, помало губио вољу на светитељство, остављао се аскезе и све је више приањао уз књиге. Језик науке, језик државне администрације био је онда још латински. То је био и језик римокатоличкога клира који је, и по мишљењу нашега свештенства, онда био спремнији и ученији од нашега. Кад би се

[16]) Хоп. Саб. Прот. 20 нов. 1759.

год с Доситејем разговарао, јеромонах Василије му је хвалио науку и жалио је што не зна латински језик потпуно. Он је латински учио у карловачкој школи и знао је неколико дијалога, па би их пред Доситејем говорио и тумачио би му их.

На малога ђакона, који се почео трезнити од аскетског заноса, у којем се интелектуалне снаге које су задремале почеле будити, оставили су ови разговори с Василијем силан утисак. „Падне ти истом моја гордост, аки би и ја нешто знао. (Тако се одзива Доситеј у „Животу и приключенијима“ о овим значајним тренутцима). Латински језик, то је језик; а ја, бедни дурак, пи речи не знам! Квис, квид, квомодо, уби, убивис, убикункве — то је звечало у мојим ушима слађе него сиренско пеније; а ништа од свега тога не знати! Боље би било да се нисам на свет ни родио. Изгубе ти моја житија, лавсајик и отачник све поштење. Од тога часа — с Богом, Опово и сва твоја красота; гди ученија нејма ни латинскога језика, ту нејма ни живота“.[17])

Ове зиме ће се, дакле, бар за неко време, испунити жарка жеља малога ђакона који је, како се чини, сад исто тако фанатично читао и учио, као што је пре метанисао и постио. Његов старац је имао веза с Ирижанима, па је најзад попустио нестрпљиву навалљивању својега ђакона, одвео га у Ириг и сместио га негде (не знамо где) да учи латински.

У Иригу је онда било осим протопопа и намесника још девет свештеника. Протопоп Андреј Јовановић от Шакабент био је у то доба човек од 47 година, доста имућан, али о његовој интелигенцији и спреми немам података.[18]) Намесник Јоан Ваљевски добио је синђелију на парохију 1750 године, сад је у 35 години; ни о њему немам других података. Од осталих свештеника у то доба, кад је Доситеј учио у

[17]) Живот и приключенија I, 102.

[18]) 21 маја 1766 г. заменио га је у протопопству син Стефан.

Иригу латински, најстарији је од 59 година, најмлађи 24 год. За све њих се вели у једном извештају митрополитова ексарха,[19]) да Ортодоксос не знају и да ни један нема „књиг правилних", а то су Св. Писмо, служебник и катихисис. Кака је духовна пустош била у вароши Иригу, кад свештеници, једина народна интелигенција, немају ни најосновнијег стручног богословског знања (о каком другом да и не говоримо)! Код таких свештеника Доситеј није могао учити латински. Јамачно су протопоп и намесник колико толико одскочили од њих.[20]) Неко од њих је, ваљда, могао учити Доситеја латински. Али ће најпре бити, да је који од магистера иришких био његов учитељ. На жалост, о школама иришким и магистерима имам врло мало података. Као магистери се спомињу 5 децембра 1759 г. Атанасије Палфи и Теодор Петровић; ученика имају 160.[21]) На другом месту се у то доба спомиње магистер Теодор (зацело Петровић) и магистер Игњатије.[22]) Још би једна могућност била, а

[19]) Имена су им (поређани су по годинама, прво старији): Јоан Матијев, Саватије Радосављевић (или Ракић), Филотеј Поповић (овај се 1764 покалуђерио у Хопову и добио име Филип), Стојан Живковић, Теодор Станисављевић, Марко Савић, Јоан Раденковић, Георгије Поповић, Гаврил Поповић. (Извештаји митрополитова ексарха су у Митропол. Арх. бр. 4 и 158 ех 1760).

[20]) Кад је Ириг био тако јадан, не може се очекивати ништа боље ни од села која су потпадала под иришки протопопијат. О свима поповима ових села митрополитов ексарх је 1759 констатовао просту али жалосну чињеницу, да Ортодоксоса не зна ниједан, а да ниједан нема ни прописаних књига. Ово су та села: Ривица, Манђелос, Гргуревци, Шуљам, Бешеново, Стејановци, Павловци, Јазак, Врдник, Мали Радинци, Шатринци. За прва четири се у извештају о школи ништа не каже, а за остала се изреком каже, да немају школе ни магистера.

[21]) Митроп. Арх. бр. 4 ех 1760.

[22]) Митр. Арх. бр. 158 ех 1760. У овом акту је записан „хесап" школских епитропа од 9 јан. 1759 до 28 нов. 1760. Први епитроп је показао ексарху тефтер и овај вели „од тасов, свечаров и проч. обретосмо 92 ф. Из тога дал маг.

то је, да је Доситеј учио латински код латинског писара општинског или код којег спахиског чиновника иноверца.

Колико су хоповски калуђери сами радо излазили из манастира и тако се измицали испод несносне контроле, толико су змајевским очима мотрили да се не би други користио слободом. На поменутој седници од 20 децембра (за коју рекох да је значајна) братство је свечано протестовало против тога, што се проигуман Теодор усудио ђакона Доситеја својом вољом и влашћу, без питања, послати у Ириг, да учи латински. Цео сабор му је саветовао, да га врати натраг. Али Теодор није хтео „гласа совјетујушчих послушати", није хтео да га врати; а Њих Екселенцији, рекао је, он ће одговарати. Теодор је ово рекао јамачно у том уверењу, да митрополит, који је толико гонио калуђере на учење, не може бити противан ни овде, да један калуђер учи у Иригу латински.

Али ни братија хоповска нису пустила ствар. После седнице је отишао сам игуман Теофан у ћелију Теодору и насамо га је молио и саветовао. Теодор не попушта. Покушало се и трећи пут. Игуман пошље заклетог старца Антонија да га окрене. Није ни сад било успеха. Онда братство пријави ствар митрополиту.

Према градиву које ми је под руком, рекао бих, да је Доситеј божићовао у Иригу. Одлука на тужбу братије није стигла до Божића. Мора да је о Доситејеву случају било и препирке у манастиру. Не би било чудо, да у жестини препирања Теодор на кога суне и кога изгрди. Доиста на првој седници братскога сабора после Божића (30 децембра) туже се Спиридон и Софроније, да их је проигуман Теодор „словесним худим нарицанијем" бешчастио. После „довољног словопрјенија" некако их измире на седници.

Игњатију 17". Други епитроп је показао, „од тасов, свечаров и проче различне милостиње у приходу готових новаца 90 ф. 25 н. Из тога платил магистером 51 ф. 45 у готову".

Јамачно као одговор на увреде потегнута је пред братски сабор једна неисправност Теодорова. Још од његова игуманства беше заостало у њега манастирско кандило, сребрно па позлаћено; осим тога у њега је био орман покојног проигумана Исаије и некоје „платнене вешчи“ покојног јеромонаха Павла. Ове ствари је Теодор држао при себи, али су га братија штедела досад. Самовољни поступак Теодоров у ствари Доситејевој и увреде које је у препирци око ње направити проигуман нештедице делио, одрешише и братији уста, те на сабору заискаше све поменуте предмете. Теодор није имао куд — предао их је.

О новој години је игуман Теофан зацело, по обичају, ишао у Карловце на честитање (за ову прилику немам потврде, али смо видели, да је то био обичај). Том приликом је игуман, јамачно, и усмено известио митрополита о Теодорову самовољном поступку, о Доситејеву бављењу у Иригу и о противљењу братије. Да је све ово могло бити, судим по том, што је после нове године на првој седници братскога сабора (5 јан.) објављена одлука митрополитова о Доситеју.[23])

На седници је прво одлучено, да намесник Јоаникије иде да набави за братију рибе, сира и друго што је потребно, а за слуге бравова. Онда је игуман јавио „високу заповјед Њих Екселенције“, да ниједан брат из манастира никуда не иде у вароши и села без „паспорта“ митрополитова, „а проигумен Теодор конечно никуд“. У овој наредби је митрополит већ изразио своју злу вољу на Теодора.

Сад о Доситеју. „Дијакон же Доситеј, из Ирига возвращчени (дакле се до 5 јануара већ вратио), код Василија јеромонаха латински, ашче желајет, да учит се“ — то су речи записника.

[23]) Одлуку може бити да је игуман усмено примио, јер акта о том нисам нашао у Хопову.

Даље је на овој седници, која је имала велик дневни ред, паређено, да млади јеромонаси и ђакони уче појати код Спиридона.

На крају долази суђење. Авакума су „словесно накарали“ што се усудио, без допуштења игуманова, у Иригу преноћити, без потребе, и што се на погребу некога детета у иришкој цркви са јерођаконом Доситејем облачио. (Може бити да је игуман, вративши се из Карловаца, послао Авакума у Ириг по Доситеја). Кад је Авакум већ дошао на ред, срачунали су му и његове остале грехе. Укорили су га што у трапези не „хранит чина“, јер говори и пре времена устаје од стола и излази, па онда, „на Рождество Христово в трапези пиштолу и по монастиру своју воњеју испацал(!)“, и најзад, „противу старших дерзостију јазика велми досаждајет“.

И тако први корак Доситејев у царство науке није имао успеха. Али је тај неуспех само убрзао процес који се од скора заметнуо у његовој души. Упорство Теодорово, који је бранио Доситејево учење у Иригу, изазвало је сукоб с братијом и гнев митрополитов, а ово је мало по мало одвело до растанка старца и његова питомца. С овим растанком, пак, прекинуте су и последње нити које везиваху малога ђакона за манастир.

Идуће три седнице братскога сабора (12, 20 и 26 јануара) су посвећене спремању за славу. Како је празник св. Теодора покретан дан, требаше у доба када не беше годишњих календара тек установити дан славе манастирске. Братија су нашла, да ове године, 1760-те, дан „свјатаго патрона нашего, великомученика Христова Теодора Тирона“ пада 27 јануара. Намесник Јоаникије и јеромонах Стефан послани су у Јамину, да наруче две велике каце. Јеромонах Софронije, према одлуци братскога сабора, имао је у Краљевце а Антоније у Радинце, да купе „прасаца и перути и прочаго нуждnаго за славу“, Антоније

још и у Сланкамен да набави рибе „к празднику". Даље, прочитана су и запечаћена „посланија, по монастирех фрушкогорских расписанаја, к сопразнованију зовушчаја".

Уочи самога дана славе подељене су на седници улоге; сваком је дата нека дужност, како би светковина у сваком погледу без натеге и складно протекла. Никифор и Дијонисије ће надгледати кухињу, Авакум и Теофилакт ће водити бригу о трапези, Партеније и Макарије ће пазити на кухињу изван манастира која ће спремати јело за госте који не могу доспети у трапезу, намесник Јоаникије и клисара Стефан ће се старати за „опшче хастале", дакле за те госте нижега реда, проигуман Теодор ће са Антонијем и Мојсејем у трапези пазити да гости буду свачим послужени и госте ће разговарати, а Спиридон је одређен да пева у трапези „к увеселенију возлежашчих гостеј". Све је уређено тако, да буде што лепша последња слава коју ће Доситеј провести Хопову.

Тек што су се братија мало одморила од славског весеља, јавља се у манастиру проза живота која им загорча весеље. Намесник је захватио до дна манастирске касе. Прочастио је госте, али кошеви, спреме, вајати и ћилери се испразнише, а — новаца нема. „При крајњеј нужди опредјелихом ити и от кого у зајам тражити и просити новаца в награжденије трошков монастирских" — то је тужна одлука братскога сабора на седници 8 фебруара. Добили су у зајам 100 фор. од Милисава из Грабовца и 50 фор. од Аврама Вујића из Ирига; (то је јављено на идућој седници, 14 фебруара). Дабогме да новчана неприлика овим није била уклоњена. Пред Ускрс је требало новаца више него обично. Одређени су (на седници 16 марта) Антоније, Дијонисије и Теофил да иду и Ириг у манастирски дом, да продају вино за новце а у манастиру да Стефан даје вино за жито и зоб.

Овога пролећа су из Карловаца ретко стизале наредбе. Као обично, митрополит је звао Фрушкогорце на „умовеније ног“ и поздравио им је Ускрс.[24]) Нешто је интересније за живот у народу и у манастиру циркулар који је стигао око половине марта.

Рат с Прусима је још трајао. Требало је војника, те су их врбовали и хватали. Ко је могао, тај се сакрио. Догађало се да су таки бегунци налазили уточишта у пријаворима или чак и међу зидовима манастирским, као слуге. Митрополит меће опет калуђерима на срце да пазе на се, да јабанлије и пришелце без сведоџбе и довољне исправе не примају, „много менше бегунцем, солдатом прибјежишча ту давати и отуд кудгод пропуштати“. Нека се не усуде то чинити већ и због тога, што власти подазривим оком мотре на манастире, јер су се из искуства уверили, да су војнички бегунци налазили уточишта у манастиру.[25])

Долазимо на један необичан и тајанствен догађај у Хопову. (Пре свега мало објашњења о Хоповском Саборном Протоколу који је извор за овај догађај. Записник седнице од 14 фебруара прекида се у дну прве стране једнога листа и наставља се на другој страни истога листа. Одма се осети да је тај лист дебљи него остали; при бољем посматрању се види да је тај лист управо слепљен од два листа. А кад се овај двоструки лист погледа према светлости, види се да је на слепљеној стрени нешто писано. Рекао би човек, да је протоколист хтео неку своју забуну или погрешку у записнику да уклони, а да не кида листа из протокола. Вода је отворила тајну која се 150 година кријаше међу залепљеним листовима. Записник од 14 фебруара наставља се изнутра, иза њега долази записник од 16 марта. Тај записник је требало уништити, те су стога листови слепљени. На

[24]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 93 (18 марта) и бр. 94 (17 марта).
[25]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 92 (15 марта 1760).

седници је пала тужба на намесника Јоаникија. Та је тужба овде уписана. Али после је ипак, ваљда, превладало мишљење, да ружну ствар која се овде оптужује треба забашурити. Каки су утицаји, каки разлози у том одлучили, сад не знамо. Али не може бити сумње, да се тужба оснива на стварним чињеницама. Она баца страховито јарку светлост на морал Доситејеве братије. Стога је не могу мимоићи).

Јеромонах Теофил је на седници предао игуману и братству *писмену* тужбу против Јоаникија. Старац и једнога и другога беше јеромонах Георгије који је пао с горњег ходника и напрасно рмро 31 децембра 1750 год.[26]) „Још мало диханије у њему било, казује Теофил у тужби, а Јоаникиј извлекао из шпага Георгијева кључ и одвео Теофила са собом, јуна дијакона бивша, у горњу Георгијеву собу, отворио његов сандук, и ноћи без свеће из кесе истресао новце беле и дукате у мараму коју је напунио до самих рогљева, однео и сакрио, а Теофилу под страшном заклетвом објешчао полу новаца дати, само да мучи. Потом Теофилу не само не дао ни крајцаре, но, обличен, дао у монастир токмо 23 фор. и побјегао у Банат и потом возвратио се. И то у писму (тужби) на Јоаникија за крадене новце, да је тако истина и толико било, Теофил у собору, имјеја руџе на честњем евангелији и крестје, страшними кљатвами засвједочио јест". Друга је тачка у тужби Теофиловој, „да је у јего параклисарници пред очима того из кивота усудио се от владичње стопе(?) част откинути и некамо употребити, а Теофила заклињао, молећи, никому о том јакоже и за повце не повједати".

Као што обично бива, после ове тужбе су се неки сећали и других Јоаникијевих грехова. Кад је из Карловаца донесено 500 „великих фигура монастирских", стајале су оне у његовој ћелији, а он је 40 некамо склонио.

[26]) Опис фрушког. ман. стр. 236.

Овде се прекида овај записник.[27])

Шта је био повод, да је Теофил ову заиста ружну ствар потегао после толико времена? На то питање нема нигде одговора. Једно се може рећи с поуздањем, да је у манастиру освојила жеља, да се ова афера, као већ застарела, за увек затрпа. Осећање својих слабости и грехова зацело је суделовало у овом забашуривању. Јоаникије је и даље остао намесник, нити има каких последица Теофилове тужбе.

[27]) Овај записник је писао Спиридон. Записник се прекида стога што је дошао до дна листа, и без сумње је био на првој страни идућег листа довршен; али је тај идући лист очупан, чист лист на Спиридонов записник прилепљен и на његовим чистим леђима је нека друга рука прво довршила записник 14 фебр. затим кратко уписала записник седнице од 16 фебр. (изоставивши, наравно, Теофилову тужбу) и од 22 априла, који се на новом листу наставља, али Спиридоновом руком. Записник, дакле, о Јоаникијевим преступима је тек доцније уништен.

ГЛАВА XII

Збогом, Хопово и сва твоја красота!

Пресељење проигумана Теодора у Шишатовац — Растанак — Преврат у Доситејевој души — Молепствије због болештине — Казне — Смрт владике Партенија — Администативни послови — Бекство Спиридоново — Смрт Теодора Милутиновића — Његов карактер — Однос између Теодора и Доситеја; Доситеј прима наследство — Још једна обнова служитеља — Нови покојници — Последња берба — Милостиња за двор — Први укор — Мисао о бежању сазрева — Куда је наумио Доситеј — Бекство Доситејево — После пет година митрополит тражи извештај о бекству Доситејеву

Куцнуо је час растанка! С пролећа 1760 год. преселио се Теодор Милутиновић у Шишатовац, по наредби конзисторије.

Премештање из пострига у други манастир сматрало се за велику казну. Том је казном претио митрополит онда, кад је према којем калуђеру исцрпао сва средства, а он се није поправио. Има дубок психолошки разлог у овакој казни. Ђакујући и калуђерујући дуже време, човек се свикне на једно место, сроди се с приликама манастира, омиле му предмети, просторије и закутци, упозна се те и зближи, или, дајбуди, навикне на извесне људе — манастир му постане друга кућа. А колико се чини да су сви манастири грађени и уређени по једном калупу, ипак место, околина, прилике, људи, особито разноврсне индивидуалности монаха дају сваком манастиру, до извесних граница, неку особиту физијогномију. Кад у једном манастиру одрасте и почне своју каријеру,

монах се аклиматизује свима особеностима једне куће и приликама једне средине. Стога пресељење у другу средину, међу нове људе, па још у старим данима, пада тешко.

Проигуман Теодор је осетио и ову горчину у монашком животи. Стигла га је казна којом му је попређено још пре пет година. Откад му је узет из руке „жезл прављенија", он је падао из једне неприлике у другу (дабогме, својом кривицом), добио је опомену, забрањен му беше излазак из манастира и ево сад и она највећа казна а уз њу и срамота.

Чим је заслужио проигуман Теодор ову казну?

У једном акту се овако приказује узрок пресељењу. Дошло је до заваде између Теодора и његова старог непријатеља Теофана који му је сад био игуман. Теодор је поднео писану тужбу против игумана. Митрополит нареди истрагу и пошље као судије у Хопово архимандрита Вићентија, крушедолског архимандрита Пахомија и реметског намесника Кирила. Судије спроведу истрагу. „Когда они совершили инквизицију, игуман одговорио се на све, а Теодор не могал осведочити своје доношеније". Онда сва братија с игуманом устану и заишту суд на Теодора и сатисфакцију игуману за потвору. Конзисториски изасланици пресуде, да Теодор, за казну, што је криво бедио игумана, буде затворен неко време у Хопову. или да га преселе у други манастир; у акту стоји овде „за время", дакле не на вечито[1]). Митрополит је после одлучио, да се проигуман не срамоти „арестом", него да се пресели у Шишатовац.[2])

[1]) У „Животу и приключенијима" (I, 103) Доситеј овако говори о овом догађају: „У то исто време митрополит, за нешто срдит на мојега старца, сметне га с игуменства и заповеди му да пође *на неко време* у Шишатовац, нити му се дозволи да мене с собом поведе". Из мојега приказивања у прећашњој глави се види, да је Доситеј овде време од осам месеци (од избора новог игумана до пресељења Теодорова у Шиш., од 11 авг. до 15 апр.) стегао на један тренутак.

[2]) Овај акат је одговор архимандрита Вићентија с брат-

И проигуману и ђакону мора да је растанак тешко пао. Тим је теже пао, што је и ђакон својевољно хтео да иде за својим старцем у прогонство, али митрополит то није допустио. Ова два човека су се одиста волела. Автобијографија Доситејева довољно сведочи о том, а докази за то налазе се и у хоповским протоколима. „Благодарим преблагу небеспу промисал, што ме је сподобила, ово благополучно живота мојега време дочекати. да покажем вечну моју благодарност памети његовој. Име и воспоминаније његово биће ми док сам год жив драго и љубезно". Тако вели Доситеј после више од двадесет година о свом „милостивом оцу и благодетељу".[3])

На поласку је поочим даривао својега посинка, дао му је петнаест дуката, као што је Доситеј забележио, и опростио се с њим дирљивим речима. Да ли је Теодор све оно рекао што Доситеј наводи у автобијографији, да ли је то могао рећи, о томе ће бити још говора, али главни смисао његових речи је он, без сумње, добро запамтио и изнео. Теодор је нагласио, да је време монашког заноса и аскезе прошло. „Томе се данас разумни људи ругају. У данашњи дан ко се год за свеца издаје, или је каква лажа или фантазира. Учење жели и тражи колико више можеш: ти ниси ни за какав други посао него за књиге. Извади из главе то твоје светињичење; тражи науку и гладујући и жеднећи и наготујући". Ставио му је за угледање Јована Рајића, карловачког професора. „Видио си га, вели проигуман, како је млад и без браде али, кад стане беседити, ми сви с великим брадама

ством шишатовачким од 30 јан. 1766 г. на питање митрополитово. Чак после шест година беше неки разлог да митрополит пита, зашто је Теодор пресељен у Шишатовац и како је тамо свршио. (На ову ствар ћу се још вратити). Акат је нашао Г. Рад. М. Грујић у Митроп. Арх. међу неекспибованим актима (о њима је била реч напред, стр. 16 под 9), и штампао га је у „Бранкову Колу" 1906 г. стр. 537.

[3]) Живот I, 106 и 107.

гледамо га, као да смо из дивијег вилајета дошли". Напоменуо му је, даље, како и његов пријатељ барон Марко Пејачевић хвали науку, говорећи, да у садашње време принципски синови, ако нису учени, мало поштења имају, и да је богат човек без науке сличан волу с позлаћени рогови. Казао му је, да царски и краљевски синови и кћери сву своју младост проводе учећи се и сав свој живот у читању књига. „Ја само чујем имена науке и философије, нити знам, црне ли су или беле; али толико памети и расуђенија дао ми је Бог, да могу расудити, да те ствари морају бити врло потребне, полезне, велике и славне, кад цари и краљи без њи не могу бити". Али је необразовани но бистри Теодор увидео, да се у фрушкогорском манастиру не може задовољити жеља за науком; „наша је сва наука у томе, да познамо, колико је у ком вину и шљивовици година". „С ово мало (с петнаест дуката што му је дао) можеш до Кијева доћи; а онде ако будеш трудољубив и науци подвижан небесни промисал неће те оставити без хлеба".[4])

Таке је савете оставио у аманет Теодор своме ђакону.

15 априла се проигуман Теодор са Софронијем на манастирским каруцама одвезао у Шишатовац. Из поменутога акта, рекао бих, излази, да су овога човека, пуна темперамента, али у основи добра, Хоповци лепо испратили а Шишатовчани лепо дочекали. Теодор је носио са собом акат конзисторије упућен на архимандрита, у којем му се наређује, да Теодора прими у манастир до даље наредбе; чреду нека држи као и остала братија шишатовачка. Нови брат је смештен у ћелију с јеромонахом Никанором. У цркви и у трапези је добио прво место после архимандрита, литургију је служио „когда му је воља била".[5]) Чини се, да се архимандрит Вићентије трудио да колико само може Теодору олакша његову судбину.

[4]) Живот I, 103—106.

[5]) „Бранково Коло" 1906 г. 537.

Жеља к учењу био је први узрок што је Доситеј изгубио вољу да остане у манастиру Хопову, у Фрушкој Гори, „у оном сремском рају“. Читајући у новембру 1759 године беседе Златоустога на посланице апостола Павла, помишљао је, да Златоусти не би о тим посланицама умео тако прекрасно и слатко беседити, да се није учио. Од тада и у сну и на јави није ни о чем другом мислио него о великим библиотекама, академијама, школама, учитељима и ученицима. И у тако забатаљену средину, и у таку духовну пустињу, као што беше фрушкогорски манастир и околина му, продираху до малога ђакона гласови о једном великом свету који ради и мисли и у чији би загрљај и он радо полетео. Само синовља љубав према проигуману Теодору га је везивала за манастир. Он би му, истина, и сам, уздишући, говорио, кад би га видео, како радо чита и учи, да жали, што своју младост узалуд трати у манастиру.[6]) Али Доситеј није могао да прегори својега поочима. Сад кад је Теодор премештен у Шишатовац, није се, истина, за навек растао с њим, могао га је покашто и виђати, али је овај догађај убрзао у Доситејевој души сазревање омиљених идеја, којима се у последње време много бавио. Имао је сад и нешто новаца (ако је добио очевину, имао је баш доста), а и новци требају да би се намишљени смерови могли извести.

Он је засада још остао у Хопову. Пред његовим очима је протекло још неколико месеци манастирског живота, пре него што се коначно одлучио на оно за чим га је срце вукло.

Још док је проигуман Теодор био у манастиру, стигао је митрополитов циркулар који је опет пун незадовољства с калуђерима. Појавила се беше овога пролећа нека болест у Срему. Болештине шаље Бог, мисли митрополит, на људе као казну за њихове

[6]) Живот II, 7, 8.

грехе. Монаси би требало сами од себе да чине молепствија, да би утолили гнев Божји. „Али, каже митрополит у циркулару, ви ни на наш позив не чините, него се лените и своју монашку дужност занемарујете". Митрополит наређује, да се чине молепствија и да се сваке недеље и празника носи литија. Настојатељи нека ову наредбу изврше, јер, ако то не би учинили, митрополит прети: „да знате, да ћете жезлом наказаније примити!"[7])

И игуман је морао погдешто исправити. Још у фебруарској седници, кад су оно примили зајам за издржавање манастира, игуман је укорио некоје од млађе братије за стару грешку, што не иду редовно у цркву, а кад дођу, они се крију по задњим столовима, место да стану у певницу и да помажу појати. На априлској седници, пошто су прочитана правила, игуман је братију саветовао „за исправнаја и чиновнаја опхожденија", а на крају седнице се окомио на Теофилакта. Спиридон га је тужио братском сабору, „да је злобно и неправедно на бесчестије његово некаја словеса между њекими у манастиру произносио". Њих неколико су посведочили да то, што Теофилакт говори за Спиридона, није истина. Стога је Теофилакт „много словесно наказан, а от боја пред присуђенаго засад опроштен бист".

Набрзо после тога стиже из Карловаца глас, да је 29 априла у 7 сати у вече преминуо владика Партеније. Како се погреб „ради топлоте" није могао одлагати, митрополит позива настојатеље да с једним ђаконом дођу одма на опело.[8]) На неколико дана после погреба јавља митрополит, да је покојник оставио свима манастирима по сарандар, те позива настојатеље, да чине „поминаније сарандарскоје"; кад поминаније сврше, исплатиће им новац.[9])

[7]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 95 (8 апр. 1760 г.).
[8]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 96 (30 апр. 1760).
[9]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 97 (5 маја 1760). Митрополит

У мају су на три седнице (6, 13, 23 маја) расправљани административни послови. Одлучено је да се испод зида са западне стране извуче земља, за надзорника тога посла одређен је Антоније. Одлучено је да се оправи чесма, да се ћелије покрију и штала оправи. Пала је мисао, да се у Карловцима купи дом, да имају братија где одсести. Дошла је на дневни ред и расправа о домаћој чељади. Ристу Мојсејевића, који је био неколико година мешаја, па је сад нешто тешко скривио, избише и „просто“ изгнаше из манастира.

20 јуна пестаде Спиридона из манастира. Како се ни након неколико дана није вратио, сви су видели, да је некуда тумарио у свет. Али стога није у манастиру настала никаква забуна ни узбуђење. То је у оно доба била сасвим обична ствар. О генералној визитацији се констатовало, да су из врло многих манастира побегли калуђери.[10]) И сам митрополит је сматрао бежање калуђера за сасвим обичну појаву; то се види из циркулара од 10 априла 1755 године,

тражи да му се по свршетку сарандарског помена пошље „извѣстіе на писму со означеніемъ дне мѣсяца, когда тое почато и какъ совершено“. Из ове наредбе вири велико неповерење у савесно извршење сарандарских помена.

[10]) Већина је од ових побегла у друге манастире (овдашње, српске или у Хиландар). Само за једнога се каже да није могао да се слаже са игуманом. Згодна прилика за бежање беше калуђеру кад би га послали на пут да скупља милостињу. Раковачки јм. Атанасије беше побегао прво у Св. Гору а оданде у Москву, а јм. Симеон из истог манастира у Кијев. За многе монахе па и јеромонахе се каже, да су избегли и оженили се; кувеждински монах Серафијон побеогао у Вршац, свукао расу па сад служи у крчми. Беочински јм. Исаија прешао на унију; крушедолски јм. Софроније беше послат на милостињу у Банат, он оде у Ердељ у пређе у римокатоличку веру. Шишатовачки јђ. Теодосије побегао у Илок, прешао у римокат. веру и постао фрањовац (дакле претња калуђера митрополиту 1754 г. није без икаквога основа).

у којем даје настојатељима упутство како да праве тромесечне репорте. У том формулару има стална рубрика за бегунце.

За својега кратког борављења у Хопову Доситеј је досад познао два така бегунца: Павла и Теофилакта. Ево сад оде у Турску Спиридон. и то „без всјакаго зла и вини", т. ј. нити је он што скривио, нити се имао чега бојати, просто је пошао да се мало по свету прошета. Треба истаћи да је Спиридону ово већ седми пут како бежи из манастира.[11])

Сасвим изненада стиже Доситеју тужан глас из Шишатовца, да му је поочим Теодор напрасно умро. Накратко пре тога, 22 јуна, био је у Шишатовцу митрополит и осветио је капелу свв. апостола Петра и Павла. Тога дапас је Теодор служио и седео с митрополитом у трапези. О дану своје смрти. па св. Атанасија Атонског (5 јула), после јутрења, замоли пареклисиарха Герасима, да њега пусти да служи

[11]) Крајем априла 1761 год. Спиридон се вратио натраг, с покорном молбом, да га приме у манастир, обећавајући све. Братија су се срдила на њ; „они се, веле, труде у монастиру и раде, а он ово седми пут исходи из монастира и доходи, за које сада конечно заслужио не примити се у монастир". Опет је његов протектор из Варадина обрстлајтнант Рашковић рекао митрополиту за њ добру реч, те га онда и братија приме, али под уветом, „да будет јему сије последњи крат". А за казну сабор га је осудио, да годину дана у кухињи помаже куварима око јела. да воду и дрва носи и друге службе да извршује; за то време нема приступа у „совјету и тајнству внутрењем"; даље, не сме чинити конфусије и сплетке међу братијом и ником писати без знања настојатељева. По наредби митрополитовој не сме из манастира никуда излазити, нити може у цркви служити, док му траје епитимија. Дао је и реверс, да ће све тако чинити. Ако би опет отишао из манастира, не само да неће више бити примљен, него се не сме усудити ни да крочи на ман. земљиште „или назватиса именем монастирским Хоповац" („Хоп. Сабор. Прот. 1 маја 1761 г.).

на литургији, и пареклисиарх пристане. „И по совершенију Божественија литургији и потребљенији свјатих даров и умовенији рук, когда убрисаво се пешкиром, внезапу пал и лева рука а и нога клонула". Ударила га је капља. Једва су свукли с њега одежде и однели га у ћелију. Од онога часа, кад је пао, није могао ништа говорити. Пет сати се мучно „само очима гледећи" и онда је издахнуо.

Архимандрит Вићентије је одма јавио за смрт проигуманову у Хопово. На погреб је дошао игуман Теофан, духовник Мојсеј и ђакон Доситеј. Покојник је сахрањен код поменуте капеле свв. апостола, у братском гробљу. Хоповци су платили погреб, „трапески трошак" и дали су Шишатовцу један сарандар за његову душу. „Оплакао сам га као мајку моју", — вели Доситеј у својој автобиографији.[12])

[12]) „Бранково Коло" 1906 г. 537. Исте податке о смрти Теодоровој добио сам од преподоб. Г. Митрофана Павловића, игумана шишатовачког, који ми их је исписао из шишатовачког протокола умрлих. На оба ова места спомињу се на погребу Теодорову *само* игуман Теофан и Мојсеј. Доситеј у „Животу и приключенијима" (I, 106) каже: „На три месеца по нашем растанку престави се (Теодор) у Шишатовцу, *гди сам му био на погребенију*". Откуда ова несугласица, тешко је разумети. У Хоп. Прот. Умрлих бр. 18 има такође запис о смрти Теодоровој. У запису се вели, да се Теодор пре смрти исповедио пред духовником шишат. Атанасијем и причестио. Шишатовачки протокол то не спомиње, него каже да је Теодор онемио чим је пао. Биће да су у Шишатовцу боље знали све како је било него у Хопову. — И хоп. намесник је забележио у свом тефтеру: „Дадо о. архим. Викентију шишат. за проиг. Теодора сарандар 12 ф." Иза тога има белешка: „Исплати проиг. Теодора парусију 31½ н". У почетку октобра су чинили у Шишатовцу помен пок. Теодору. Намесник хоп. је забележио у Тефтеру: „Плати проигумену Мојсеју бешеновачком што је чатио проиг. Теодору молитву у Шишатовцу 28½ н. и отац Игумен дао трапезу у Шишатовцу" (Хоп. Нам. Тефт. 6 окт. 1760).

*

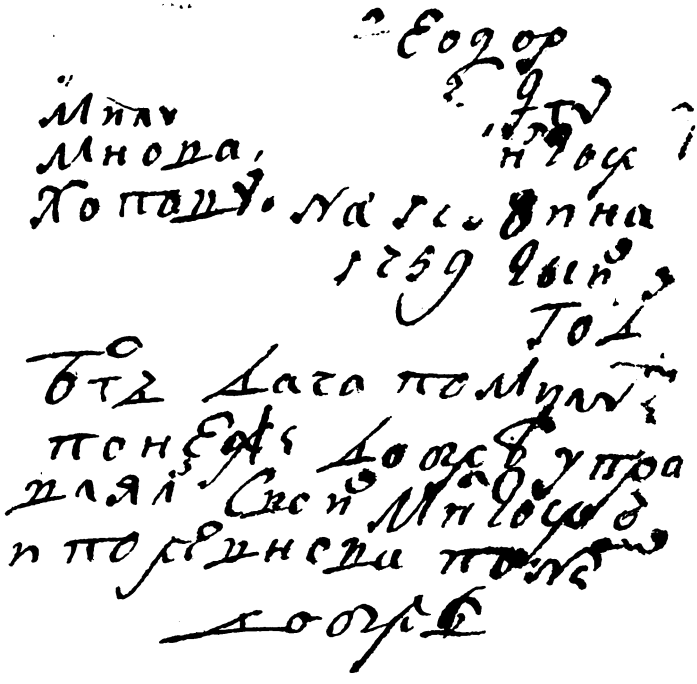

Доситејев некролог Теодору Милутиновићу

(Где у прва три реда недостаје слова, ту је хартија на корици одерана)

У једној рукописној србуљи хоповске књижнице, у којој је увезан уједно псалтир и општак (а после су дописиване неке молитве, јеванђеља и закони) написао је Доситеј на другој корици овај кратак али срдачан некролог своме поочиму:

.... Ѳеодоръ Милѫ(тинович) Ігѫмнова (в м)нѣыръ Хопову на 17(5)8 и на 1759тый год. Бѣъ да га помилѫѣ понеже добрѣ управлялъ Свой Мнѣыръ и поревнова по нѣ добрѣ.

Да је ово Доситеј писао, познаје се по рукопису, али сасвим поуздано потврђује то запис на чистој страни иза општака, писан истом руком: Помени Гди раба твоего Досиѳеа дїакона хоповскаго.

Тако је пресула и последња спона која га је везивала за Фрушку Гору. „А мени би се грозило и самој мисли к срцу мојему вход допустити: такова добра и блага човека за живота оставити и никад га к тому не видити! А по његовом престављенију већ ништа ти ту не остаде, што би ме задржавало и устављало“. Ово су речи Доситејеве.[13])

Карактер Теодора Милутиновића нам је, према овом градиву и према Доситејеву приказивању у автобиографији, јасан. Он је био човек без науке али од природе бистар, човек нагле ћуди али добра срца, калуђер без врлина монашких, без велике побожности, без икакога смисла за аскезу и занос — скоро светован човек, али и без познатих мана и ружних особина тадашњих калуђера: претворности, себичности и лицемерства — човек искрен, отворен и природан.

Доситеј га на разним местима своје автобиографије овако приказује. Он није нимало науке имао, но ништа мање био је јестественим здравим разумом и расуђењем одарен. Всегда весео, чистосрдечан, поштен и, колико се више може, благи и непорочни нарава човек; и зато у целој Славонији, Срему и Бачкој малим и великим, господарем и госпођам љубезан и благопријатан. Он је свуд био добро примљен за своје весело и у исто време препоштено опхожденије. Ако је икада човек на свету био без најмањега следа притворности, он је био. Био би на кратко време, један минут или два љутит и напрасан (страст природна чистосрдечни и без сваке претворности људи); близу три године, колико сам при њему био, само би се тада на ме ражљутио, кад би ме видио, да без сваке невоље гладујем.[14])

---

[13]) Живот II, 8.

[14]) Живот I. 106. — За карактерне црте Теодорове се може још наћи података у „Животу“. Доситеј му меће у уста ове речи: „Ја прост, како ме видиш“ (I, 94). „Колико

Дабогме, Доситеј је због Теодорова добра срца, којим га је овај од првога тренутка освојио и за увек к себи привезао, превиђао многу слабу страну његову. Кад је после више од двадесет година сео да напише своје успомене о њему, опажамо, да је многе ситније ствари побаравио, у његовој души је сијнуо спомен Теодоров још у већој светлости, те га је управо идејализовао и метнуо му у уста речи, које он није могао изрећи.[15]) И пијетет према добротвору

сам ја прост и неучен" (I, 103). О његовој напраситости Антоније му вели (I, 84): „Како си ти љут и напрасит он ће (Доситеј кад је дошао за ђака) трећи дан побећи од тебе. Код тебе ђак не може обастати". На то ће Теодор Доситеју: „Ако ти само будеш добар, у свем Опову нећеш наћи бољег од мене". На једном месту (I, 95) вели Доситеј о његовој напраситости: „Мој старац, како је љутит био и напрасан, мало би му ваљало". О његовој доброти, правичности и искрености вели Доситеј на више места ово: „Моја љубов к оној чистој и добронаравној души" (II, 7). „Такова добра и блага човека оставити!" (II, 8). „Мој добри и разумни игуман" (I, 95). „Мој добри и незлобиви игуман" (I, 97). „Близу три године провео сам при овом благонаравном и пречесном игуману (I, 98)". „Познавајући га чистосрдечна и правде љубитеља, нисам могао не веровати му (I, 92)". „Дивио сам се чистосрдечију његову (I, 89)". „Мој простосрдечни игуман (I, 99)". За његов поглед на монаштво и на свет карактеристичне су речи које је рекао Доситеју, кад се овај заносио монашком аскезом: „То ништа не ваља. Доста је нама, и преко мере, уређене посте чувати. Видео је он многе дивије светиње као ја, и да су све то лажи и лудости биле. Време је светињичења прошло. У данашњи дан сва је светиња поштеним човеком бити (I, 91)". О његовој несебичности сведоче ове његове речи: „Живећи у једном манастиру имућу, нисам желио, да моји особити новаца имам (I, 103)".

[15]) „Конечно, врядъ ли онъ (Теодор Милутиновић) могъ говорить всѣ тѣ рѣчи, которыя ему влагаетъ въ уста Досиѳеей, какъ разсуждені о св. отцахъ и вселенскихъ соборахъ. Но не слѣдуетъ, поэтому, заподазривать Досиѳея въ немѣренномъ вымыслѣ. Онъ могъ забыть и перенутать въ своей памяти, что слышалъ собственно отъ старика, съ тѣмъ, что узналъ позже, и силой воображенія объединилъ все въ одно стройное цѣлое — поученія игумена". (К. Ѳ. Радченко „Досиѳей Обрадовичъ и его литературная дѣятельность. Кіевъ 1897. стр. 28 и 29).

ублажио је многе црте. А Теодор је имао, осим напраситости, још слабости. Његова простота више пута је била исто што и суровост, његова необразованост се често изметала у ординарност. Он је био човек своје главе а уз то доста амбициозан; ово двоје удружено са напраситошћу и неуглађеношћу и навлачило му је на главу све патње и невоље.

Да је Доситеј својега старца веома поштовао и волео као оца и добротвора, то нам речито казује његова автобиографија. Ово дело Доситејево је и споменик Теодору Милутиновићу, споменик каки је ретко који прост калуђер стекао. Али имамо доказа, да је и Теодор волео својега питомца. Да би задовољио једну жарку жељу његову, да учи латински у Иригу, он се експонирао и замерио и својој братији и митрополиту. На поласку из Хопова дао му је скоро сав свој новац („мало је више имао" од тога што му је дао, вели Доситеј) само да му помогне да иде у Кијев на науке.

Сетно га се Теодор и у својој опоруци. Десетога дана после смрти Теодорове (15 јула) беше седница братскога сабора у Хопову. На њој је расправљен овај предмет (према записнику Василија Недељковића): „Преставлшагосја Теодора јеромонаха проигумна вешчи, по јего смертном тастаменту како гласит и завјету што је завјешчао и заклео у тастаменту дијакону његову Доситеју дати дали смо, а прочеје распачахом по обичају". (Какве су биле те „вешчи" не знамо, јер се „тастамент" није сачувао).

На овој последњој седници (15 јула) био је и других предмета. Некоја од млађе братије опоменути су „за болшеје их обхожденије", да се старијима боље покоравају и да иду уредно у цркву. Нарочито је укорен Авакум што је неозбиљан, дрзак, што је упоран игуману а непослушан и неуљудан према старијој братији, а особито му се замерило што је

без благословенија ишао у Банат, а игуман му је допустио само да иде у Жабаљ, да походи своје рођаке.

У очи Преображења је дошао у Хопово архимандрит Вићентије и по указу митрополитову обновио служитеље. Ове године је преглед митрополитова поверепика био много краћи него лане, јер се нешто јако журио. Игумана Теофана и намесника Јоаникија је наново потврдио, а братија су онда изабрала остале служитеље. За заклете старце су постављени: Антоније, Софроније, Стефан и Дијонисије, за духовника Антоније, за пареклисиарха Авакум, за типикара и протоколиста Василије (који је заменио Спиридона још чим је овај побегао из манастира), за кључара и гостионика Методије, за икопома Теофилакт, за трапезара ђакон Кирил Због хитости архимандрит није могао да прегледи инвентаре и рачуне.

После неколико дана се вратио Вићентије и прегледао инвентаре и рачуне. Приход је био 3559 фор. а расход од прилике толики.

Прошла манастирска година је однела неколико Доситејеве братије. Набрзо један за другим, у неколико дана (27 и 31 маја), одоше Богу на истину Никифор и Партеније. Обојица се пре смрти исповедише и причестише, а сахрањени су у оњем манастирском гробљу.[16])

Зло је прошао јадник Мојсеј. Он је био просут, па се дао на операцију „неком еђиму", али је други дан после операције (30 јула) „нечајано успео и к вјечној жизни премипул от сего свјета", а сахрањен је такође у оњем гробљу.[17])

Тако се број братије знатно смањио; од њих 22-јице које је Доситеј затекао кад је дошао у Хопово остало их је сад 14.

[16]) Хоп. Протокол Умрлих бр. 16 Никифор, бр. 17 Партеније.

[17]) Хоп. Протокол Умрлих бр. 19.

Јесен је прошла у тишини, у старању о економији. На седници 21 августа беше договор о брању шљива и о сену с Међеша, шта да се прода а шта да се остави за манастир. На септембарској седници (19 септ.) дошао је ред на берbу — последњу Доситејеву у Хопову. За скупљање десетка буду одређени у манастирском дому у Иригу Стефан и Софроније а у манастиру Антоније. Берба мора да је била добра, јер се братија на идућој седници (9 октобра) договарају, где да купе бурад за отакање вина до 100 „хакова".

Неколико су пута ове јесени стизали у манастир поруке из Карловаца. Митрополит је опет морао путовати у „царствујушчи град". Конзисторија наређује у почетку септембра, да се до повратка му држе молепствија. У истом циркулару се додаје, да пошљу кола ради судова, јер се берба приближава, а „Их Екселенција препоручујут заради вина черна и бјела, шилера, бермета и ракије да бисте не отрекли, но да усугубите, нежели досеље. Сами вјесте колико овдје требујет, наипаче у садашње време. Лепи јабука, зимни крушака да пошљете, када време будет, црнога лука по једну врећу, пасуља, грашка, сочива по једну врећу, купуса по 500 главица, по једну торбу вење зреле, кад време будет по берби". Одма затим подсећа конзисторија на репорте, па завршује: „Бодроје око имјејте, да гдјегод у десетку вам сад у берби каковоје препетије не учини се".[18])

Пред крај септембра ево писма архимандрита Вићентија. Јавља да му је митрополит писао из Беча. „Хвали се како јесу били код Их Величества на аудијенцији и милостиво пријемљени". Опомиње их да не забораве на молепствија, „да би Бог умилостивио серце царево, што би се окренуо нашему народу". Одма затим додаје, како му је митрополит писао још једно писмо у којем „заповједају Њих Екселенција

[18]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 7 септ. 1760 г.

да пишем вашем братству, у садашњој берби јесте примили Њихову заповјест чрез честњејшаго конзисторијума заради вина. Немојте да се осрамотимо, зашто они су горје от наше стране на њеких мјестах објешчали вина и шилера. Ви оно што је вам речено лепо уредите и у време пошљите, сада су грожђа лепа свуда, који год хоће може људски уредити".[19])

Последња седница братскога сабора на којој је био Доситеј! Била је 24 октобра. Последња и најнеугоднија. (Можда стога и јест последња што је тако неугодна?). За три године први пут добива Доситеј јаван укор. Записник седнице, како га је Василије стилизовао, у овом делу гласи: „Авакума јеромонаха и Доситеја дијакона, за их суровоје и неприличноје охождепије и старшим братијам никаковија достојнија части не вдавајушчија доволње словеси накарали, да впред болше поступајут и покарјајутсја старшим".

Треба жалити што Василије није овде био опширнији! Ова два млада калуђера била су, дакле, сурова, неуљудна и непристојна према старијима. Према којим старијима, чиме су показали суровост и неуљудност? То све не видимо из записника, и то је штета нарочито сад, у овим одсудним трепутцима. Опет смо упућени на домишљање на основу досадашњих података ове грађе и факата опће психологије.

Како да разумемо то, да је онај смирени монах, аскета и богомољац, онај чедни и задубени у књиге мали ђакон постао од једном суров и непристојан? Зар у један ред са дрским и самочољним Авакумом?

Не може бити другојачије, него се у Доситеју за ове три године догодио значајан обрт. Од бојажљива, скромна[20]) дечака развио се чудном метамор-

[19]) Хоп. Цирк. Прот. циркулар од 24 септ. 1760 г.

[20]) Још год. 1788 Доситеј за се каже: „Али ја, *природно страшив и стидљив*, никада нисам могао себе препоручивати и у познанство других утискивати се и намештати" (Живот II, 60).

фозом карактера одлучан младић који је израстао из најивног дечјег схватања и стекао своје, који не може више да подноси туторство монашких правила, него се занео за новим идејалима. Он сад мери људе другим мерилом, па се друкчије и влада према њима. Живот у манастиру постао му је без сврхе, дакле и без вредности; у њему је сазрела мисао, да се ослободи живота, који пролази, како му говораше његов поочим, „у старању и говорењу за казане ракиске, за каце, бурад и обруче"; да се откине од људи којима је сва наука у томе „да познају колико је ком вину и шљивовици година", „који находе све своје благополучије у чанку и бокалу", „који само чују имена науке и философије, нити знају црне ли су или беле". Он је примио к срцу речи својега старца, те је пристао на то, да је боље „да у једном малом сеоцу буде учитељ него у Опову игуман и архимандрит".[21])

А када пред њим изгубише цену монаштво, аскеза, светињиштво, који му досад беху сву душу обујмили, искочише на среду опет његове старе страсти: радозналост и с њом у вези жеља за путовањем.[22]) У

[21]) Слична је мисао Доситејева: „Волим бити у Семартону или у Војтегу сирома свештеник с просвештеним умом и с чистом совестију, него ли у Београду митрополит с мрачним невјежества умом и с немирном совестију" (Басне II, 144 и 145).

[22]) О његовој радозналости и пасији за путовањем има у делима му доста података (један је наведен напред на стр. 2). Већ у раној младости се пробудио у њему интерес према новим, непознатим крајевима. „У деветој или десетој години возраста без оца, без матере, без сестре рођене почео сам себе као страна и пришелца у истом месту рожденија мога сматрати, и моје срце почело ми је као прорицати, да ћу странствовати. Од кога би год чуо спомињати Варадин, Будим, Пешту, срце би моје летило к тим местом, желио би познати људе који у њима живу, и рад би био знати, каква су у њима деца и девојке" (Живот I, 20). Зилотије му каже: „Какво је твоје љубопитство, знам, да, ако добру прилику намериш, поћи ћеш и у Америку" (Живот I, 111). Сам о

Хопову га није више ништа дражило, јер није било више ничега новога за виђење: књиге је прочитао, видео је све обреде, познао је до појединости монашки живот, који га је из далека толико привлачио, искусио је и осетио све што се у овој средини, доста скученој, може искусити и осетити. Што се низало даље све се осећало као монотоно и досадно понављање истога. А ода свуд запљускују ово мирно острво

себи каже: „Ја сам већ дугим опитом познао да ваља да се добро чувам, да не наумим куда поћи; јер, ако науми, одо, сам не знам како“ (Живот II, 83). „Рекао би као да сам се за путовање на ови свет родио, потому што ове исте године, кад нисам мислио ни 5 миља правом линијом учинити, више од 500 немецки прешао сам миља“ (Жив. II, 130). Доситеј сврће у Арбанију само зато да је види и тамо иде с попом Ђиком „за прегледати места“. Кад се с пута по Арбанији вратио, друг му се ругао, да је поцрнео од сунца. „Нека сам, одговара путник, кад сам видео што у мом животу нисам мислио видити“ (Жив. II. 48). Митрополит Вићентије Јовановић Видак му је понудио, да му учи синовце годину дана француски и талијански, пак ће га после с њима послати у Германију на који универзитет, а после у Француску, Енглеску и Италију. „Кад ја чујем за Германију и прочаја, обештао би се служити му не годину или две, но толико година, колико је свети патријарх Јаков за прекрасну Рахилу Лавану, тасту своме, служио“ (Жив. II. 73). Бежећи из Цариграда од куге, и на то је мислио, да би штета било да умре а да не види Париз и Лондон (Жив. II, 91). Увек о овим градовима читати и слушати, а њих не видети, „то би за ме толико значило као у мраку живити“ (Жив. II, 101). Кад су га задржавали у Молдавској, обећавајући му добру плату, Доситеј неће да остане: „Не ни по што, јер се бојим, да се не усладим у новце и у спокојство, пак оста ту до гроба“ (Живот II, 97). На једном месту (Басне I, 127) с хумором говори о својој страсти: „Нашпацира се по свету (као 'но ти наше преподобије)“. Шта је било сврха његова путовања, каже најјасније овим речима (у Животу II, 72): „Што сам знао, другима сам предавао, што пак нисам знао, од други сам примао и учио. А ово је всегда било верховњејше намереније и всегдашњи пишан мојега по свету ходања, које неки из њиове високе милости скитањем називати удостојавају“. Из последње реченице се види, да је ова Доситејева страст падала у очи и његовим савременицима.

таласи некога великога света пуна интересних ствари, пуна књига, школа, науке, света који радозналим чулима обећава много нових утисака. Док је био Теодор игуман, он је покашто могао изаћи из манастира и с игуманом се проћи по околним селима и варошима (и то је било баш онда, кад су га житија толико везивала ва манастир). Откад је Теофан игуман, он би се зацело радије прошетао по околини, али, особито после оног неуспелог школовања у Иригу, о том није могло бити ни говора. Зидине манастирске се осећаху све више као зидине неке тампице.

Хоповски ђак Атанасије, синовац јеромонаха Дијонисија, беше такође изгубио вољу на манастир и калуђерство.[23]) Али како је знао да га његов стриц не би пустио кући у Костајницу, науми да крадом побегне. Једнака жеља је лако довела у споразум Доситеја и Атанасија који су иначе лепо живели. Повере своју тајну један другом и одлуче да заједно беже из Хопова.

Доситеј је мислио да тражи место „где се млади људи уче". Је ли се он надао да ће тако место наћи у Хрватској, или је онамо пошао просто зато што је и Атанасије онамо ишао, то се из овога градива не види. Али не може бити сумње, да је он, желећи да иде куда на науке, пре свега мислио на Русију. То сведочи и његова автобиографија. „Где би се могао један дијакон учити разве у Кијеву или у Москви? У ово време непрестано би се код нас говорило о славној Великога Петра кћери, императрици Јелисавети. Ја, непрестано у уму и у срцу имајући Кијев, Москву и Русију, владатељницу ти страна непрестано

[23]) У Хоп. Нам. Тефт. 26 авг. 1757 има белешка: „Дарова дијака Пантелију что је с попом Дијонисијем дошао из Хорватске $28^1/_2$ н. Тогда плати једну холбу вина кад сам испратио попа Дијонисија у Осек с његовим стрицем $6^1/_2$ н". О Атанасију нема нигде трага у изворима. Тешко је помислити, да је Доситеј поменао Атанасија и Пантелију.

чујући да се помиње, и образ њезин на много места изображен видећи. натурално морао сам кадгод о том и сањати. Видим једном на сан росиску цесарицу на престолу, сву као у сунцу обучену, која ми да из своје руке једну књигу отворену с разни језици, говорећи ми: *Учи се.* Пробудивши се од сна, толковао сам мој сан по мојем желанију".[24])

Са Русијом смо онда имали још доста живе везе. У Карловцима је о Кијеву и Москви остао спомен још од руских учитеља. За Доситејево доба је било међу калуђерима још руских ђака (на пр. реметски игуман Атанасије). Год. 1758 се вратио у Карловце Јован Рајић, руски васпитаник, и постао је учитељем карловачке школе. Од њега су могли и Фрушкогорци чути погдешто о Кијеву и кијевској духовној академији. Према ондашњем умном видику српске интелигенције, који је вера потпуно одређивала, наши људи нису ни помишљали на друкчије образовање него у православном духу. И Теодор Милутиновић у свом последњем говору хвали „ученог младог Рајича", даје Доситеју петнаест дуката с којима „може до Кијева доћи". У самом Хопову је, осим тога, могао Доситеј добити обавештаја о Русији, нарочито о Кијеву. Јеромонах Павел је зацело много причао својој братији о Кијеву. Па неко време је био с Доситејем у Хопову прави Рус, молер Василије Романовић, ђак Кијевопечерске Лавре. Већина књига хоповске књижнице, нарочито систематске и научне богословске и историске, које је Доситеј у последње време тако марљиво читао, била је из Русије.

Бежећи, дакле, из Хопова, Доситеј је без сваке сумње мислио да кадгод доспе у Кијев.[25]) Што је

[24]) Живот I, 102.

[25]) И ако каже у „Животу и прикљученијима" (II, 8) доста неодређено, да је хтео „куд даље поћи и у које му драго место, где се млади људи уче, доћи, ал' не знајући ни на коју страну пута, замолим га (Атанасија), да ме поведе с собом до Хрватске, а одатле, што Бог да". Иницијатива

сад ударио другим путем, може се рећи баш па противну страну, то је пуки случај, јер је Атанасије пошао у Хрватску. Доситеју је засад било главно да измакне ногу из манастира, а после ће већ тражити пут у Кијев.[26])

Према казивању Доситејеву у автобиографији, он је уочи дана поласка послао Атанасија у Ириг с нешто новаца, да му купи „доламу плаветну и чакшире и црвене ајдучке опанке".[27]) Сутрадан рано (беше 2 новембар), нимало не оклевајући, крену се на венац (зацело на стражња врата манастирска која воде у шуму). Венцем Фрушке Горе су ишли до Раковца. Ту су се спустили стрампутицом, наоколо, па Дунав (на Раковац нису смели ударити, јер су ту Доситеја познавали), па су даље пошли уз Дунав, према Осеку, у Славонију.

Кад се у новембру митрополит вратио из Беча, био је хоповски мали ђакон већ прешао границу његове епархије. био је далеко од Хопова.[28])

за бежање дошла је од Атанасија. Кад је Доситеј чуо, шта је овај наумио, „једва дочека" и понуди му се за сапутника.

[26]) И код куће Атанасијеве Доситеј је рекао његовој браћи, „да би рад у Русију пређи науке ради", па је тражио прилику да с којим војничким свештеником пређе у Германију, а тамо ће наћи прилику за Русију. Целе зиме и пролеће до Ускрса је распитивао за прилику да овај план изведе. Тек кад се све наде изјаловиле, пристаде на савет епископа Данила Јакшића, да оде у Далмацију за учитеља, па кад за 2—3 године стече коју стотину фоината, онда може извести своју омиљену мисао. Али кад је после три године дошао до новаца, окренуо се на другу страну (Живот II, 11, 15, 17).

[27]) Да је Доситеј своје монашке хаљине оставио у Хопову, види се из овог записа у Хоп. Нам. Тефт. 1761 г. 1 априла: „Плати Живану што је Доситејеве хаљине прекрајао наново 2 ф."

[28]) Доситеј је и даље на путу страховао, да га не познају. Год. 1761 на Ускрс био је у Петрињи. Кад је био на Светли Уторак на литургији, уђе у цркву Гаврa из Вуковара, ђак пок. владике Партенија, с којим се Доситеј добро пазио. „Подиђу ме мрави", казује Доситеј о овом немилом

У изворима, наведеним напред у почетку књиге, нема нигде трага о том, да је митрополит био одма извештен о бежању хоповског ђакона и да је што учинио да га врати натраг. Или је бежање калуђера из манастира била тако обична ствар, да митрополит о њој није даље водио рачуна.

Али долазимо сад на једну загонетку. После пет година, кад је Доситеј Хоповац био већ на Св. Гори, тражећи чувеног учитеља Евгенија Вулгариса, шаље митрополит Ненадовић писмо хоповском игуману Јоапикију и братству и тражи извештај о Доситеју. И не само да тражи да сазна за сам факат бежања, него ставља Хоповцима осам питања о Доситеју, он жели, дакле, да се потанко обавеоти о свему, како се бежање догодило, због чега и где је сад бегунац. У исти мах тражи извештај и о затварању и смрти архимандрита хаџи-Захарије. У то време је упутио митрополит и шишатовачком братству акат у којем тражи извештај о пресељењу и смрти проигумана Теодора Милутиновића. Тих аката, на жалост немамо, али имамо одговор Хоповаца од 28 јануара и Шишатовчана од 31 јануара 1766 године.[29]) Не види се ни

састанку. Бојао се да га Гавра не позна. Кад му после службе Гавра приступи, Доситеј се, „као стидљива невеста", учини као да га не познаје. Тек кад му овај рече, да се не боји и да је добро што је од калуђера утекао („ко не би рад свађати се, док је жив, онде му није место", вели Гавра), ослободи се Доситеј (Живот II, 15). Доситеј се у Хрватској састајао са свештеницима, био је и у Плашком код епископа Данила, али се не види из његове автобиографије, је ли се он њима приказивао као калуђер.

[29]) Одговор Хоповаца у Хоп. Сабор. Протоколу под 28 јан. 1766 а Шишатовчана у „Бранкову Колу" (види напред у овој глави напомену 2). У Шишатовачком акту се спомиње, да је митрополитово писмо упућено из Карловаца 26 јануара, у хоповском се датум митрополитова писма не спомиње, али се изреком каже, да је ово одговор на митрополитово писмо. — Овде је прилика да нешто напоменем. Многа места у изворима ове књиге упућују на неке акте којих сад или нема или су негде забачени. Срећан случај је што сам ја пре

откуда, шта су требали митрополиту податци о овим трима Хоповским калуђерима; а овај корак митрополитов заиста дражи нашу радозналост.

Одговор хоповскога братства о Доситејеву бежању важан је извор. Из 8 тачака тога одговора сазнајемо неке појединости о Доситеју.

На прва четири питања одговара братство, да ђакон покојног проигумана Теодоре није више у манастиру, него је 2 новембра 1760 године отишао у Хрватску, али није отишао „с благословенијем монастирским", него је побегао, и то из манастира је побегао а не из којег иног места.

У петој тачци је митрополит тражио да му се каже узрок бежању. Братство одговара, да је узрок ово: неки ђак из Хрватске родом, који је био код њих (то је Доситејев Атанасије), поплашио га је, да му је пок. јеромонах Стефан попретио да ће га бити. Али овај узрок износи братство с резервом: „но се нам незнато, јест ли претил или ни". А ђак је заједно с њим и побегао. Хоповски калуђери нису били упућени о намери Доситејевој, те нису знали прави узрок његова одласка из манастира. У манастиру се *није знало* поуздано, да је Стефан претио, него се тек *чуло* да је Атанасије *плашио* Доситеја, да ће га Стефан бити. Па да је Стефан баш и избио ђакона Доситеја, може ли то бити узрок бежању? Извештај Хоповаца је у овој тачци сасвим недостатачан; не види се из њега, да ли је ко веровао, да ово може бити узрок бежању. Исто се тако не види, зашто би Стефан Доситеју претио: је ли га овај увредио, и како, чиме.

Митрополит је добро знао калуђерске невоље, па

неколико година наишао на акте из г. 1755 које наводим међу изворима под бр. 9, као што је и г. Радослав М. Грујић случајно нашао акат штампан у „Бранкову Колу". Чим је то случај, значи да наше архиве још ни близу нису уређене онако како би их ради научног истраживања требало уредити. А то је и штета и грехота, а на дику нам баш није никако.

је у шестој и седмој тачци питао, да није ђакон можда побегао од каке казне или због неправде. На шесту тачку одговара братство, да Доситеј није био „арестован“ ни у манастиру ни на којем другом месту. На седмо питање гласи одговор, да због наследства његова духовника (Теодора) није био „истезан“; ствари су само биле прегледате, па су му дате све.[30])

Најзад пита митрополит, где је Доситеј сад, и откуда је родом. Не знамо где је сад, а родом је из Баната из Чакова, гласи одговор.

Ако овај извештај не задовољава сасвим нашу радозналост (у једном погледу још је већма дражи, наиме, шта је био повод да митрополит, после толико времена, тако потанко распитује за Доситеја), он ипак попуњује неким подацима наше знање о Доситејеву животу у Хопову.

---

[30]) Из овога седмог питања се изводи ово: митрополит је претпостављао, међу осталим, као узрок бежања и то, да братија, можда, нису Доситеју издала наследство што му је остало од Теодора Милутиновића (види се да је митрополит знао за однос ова два калуђера), или што су му може бити што закинула или у опће чинила неке неприлике. Као што знамо, у Хоп. Саб. Прот. стоји, да му је наследство издато 15 јула. У Хоп. Нам. Тефт. 1760 год. има под 6 августом овај запис: „Дадо дијакону Доситеју што му дужно из манастира 60 н.“ 13 авг. „Прими Доситеј дијакон што му дужно из мон. 2 фор.“ Без датума (али пре 6 окт.): „Прими дијакон Доситеј што му је било дужно 1 ф. 40 н.“ Да ли се ово издавање новаца односи на митрополитово питање, „је ли Доситеј био истезан о останку имења духовника својега“, о том се не може ништа поуздано рећи.

ГЛАВА XIII

Образовање Доситејево у Хопову

Негативни утицаји — Поглед на карактер и морал Доситејеве братије — Распуштеност и осталих фрушкогораца — Ненадовићево мишљење о својим калуђерима — Позитивни утицаји — Монашко школовање — Манастирске књижнице — Утицај руске схоластике — Поглед на југозападну руску књижевност — Хоповска књижница — Доситејева лектира: I богословска — Синопсис — Дела Златоустова — Гољатовски — Симеон Полоцки и његов утицај на српску књижевност — Књига о вјери — Стефан Јаворски — Јефрем Сирин и Лествица — Алфавит духовни — II историска: Бароније — Стратеманов Театрон — III Спиридонов Зборник — Богословски чланци у њему — Буквице — Историја у Зборнику — Белетристика — Езопове басне — Географија — Законик Душанов — Утицај хоповске лектире на потоњи књижевни рад

Запесени шегрт Димитрије Обрадовић побегао је из Темишвара у Срем, јер је чуо, да се човек у фрушкогорским манастирима „не само може посветити, него да може и чудотворац постати". Из непосредне близине, и после доста кратког времена, монах Доситеј је видео да је то била обмана.

Из последњих осам глава ове књиге смо видели с каким људима је имао Доситеј посла, у каком је стању затекао Хопово, каке прилике је доживео у манастиру, каке сцене је видео, каке утиске је добио. Он је походио и друге фрушкогорске манастире, калуђери из тих манастира су у разним приликама, особито о манастирској слави, долазили у Хопово; могао је видети, а и чути, да је тако у целој Фруш-

кој Гори. Могао је дознати од старије братије и оно што је приказано у прве четири главе ове књиге. могао је читати манастирске протоколе, па се уверити, да је све тако било и пре њега.

Као одушевљен монах, он је, зацело, добро познавао монашка правила која приказују службено монаштво, у којима је врховна власт изнела minimum од онога што се може захтевати од просечног монаха. Доситеј је читао аскетске књиге, монашку појезију, легенде, житија узоритих монаха, у којима су приказани идејали монаштва. Он је, дакле, стекао мерило монашког владања и живљења, сам је и окушао тежину аскезе — могао је правилно оценити своје другове и своју околину.

И шта је нашао? Нашао је монахе који не испуњавају ни службено прописани minimum монашких дужности, чак ни три основна правила на која се заветује свако кад прими монашки чин. Већина и не мисли, или бар не стално и свесно, на духовни живот, него само, или највише, на телесни, више и него светован човек, који није положио обете. Како су обичне људске страсти и слабости игуман, ексарх, конзисторија и митрополит службено прогањали, а иоле разборитији је и сам осећао, да оне не доликују монаху, природно је да се у таких монаха развије до савршенства претворство, лицемерство, симулирана смиреност и побожност. Али је Доситеј видео, да се многе тачке монашкога устава и отворено, јавно газе. Видео је монахе који се извлаче испод најсветије дужности, испод јавне молитве, похођења храма и служења, који су апатични према служби, те се завлаче у задње столове, који чак немају пијетета према цркви, те се у њој луде и шале. За некоје и од његове братије се јавно говорило, да су покрали црквене новце, један је кажњен стога што је обио ковчег и извадио новце. За двојицу се шушкало по манастиру да су поробили своју братију кад су ови били на умору. Сваки час је виђао сукобе и заваде, чуо је

простачке грдње и псовке, једном приликом је доживео дивљачку тучу. Пијанство је сасвим обична појава, прошња није срамота а бежање из манастира и скитање обична ствар.

Од све његове братије највише су марили за књигу и науку Спиридон и Василије, нешто канда и Павел. Спиридон је, рекао бих, био најученији, ако се сме та реч употребити, али је био човек несталан. Василије је био озбиљан калуђер, мањега дара него Спиридон, али сталожепији. За њега каже Доситеј у автобиографији: „Имао сам у љубави некога младог јеромонаха, Василија Осечанина, јер је и он весма љубио читање“, и, поред игумана Теодора, њега једииога спомиње Доситеј овако симпатично. Сва остала братија беху калуђери обичне и најобичније врсте, људи мале културе, маленога знања, пекоји су прави аналфабети. Ни оно мало „учења књиге“, што се код свакога спомиње у биографији, ни живот, ни притисак митрополитов нису могли да од њих истешу нешто боље. Од њих су пекоји бар као људи на свом месту. Проигуман Исаија, Софроније, Мојсеј, Дијонисије били су обични добри људи. Теофил и монаси, стари Серафијон и Неофит, чипе утисак сасвим безначајних личности. Бакон Кирил је још одвећ млад, кроз изворе не види му се права физиогномија.

Тешко је проценити Теодора и Теофана, два игумана Доситејева. Теодор ако није био образован, био је човек бистре памети, отворен и слаткорек, ако је био напрасит и у љутини често суров, био је бар, кад се охлади, добра срца. Поред свих својих слабости Теодор је симпатичан. Сасвим је друкчији Теофан. Он је човек опрезан и коректан, у обичном смислу коректан. Као игуман он је уреднији и строжији, али као човек није симпатичан. За њим су се вукли пе баш лепи гласови, и тешко је веровати да су без основа.

За осталу осморицу је мучно што добро рећи. Јоаникија назива Макарије пустахијом и рсузином

и обећује га да је цркву покрао. Из уста тако ординарног фратра, као што је Макарије, нећемо сваку реч узети у пуној вредности јој; но може ли се мислити, да у његовим речима нема баш ни труна истине? Али да је Јоаникије својега духовника на самрти покрао, у то се не може сумњати. За Антонија знамо да је (као игуман!) био јатак пустахија. Никанор не би био рђав човек, али је без интелигенције, свађалица, неотесан и бестидан у говору. Остали су били просто на срамоту монашком чину. Стефан је пуст и суров, убојица и псовач, без побожности. Партеније је пијанац, неозбиљан, продрзљив, бруталан. Методије је неозбиљан, непобожан, дрзак, лајав и „бљадослован", лажљив. Авакум је самовољан и дрзак, непобожан, лајав; говори се чак да је црквене новце крао. Макарије је неотесана простачина, лопштина, човек без образа који се не стиди просјачити. А Теофилакт је већ загрдио; на њему је свако зло, и свако зло је на њему још веће стога што је он бистра глава. Он је протуха и лола, пијанац, сплеткаш и лажа, крадљивац и лупеж, човек без и труна побожности.

Ето у каком је друштву живео Доситеј у Хопову!

Карактеристика братије Доситејеве добивена је из дисциплинарних протокола, истражних и судских записника, у којима се претресају, расправљају и пресуђују само прекршаји и греси калуђера. Могао би ко рећи, да на основу таких података слика мора бити црња него што треба. И овај приговор би био неколико оправдан. И ја допуштам, да из ових извора одиста добивамо веома црну слику о животу и људима овога времена, али мислим да није црња него што треба.

Јер, не треба заборавити, да се и из неколико или појединих душевних особина може, према правилима опће психологије, судити па целину карактера, особито ако су особине важне и значајне. И онда,

код монаха, као реда људи, код којега је цео живот, до појединости, нормиран позитивним одредбама, оцена је још лакша. Из целога историског градива се види, да су фрушкогорски калуђери у Доситејево време били врло далеко и од обичног, службеног и формалног, испуњавања монашких дужности. Стога не треба да се бојимо да ћемо се пребацити, ако за калуђере који не испуњавају три основна завета монашка, који немају пијетета према цркви и вери, који чак поткрадају цркву, који се простачки грде и туку, који се често опијају, који пљачкају своју браћу на умору, ако за таке калуђере речемо не само да су лажни монаси, него, за већину од њих, да су и рђави људи. Могла се код њих наћи и која лепа црта, што је сасвим веројетно (ено Доситеј је нашао доста лепих човечјих особина и на онако рђаву монаху, као што је Теодор Милутиновић) и што би било и природно, али таке црте не могу да ублаже опћи суд о њима, особито суд о њима као монасима.

А да се нису само у Хопово стекли таки људи, него да су били таки већина калуђера широм Фрушке Горе, то се може доказати нарочито документима из Митрополиске Архиве.[1]) Бежање из манастира и скитање врло су обичне појаве. Није ништа необично да калуђери, пошто избегну, сврћу мантију или чак пређу у другу веру. Навешћу неколико карактеристичних примера.

За време Доситејево расправљала је конзисторија аферу јеромонаха Прибине Главе Василија који је, с јеромонахом Георгијем, испред казне побегао из манастира. Отишли су у Банат, у манастир Војловицу, али их је тамо нашао протопоп бечкеречки и вратио у Срем, у Белегиш. Они из Белегиша побегну у војчанске кукурузе и „крили се два три дни по

[1]) Има доста података и у Протоколу генералне визитације („Опис срп. фрушког. ман.“) и у појединим манастирским архивама.

жити око Батајнице, и у Батајници неки христијанин дао им хлеба; потом отишли у Земун и састали се с калуђери из Гргетега који су отбегли и били у бирцаузу в некојем с кровени". Георгије са два калуђера из Гргетега оде у Београд, а Василије се врати у Бановце, јер није имао „с чим" да иде у Београд. Из Бановаца оде у манастир Сенђурађ, и тамо је неко време био. Архимандрит Спиридон га је саветовао, да се врати у свој постриг, и он то и учини и понизно замоли, да га помилују, обећавајући, да ће одсад бити миран и покоран.[2])

Чули смо како се хоповски игуман Антоније компромитовао и с њим јазачки игуман Теодосије и врднички Максим. Сваки је од њих примио од неких јазачких прњаворапа по 100 фор. новаца „у Керу поробљених", као милостињу на зидање ћелија. Осим тога су јазачки игуман, његов намесник и калуђер Јанићије „како пустахијски јатаци обвињени", јер су примили једном 100 фор. а други пут 140 фор. „знајући да су новци у пустахилуку стечени." Сремска жупанија је пустахије похватала и у Илоку погубила па је тражила од митрополита, да јазачког игумана, намесника и Јанићија „деградира и како јатаке на погубљеније изда". Али су пустахије биле погубљене, а неки су умакли, пре него што су их суочили с калуђерима, те се није могло ништа доказати „ни за новце ни за јатачаство". Стога је митрополит, „да би игумени сва три, намесник и поп Јанићије јазачки тако долго арестом не умршчвљали се и монастирска дјела и економија без настојателеј остајала", израдио код жупана а овај код вармеђског суда, да се сви пусте из затвора, али тако, да се „всегда и у свако време суду представити имут", ако се „до послетка" нађе да су криви.[3])

---

[2]) Истражни записник конзисторије од 10 окт. 1757 добио сам од Г. проте Д. Руварца на употребу.

[3]) Акат митрополитов из Даља од 14 јула 1762 г. упућен „началном протопресвитеру" карловачком. (Акат сам добио на употребу од Г. проте Дим. Руварца).

А ево шта је учинио ђакон врдnички Григорије Вукановић, онај што је за време борбе за осопштину бунио калуђере по Фрушкој Гори. Он беше нешто скривио, па је из Врдника пребегао у „Турску". Кад је после на Панчеву прешао у Банат, ухвати га полиција и допрати у Темишвар. Земаљска Администрација јави 9 априла 1758 г. митрополиту, да ће му ђакона издати, само нека пошље кога.[4]) Мандатар темишварске епархије, пропосинђел Арсеније Радивојевић јавио је 27 априла митрополиту, да је са грофом Перласом уговорио, како ће спровести ђакона Григорија, али овоме беше неко додао нож, те је из подрума (тамнице) развалио гвоздену катру, скинуо железа с ногу и изашао напоље. „Нож у руци држећи, пише протосинђел Арсеније, зверовидно избегл босоног у капи, да и људи који су се на сокаци трефили у куће бежали; аки бесом обладан бил и у монастир францискански убежал". Тамо је примио римокатоличку веру.[5])

О бешеновском калуђеру Прокопију исказао је на истрази проигуман Јоаникије, да је уочи Божића у прњавору украо једнога јунца од свога кума Стефана Алгашића; пред пост је крао гуске. Нико му ништа не сме, па пи игуман, јер поси пушку, сви га се боје да их не убије. Један од калуђера, Мелетиј,

[4]) Митроп. Архива у Карловцима бр. 239 ех 1758.

[5]) Мандатар је послао протопопа Арсенија и попа Данила у франовачки манастир, а сам је отишао грофу Енгелу, римокат. бискупу. Бискуп сазове канонике на договор; одговоре мандатару, да ће ђакона сутра у 8 сати послати; пошто га испитају. Али после му бискуп поручи, да га за 5 дана не може издати, јер ову ствар морају прво јавити арцибискупу калачком. Ни гроф Перлас није могао ништа учинити, него је одговорио мандатару, да за све ово јави митрополиту, а овај ће знати шта ће даље чинити (Ово је све из писма Арсенијева које се налази у Митроп. Арх. бр. 240 ех 1758). На то је Ненадовић 12 маја затражио од бискупа да му ђакона изда мирним путем, да се не би морао тужити даље (М. Арх. бр. 239 ех 1758). Истога дана је писао и грофу Перласу и протестовао, што му не издадоше Григорија

кога су тужили да је псовао, одговорио је пред истражним судијама, да је за себе и за све калуђере рекао: „Сви смо окаљани неваљалом, со опроштењем, поганију, а за узрок, зашто често кромје протчих монастирej у двору арестујемо се и бешчестимо за наш неваљали ужитак".[6]) Признање овога простога калуђера нас изпенађује својом искреношћу а и тачношћу.

Оваких примера, који би доказали, да је наше монаштво у Фрушког Гори и поред свега труда Ненадовићева било у расулу, може се наћи врло много. Па и ово је један доказ. После тринаест годипа бочења са својим калуђерима и сам енергичпи митрополит је почео очајавати. Чинило му се, да његов мучни рад на реформи манастира није имао никакога успеха. На две године после Доситејева одласка из Хопова овако пише митрополит братствима фрушкогорских манастира: „Мы уповахомъ да нашъ нощеденный трудъ и подвигъ о благостоянiи святыхъ монастырей, толикократная ово словомъ, ово дѣломъ, ово толико многыми циркулары и поученiи писмено давана наставленiя, чинноположенiя и уредбе вашимъ недостаткомъ наполненiе а нашимъ попеченiямъ покой донести будетъ. Обаче вмѣсто того видимъ, да отъ дне на денъ и настоятеліе и братства, вмѣсто еже закону Божiю поучатися, глубокое небреженiе, непо-

који је једна обична лола. Прети да ће тужити Њ. Вел. зато што Зем. Администрација неће да посредује у овој ствари (М. А. бр. 240 ex 1758). Теминв. бискуп је 18 маја одговорио, да би Григорија издао, али је он међутим прешао на римокатоличку веру. Стога се обратио своме арцибискупу с питањем, шта да чини. Док одговор не стигне, нека се митрополит стрпи (М. А. бр. 242 ex 1758). Гроф Перлас је 22 маја одговорио, да је ствар јавио царици, кад стигне одговор, известиће га (М. А. бр. 246 ex 1758). И митрополит је 26 маја пријавио царици (М. А. бр. 252 ex 1758). Шта је даље било, не види се. Тако је, дакле, глас ђакона врдничког Григорија отишао до Беча.

[6]) Митр. Арх. бр. 184 ex 1758.

слушаніе и должностей не токмо строителства но и духовныхъ конечное забвеніе избрасте и вашимъ неопаснымъ и нетрезвенымъ обхожденіемъ но паче и зазорнымъ соблазнодѣлателнымъ и богомерскимъ житіемъ намъ выше и выше печалей узрокуете, да и цѣлой церкви святой пашей за самоволство ваше студъ и безчинія нещеванія паносите".[7]) А годину дана касније пише им: „Мы уповахомъ яко наша толиколѣтна уредовленія, наставленія, поученія, и уставоположенія за благочинное святыхъ нашихъ монастырей поне въ чина ангелскаго братствахъ мѣсто обрѣсти и плодъ принести будутъ. Обаче возвращающеся отъ царствующаго града Беча, мѣсто радости, еже согледати святыя обители, сердца печалъ ощутихомъ, егда въ нѣкоихъ монастырѣхъ бывше нестроеніе тако и внѣшныхъ економіи дѣлахъ обрѣтохомъ".[8])

Корио је митрополит и досад своје калуђере, али из његових укора се орио глас срџбе, глас строгога старешине који с поуздањем очекује послушност и поправљање. Из ових циркулара нам јечи сета и резигнација. Па читајући све ово, и митрополитове циркуларе, и разне податке о владању и животу Доситејеве братије, човек не може да се управо одбрани од утиска, да су ово људи који не појме смисао својега чина и живота, који се не сећају на што су се заветовали, те или хотимице, из покварености, или нехотице, од пукога и дебелога незнања и несвести, дан па дан долазе у опреку и сукоб са идејом својега позива.

Знамо да је монаштво у своје време имало и извршивало важан задатак у друштву. У половини XVIII века оно тај задатак није могло ни близу извршивати, особито не у оном стању у које је доспело после своје декаденције. Србима православним, који су, после Велике Сеобе, били бачени међу западни

[7]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 116 (12 јуна 1762).
[8]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 124 (15 окт. 1763).

римокатолички свет, требаше јача, модернија сила него што је источно монаштво. У новим приликама се с тим застарелим институтом није могло ништа учинити. Он је био неспособан за икаки културни рад. И ово треба да се констатује, јер само тако можемо разумети онај замашни преврат у души Доситејевој од аскете у сврзимантију. Само тако можемо разумети његову доцнију противност монаштву и директан захтев, да се манастири укину.

Али нису хоповски утисци имали само негативан резултат. Нарочит задатак ове главе је да то покаже. Доситеј је у Хопову много читао, нарочито последње године. Смемо тврдити, да је он из манастира понео и доста знања, особито богословског и историског.

Само он то знање није задобио на систематски начин, у некој школи. Монашка правила истина, наређују, да у сваком манастиру један од братије буде „магистер". Доситејеве друге године (1758/59) био је „типикар, протоколист и магистер" Василије; прве године био је Василије такођер „типикар и протоколист", а да је и магистер био, то, ваљда, само случајно није назначено. Треће године је био „магистер и типикар" Спиридон, а кад је он побегао из манастира, заменио га је Василије, и при обнови служитеља постављен је опет за „типикара и протоколиста" (ни овом приликом није назначено, да је он и магистер). Нигде се у изворима не казује нарочито како су ова два (за тај посао од свих Хоповаца најспремнија) калуђера држала школу и шта се у школи учило,[9]) а ни то, да ли је Доситеј ту школу походио.

[9]) О генерал. визит. 1753 био је постављен Спиридон за магистера, па му је наређено, да ман. ђаке (у Врднику је у сличној прилици додато: „монахе и ђаконе") и прњаворску децу учи *читати, појати и писати*, па се додаје: „не менше же и младе јеромонахе". По стилизацији даљега одређења: „окром же школы, въ праздникы и во дни недѣлныя заутра пред литург. и по полудне пред вечернею" да учи манастирске слуге

О генералној визитацији 1753 г. се констатовало, да су сви калуђери који су у Хопову „учили књигу“ били врло неписмени. Из тога би се могло извести, да хоповски магистери своју дужност нису марљиво испуњавали. Јесу ли Василије и Спиридон у том одвојили од својих пређашњих колега, не види се нигде.

Митрополит је 1758 год. наредио, да се ђакони уче код једнога јеромонаха и одредио је, да ће од успеха у науци зависити даље напредовање,[10]) а идуће године је требало ту наредбу поштрити.[11]) Чули смо како је митрополит за игуманства Теофанова слао књижице за учење и како су калуђери прослишавани из „Ортодоксоса“. У свима овим „наукама“ је, без сумње, и Доситеј учествовао.

Василијево магистерство нас подсећа на две напомене Доситејеве у автобиографији му. Спомињући како је Василије веома љубио читање додаје: „Ови ме саветује, да читам Баронија, којега читајући, усладим се у историје“. Мало даље вели: „Кад би се год са мном разговарао, похваљивао би ми науку и

— излази, да је у манастиру држана школа у све остале дане. Велика се наука, као што видимо, није у манастирској школи ни са службене стране тражила. У неколико нас о учењу ђака обавешћују оваке белешке о генералној визитацији. У Јаску се за два ђака каже, да се уче „пятой каѳизми“ (јамачно псалтира); у Бешенову се за једног вели „учится буквару“; у Гргетегу се за двојицу каже „псалтир переучили“, али појати и писати не знају; у Шишатовцу се за једнога вели „псалтир преучил, читает средње, појати такожде, писати от части“. Програм манастирске школе је био сличан програму обичних словенских школа.

[10]) Наредбе митрополитове немам, а одзив на њу налази се у репорту од 1 апр. 1758 г. (Хоп. Саб. Прот.) под 8): „Дијаконом указ В. Е. чрез отца арх. Вић. нам издати соборње сказахом, јеже јест: хошчут ли по заповести В. П. код јединаго јеромон. јегоже наредихом учитисја надлежашчему им за даљши свој степен, или ни. И рјеша, да хошчут“.

[11]) „Да јером. јеродј. и дијаци в школу учити се по височ. наредби ходет, опредјелихом“ (Хоп. Саб. Пр. 2 сент. 1759 г.)

жалио би, што не зна латински језик, којега је почео био мало учити и знао је неколико дијалога или разговора, пак би и све преда мном говорио и толмачио би ми и".[12]) Овака стилизација не упућује на неко редовно поучавање, него више на пријатељску дружбу. Али се по овом признању Доситејеву види, да је Василије утицао на његово образовање, ако више на, а оно као саветник и подстрекач.

Чули смо напред, да су неки монаси учили, као монаси, карловачку школу.[13]) Чини се да ово није често бивало. Није ми познато шта је одлучивало при избору манастирских питомаца за карловачку школу. Чудно је да митрополит није у школу упутио Доситеја, који је дао доста доказа да воли књигу и науку. Особита прилика за то беше онда кад је Доситеј враћен из Ирига, камо га је послао Теодор да учи латински, у манастир. Али митрополит није овога марљивог латинца позвао у Карловце у школу, него га је упутио Василију да га учи латински. Како је Василије тај задатак извршио, не види се ни од куда.

---

[12]) Живот и прикључења I, 101.

[13]) Хоп. Цирк. Прот. бр. 5 (5 окт. 1749): „Понеже подъ благословеніемъ Божіимъ и покровомъ преч. Богородицы школы здѣ начало свое вчерашняго дне начаша, настоитже да и млади еромонаси и діакони и монаси ваши равно яко и мірсти священницы обучаются.... того ради позываемъ преподобія ваша всѣхъ мон. игумени, да въ грядущій понеделникъ т. е. 9 сего вси здѣ при нами обрететеся, еже сложно договоритися и наредитися за жилище и пищу и прочія потребы отъ монастырей на науку приходити имущихъ, занеже наша воля есть, да оны по мірскихъ домѣхъ не жителствуютъ". 11 дец. иште Јефтимије Радосављевић по један дукат од манастира „за трошак учеником и питомцем своимъ" јер, вели, сви добро знате „да отъ мон. вашихъ ученике здѣ при ученіи въ карл. школѣ имѣете". У Хоп. Цирк. Прот. има још циркулара који се тичу школе, али се нигде више не спомињу ученици манастирски, него се највише траже т. зв. „школски новци", а једном 20 апр. 1753 се позивају братија на испит (Позив на испит из г. 1755 види „Срп. Сион" 1904 стр. 463).

Доситеј је ипак, и без редовног школовања, изнео доста знања из Хопова. То се сме рећи. Он је био право „ђаче самоуче“ народних песама. А што је могао стећи самоучки то знање, треба да захвали хоповској манастирској књижници. Пада у очи, да су фрушкогорски манастири, особито некоји (Шишатовац, Беочин, Крушедол, Ремета, међу њима и Хопово) имали доста велике књижнице Ту су биле у првом реду обредне црквене књиге, које старе србуље (писане и штампане), које руске. Монашка правила су прописивала, да се у служби могу употребљавати само руске књиге, и то „московскія печати“. Овом наредбом Вићентијевом су широм отворена врата утицају руском, који се већ и пре распростирао руском школом у Карловцима, везама с Русијом и поверењем овдашњих Срба према руском православљу. Осим обредних књига било је у манастирским библијотекама овога доба и богословских дела, нарочито проповедничких, аскетских и легендарних, нешто и полемичких, ексегетских и законских, а нашла се у гдекојој и по која историска. Све су то била дела руске књижевности XVII и XVIII века.

Пада у очи, како рекох, да су се у оваквој атмосфери кака беше у фрушкогорским манастирима прибирале књиге. Али не треба мислити, да је те библијотеке сабрала глад за науком, жеља за образовањем, јер тако што писмо нашли код Доситејеве братије. Тако што се не може ни претпоставити у друштву у којем је једна трећина неписмена, друга једва нешто писмена, а остатак, и ако је писмен, без ширег образовања. Али књиге су ипак притицале. Међу братијом се свагда нашло по неколико љубитеља чтенија; многи је брат донео из Русије коју „душеспасителну“ књигу и поклонио је свом постригу. У Српском Народу је још живела традиционална мисао из Средњега Века, да су манастири средишта писмености, извори знања, те је многи побожни хришћанин купио књигу од „Москова“ који су их на на-

шим вашарима продавали[14]) и даровао је манастиру, себи и својим живима за здравље а мртвима за душу. Нарочито после Велике Сеобе су руске књиге преплавиле наше књижнице и постале једна културна чињеница.

Већина калуђера је имала и своју приватну књижницу. У њима се налажаху највише обредне ручне књиге и молитвеници. Од Хоповаца је мало њих (1753) имало више од три, доста их није имало ни једне. Највише имају братија псалтир и полуустав, ређе се налази часослов, требник, „мѣсялцословъ, святцы", служебник или литургијар, каноник. Од ређих књига Теофан је имао неки катихисис, Николај „Богомысліе", Антоније „Алфавитъ духовный", Спиридон тестамент кијевски, Павел и Јоаникије „Десятословіе".[16])

Књиге које су се налазиле у Доситејево доба у библијотекама фрушкогорских манастира иду у ону епоху руске књижевности која се развила у XVI и XVII веку у југозападној Русији, па је одатле продирала и продрла у Московску Русију. (Овде остављам на страну обредне црквене књиге и српске и

[14]) На једном ручном псалтиру је Василије Недељковић записао, да је купљена „отъ Москова Игнятія 20 јула 1757 г." (у хопов. књижници). Од овога је Игњатија Доситеј купио једну књигу на румском вашару.

[15]) Теодор Милутиновић је имао 1753 г. псалтир, полуустав и требник. Доситеј спомиње да је код њега нашао још зборник, часловац, месецослов, каноник, Алфавит духовни. Све су то књиге које требају калуђеру за ћелиску молитву. У хопов. књижн. има неколико примерака мјесјацослова и каноника. Мјесјацослов је од год, ҂аѱ҃ѯа; садржина: календар, пасхалије, тропари и кондаци, акатисти, молитве, канони. Каноник је од год. ҂аѱ҃ин; садржина канони, акатисти, молитве. О „Десјатословију" види Тих. Остојић „Срп. књижевност од Велике Сеобе до Доситеја Обрадовића" стр. 40. „Богомысліе" издао у Чернигову аеп. Јоан Максимович, познати побожни стихотворац руски († 1721) и посветио Стефану Јаворском. То је управо превод дела лутеранског пијетисте Герхарда „Meditationes sacrae" (Пыпинъ, Исторія русской литературы III, 184). О Алфавиту духовном биће још речи.

руске). До Петра Великог има књижевност богословски карактер. Она је израз особитих политичких и културних прилика у којима се најпре западни и јужни крајеви Русије кад потпадоше под власт Литавске и Пољске. Што целом овом периоду даје парочит карактер, то је утицај латинизма. А латинизам се увлачио због све већег утицаја пољске државе и римокатолиштва. Формално православље је сачувало извесна права у римокатоличкој Пољској, али је било притешњено, стога се заподенула борба у XVI и XVII веку. Литература је добила полемичан карактер. Главна сврха полемике беше: доказати чистоту учења источне цркве и потпуну сагласност западно-руске цркве с њом. Снагу своју црпла је полемична књижевност из школске учености.

Јер се православље могло бранити само истим оружјем којим су се борили противници. То оружје беше школа која се развила особито од времена кад се у Пољској а затим и у кнежевини Литавској утврдили језујити. Језујити су успели да силно подрију и протестантизам и православље. Имајући богата материјална средства и правилно организовану школу, римокатолицизам је привлачио себи и спољашњим црквеним блеском и блеском науке, која је, привидно, потпуно опровргла догматичне и обредне особине православља. Православље се морало бранити истим средствима — средствима просвете. У ту сврху су се образовала црквена братства, која су у другој половини XVI века организована сила: у њима су се прибрали присталице православља, и одатле су се основале оне православне школе, којих је најзнаменитија представница постала доцније кијевска колегија Петра Могиле, потоња кијевска академија.

Уз богословску полемику, као главну врсту ове књижевности, развило се и схоластичко духовно беседништво, које су духовне школе и теоретски и у пракси веома неговале, даље, школска драма, силабички стихови, нешто уметничке поезије.

Главни књижевници у одбрани православља беху у првој половини XVII века Мелетиј Смотрицки, архиепископ полоцки († 1633), писац и у нас добро познате словенске граматике, и Захарија Копистенски, епископ владимирски и брестски. У другој половини XVII века особито се истичу Јоан Гољатовски, ректор кијевске академије, и Лазар Баранович, архиепископ черниговски.

Гољатовски († 1688) је био чувен као говорник и одличан полемик; у полемици с римокатолицима, јеврејима и муслиманима показао је своју велику учеиост. На опћу жељу издао је збирку беседа под насловом *Ключъ разумѣнія*. Уз друго издање ове чувене књиге додао је автор теорију црквеног беседништва; ово је прва омилитика у Руса и послужила је после као узор многим схоластичким реторикама. Као што су западни и јужни Руси и иначе црпли своју науку из западних извора, тако је и ова теорија беседништва израђена по латинским омилитикама. *Баранович* беше прво такође ректор кијевске колегије († 1693). Он се истакао у полемици с језуитима, и као беседник. Издао је два зборника беседа с насловима карактеристичним за опо доба. *Мечъ духовный* има 55 беседа; Баранович у предговору овако тумачи наслов: „Въ сіи, полныя брани, времена всего полезнѣе мечъ . . . Самъ Христосъ, имѣя въ устахъ своихъ мечъ, управляетъ церковію". Други зборник, *Трубы словесъ проповѣдныхъ*, има 155 беседа. И овај наслов има полемичан значај, као што се тумачи у предговору: „Чтобы сыны восточной воюющей церкви усерднѣе служили ей мечемъ духовнымъ (алузија на прву збирку), издалъ я трубный гласъ на праздники"; као што се у борби жестина војника распаљује гласом трубе, тако и он труби трубом у нарочите празнике, да би распалио жар у духовној борби.

У половини XVII века су почели Руси из Кијева долазити у Москву. Ортодоксни Московљани су крпво погледали на ове „Литовце", који су, по њи-

хову мишљењу, били заражени „латинском јересју“, те им је њино православље било сумњиво. Заиста, Кијевљани и западни Руси нису се тако слепо држали предања и слова, као Московљани. Они се нису бојали уносити у књигу и оно што су задобили из светског знања, говорили су о астрономији, историји, користили су се старом митологијом и није им ни на ум падало, да би се спомињање астрономије и митологије у црквеним беседама могло узети за „јелинско волхвованије и идолослуженије“, о чему, напротив, московски људи нису ни најмање сумњали. Кијевска наука, у суштини схоластичка и заостала, ипак је била неки ступањ к новој западној науци. И ако је, дакле, међу Кијевљанима и Московљанима било супротности, ипак је захтевала потреба државе и саме цркве да се Кијевљани, као ученији од домаћих, позову.

Међу првим Кијевљанима који су дошли у Москву и радили у духу кијевске школе, био је учени *Симеон Полоцки*. Он се није бавио само црквеним питањима, него први започиње светску науку и светску књижевност. Нас овде интересују нарочито његови зборници беседа, опет с карактеристичним насловима: *Обѣдъ душевный* и *Вечеря душевная*.

И за доба Петра Великог раде као књижевници два ученика кијевске школе: Стефан Јаворски и Теофан Прокопович. *Јаворски*, митрополит рјазански († 1722), у својим проповедима, што се тиче литерарне стране, показује све главне особине југозападног проповедничког стила, које се опажају код Гољатовског и Бараповича. Од његових богословско-полемичних дела знаменито је *Камень вѣры*, које је наперено на лутеранство које се почело ширити међу руску интелигенцију. Чак је и један део руских богослова симпатизовао с протестантским правцем у богословљу. Јаворски је обећивао лутеранством и својега противника Теофана Прокоповича. Мање је знаменито, јер

је и мање оригинално, његово дело *Знаменія пришествія Антіхрістова.*

Теофан је поштовалац реформа Петрових и његов лични помагач у реорганизацији руске цркве. Његова су дела *Духовный Регламентъ* и *Десятословіе*, књига, коју су руски учитељи донели и к нама, те је постала прва школска помоћница у нас и узор свим потоњим букварима.

Оригинална црта књижевности доба Петра Великога је и изобиље превода по разним гранама науке и практичног знања, по математици, навигацији, географији, историји, политици и др. Међу историским делима треба нарочито споменути превод Баронијеве историје цркве и Стратеманова *Театрона.*[16])

Некоја главна дела ове руске богословске, полемичке и историске књижевности продрла су већ пре Доситеја у фрушкогорске манастире. При генералној визитацији су нашли прегледачи Гољатовскога *Кључъ Разумѣнія* у Врднику, Бешенову, Ремети, Хопову, његова *Месију* у Врднику; Барановичев *Мечъ духовный* у Бешенову, Ремети и Беочину; *Обѣдъ душевный* Полоцкога у Хопову и Шишатовцу; Јаворскога *Камень вѣры* у Хопову, Врднику, Беочину (*Антихриста* је имао сам Доситеј); Теофанов *Регламентъ Духовный* у Дивши (2 примерка) и Беочину, у Хопову га је имао Павел и Јоаникије; Баронијеву *историју* нашли су визитатори у Хопову, Врднику, Шишатовцу, Ремети; Стратеманов *Театрон* у Хопову и Ремети; *Богомысліе* Јоана Максимовича у Дивши и у Хопову у Николаја: *Алфавитъ духовный* Исаије Копинскога у Хопову, Дивши (3 комада), Ремети, Гргетегу; *Патерик печерски* у Раковцу; Могилин *требник* у Гргетегу. Осим ових књига беше још много

[16]) Овај преглед и карактеристика руске књижевности XVII и XVIII в. израђен је према историјама руске књижевности Пыпина и Галахова. И даље, при карактеристици и оцени руских књига и писаца, послужићу се овим делима.

руских издања дела св. отаца, па пр. Јефрема Сирина, Доротеја, Јована Златоуста.

Све ово показује на живу духовну везу између Срба у Карловачкој Митрополији и Русије у XVIII веку. И нова књижевност православних Срба у Карловачкој Митрополији почела се под утицајем руске књижевности о којој је горе била реч.[17])

Колика је и каква била хоповска манастирска књижница баш у време Доситејево, не знамо, али је знамо у год. 1753, кад ју је визитацијона компсија пописала. По том попису било је тада свега 113 књига; од ових беху 28 србуље (26 рукописа и 2 штампане) а остале беху руске. Осим обредних црквених књига беше још ових књига: Библија кијевска, Панегирик српски, 4 књиге Пролога московских на дванаест месеци, 4 кн. Житија светитеља (кијевског издања) на 12 месеци и 2 кн. Пролога у српском рукопису. Од беседничких и омилиских дела беше ту: *Евангелское толкованіе недѣлное* (московско издање), *Ключъ разумѣнія*, *Обѣдъ душевный*, *Маргарит*. Од аскетских дела беше: књига *Ефремъ купно и Доротей* и *Лѣствица* (срп. рукопис). Осим ових књига налазе се у списку *Книга зовома вѣра* (ваљда *Книга о вѣры*), *Кирилъ іерусалимскій*, *книга св. Теодора Студита*, *Григорій Назіанзинъ*, *книга св. Николая съ правиломъ и чудесы* и две књиге *Похвала пресв. Богородицы* „на стихи сконпоновата Іоапномъ Максимовичемъ аеп. черпиговскимъ“.[18])

---

[17]) Види Тих. Остојића „Српска књижевност од Вел. Сеобе до Доситеја Обрадовића“, где је у чл. 8, 9, 10, 12, 13, 14 истакнут утицај руске књижевности.

[18]) Инвентар од г. 1753. „Опис срп. фрушк. ман“. 249, 250. — Према протоколу генералне визитације статистика манастирских књижница је ово (цифра означује укупан број књига, број у загради: колико је од тих књига србуља): Шишатовац 152 (70), Беочин 141 (54), Крушедол 125 (31), Ремета 101 (25), Раковац 97 (20), Бешеново 80 (9), Врдник 78 (—), Ђипша 67 (1), Гргетег 65 (8), Кувеждин 53 (27), Јазак 50 (12)

Ово, дабогме, нису све књиге до којих је Доситеј могао доћи. Нема сумња да су после генералне визитације, може бити и за борављења Доситејева у Хопову, некоје књиге докупљене или добивене. Доситеј се могао користити књигама своје братије, а имао је, како ћемо видети, и својих књига. Осим тога, у автобијографији напомиње, да му је игуман Теодор доносио на читање „гди би год могао наћи гражданске росијске историческе књиге". Које су то књиге биле, не може се знати, кад их Доситеј није поименце забележио.

Доситеј је могао читати сваку књигу из хоповске књижнице. Али за некоје знамо поуздано да их је читао; а знамо отуда, што је на некима он сам забележио, а за некоје каже у автобијографији, да их је читао (колико се, после толиког времена, сећао). Једно и друго кад саставимо, имамо списак литерарних производа који су у манастиру били његова душевна храна и који су могли каки год утицај на њ извршити. Оставићемо се, дакле, нагађања, шта је могао читати, пак ћемо разгледати шта је заиста читао.

Читао је ове књиге:

I *Богословске*, а) увод у Св. Писмо: *Сѵноѱисъ* св. Атанасија, б) проповедничке: Јована Златоуста *Маргарит* и *Беседе*, Гољатовскога *Ключъ разумѣнія*, Симеона Полоцког *Обѣдъ душевный* и *Вечеря душевная*, в) полемичке: *Книга о вѣри*, Ст. Јаворскога *Камень вѣры* и *Антихристъ*, г) аскетске: *поуке* Јефрема Сирјанина и Аве Доротеја *Лествица* Јована Климакса и *Алфавитъ духовный*, д) легендарне: житија и пролози.

Прибина Глава 41 (8), Петковица 35 (7), Фенек 34 (4), Крушедол „мали монастир" 18 (3). Хоповска књижница долази на четврто место по броју књига. Код Врдника је у протоколу назначено, да су 22 обредне „раваничке" и да је од њих 18 продато. Код Шишатовца је додато, да су 8 србуља раздали „по селма".

II *Историске*: *Црквену Историју* Ц. Баронија и Стратеманов *Θеатронъ*.

III *Разно*: Спиридонов *Зборник*.

Овим редом ћу приказати хоповску лектиру Доситејеву.

У *Синопсису*[19]) је изнесена кратка садржина свих књига Старога и Новога Завета. Ово је апокрифно дело; погрешно се присваја патријарху Атанасију († 373 год.), али је ипак за историју Св. Писма веома важан извор. Ова је књижица могла дати Доситеју кратак преглед целе Библије. Не би било ваљда само пагађање, ако би се рекло, да је Доситеја, кад је купио ову књигу, руководио нешто дубљи интерес према богословљу.

Од црквених беседника познао је Доситеј пре свега најзнаменитијега у православној цркви, Јована Златоуста, и два знаменита руска.

Од све лектире хоповске за потоњи књижеван рад има највише значаја читање омилија и беседа Златоустових. Доситеј и сам признаје у автобиографији, да је и личност овога знаменитог беседника утицала на њ а и дела му. Његове беседе на дела апостолска дале су грађу за прву *Буквицу* у далматинском Косову 1765 године. Доситеј изреком каже да је читао *Беседе Златоустове* и *Маргарит* (Живот I 100), и после нарочито спомиње беседе на дјејанија апостолска (Живот II 7, 21) и на посланице апостола Павла. У хоповској књижници има *Маргарит* и прва књига *Беседа*.[20]) У Маргариту има шест слова на Јудеје, шест беседа о серафимима, слово о Богатом и о Лазару, о Давиду и о Савлу, о Блаженом Јову. У додатку су слова „о оглашенији, о покајаніи, о кре-

[19]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. I на крају ове главе.

[20]) Види на крају ове главе Белешке о хоповској лектири бр. II.

щеніи“ а на крају подугачко житије св. Јована од Георгија, архиепископа александриског. У *Беседама* су омилије на Павлове посланице Римљанима и Коринћанима, прва и друга. Као што се одавде види, у ове две књиге нема беседа на дела апостолска и не може се знати где би их могао био Доситеј читати.

Златоуста држе за првога беседника источне цркве. Од беседника западне цркве га поређују само с Августином. Број његових беседа је врло велик, и по садржини су разноврсне; највише их има моралноаскетске садржине. Оно што привлачи у његовим проповедима и што им је очигледно и стекло углед није само реторична снага, него је пре свега беседникова подобност да практична питања свакидашњега живота осветли Св. Писмом, да владање човеково у животу критикује и поправља. Уз то их провејава земљани мирис снажне личности, испуњене светом ревношћу и светом љубављу. Са гледишта школске реторике старога и новога времена може се понешто на њима и замерити: оне су ипак заносиле, утицај његове речи беше силан и на узбуђене масе. Он је био „социјални“ предикатор. Он је слободно кудио, не обзирући се на личност, не бојећи се и највише немилости.

Августина одликује breviloquium, Златоуста μακρολογία. Августин је логичнији у извођењу главне мисли и апстрактнији, стога и тежи за слушаоца. Златоуст често, занесен тренутком, скрене с главне теме. Он мање умара, јер више забавља. Он је уверен да се поређењем више утиче него теоретским разлагањем. Он је мајстор у том да све прикаже очигледно у сликама и опет да све употреби као слике. Златоуст је пригодан беседник у најбољем смислу те речи; нарочито у приступу и на завршетку уме изврсно да ухвати згоду тренутка, да надовеже на нешто дато, да употреби спољашње прилике па своју корист.[21])

[21]) J. J. Herzog, Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche, III. изд. Otto Bardenhewer, Patrologie. Из ове патрологије су црпени и даље сви главни податци о св. оцима.

Све ове особине Златоустове, и психичне и моралне, биле су Доситеју сродне и миле, природно је сасвим да је његова дела толико ценио.

Сасвим другој беседничкој школи припадаху два руска беседника које је Доситеј познао у Хопову: Гољатовски и Полоцки. То су схоластички беседници који стоје под утицајем латинског, особито језуитског школског беседништва.

Гољатовски је у својој књизи *Ключъ разумѣнія*[22]) дао теорију схоластичког беседништва, а теорију је илустровао својим примерима. У предговору се тумачи наслов књиге овако: „Ключем назвалем тую книгу для того... поневажъ священиком до казаня двери отмыкаетъ, еще и для того .... бо если священники будутъ опую читати и ведлуг оной будутся справовати, могутъ тымъ ключем и собѣ и людемъ иншимъ двери до нє^а одомкнути". Теорија беседништва црквеног је изведена у одељку књиге који има натпис „Наука короткая албо способъ зложеня казаня". Ту се дају веома опширна упутства, како треба састављати проповеди: како треба одабрати тему, како је треба развијати с помоћу реторичких правила, како треба, осим црквених отаца, читати и „гисторіи и кроники" о разним догађајима, читати књиге о зверињу, рибама, птицама, дрветима, камењу итд. да би њихове особине могао применити предмету о којем се говори у проповеди. Ко пази на ова правила, сасвим му је лако састављати проповеди, и сами учитељи су говорили да се овим начином може за проповедање смислити велико градиво: то је било просто механичко извођење реторичке задаће, за коју се не тражаше ни озбиљне мисли ни узбуђење чуства.[23]) Извештаченост беседа израђених по овом рецепту повећавала је употреба алегорија, симболичких

[22]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. III на крају ове главе.

[23]) Пыпинъ, Исторія рус. лит. II, 355.

приказа, игре речи; често се свему овом спољашњем накиту жртвовала и поука. Особито се велика важност поклањала буђењу интереса и одржању пажње у беседама, више пута врло извештаченим средствима.[24])

По овим правилима је Гољатовски и сам своје беседе саставио. У овој књизи су беседе на господске и б городичне празнике и на Крстов Дан; у додатку су проповеди на св. Георгија, Николу, Петра и Павла, Илију, Јована, Михајла и Антонија Печерског, на крају су испричана некоја чуда пресв. Богородице, међу њима и чудо о блаженом Доситеју. Да је Доситеј Обрадовић ову књигу марљиво читао, сведоче његове побожне напомене које је овде онде уписао, показујући тиме своју заинтересованост за предмет.

По садржини су много значајнија и за нас Србе интересније два зборника беседа Симеона Полоцког *Обѣдъ душевный* и *Вечеря душевная*.[25]) У првом зборнику су штампане недељне проповеди у другом празничне. Наслов првога зборника тумачи Полоцки у предисловију. Говорећи о важности црквене проповеди вели: „Умыслыхъ азъ гладнымъ православныхъ душамъ духовную трапезу, обѣдъ душевный отъ пищъ слова божія уготовати и представити во дни воскресныя на

[24]) Гољатовски учи како треба заинтересовати слушаоце и за идућу проповед. Ако, на пр., говориш на Цвети, можеш завршити беседу овако: „Православни хришћани, молим вас да будете побожни, да долазите у цркву и да се Богу молите, јер ће ове недеље бити страшни суд". То рекав, сиђи с амвона. Кад страсне недеље будеш говорио о страдању Христову, овако почни: „Правосл. хришћ., на Цвети сам вам рекао, да ће ове недеље бити страшни суд. Да, сад ће Пилат и Јевреји осудити Христа на смрт. Биће страшни суд и онда кад господ Ис. Хр. буде свима људима судио, али је и сад, јер човек суди Богу".

[25]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. IV на крају ове главе.

вселѣтное поприще въ насыщеніе спасенное". Настављајући алегориско приказивање у предисловију друге књиге тумачи: „Въ прешедшее лѣто представивъ вамъ православнымъ хрістіаномъ обѣдъ душевный, судихъ въ настоящее лѣто предложити вечерю душевную". У *Вечери* има, у додатку, неколико беседа за нарочите случајеве, на пример, на погребу приватног човека, на погребу војника, достојанственика, побожног архијереја и т. д. а неколико беседа за особите савремене прилике: против народних празноверица, о Св. Писму.

Као беседник Полоцки је такођер ученик схоластичке реторике: и у његовим беседама има примера из митологије, упућивања на старе философе, на језуитске писце, али их одликује нека простота и природност стила; он више воли причање и описивање него апстрактно расправљање, и чешће хоће у проповедима да задре у практичан живот. Особито га интересује васпитање омладине и образовање народа.

У проповеди о Блудноме Сину (у *Обѣду*) истиче Полоцки да су често родитељи, управо, криви што су им деца неваљала. „Откуду честныхъ родителей чада злонравіе стяжутъ, повѣмъ вамъ истину ради исправленія: отъ матерня ласкателства, отъ отча непаказанія, отъ обоюже прострашновоспитанія. Блажитъ мати малаго сына малую злобу, а злоба въ сердцѣ аки терніе кореніе си утвержаетъ и сыну растущу, срастетъ злоба паче". Стога родитељи треба да се труде око васпитања своје деце. А средства васпитања су ово: 1) батине; 2) треба га чувати од рђава друштва; 3) родитељи нека пазе да не даду деци рђав пример, јер деца виде зло у родитеља па пођу за њима. Благо родитељима који могу бити узор својој деци. „Блюдитеся убо, о родителіе, да не будете душегубцы чадъ вашихъ соблазнію житія вашего. Да вѣсте же, яко отецъ долженъ есть быти въ дому аки солнце, мати же аки луна, чада яко звѣзды". 4) Родитељи треба већ од детињства да децу уче, наравно

највише побожности, али и „да обучаютъ дѣти своя или рукодѣлію нѣкоему или иному честному коему упражнѣнію: да не во празденствѣ живуще пріобыкнутъ злобамъ: праздность бо есть питателница тымъ“.

У проповеди о св. Марти, матери св. Симеона Столпника (*Вечеря*), опет додирује тему о васпитању. „Егоже тука сосудъ новый напіется, той изъ него никогда весма измыется“. Тако треба родитељи од младости да поучавају и упућују децу, јер ће се иначе кајати. И опет наглашује, да родитељи треба да дају добар пример деци; дете не треба ни да види што развратно, нити да чује од родитеља гадну реч. „Образъ твой есть сынъ, какова тя видитъ и слышитъ, тако сам образуется“. Родитељи чија су деца неваљала заслужују осуду, а чија су добра, похвалу. Стога и св. Марта заслужује хвалу што је однеговала сина као што је св. Симеон. Полоцки саветује родитељима да не штеде палице, ако треба. Он је, како се види из пређашње проповеди и из ове, мислио, да је батина важно педагошко средство. Карактеристичне су његове речи: „Снопа аще не млатиши, орѣха аще не разбіеши, не возмеши хлѣба и ядра, не пріимеши сытости и сладости: чадъ же аще не біеши, не сподобишися радости. Бій первѣе словомъ, таже жезломъ, и отженеши жестосердіе его и яко леевелом отбіеши злонравіе“.

У проповеди на Божић (у *Вечери*) кори Полоцки Русе што слабо маре за образовање. Ето оставили су грчки језик од којега имају „просвѣщеніе въ вѣрѣ православной“. А овамо страни народи на Западу, противни вери православној, негују га и дижу му школе. Код Арапа не рукополажу никога ко не зна грчки језик. У цркви га пазе и Грузи, Срби, Бугари. Позива цара Алексија Михаиловића да гради школе грчке и словенске. У проповеди на св. Григорија Богослова (у *Вечери*) истиче да више вреди мудрост него све материјално благо. Стога треба тражити мудрост.

При читању ових мисли Симеона Полоцкога и

нехотице пада у очи њихова сличност с некојим мислима Доситејевим о васпитању и образовању. Је ли ово утицај Симеонов, то питање засад остављам на страну.

Споменуо сам напред како је митрополит Ненадовић у циркулару о врачању и чарању употребио мисли Симеона Полоцкога. Осим тога је наредио да се недељом и о празницима читају у цркви проповеди Полоцкога из *Обеда* и *Вечере*.[26]) Сад могу овде додати још један случај у којем је Симеон Полоцки доспео међу Србе. У хоповској књижници има рукописна књига Василија Недељковића с натписом *Поучителна слова недѣлная чрезъ цѣлый годъ*. Марљиви учитељ Доситејев у Хопову, у доцнија времена, као игуман хоповски, преводио је из руских књига проповеди и читао их је у цркви. У рукопису има 19 проповеди из *Обеда* а 1 из *Вечере*.[27]) Ова последња је проповед о којој сам напред рекао да је из ње Ненадовић употребио мисли. Наслов јој је: „Поученіе

[26]) „Место проповеди заповедио је (Ненадовић) да се сваке недеље и празника чита слово из књига названих Обѣдъ духовный и Вечера". Ово казује Јован Радић у Историји Катихизма стр. 30 (Издање Браће Јовановића).

[27]) Иза прве проповеди у књизи има запис: „Сіе проповѣди преписане собственною рукою своею почившимъ Василіемъ Неделковичемъ, игуменомъ бывшимъ въ мон. Хоповъ г. 790". По повезу се види да је првобитно свака беседа била уписана у засебан свезак, па су свесци после увезани у књигу. Из *Обѣда* су проповеди: 1, 2 (две), 3, 4 и 5 недеље Вел. Поста, на Цвети, у недељу после Духова 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 17, 26, 30. Из *Вечере* је проповед против празноверица и врачања. На некојим беседама је забележено кад су прочитане; према тим белешкама је прочитана беседа о раслабљеном 29 апр. 1789, о мироносицама 11 апр. 1787 и 18 апр. 1792, у другу недељу по Духовима 18 јуна 1788, III н. по Дух. 17 јуна 1789, IV н. по Д. 13 јуна 1787, VI нед. 24 јуна 1787, VII 23 јула 1788, IX 18 јула 1787, X 5 авг. 1789, XIII 11 авг. 1790, XXII 8 авг. 1787, XXIV 2 септ. 1786.

како подобаетъ пребывати православнымъ хрістіаномъ во всякомъ благочестіи и не пѣвати бѣсовскихъ пѣсней и не творити игри и всякаго безчинства, паипаче не ходити къ волхвомъ и чародѣемъ ниже призывати ихъ въ домъ". И у њој главна мисао подсећа на некоје Доситејеве. Стога ћу из ње некоје делове, који нас се могу тицати, изнети од речи до речи, и то већином у преводу Василијеву који је сасвим тачан:

Јер су многи који верују, срцем и устн исповедују једнога истинога Бога, но дели својими отмећу га се, и туђе неке богове паче же бесе почитују. Такви су људи који бешчино и бешчасно и богомрско састављају скакање, пљасаније и играње.

Такови су туђих богов почитатељи и ти који поганске неке обичаје, христијани именујући се, чувају. Обичај био поганим, за чест идолов преко ватре скакати и на реляхъ колыхатися (на љуљачки љуљати се) от којих ако тко спадне и врат сломије и умре, жертва угодна бивао бесу. А сад христијаном нам сушчим, ако таково у вас твори се, гледајте коме за чест то бива и каква жертва воспомиње се: воистину мрско то Богу и вам душевредно.

По истиње, тко твори волхвованија или призива к себи волхва или к њему отходи за какав год узрок, тај јављено отмеће се Христа и вере своје и предаје себе такови самовољно дијаволу кога се на крешченију отрекао и всех дел јего, јер волхвованије и чародејство јест самоје дело дијаволскоје.... Јер кад доводимо ми к себи волхва и чародјеја или бајалице за мнимују помоћ, идолослуженија вешч јест... Доктор кад би дошао к болеснику и лекарство своје оставивши почео би бајати, би ли га доктором назвали? Никако, јер лекарство не видимо, тако ни овди христијанства не видимо но идолослуженије.

[Реку вам нѣчто смешное и никтоже да поречетъ безвременству (хотяй бо тину очистити прве своя руки да покаляетъ). Несше жены въ баню отроча, вземлютъ блато доилицы и рабыни и перстомъ помазавше на челѣ отрочате изображаютъ, и аще кто вопроситъ: что хощетъ блато, что же бреніе, отвѣщаютъ: яко око лукавое отвращаетъ и негодованіе и зависть. Уви безумія и несмыслества! Какову имать крѣпость и силу бреніе и блато.

Всяко діаволское есть сіе умышленіе, да отъ перваго возраста по малу введетъ яже отъ себе козни діаволъ].[28] Јер зна дијавол да не може увешчати отрећи се јављено Христа, дакле овим путем иде у чародејства и баискија басни двори, ц Христос изгони се а бљадословнаја баба уводи се и тако тајна св. крешченија попрана јест, а прелест дијаволска ликује".

На празноверице удара Симеон Полоцки још у једној проповеди у *Вечери* којој је наслов „Слово о суевѣріи и суечестіи".

И у полемичкој књижевности се Доситеј у хоповској књижници намерио на важна или бар карактеристична дела.

У *Књизи о вери*[29] су прибрани изводи из западноруских дела, управљених против сваковрсних иноверача, нарочито против латина и унијата. Књигу је саставио игуман кијевског Михајловског Манастира Натанајил и по молби царскога духовника, протопопа Стефана Вонифатјева, била је послата у Москву где је преведена са мало-руског на црквено-словенски руски језик.

Један задатак овога дела је и то да успостави углед грчке цркве, који је у очима праверних Руса почео опадати после Флорентинске Уније и пада Цариграда под Турке. Крајем XV века, а још више у XVI веку, заједно с развијањем и увеличавањем московског великог кнежевства и царства, све се више утврђивала у руским умовима представа, да је Москва трећи Рим и центар православља. У исти мах се ширило мишљење, да је православље у Грчкој и на истоку опало. Мислило се, да се под турским игом чистота вере коначно изгубила. *Книга о вѣры* је, насупрот тадашњем опћем мишљењу о паду грчкога благочестија, доказивала, да су Грци сачували благо-

[28] Комад од почетка овога става довде Василије Недељковић је изоставио; тај сам комад узео из оригинала Симеона Полоцкога.

[29] Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. V на крају ове главе.

честије непромењено и да Руси треба у свему да слушају источне патријархе. Књига опроврга̀ва и то мишљење, да је чистота вере пала од турског насиља. Од почетка света црква трпи гоњења, али јој неће одолети ни врата адова, ни турска невоља. „Ничесоже бо Турцы отъ вѣры и отъ церковныхъ чиновъ отымаютъ точію дань грошовую; а о дѣлѣхъ духовныхъ и о благовѣинствѣ ни мало належатъ и не вступаютъ въ то“.

Књига је у своје време садржином и новином предмета, међу скоро самим обредним књигама, учинила таки утисак, да је за два месеца, пошто се појавила, распродата у 850 примерака, дакле више од трећине издања.

Али је Доситеј нашао у Хопову и књигу која удара на протестантизам, који се почео увлачити у XVII веку већ у саму Москву. Пропаганду „јеванђеоскога хришћанства“ ту је особито терао неки Дмитриј Тверитинов који је сакупио око себе читав круг присталица. Против ове нове јереси наперио је Стефан Јаворски своје велико дело *Камень вѣры*[30]) које се штампало тек после његове смрти (први пут 1728). И Јаворски је ученик кијевске школе, његове беседе и проповеди показују све главне особине схоластичке реторике. Присталице Стефанове су говорили да је књига *Камень вѣры* исто тако потребна пастиру цркве као пушка војнику. Али је тај огроман рад мало самосталан; Јаворски се користио веома много римокатоличком полемиком против протестаната. *Камень вѣры* назвао је дело по речима Симеона Богопримца у Св. Писму: „Се лежитъ сей на паденіе и возстаніе многимъ“. Спаситељ је, дакле, камен „созиданія и возстанія“, а у исти мах и камен „претыканія и саблазни“. Према том је удешена и садржина и деоба

[30]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. VI на крају ове главе.

књиге: она излаже догмате вере; при том се расправљање свакога догмата дели на два одсека, у првом се излаже догмат, у другом се полемизује, и то овим редом: о иконама, о крсту, о светитељским моштима, о евхаристији, о призивању светих, о душама светих, „о благетвореніи преставлшимся", о предањима, о литургији, о постовима, о добрим делима, и најзад о казни јеретика.

Стефан Јаворски није се у свему слагао са реформама Петра Великог. Он је сматрао доба његових реформа као доба слабљења вере. И није само он с неповерењем гледао на те реформе, које су више пута увођене нагло и на силу; многи Руси, особито расколници, мислили су да је дошло последње време. Неки Григорије Талицки је у својим свешчицама говорио о доласку Антихриста, па је доста провидно означио да је Петар тај Антихрист. Ове свешчице су дале повод Јаворском да напише књигу *Знаменія пришествія Антіхрістова* у којој је побио тврдњу Талицкога. И овде је Јаворски позајмио садржину из дела шпанскога богослова Малвенде о Антихристу, и то не баш вешто. Значај ове књиге је раван нули. Ипак ју је Доситеј купио на румском вашару од Руса Игњатија. Јамачно га је привукла пикантна тема о Антихристу.[31])

Од аскетских дела старијих читао је Доситеј врло омиљене и много читане морално-аскетске беседе (Mahnreden u Busspredigten) сирскога светитеља и књижевника Јефрема († 373). У истој књизи имају у додатку аскетске монашке поуке аве Доротеја, који беше око половине VII века игуман у Палестини.[32]) Док је Доситејева душа лебдела у аскетском заносу, зацело му је ова лектира веома годила. Међу руко-

[31]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. VII, на крају ове главе.

[32]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. VIII на крају ове главе.

писним србуљама нашао је Доситеј *Лествицу* (κλῖμαξ) синајског игумана Јована Схоластика († око 600). У слици лествице која води у небо у овом се делу приказује поступан развитак и непрестано усавршавање побожнога живота. Небеска лествица има 30 пречага, одговарајући тако скривеним годинама живота Спаситељева.[33])

Алфавит духовный[34]) је дело Исаије Копинскога († 1634), васпитаника острошких школа, подвижника од младости до гроба, митрополита кијевског; дело припада, дакле, западнорускоj књижевности. Прави *Алфавит* има четири листа; ту су по азбучном реду (према почетном слову прве речи у поуци) поређане моралне, побожне поуке. Под S, на пример, има поука: „Ѕѣло тщаливъ и усерденъ во своемъ званіи и свойствѣ буди, яко да не всуе пзпуряеши свою жизнь.“ Под И се савстује: „Истинну люби, всякія лжы блюдися, да убѣжиши пророческаго реченія: Погубиши всякаго глаголющаго лжу“. Затим долазе опширније поуке распоређене у 33 главе „по образу Господня на земли по плоти житія“ (подсећа на 30 пречага *Лествице*!). У свакој глави има 10 поука које се односе на једну тему. Главе су подељене на три „части“; осећа се, да у свакој части главе иду на једну основну идеју. Тако се у првој части највише говори о том како треба разумно живети. Петој глави је наслов „О еже во всемъ послѣдовати разуму, а не безсловеснымъ похотем плотскимъ“. У првој „части“ се често спомиње „прав и истинен разум“. Пета глава се почиње овако: „Предъ всѣми вещми, во всѣхъ вещехъ да предваряетъ и предходитъ предъ тобою всегда правъ разумъ и разсужденіе.“ Долазе у овом одсеку и оваке мисли: „Хотяй кто

[33]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. IX на крају ове главе.

[34]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. X на крају ове главе.

имѣти прав разумъ, дѣланія умнаго всегда требуетъ". „Тѣмже наче всѣхъ добродѣтелей да предпочтени будутъ разумъ и разсужденіе; се бо есть начало и вина всему благому." „Разуму во всемъ послѣдуй а не безсловесной похоти."

Узор је овом делу *Лествица* Јована Схоластика или Климакса. У главама *Алфавита духовног* изведена је буквица духовног живота која води к моралном савршенству. Алфавит је написан с осећањем, с великим одушевљењем за духовни живот и знањем тога живота. Он је био омиљена лектира подвижницима.

У предисловију напомиње Исаија Копински: „Краткими же стихослогми написашася сія главизны, яко да возможетъ кто удобъ изъ устъ навыкнути себѣ въ требованіе страстнаго сопротивоборца: не всегда имѣяй время взирати въ самую книжицу." Даље саветује читаоца „егда кто найпаче коею страстію боримъ и ратуемъ будетъ", да нађе у књизи главу где се о тој страсти говори те да прочита, шта се тамо као лек наводи. Ово упутство неколико подсећа на Доситејеву напомену у *Ижици* од 1770 године, да се читалац не лакоми и да не хити како ће је што пре очитати, него потенану, лагано. „Доста ти је на дан по једно слово очитати, укорењујући у мозак што си очитао".

Прва лектира Доситејева кад је дошао у манастир, и дуго време најомиљенија, беху житија светитеља. „С каквим усердијем и топлотом срца сам читао и све од речи до речи упамтио!" Он је житија „не читао, како се чита, него са свим грлом гутао и прождирао" и „веровао како год евангелије" и над њима је „тако горко плакао, да је вид очни покварио." Он их је сва не само очитао неколико пута[35]), него их је сва накратко исписивао; тако их је сва знао као наизуст. Кад је после две године дошао к себи из монашког

[35]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. XI на крају ове главе.

*

заноса и почео читати друге књиге, особито историске, изгубила су житија своју драж. Још доцније, кад је у Немачкој, под утицајем филозофије просвећености, задобио сасвим други поглед на цркву и монаштво, сматрао је житија за „згадне и срамотне фабуле.“

Од историских дела читао је Доситеј у Хопову, колико се може поуздано знати, Баронијеву *Историју* и Стратеманов *Театрон*, прво дело је римокатоличког правца и духа, друго протестантског.

Баронијева *Дѣянія церковная и гражданская*,[36]) односно оригинал ове пољско-руске прераде, постао је као одговор т. зв. *Магдебуршким Центуријама*.

Верске препирке после Реформације утицале су повољно и на развитак историске науке. Присталице Реформације су тражили у борби с Папством оружје и у прошлости. Под руковођењем нашега Истранина Матије Влачића (Matheus Flacius Illyricus) више научника израдише историју цркве по вековима. Дело је изашло од 1559—1574 под насловом Historia integram ecclesiae Christi ideam secundum centurias conplectens etc. и довдено је до XIV века. У њему су права Папства оштром, често и претераном критиком сузбијана. С римокатоличке

[36]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. XII на крају ове главе.

стране беше на ово одговор дело *Annales ecclesiastici* кардинала Цезара Баронија које је изашло у Риму 1588—1607 г.[37])

Баронијеви анали почињу од рођења Христова. По своме склопу дело је слично средовечним хроникама: година је рубрика под коју се, без обзира на везу догађаја, поједина факта уводе. Баронije се не одликује критичношћу, али су његови податци и сад често од потребе, јер је он с потпуном слободом црпао из богате Ватиканске Архиве. Дело је писано као одговор *Магдебуршким Центуријама*, али не директно одговарајући, нити залазећи у полемику. Он само казује факте, трудећи се да покаже, како је римокатолиштво свагда остало једнако и да Папство у Риму почиње од апостола Петра.[28]) Петар Велики је заповедио да се ово дело преведе с пољске прераде језујите Скарге, али тако да се избаце очигледне супротности учењу православне цркве.

Друга историја *Θеатронъ или Позоръ историческій* Вилхелма Стратемана,[39]) коју је по наредби Петра Великога превео Гаврил Бужимски, била је и за руску књижевност нешто ново и значајно, а камо ли за Хопово и Србе. Са преводом Пуфендорфова *Увода у историју европску* (који је такође превео Бужимска), ово дело је било први образац за приказивање опће историје, које је заменило старински хронограф. Стратеман је био протестантски епископ у Оснабрику. Књига је писана у протестантском духу. Ова књига је могла бити Доситеју ризница светскога знања. Из ње је могао познати историју културних народа, Јевреја, Грка и Римљана, историју хришћанске цркве

[37]) Bernstein, Lehrbuch der historischen Methode, II издање 1894 стр. 151.

[38]) J. J. Herzog, Realencyclopädie für protest. Theologie und Kirche III изд.

[39]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. XIII на крају ове главе.

и Реформације, могао је познати главне људе светске историје: св. оце, грчке и римске владаре, државнике, јунаке, философе и књижевнике. Приказивање се почиње од Адама, односно од створења света; књига је подељена на 10 „исхода“, сваки исход обухвата 400 година.[40])

Бужимски је написао уз превод опширан предговор у којем је читава мала расправа. Тумачи шта је историја и наводи о њој мишљење Григорија Богослова, Јована Златоуста, Василија и Цицерона. Говори, даље, о том каква може бити историја по предмету и како се дели црквена историја; затим тумачи шта приказује грађанска историја. Даље казује зашто је изабрао баш Стратемапову историју. Он познаје и Магдебуршке Центурије и Баронија; изабрао је Стратемана стога што је умерен. Сами пак не можемо оваку књигу написати, вели преводилац, јер немамо библијотеке за тај посао, немамо латинских и грчких књига, а имамо „скудости и невѣдѣнія“.

Преводилац хоће да предусретне и други приговор. Каже се, вели, да иностране књиге не треба читати, јер оне заводе хришћане. Али се треба сетити, да су се многи од светих отаца користили и незнабожачким књигама, на пр. Василије, Дамаскин; св. Павао чак наводи цитате из језичника. Кад су они могли читати језичничке књиге, шта смета нама да читамо хришћанске, „аще и разноумствующихъ съ нами“? Дабогме, треба пажљиво читати, па што се противи здравом учењу, то ваља одбацити. Види се по овоме, да је Бужимски био човек ширих груди, да према науци није имао предрасуда. Свакојако

[40]) I. Исход Ноjев из ковчега, II Исход Аврамов, III Израиљћана из Египта, IV Царева израиљских против својих непријатеља, V Јевреја у вавилонско ропство, VI Ослобођење не само вавилонског него и духовног ропства Исусом Христом, VII Ослобођење цркве од гоњења за цара Константина, VIII Исход старих Германа за Карла Великог, IX Исход први од папске власти Валденза, X Исход Лутеров из Вавилона духовног „изъ тмы папежскія“.

вреди забележити, да је Доситеју у Хопову дошла у руке тако одлична књига.

Спиридонов *Зборник* је читава мала енциклопедија знања. То је подебела књига, везана у кожне корице. Од почетка до краја је исписана ситним али читким и симпатичним рукописом Спиридоновим. На крају књиге је он сам саставио преглед садржине; по његову бројању има 233 чланка на 548 листи (дакле 1096 страна) мале четвртине. Додајем одма, да чланака има мање, јер је Спиридон у садржини многим главама и одељцима појединих чланака давао засебан текући број (на пр. Законик цара Душана је овде распоређен под девет бројева). Али ако се ово развлачење Спиридоново исправи, ипак ће остати око 120 разних чланака. Чланци су веома разне величине; док неки хватају више од сто страна, има их и кратких од једне стране, па чак и од неколико редова. Насловног листа у овој књизи нема. На леђима корица утиснуте су речи *Kniga Cveta*. У наслову прегледа садржине се ова књига такође зове *Цвет*; овај наслов нам казује каки је интерес водио Спиридона при збирању и преписивању. Он гласи: „Расположеніе всей душеспасительной книзѣ глаголемой Цвѣтъ: отъ многихъ елико церковныхъ книгъ изящнѣйшая въ кратцѣ избратая и здѣ вмѣщенная, толико и инныхъ исторіахъ и философскихъ главизнахъ реченія собратая, лучшаго ради вѣдѣніа сице слѣдуютъ.“[41])

У књизи влада богословски интерес; то се јасно види. То је још калуђерски зборник какп беху зборници прећашњих векова, само што сад претеже у њему схоластичка књижевност југозападне Русије. Спиридон није калуђер старога кова. Осим чисто црквених ствари, њега интересује нарочито још историја, светска и српска, па онда географија, морална философија и белетристика. Он је ученик западно-

[41]) Види Белешке о Доситејевој лектири у Хопову бр. XIV на крају ове главе.

руске схоластике. Како је изразит тип тога правца у ово доба за нашу културну и књижевну историју интересан појав, морамо жалити што биографију Спиридонову, особито његово школовање, не познајемо боље. Не знамо да је био у Русији, а не спомиње се да је био ђак Козачинскога. Али је он морао на неки начин доћи у ближи додир са схоластичком руском књижевношћу, може бити преко којега Руса (у Осеку или Пакрацу) који се међу нама бавио.

Од богословских ствари има у Спиридонову *Зборнику* неколико школских уџбеника који су њему као учитељу били потребни. Ту је *Епитом* (литургика) и *Проедија* префекта Духовне Колегије новосадске Дијонисија Новаковића и *Катихисис* Руса Василија Крижановског, учитеља у тој богословској школи.[42]) У Зборнику има врло много извадака и одломака из разних књига Св. Писма, особито Старога Завета. У сваком изватку се објашњава или илуструје неко богословско питање или каква морална истина. Биће да ове цитате није Спиридон сам одабирао и преписао, него да их је готове исписао из збирака примера за употребу проповедника, каке су састављали језуитски и схоластички учитељи црквеног беседништва (така је, на пример, Роберта Камерацензиса *Aurifodina universalis*).[43]) Налазимо у овом рукопису неколико трактата о моралу. Доста велик простор хватају морални стихови и изреке Григорија

[42]) *Епитом* (састављен г. 1741), *Проедија* (1744) и *Катихисис* Крижановскога су прве наше школске књиге богословске; састављене су према руским (види о њима Вељка Миросављевића „Српске вероучевне књиге", бр. 3, 4, 5). Епитом је јамачно употребљаван и у Пакрацу, јер је Спиридон у предговору навео, да је „сочињен(?)" благословом Софронија Јовановића г. 1749. Те, или набрзо после те године мора да је Спиридон и радио на свом Зборнику.

[43]) Један примерак ове књиге белгиског капуцинца налази се међу књигама Зах. Орфелина у Митропол. Библијотеци у Карловцима. Књига је штампана 1731 год.

Назијанза, Василија Великог и Јована Златоустог, прибраних, како се каже у наслову, „юнымъ въ ползу.“ Златоустових има највише и изваћене су их његових беседа. Код изрека Григорија Назијанза се вели, да су састављене „по алфавиту“ и преведене с грчкога; али се у овом словенском преводу не види азбучни ред којега зацело беше у грчком оригиналу. У „Стоглаву св. Генадіа патріарха константинопол. о вѣры православной“ има сто изрека побожне и моралне садржине. Од полемичких чланака истичем особито опај у три главе којима су наслови: „О исхожденіи св. Духа“ — О началствѣ папиномъ[44]) — О тайнѣ евхаристіи.“ Доситеј је у *Зборнику* нашао и чланака у којима се расправљају догматичка питања и још којекаква занимљива питања из богословија и библиске историје, на пр. о ковчегу завета, о Соломонову храму, неке појединости о мученју и распећу Христову, о Антихристу, а крсном дрву, о знамењу крста, неке податке о Јерусалиму, па има и читава „Повест града Јерусалима“. Има неколико чланчића о монаштву; у једном се расправља, је ли било инока код Јевреја, у другом, да ли могу монаси јести месо. Најзад, као и у старим зборницима, има неколико апокрифних ствари, на пр. писмо Богородице Игњатију Богоносцу и његов одговор, „Повѣсть з' житія преподобнаго Василія, како душа отъ тѣла разлучается, и како на мытарствахъ истязуема бываетъ отъ воздушныхъ кпязей.“[45])

[44]) У *Животу и приключенијима* (II, 9) казује Доситеј како се на славонској свадби препирао с неким сеоским ђаком („велика ћачина“) о „началству папином“, па додаје: „О овом послу ја сам већ читао некога Максима Пелопонисиотскога књигу на влашком језику и знао сам је као на изуст.“ Ево се види да је он о том читао и у Хопову. Спиридон не наводи име писца у својем Зборнику.

[45]) Прича има моралну тенденцију и веома је фантастична. Кад душа изађе из тела, идући на небо кроз ваздух, пролази кроз 20 митарства (царинарница). Као на државној граници, тако на сваком митарству стоје чувари, овде стра-

Има у *Зборнику* и неки мали реални речник на 20 страна под чудним насловом: „Історіа отъ разлычныхъ кратко изрядныхъ (где и милѣ са зодіами отъ земли до неба астрономами сказуютсе) по Алфавиту". Осим богословских ствари, које претежу, тумаче се у речнику и неки други појмови. Речник долази само до слова Н. По томе што у њему долази реч „козак" и Кијев види се да је ово руско дело.

После богословија највећи део *Зборника* хвата историја. Из историје има ту и старога и новога. Ту је пре свега једна опћа историја у старинском калуђерско-византиском стилу која почиње од Адама па укратко, већином под насловом имена владарских, приказује јеврејску, грчку, римску историју и хришћанске цареве до пада Цариграда; има и нарочит чланак о паду Цариграда под Турке. Чисто богословског интереса је и хронологија од Адама до Христа и доста опширан опис васељенских сабора. Доста места је ухватила овде српска и словенска историја. Ту има доста опширна српска историја у старом стилу (као средњовековни Летопис и Родослов) у осам чланака; затим повелик извод из *Хроника* грофа Ђорђа Бранковића[46]), у првом делу се приказује српска историја од најстаријих времена до Немање, у другом историја Немањића до краља Милутина, и напослетку је додата биографија св. Саве. Налазимо списак архиепископа и патријараха српске православне цркве од св. Саве до Арсенија Цр-

ховити дуси који дочекају душу и позову је на одговор, сваки за извесне грехе; душа мора да се пере и ако се опере, онда је пуштају даље. У Животу I. 113 спомиње Доситеј „по ваздуху митарства".

[46]) На крају Ђорђева предговора је забележено да је ову „славеносрпску хронику" преписао „четврти крат" јеромонах Јосиф, служитељ епископа будимског Михајла Милошевића, у Сент-Андреји 1721 г. а из овога преписа је „пјатв крат" преписао Спиридон 26 јан 1750 г. у Осеку, као учитељ доње вароши.

нојевића. Ту су уписане српске народне привилегије, почевши од прве, из године 1690, до потврде Карла VI из год. 1715 (свега 7 комада). Из историје осталих Словена има чланак у којем се одговора на питање: од којега су Нојева сина Словени и Руси. Даље је исписан из Баронија чланак о крштењу Бугара, а биће да су из Баронија и чланци: Шта вели Скарга о Словенима, Повест о лажном пророку Махомету, и чланак о крштењу Мађара. Долази још чланак о трећем доласку Титову на Јерусалим и нека куријозна пророштва, која се почињу с годином 1752 (за коју се каже „нынѣшняго лѣта") а свршује чак годином 1909.

У вези са историским одељком *Зборника* згодно ће бити да споменем две повеће збирке анегдота и причица из историје. Прва хвата 105 страна и има више забаван и философски смер, друго хвата 102 стране и има морализаторски и богословски смер. Првој је опћи наслов *Апофтегмата*; то су поучне анегдоте, духовити одговори на духовита питања, особито знаменитих људи из историје. Спиридон није означио извор овим причицама.[47]) Другој збирци је

[47]) У хоповској књижници има рукописна књига на 8° којој је наслов: „*Апофтегмата*, то есть краткихъ и витіеватыхъ и нравоучителныхъ рѣчей книги три. Въ нихже положены разлычныя вопроси и отвѣты, житія и поступки, пословицы и разговоры разлычныхъ древныхъ філософовъ. Преведены съ полскаго на словенскій языкъ. Напечатася повелѣніемъ его Вел. Петра Великаго, імператора и самодержца всероссійскаго. Въ Санктпетербурской типографіи, лѣта господня 1723 міца 18ла 12 дня". *Здѣ же изъ гражданскаго тіпа мною грешнымъ Іеромонахомъ и пострижникомъ общежит. святоникол. мон. Хопова Василіемъ Неделковичемъ собственнымъ си трудомъ въ предреченномъ мон. списаная на лѣто господнѣ 1765-то міца сепг.* Текст Василијева преписа се слаже потпуно са Спиридоновим, те се и у овом случају види утицај руске књижевности на нашу у XVIII. веку. Василије је верно преписао руски текст, док је Спиридон понегде поербљивао, на пример: король-краль, червонные золотые — дукати, которая — коя, счастіе — срећа, на сторожѣ былъ — на стражи

означен извор; то су поучни примери из историје, извађени из Баронијева поменутог дела и груписани по сродности теме, на пр.: Въ Θеатронѣ образъ началника; Яко похоть блудная погубная Све примере провејава сасвим јасно богословски интерес. Ја не бих рекао да их је Спиридон сам прибирао, него их је већ готове исписао из какве руске књиге, која је, опет, требала да буде збирка згодних примера за схоластичке проповеднике.

И у белетристици овога *Зборника* има и старинскога и модернога. Поред дидактичних причица као што су: „Притча како древеса себѣ царя избрати идоша“, о брату који тражи биља за лечење грехова,[48]) „Книга Дицеарх о древностехъ греческихъ. ѳ прѣніи сына предъ судіамъ со отцемъ“, има ту пуно ствари које су за оно време биле у пас новине; то су песме или „вирши“ у пољском тринаестерцу. Има ту школских песама, даље, црквених песама у стиховима на Божић, Ускрс и некоје светитеље, које су, без сумње, рускога порекла. Али има ту и плодова српске Музе која почиње да проговара и сриче у тринаестерцу: два *Привѣтствія* славонском епископу Софронију и неколико одломака из трагедије Емануила Козачинског о цару Урошу. Међу њима је *Кантъ Славоніи* у којој је песма из трагедије Козачинскога „Преславна Сербіе“[49]) окренута на „Преславная Славоніе“, а место митрополита Вићентија се слави пакрачки владика Софроније. И ове песме и сви остали податци пас упућују да је Спиридонов *Зборник* постао негде под окриљем овога епископа.

бяше, или је руску народну реч окретао на црквено-словенски, на пример, денегъ — пенезей, многыя — мнозіи. Руског оригинала сад нема у Хопову.

[48]) Ову причицу сам ја из другог извора штампао у Archiv-y für slav. Philol. XXII стр. 618 под натписом „Ein mittelalterliches moralisches Recept.“

[49]) Види Тих. Остојић *Српска књижевност* и т. д. стр. 76/77.

у Осеку и Пакрацу, по свој прилици 1749 и 1750 године.

У *Зборнику* има, даље, 36 Езопових басана а испред њих „Житіе по природѣ остроумнога Есопа". Ово житије је доста тачан, само на крају нешто скраћен, превод оне Есопове бијографије која се приписује Максиму Плануду[50]); и басне и „прилог" (ἐπιμυθιον) уза сваку басну превод су с грчкога оригинала. И Есопова бијографија и басне су прво преведене на руски, као што се то види и сад на језику; а сасвим јасно се види руски извор у бијографији на оном месту где Есоп тумачи своме господару Ксанту слова на гробници. Ту се вели: „А Есоп отшедъ къ нѣкоей гробницѣ, увидѣ ова писмена греческая: α. β. δ. ο. ε. ϑ. χ. преводнѣ же да будутъ *россійскія* литери сіа: ѿ, к. д. о. с. з." Преписујући руски превод Спиридон је много посрбљивао и у бијографији и у баснама. То је мешавина језика српског и руско-словенског, онака каку видесмо у преводима Василија Недељковића беседа Симеона Полоцкога. Од тога језика није далеко ни Доситеј на неким местима у својим списима.

Да је Спиридон по својем интересу калуђер новијега кова, види се по томе, што њега интересује и световна наука. У *Зборнику* има две географије, једна кратка и једна опширнија. Првој је наслов: „О трехъ (!) частехъ свѣта именуемыхъ Азіа, Африка, Европа и Америка въ кратцѣ извѣщеніе." Опширнија хвата 52 стране а наслов јој је: „Географіа, краткое описаніе о крузѣ земномъ"; ово је нека врста полп-

[50]) Превод ове Есопове бијографије продро је у црквенословенску књижевност, у скраћеном облику, већ у старије време (Види о том Archiv für slav. Phil. VII. стр. 88—98). Бијографија у Спиридонову Зборнику се слаже, осим краја, са „Αἰσώπου τοῦ μυθοποιοῦ βίος Μαξίμῳ τῷ Πλανούδῃ συγγραφείς" у млетачком издању Есопових Басана од год. 1803 (Αἰσώπου τοῦ Φρυγὸς βίος καὶ μῦθοι).

тичке географије. Дели се на четири дела, на Европу, Азију, Африку, Америку. После краткога описа сваког дела света у целини долазе описи појединих држава у њему. Дело је очигледно руско.

На крају *Зборника* уписао је Спиридон Законик цара Јустинијана и цара Душана. Текст овога преписа се слаже са млађим рукописима ових законика којих је репрезентант т. зв. Софиски препис.[51])

Како се види из овога прегледа лектире његове, Доситеј је могао из Хопова изнети доста велику количину појмова. Сви су се они кретали у кругу богословско-схоластичке образованости југо-западне Русије, и то не образованости из 1759 године, него нешто ранијега доба, бар за коју деценију ранијега

Сада се, дабогме, не може одредити колико је ово образовање у целини или у појединостима утицало на развитак Доситејев. После одласка из Хопова дошла је нова лектира у Далмацији, Грчкој, Млецима, особито у Смирни и на Крфу. Дошли су, после, још читави слојеви нове лектире, са посве друкчијом садржином, у Бечу, Немачкој и Енглеској, те су нове мисли и идеје преплавиле старе, изнесене из Хопова. Стога је и најоштријој анализи немогуће пронаћи, шта у Доситијевим списима иде на утицај из Хопова. Али мислим да нећу погрешити, ако речем, да је хоповска лектира дала идеју и садржину првом Доситијеву раду, првој *Буквици* која је писана марта

[51]) Новаковићево издање стр. LXXXII; Флоринскій, Памятники, Приложенія стр. 52—94. Кад се Спиридонов текст пореди са софиским код Флоринскога, види се, да се, у главном, подударају. У Флор. има Јустинијанов Законик 87 §§. код Спиридона 91, али то је стога што је Спиридон неке параграфе код Флор. разделио на два параграфа. Душанов Законик има на оба места 97 §§. само је у Спир. 18 § изостао а 21 § раздељен на два параграфа, те се број изједначио. Куриозна погрешка у Спиридона у § 29: „О саборе сербском“ место „О сьборе себрове“. Али зато ипак у § 50 тачно стоји „Ако бијет властелин себра, то јест пахора!“

1765 у Косову (Живот II, 21). Смемо претпоставити, да је тада још, четири године после одласка из Хопова, стајао под утицајем круга појмова и идеја које је поцрпао из хоповских књига. Бар не знамо, да је за то време што друго утицало на њ. У Загребу је само учио латински; Антун му је „с великом радостију осам части слова" предавао и давао му „сврх њи окупације и толковање му неке историјице" (Живот II, 14). Све до Смирне, камо је доспео у пролеће г. 1766, он не спомиње никакво интензивније бављење с књигама и науком. У Смирни је, осим грчкога богословља, познао и грчку класичну књижевност („млијеко атино-јелинскога краспорјечија" и „мед омиро-поетскога слаткословља"), а после повратка из Смирне спомиње „торбу с књигама" (Живот II, 53), и позива се, кад говори о проповедима и новим књижевним радовима (другој *Буквици* и *Вјенцу от Алфавита*), на грчке, талијанске и словенске књиге.

На основу свега смемо, дакле, рећи, да је Доситеј од год. 1759 до 1766 стајао под утицајем руске схоластике. У његову умном развитку то је доба руске схоластике. Како руска схоластика почива на пољском, односно на западном, латинском основу, то је тако образовање Доситејево већ један мали корак у правцу западњачког погледа на свет. И то је добит од бављења у Хопову! Ту се створио мостић којим ће хоповски мали ђакон после прећи у царство западно-европских идеја; створена је предиспозиција за потоњи радикални преображај у новом правцу.

Рекох да је идеју буквицама дала хоповска лектира Доситеју. Не може бити сумње да је Доситеју, кад је састављао своје буквице, лебдео пред очима *Алфавит духовный* и збирке мудрих и моралних изрека и поука у Спиридонову *Зборнику*. Садржину прве *Буквице* дале су беседе Златоустога на дејанија апостолска; „ту их станем *оцет* с прилежанијем читати, вели Доситеј, и нека места, која би ми најугоднија била, преписивати". Те исписе је превео на српски

и уредио по азбучном реду, „по алфавиту“. (Живот II, 21). Тако је постала прва *Буквица*.[52])

Али, само нам се нуди питање, није ли хоповска лектира дала идеје и импулса и за друга дела? Далеко би се ишло, ако би се на то питање рекло одлучно: да. Може се само нагађати. Али се не може порећи, да неке мисли Симеона Полоцког живо подсећају на нека места у Доситејевим списима. Видимо да је Доситеј чуо о здравом разуму и пре него што се упознао са рационалном философијом, и то од писца *Алфавита духовног* Исаије Копинскога. О слободном мишљењу чуо је Доситеј нешто од преводиоца Стратеманова *Театрона*. Езопове басне је Доситеј познао, и, можда, већ заволео у Хопову. Из поређења басана у Спиридонову *Зборнику* са Доситејевим се јасно види, да оне нису биле извор Доситеју.[53]) Али прво познанство с њима јамачно је оставило у Доситеју неки утисак, који је после, под новим утицајима, оживео. Најзад цео поучно-морални дух хоповске лектире развијао је, без сумње, у Доситеју интерес

[52]) Назив „буквица“ за таку врсту књига зацело је Доситеј начинио према грчком називу „Алфавит“. У осталом долази и сама грчка реч у „Вѣнцу од алфавита“.

[53]) Ево два примера; у првом примеру су текстови Спиридона и Доситеја врло близу и другом доста далеко.

Спиридонов текст

Бр. 18 Лисица и левъ

Лисица нигда невидѣла л'ва и по слчаю сретшисе сним ужасесе и као мртва бысть. Потом вторицею видѣла убоя се, но не такъ. А третій разъ кад увидѣла ега, с' великим дрзновеніем пристшивши к' немв, беседовала с' ним.

Прилогъ. Притча знаменшет да коя страшна есв многим обикновеніемъ и пристзпв угодна бываютъ.

Доситејев текст

Бр. 28 Лисица и лав

Лисица први ред сретши лава тако се ужаснула, да мал' није мртва пала. Втори крат устраши се, но не тако као пре. А трећи раз толико се ослободи, да приступи и с њим познанство учини.

за тај правац, васпитао је у њему симпатију за ту врсту књижевности.

Даље од оваких опћих тврдња се не може ићи, али су и оне доста, да се види, како је Доситејево бављење у Хопову имало важност за његов душевни развитак, па чак и за књижевни рад.

БЕЛЕШКЕ О ДОСИТЕЈЕВОЈ ЛЕКТИРИ У ХОПОВУ*)

I (уза стр. 343 напомену 19)

Оглавленіе книгъ священнаго писанія, таже: ветхаго и новаго завѣта Synєψисъ, сирѣчь краткое сказаніе иже во святыхъ отца нашего Аѳанасія, патріарха алеѯандрійскаго. Первое въ Санктпетербургѣ лѧтна года въ біблін напечатанное: а с онаго в' Кіево печерской Лаврѣ в' лѣто

Бр. 21. Конь и осель

Человѣкъ нѣки имао коня и магарца и пятешествующим имъ рече коню магарацъ: Понеси щогод ѿ бремена моего, ако хощешъ да ја живъ бядв. Не послышао совѣта его конь. Онда паде ѿ трядовъ магарац и издохнялъ. А господинъ сва бремена коя е магарац на себи носіо ещеже и кожв магареѣя вложіо на коня. Конь повика и нача сѣтовати говорити: Јао мени бѣдномв что мнѣ пригодило се. Малога бремена не хотео взяти, а ево сад сва бремена и кожв его носимъ.

Прилогъ. Притча знаменяетъ, ако велики с' малими междв собом общвю помощъ саединяютъ, сохранет живот свой.

Бр. 72. Конь и магаре

Коњ и магаре путоваху заједно. Бедно магаре, преко мере натоварено, почне под бременом изнемогавати; моли коња да му помогне и понесе неку част бремена, јер иначе он је готов изданути. Коњ, гордељив, неће ништа да зна ни да чује — док магаре сасвим не ослаби и падне мртво. Онда његов господар натовари на коња не само све бреме него и магарчеву кожу. Сад ови позна, но без времена и ползе, да би за њега млого боље било, да је послушао магаре и да му је помогао.

*) Ове белешке нису могле доћи на својем месту испод линије стога што у штампарији нема словенских слова мањега облика.

отъ воплощенія Бога Слова ѧѱне перепечатано. На шест листова (рпз до рча) има запис Доситејевом руком написан: [1]Сей Синоѱисъ мнѣ |[2]..... |[3]..... |[4]..... |[5]подписах его |[6] 1759 го. Априла 23го. Три листа из овога записа, баш она на којима је било име Доситејево, нека варварска рука је исекла. — За ово дело каже Otto Bardenhewer у својој Патрологији (1894 стр. 237/8): „Die sogen. Synopsis scripturae sacrae, eine vielfach sehr eingehende Übersicht über den Inhalt sämtlicher biblischen Bücher, ist unecht“.

II (уза стр. 343 нап. 20)

Маргарит нема почетка ни свршетка. На другом листу има овај запис: „Обнови се сіа книга глема Маргарить ѿ сна наго ваплщениа ва ѧѱі. Рукоделавши грешни поп Стефанъ на Дунаву у Карловци тродомъ и пастаꙗнимъ попа ћнъ попа Стѣвана. Помените оци сти родитела моега Стоꙗна и матеръ Тодорꙋ и сина мога Аврама да живи“. Наслов прве књиге Беседа: Иже во стыхъ оца нашего Іωанна Златоустаго архіепкпа Константинѧ града патріарха вселенскаго Бесѣды на четыренадесѧтъ посланій стаго апла Павла. Часть первая. Штампано за цара Петра Алексијевића у Москви ѧѱѳе. На другој корици има овај Доситејев запис: „Аз Досиѳей грѣшный Хоповацъ недостойный дїаконъ прочто сїю дшеполезнꙋю книгу 1759го ноебра 8го довершй при Ігумену кѵр Ѳеофанꙋ намѣснику Іоаннїкїю“.

III (стр. 345 нап. 22)

Ключъ разꙋмѣнія сщеникомъ законнымъ и свѣцкимъ належачый ѿ превелебнаго в хртѣ ѿца Іωаникї Галѧтовскаго Ректора и Ігꙋмена монастыра Братского Кїевского. Второе Тѵпомъ издасѧ сіѧ книг за привй: егѡ коро млти за Блгвеніем стѣйшихъ Патріархѡв преосщенныхъ Метрополитовъ Прав. Въ Львовъ. Въ тѵпографїи Міхаила Сліозки. Рокꙋ ѧхѯг мца Авг. й днѧ. Посмртни запис Доситејев про-

игуману Исаији који је књигу наново увезао споменут је напред (стр. 268). Иза тога долази запис: Аз' Досиѳей грѣшный написа сїе дїакон' хоповскїй недостойный кои са прочитао сїю книгꙋ при Ігꙋменꙋ ки Ѳеодорꙋ Іꙋла 26 1759-го памѣ сщꙋ Софронїю параеклиархꙋ Іеромонахꙋ Никифорꙋ.

IV (стр. 346 нап. 25)

По наредби цара Теодора Алексијевића, с благословом патријарха Јоакима „Книга обѣдъ дꙋшевный на кся дни воскресныя всего лѣта из пищъ слова божія, его пособіемъ, трꙋдолюбіемъ пречестнаго отца іеромонаха Сѵмеона Полоцкаго, въ царствꙋющемъ градѣ обитающаго ѡтъ созданія міра в лѣто ҂зрпд ѵготованный.“ Москва ҂ахпа. У почетку књиге има запис да је ова књига донесена у Хопово из Москве „трудомъ и подвигомъ јеромон. Василија ҂аѱиі; ва то време быст игумен Кѵрил“. На крају је Доситејев запис: Аз' грешній Досиѳей хоповскій прочтохъ сїю книгꙋ стꙋю 1759 Іꙋла мца 1. — „Вечеря дꙋшевная, на праздники гдскія, богородичны и стыхъ нарочитыхъ, из пищъ слова бжія дꙋшамъ хртїанъ православныхъ въ насыщеніе дховное, бжїимъ пособіемъ оуготованная.“ Штампана за цара Теодора Алексијевића и патријарха Јоакима у Москви ҂ахпа, свршена ҂ахпг. „Пріꙋготовися трꙋдолюбіемъ пречтнаго оца іеромонаха Сѵмеѡна Полоцкаго.“ На листовима од почетка књиге има запис да је књига купљена 1 јан. 1731 г. јеромонахом Полиеномъ Городничимъ Василковскимъ за 6 рубаља и да је поклоњена храму препод. Теодосија „замку Василковского“. Да је Доситеј књигу читао, каже он сам у *Животу* (I, 100).

V (стр. 351 нап. 29)

Цео наслов: Книга о вѣры единой истинной православной и о стѣй црькви восточной, и о изряднѣйшихъ правовѣрныхъ сложеніяхъ ѿ бжственнаго писанія въ

кратцѣ избрана. На крају књиге је назначено да је штампана „повелѣніемъ“ цара Алексија Михаиловића а по „совѣту и благословенію“ Јосифа, патријарха московског, у Москви год. ҂зрйз, треће год. царовања Алексијева (1645--1676). На другој корици је написао Доситеј: „Чита сїю дш҃еполезнꙋю книгꙋ Аз Досиѳей дїакꙋ Хопова мйтыра пострижни при Ігꙋменꙋ Господинꙋ Ѳеодорꙋ Милꙋтиновичꙋ Іꙋна 6го 1759го. У предисловију има ова похвала-словенског језика: „Мнози же и отъ нашихъ гордостію превознесшеся языком словенским гнушаются в немже крестишася и сподобишася благодати божія, иже широкъ есть и великославенъ, совокупителенъ и умилен и совершенъ паче простаго и лѧтскаго обрѣтается, и имѣетъ въ себѣ велію похвалу, не токмо отъ писаній богословскихъ и пѣсней церковнихъ съ греческаго имъ переведеныхъ, но и отъ божественныя літургіи и иныхъ таинъ, иже богоугоднимъ тѣмъ языкомъ въ великой и малой Русіи, въ Сербѣх и Болгарѣхъ и по инымъ странамъ дѣйствуются.“ Али тај језик многи оставише и иду за туђим неверничким. Стога је писац и предузео да изради ову књигу. — Види се по књизи да је много употребљавана. Да ју је и Доситеј марљиво читао, види се по његовим белешкама којих има много на окрајцима листова. Нека су места подвучена мастилом, код некојих стоји знак а на окрајку опомена „зри“ или „зри добрѣ“ или је са две три речи означен предмет чланка или је додата рефлексија; на пр. на листу сл҃г, где се говори о патријарху Фотију „яко честень и святъ и вѣренъ Хрістовы церкве пастырь былъ“, додао је Доситеј са стране „Ст҃аго сего Фотїа хуля римляне.“

VI (стр. 352 нап. 30)

Наслов књиге: Камень вѣры православнымъ цр҃кве свт҃ыѧ сыномъ на ꙋтвержденіе и дх҃овное созиданіе претыкающымсѧ же о камень претыканіѧ и соблазна на востаніе и исправленіе. Штампана је књига за цара

Петра Алексијевића у Москви ҂аѱкд. Књигу је саставио Стефан, митрополит рјазански и муромски „на защищеніе святыя православнокаѳолическія апост. вост. церкве противу хрістіанооглаголниковъ лютерановъ и калвиністовъ и имъ послѣдующихъ и расколщиковъ“. Доситејева записа на овој књизи нема, али Доситеј у *Животу* (I, 100) изреком каже да ју је читао. На хоповском ексемплару има запис да је књигу приложио Павао Милиновић из Ирига 1765-г. Другога примерка нисам нашао у хоповској књижници. Пита се сад, како је Доситеј дошао до књиге?

VII (стр. 353 пап. 31)

Наслов књиге: Знаменіѧ пришествіѧ антіхрістова и кончины вѣка отъ писаній божественныхъ ꙗвленна, апостолскомꙋ же вопросꙋ: Что есть знаменіе твоего пришествіѧ и кончины вѣка (Мад. кд) согласꙋющаѧ. Москва ҂аѱнв. — На шест листова (рлѳ — рмд) има Доситејев запис; други и шести лист записа је нека вандалска рука исекла. Запис гласи: |[1] Сїя книга знаменїа ѿ пришествїй Антихртовѣ |[2]..... |[3] кꙋпи ю цѣною 2 ф. на торгꙋ рꙋмскомꙋ ѿ москова Ігнатїа |[4] и подписа ю своею рꙋкою окаянною |[5] в' митырꙋ Хоповꙋ 1759 Іюна 29го когда и кꙋпи |[6].....|.

VIII (стр. 353 пап. 32)

Наслов књиге: Издадесѧ книга сіѧ бг҃оꙋгодныхъ трꙋдовъ преподобнаго оц҃а нашего Єфрема Сѵріна: к' нейже и вново преведошасѧ с' греческихъ харатейныхъ книгъ ꙋчителнаѧ его и вразꙋмителнаѧ словеса монашескомꙋ и мірскомꙋ состоѧнїю во изрѧднꙋю ползꙋ и спасеніе. Єще же и бл҃женнаго аввы Дороѳеа дꙋшеспасителнаѧ книга. Штампано за цара Петра Алексијевића у Москви ҂аѱа. У књизи је на првом месту Јефремово житије, затим аскетски чланци о разним темама под опћим насловом „наказаніе.“ Напослетку је „Слово похвалное препод. оцу Єфрему“ од св. Григорија еп. ниског.

Долазе даље с новом пагинацијом аскетски чланци аве Доротеја. Ту има и житије под насловом „О блаженом отцѣ Досиѳеи, ученицѣ св. аввы Дороѳеа“. — На првој корици има запис: „Лет гн҃е ҂аѱѳї принесе сию кнїгꙋ поп Васи҃е ѿ Мо҃кви ва манастиръ Хо҃во и даде е ва црковъ па ползꙋ чатꙋщи҃.“ Доситејева записа нема, али у *Животу* (I, 100) изреком напомиње, да је ову књигу читао („светога Јефрема“).

IX (стр. 354 нап. 33)

На *Лествици* има Доситејев запис: „Почѧ читати Аз҃ Досиѳей многогрѣшный чернцъ и недостойный дїако҃ хоповскій сію книгꙋ лествицꙋ при Ігꙋменꙋ кир҃ Ѳеодорꙋ Милꙋтиновичꙋ 759 їꙋла 29. (в. Љ. Стојановића Записи бр. 3151). Ова је Лествица писана 1648 г. у Хиландару а послао ју је у Хопово поменути већ хоповски калуђер Орест (Записи Љ. Стојановића бр. 1426, 1427).

X (стр. 354 нап. 34)

Наслов: Алфавитъ дховны, въ по҃зꙋ Їноко҃ мїрскимъ Бг҃оꙋго҃нѣ жити хотѧщы҃, написанный. Штампано у Кијевопечерској Лаври ҂аѱі. Има запис да је књига била „Григорія маляра нѣжинскаго.“ Кад је доспела у хоповсху књижницу, не види се. Доситејева записа нема, али у *Животу* (I, 85) Доситеј каже, да је Алфавит нашао у ћелији игумана Теодора. — Литерарно историски податци о Алфавиту Духовном црпени су из дела Филарета, архиепископа черниговског: „Обзоръ русской духовной литературы“, Санктпетербургъ 1884 стр. 182.

XI (стр. 355 нап. 35)

На књизи житија за јуни, јули и август забележио је Доситеј на другој корици: „Прочто книги житій сты҃ о҃ц҃ ѿ мц҃а сёктр до сего Аѵгꙋста Аз҃ Досиѳей грѣшный дїако҃ недостойный |Хоповац҃| 1759. Април 26 до-

вершн҃. Наслов ове књиге: Книга житій ст҃ых въ славꙋ ст҃ыѧ животворѧщіѧ тр҃цы Бг҃а хвалимаго въ ст҃ыхъ своихъ на три мц҃ы четверты іюнь, іюль, авгꙋстъ. Штампано за цара Петра Алексијевића у Кијево-печерској Лаври ҂аѱе. На књизи за март, април, мај записао је Доситеј на другој корици: Акакій толкуе се незлобивый.

XII (стр. 356 нап. 36)

Цео наслов: Дѣѧніѧ цр҃кѡвнаѧ и гражданскаѧ от ржтва гд҃а наш҃е Іис҃а Хр҃та из лѣтописаній Кесарѧ Баронїа собраннаѧ преведеннаѧ съ полскагѡ ꙗзыка на славенскій, кромѣ ꙗвны с црковїю православною восточною противностей римскихъ оу Баронїѧ и Скарги обрѣтающихсѧ повелѣніемъ же его цр҃каго пресвѣтлаго величества всероссійскаго Петра перваго напечатаннаѧ въ цр҃твꙋющемъ градѣ Москвѣ, первое: лѣта гд҃нѧ ҂ѱдї. Ово је друга књига која се почиње са седмим веком (прве књиге нема у хоп. књижници). На првој корици има запис: „Сїю вторꙋю ч҃ть Бароній принел҃ь протопо҃: Андрей Іѡанов[ић „от Шакабент“] и подаровалъ въ монати Хопово лѣта 1757 феврꙋарїа 8го.“

XIII (стр. 357 нап. 39)

Цео наслов: Ѳеатронъ или Позоръ історическій изъѧвлѧющій повсюднꙋю исторію сщ҃еннагѡ писанїѧ и гражданскꙋю . . . ѿ начала мїра даже до лѣта 1680. в кратцѣ ради ꙋдобнаго памѧтствованіѧ чрез Вілгелма Стратеммана собранный нынѣ же на россійскій ꙗзыкъ с латінскаго преведенный. В Санктпетербꙋрхѣ 1720. Штампано по наредби Петра Великога ҂аѱкд. У књизи нема Доситејева записа, нити спомиње у автобијографији изреком да ју је читао. Али је она била већ за његово време у Хопову, као што сведочи овај запис на листовима: „Сію ст҃ꙋю (!) дш҃еполезнꙋю книгꙋ позоръ исторически приложиша три родній братія Павел, Павко и Ѳеодоръ въ монастир Хопово храмъ иже во свт҃ыхъ оц҃а нашего Нико-

лая за „свой вѣчный споменъ лѣта от рождества Хрістова ҂аѱмго декемврія ѧго днѧ“. Треба сад још доказати да је ову књигу Доситеј читао. Доситеј спомиње у *Животу* I на стр. 93 „руску књигу“, на стр. 105 „росијску историју“. Ја мислим да је ово једно исто дело, и то Стратеманов *Θеатронъ*. То се види, кад се пореди оно што Доситеј на тим местима наводи са текстом *Θеатрона*. На стр. 93 се прича, како су св. оци после првога васељенског сабора предали цару Константину „више него сто меморијала, тужећи се један на другога. А цар Константин . . . заповеди, све оне меморијале сажећи, . . . говорећи: „Ми вас за свеце држимо и оглашујемо . . Ја, грешан човек будући, како ћу свеце судити . . .“ У *Θеатрону* лист рйд: „Самъ царь, отцевъ къ согласію приводяй, книжицы себѣ данныя въ нихже распри епископскія содержахуся, явѣ предъ всѣми сожже глаголя: Вы отъ Бога намъ бози данни есте, како убо человѣкъ боговъ судити иматъ.“ Доситеј је, наравно, мењао и уметао. На истој страни *Живота* даље: „У истој књизи читао си ми и т. д.“ Ово се односи на место у *Θеатрону*: „Златоустаго осудиша, осужденнаго отъ престола низложиша, низложеннаго во изгнаніе назнаменаша“ (лист сѳ). „Сей (т. ј. цариградски сабор) неповинность Златоустаго засвидѣтелствова. Уставы собора бывшаго при дубѣ [халкидонског] отверже и на епископіи Златоустаго паки утверди. Бысть на немъ епископовъ ѯ҃“ (лист сі). На стр. 105 хвали Теодор Милутиновић Петра Великог позивљући се при том на „росијску историју“ из које му је Доситеј читао. То се очигледно односи на славопој преводиоца Бужимскога Петру Великом у посвети *Θеатрона*: „Єгда пріятъ скуптръ правленія обрѣте народъ россійскій . . . ни единаго словеснаго ученія вѣдущій“; није било наука, и тек је Петар „ко всѣмъ симъ пространныя отверзлъ двери.“ Коме да се ово дело посвети, вели даље Бужимски, ако не Вашем Величанству „иже всѣхъ ученій и наставленій народу

своему желаеши и о томъ всегдашнія полагаеши труды и тщаніе.“

XIV (стр. 359 нап. 41)

На првој корици записао је Доситеј: Чита̑ овꙋ книгꙋ аз̓ грешнїй Досиѳей дїакон ва месецꙋ нембрꙋ 1759 лета Бг̃ъ да помилꙋе писавшаго ю и мене недостойнаго (в. Записе Љ. Стојановића бр. 3150). На првом, празном, листу има више записа: „Сія книга Спиридона ѥромонаха и пострижника хоповскаго во лето 1766 декем 1-го“ (рекао бих, да рука није Спиридонова). На првој страни потврђује јерођ. Атанасије да је ову књигу читао 1777 у месецу новембру, па додаје: „и много во ней ползовахся.“ Један запис каже да је књигу 1782 г. читао новосадски трговац Лазар Исаковић; запис се завршује: „Богъ да прости о. Спиридоне, вечна ти радост!“ (те је год. Спиридон умро). Други запис извештава, да је 10 апр. 1795 г. неки Јо. А. П. Ш. вратио ову књигу „младом Г. Коларовичу Стефану“ и благодари „на прочитанію“. На листу 196 забележио је 30 апр. 1759 г. јеромонах Стефан да је књигу дотле прочитао. — У рукопису није нигде забележено, ка̀д га је Спиридон почео писати и где и кад је довршен. Рекао бих да су поједини чланци прво писани на засебним свесцима који су после укоричени уједно и скупа пагинирани. На л. 341, у предговору Хроникама грофа Ђ. Бранковића, забележио је Спиридон да их је преписао 26 јан. 1750 г. у Осеку, у доњој вароши, као учитељ.

ГЛАВА XIV

Манастир и монаштво у сећању и књижевним делима

Доситеј се радо сећа Хопова — Доситејево монаштво — Важност хоповских утисаци за критику монаштва — Монаси у првим књижевним радовима — Метод критике у автобиографији — Становиште Доситејево у критици — Извор зла — Просјачење — Капетан и Светогорац — Шта држи калуђерство — Секуларизовање манастира — Доситејев опортунизам — Рационално схватање хришћанства — Приказивање Хопова према архивској грађи — Добро памћење, тачност — Неке омашке — Важност борављења у Хопову за Доситеја

Доситеј је „утекао“ из Хопова (тако баш сам каже за овај свој чин у *Баснама* I, 127). Изгубио је вољу да живи без сврхе и задатка. Заволео је науку, те свом срцу није могао одолети, него је тумарио у свет, да тражи школу, академију, библиотеку, науку. Али се он свагда радо сећао Хопова у којем је провео најлепше доба сањалачке младости.

„Жеља к ученију била је начални узрок, да сам ја сву вољу изгубио, у оном сремском рају, то јест у Фрушкој Гори у Опову дуже остати“ (Живот II, 7). „Ја благодарим творцу мојему што ме је упутио к науци полезни језика, и учинио ме наћи слатку забаву с књигама; а иначе у опом земпом рају подобном месту, у прекрасном Опову, којега всегда с услажденијем срца спомињем, не би несрећнијега човека било“ (Басне II, 72).

Кад је у автобијографији дошао до Хопова, не може Банаћанин из равнице да се наслади лепоте хоповске околине; та га је лепота тако занела, да је рекао неколико врло лепих речи о љубави према природи и значају посматрања природе у васпитању, пак је цео пасус завршио: „Ево, мој љубезни читатељу, к каквим размишљенијам само воспоминаније оповске красоте ум мој узвишује. О место, достојно да посвећено будеш мудрости и ученију и да се српским назовеш Парнасом!“ (Живот I, 81).[1])

И ако је оставио манастир, Доситеј није скинуо свештенички и монашки чин. Он се још дуго и после потписивао „Хоповац“. Тек кад је дошао у Халу на универзитет, вели у автобијографији: „Овде се преобучем у светске грешне аљине, ка и остали људи человеческога чина“. Овим преоблачењем је и споља обележена она дубока промена која се у његовој души поступно развијала. Продирући све дубље у науку и философију, размишљајући интензивно о оном што је читао и што је искусио у животу, Доситеј је у Немачкој напокон стекао храброст да изведе крајње конзеквенције својих идеја. Од свега монаштва и свештенства остало је до послетка евапђеоско хришћанство, схваћено рационализмом немачке философије просвећености.

Његов монашки занос могли бисмо приказати кривином која се, до год. 1757 варирајући, час дижући се, час спуштајући се, те године нагло кренула у вис, да 1758 г. стигне па највишу тачку и да се, још у Хопову, идуће године почне полако спуштати. Идућега деценија (од 1760—1770), док се бавио на разним местима Балканског Полуострва и у Азији, црта стоји на једној висини, наравно, нижој од кул-

[1]) На још неколико места спомиње Хопово у топлим изразима. „У Хопову, славном манастиру“ (Ижица 89). „А кад дођемо к мом љубимом Опову. — У мојем милом Опову. — Због ом, Опово и сва твоја красота“ (Живот I, 78, 89, 102).

минације у Хопову, и с очигледном тенденцијом да нада. Другога деценија затим (1770—1780), кад је Доситеј дошао у ближи додир са Западом, с његовом књижевношћу и науком, црта се све спушташе, док у трећем деценију (после 1780) не клону сасвим. Доситеј је сад судио слободно, по „здравом разуму", о животу, о монашком чину, смело је извео све конзеквенције у животу и у књижевном раду. Што је дубље улазио у науку, све се већма туђио од монаштва и свештенства.

Кад је, онда, наумио да подвуче црту и да сведе и изведе све што је доживео у себи и у српском друштву, и да то литерарно обради, природно је да се морао зауставити на монашком реду. Природно је то, једно, због његова личног односа према том реду, друго, због значаја тога реда у тадашњем српском друштву. У половини XVIII века српско се друштво креће цигло у кругу теолошких идеја и стоји под моралним вођством црквене јерархије и свештенства. Углед монаштва је врло велик у народу, већи и од угледа мирског свештенства. Световне интелигенције има веома мало. Значај манастира је тим још више одскакао. Кад је, дакле, Доситеј смислио да заосталим Србима прикаже важност просвете и науке, морао се дотакнути и тога најважнијег тада културног института, који је остао из Средњег Века. Тим пре је морао, што је мислио, да је код Срба, ослобођених од Турака и насељених међу народима са европском културом, тај институт неспособан да и даље врши културну мисију или, можда, чак да има културно вођство. Шта више, не само да је био неспособан за то, него је, управо, он био сметња прогресу. Требало га је, стога, или реформисати, или мимо њега или место њега створити друге културне институте који би преузели његову улогу у просвети.

Доситеј је, дакле, узео у темељит и озбиљан претрес православне манастире и монаштво. Један је

од главних задатака његове автобиографије, по његовим речима, „показати бесполезност манастира у општеству.“ Питање манастира не испушта он из вида у својим главним делима.

И у том послу најважнију улогу имају утисци из Хопова. Он је после, истина, познао и друге калуђере, познао је далматинске и црногорске, познао грчке на Крфу, у Морејн и Св. Гори. Али живљење у Хопову дало му је начин да разуме дух савременог калуђерства. Тамо, где се сваки дан, без нарочитог тражења, слагао утисак на утисак, постала је слика монаштва у његовој души. Та се слика после, на путу кроз свет, попунила, некоји потези су добили већу оштрину, нека места су добила живљи тон, али је основа постала у Хопову и цела слика је зависила од живљења у Хопову. И у томе лежи велик значај Доситејева борављења у Хопову за његов књижеван рад. Дабогме, ту слику је потпуно разумео и Доситеј сам тек у Немачкој. Тек је новија философија пуном светлошћу обасјала ту слику што ју је Доситеј однео у својој души.

Доситеј је сам осећао, е је тугаљива ствар, да један бегунац из манастира и сврзимантија пише критику монаштва и манастира. Стога вели на једном месту: „Може ко помислити, да се ја сад кајем што сам се закалуђерио, и зато овако пишем“ (Живот I, 32).[2]) Обећава да правду неће сакрити, колико зна,

[2]) У писму из Задра 1771 г. одговара Доситеј некоме који га пита за савет, да ли да прими свештенички чин: „Ја ти право кажем да ми је много драго што сам се покалуђерио, ма ми је много жао што су ме свјашчеником учинили“. (Домаћа писма 2). Али се доцније сам себи ругао због заноса. Кад се после дугога лутања по свету вратио у Чаково и видео своје вршњаке да имају деце: „Ето ти, помислим у себи, иди сад те се калуђери, пак ћеш и ти бити човек на свету. Ал' оће паметно момче да се посвети и да твори чудеса по Срему! Но већ што му драго; што је учињено то се не очини“ (Живот II, 63). Неколико година доцније вели: „Ја сам остарио већ са многи народа и језика калуђери (и

и да ни сам себи неће праштати, а читаоца упућује нека сам суди по фактима.

Слика монаштва коју нам Доситеј даје у својим делима веома је мрачна. Али она одговара потпуно ономе приказивању које је, на основу историског градива, у овој књизи изведено. Ово градиво може само да потврди да је Доситеј добро посматрао и умесно судио.

Већ у првим књижевним радовима, које је писао у Далмацији, има по која бојажљива напомена о калуђерима. У првој *Буквици* је пецнуо далматинске калуђере због раскошности у оделу и коњима и због „гордости". Та прва буквица није сачувана, али се у *Буквици* коју је издао Каулицијa 1830 године чита: „Нисам се ни ја падао да ће бити жао неком што сам у првој буквици писао, да се гордост може сакрити под дебелим крупским рашам; дакле, брате, нити је корист говорити за крупске дебеле раше, нити за крчке лијепе манторосе, нити за драговићке добре коње, дакле најбоље мучати". Ово место је у т. зв. *Ижици*, која је у целини једнака с *Буквицом*, Доситеј поправио, али је и у њој остало жалаца против калуђера. „Калуђери и попови говоре: зли су наши христијани, а христијани сто мана наоде калуђером" (Ижица 21). Замера калуђерима стару слабост, што воле да излазе из манастира: „Тражим добро у манастиру; али у манастиру калуђери се разређују, ко ће на пут, ко ли на капеланију, а у манастиру не могу да стоје: мало је ту добра!" (Ижица 23). Подругују се калуђерима што се праве свецима (и ако су у ствари „горди"): „Ако ли мучим и бројанице у руку држим, желим да ми реку: Ето, брате, добра калуђера! Пешице ходи, торбу на леђа посу — нити се умива, нити браду чешља! (Ижица 24). У грамзивост калуђерску гађа, кад пише: „Нијесу ми мили

сам, да која сам гуја него калуђер, кад овако сам живим, разве што у црним аљинама обучен не одим) (Басне II, 71).

неки књижевници, који, ако им ко пише поменик, жао им је, зашто им не пише сарандар" (Ижица 34).

У првом штампаном раду, у *Писму Харалампију* из Лајпцига 1783 године, узима оштрији тон. Дошао је једном на извор науке, па универзитет и у велику радионицу немачких књига; сфера у којој се сад нашао задахнула га је и побудила на књижеван рад, весело осећање стварање прожимље му душу. У таком, неком вишем, расположењу тражи преко својега пријатеља у Трсту од српских трговаца материјалне помоћи за издавање књига. Јавља пријатељу, да се здраво находи и да мирно живи „не имајући никаква посла с Фрушкогорци нит' са Светогорци, кано ти ви тамо". Мале после иште, у шали, да му за молитве пошље „један саландар новаца: знаш добро да су молитве за новце". Ако му, пак, то не пошље, проклеће га, „пак ће ти, вели, доћи један проигуман и два заклета старца на врат, те ћеш ограисати, како ни један мајчин син".

У идејалном одушевљењу које је обузело Доситеја душа му се таласа, речи му се сложиште у ритме, те у похвали Јосифу II, у стиховима, коначно ломи палицу над манастирима. Хвали Јосифа што је секуларизовао манастире. Сад су Српкиње, Влахиње и Мађарице сретне те певају:

> нећемо се више бојат' манастира,
> нит' Божијег одрицати мира;
> љубав чисту нећемо гасити,
> нит' јестества законе газити!
>
> (Избор поучних списа стр. 102, 103).

У својој *автобиографији*, затим, дао нам је стварну и пуну слику. У потоњим књижевним делима је слику попунио појединим цртама. Доситеј је сад одлучно против монаштва. И он војује не само енергично против ове старе и већ застареле установе, него и с литерарном вештином; у том погледу је његова автобијографија тенденцијозно дело велике уметности.

Он суочава прво појезију и истину: монахе легенада и монахе Сењурђа, Партоша и Бездина. Још је јача његова акција после кад на говорницу изводи саме калуђере, да критикују савремено монаштво: прво дечанског игумана Исаију, затим епископа темишварског Георгија[3]) и најзад хоповског игумана Теодора. Лица су врло згодно изабрана; долазе до речи и разни крајеви и разни кругови друштвени. С пуно разложне аргументације и за чудо једнодушно изричу ова тројица смртну пресуду савременом монаштву у друштву.

Још је један метод употребио Доситеј у својој критици — историски. Износи пред читаоца првобитнога монаха са својим религијозним заносом, чистим идејализмом; упире прстом у гвоздену логику првих монаха с којом су дедуковали у сваком тренутку дана, године и живота из основних идеја монаштва свој рад, своје поступање, своје владање. Живот тих монаха је борба без престанка, сурова борба човека са самим собом, борба која се уздиже до духовног херојизма који стиче светитељску ауреолу. И напоредо с њима ставио је Доситеј у својој књизи своје савременике. своју братију. Какав необичан контраст! И какав поразан ефекат!

Полазна тачка у Доситејевој критици је, дакле, првобитно монаштво. Приказује нам смисао и идеја првобитнога монаштва на уста владике Георгија, најпознанијег за то лица у овом тенденцијозном спису. Приказивање се одликује прецизношћу и тачношћу.

„*Калуђер* је грчка реч *калогерос*, а то ће рећи: добар старац, а *монах* или управ *монахос* значи: сам или сам. По самом имену види се, шта је. Човек,

[3]) Георгије Поповић је био прво нишки епископ па је 1745 г. потврђен за еп. темишварског. У Митропол. Архиви имају планови и прорачуни о неком семинару који је Георгије хтео да подигне у Темишвару. Он је заиста био један од напреднијих епископа својега доба. Умро је 15 фебр. 1757 г.

који се одрекао свега света и шта је год у свету; који ни за што друго нити мисли нити се стара, кроме да спасе душу своју. Сам, самац и саможивац у целом животу своме ваља да остане, и ни по што да се не да видити у миру у граду нити у селу. Не старајући се ни за ког жива, не ваља ником живу да је на теготу. Трудом своји руку ваља да се рани; а ране му само толико ваља, колико да је једва жив, јербо је њему потреба, за осушити све човеческе страсти, осушити сасвим тело своје. Кроме једне саме аљине, за покрити телесну наготу, ништа друго не ваља да има. Одрекао се не само света и шта је год у свету, него и самога себе; без куће и без кућишта, без ватре и без огњишта, као птица усамљена и уједињена у гори живот ваља да проведе. А од жене ваља да се чува као од живе ватре, и да бежи од ње, док је год жив, без сваког обзира; име ни аљина женска да му никад на памет не дође. Ево каква жестока правила они сами на себе налажу; и овако су први монаси по египетским и ливијским живили пустињама". (Живот I, 55).

Према овом одређењу монаштва, његова задатка и уређења оцењује Доситеј савремено монаштво.

Извор је зла, по мишљењу Доситејеву, што у ово доба нико не иде у монахе из одушевљења и са пуном свешћу о задатку и дужностима монаха. „У садашње време ко се год калуђери, калуђери се или из незнанства, или да му је лакше живити". Природно је да је од такога постао лажан калуђер „који само камилавку носи и црне хаљине, и само се нариче калуђер и самац, који се само устима и словом одрекао света, а делом више тражи свет и светске ствари, него мирски људи" (Живот I, 60).

Пре свега робује трбуху. Чули смо шта је рекао Доситеј о „живој риби и старом вину" у Хопову. Оваке алузије: „Онај који ни на чем другом него на јелу и на пићу, на покоју и на сласти Богу благодари, не познаје како надлежи ни себе ни Бога" (Басне I, 173) и још некоје (Басне I, 151, 153, 154, 171) зацело се тичу калуђера. Да калуђери на жену мисле и за њом уздишу, особито у Хопову, „где су,

хвала Богу, праве жене, као што их је Бог створио и мати родила“ (Басне II, 72), и о томе смо чули.

Али су калуђери највише дозлогрдили друштву просјачењем. Вечити је изговор сиромаштво; другда нема, веле, манастир за што да купи соли; треба да се назида качара, јер бурад и каце стоје напољу. На ове изговоре рефлектујући. вели владика Георгије: „Тако ми Христа Спаситеља. срамота целог српског рода! Људи здрави читави, ни слепи ни роми ни сакати, имајући прекрасне грунтове, с којима би многе фамилије могле живити, данак цару плаћајући, дечицу своју ранећи и убогим помажући.... Обарају, зидају, праве, поправљају; за све то ваља да просе!... А ко проси? Монах, самац, који се свега у свету одрекао, и нејма ни за што друго старати се, кроме за сами свој трбу“ (Живот I, 57). „Неправедно иште и тражи, туђ труд, зној и муку без сваке срамоте желећи и иштући“ (Живот I, 60). Да би могли глобити живе и мртве, измислили су парусије, саландаре, проскомидије и другојача којекаква имена (Живот I, 63). А многи оне новце што напросе не даду у манастир него на интерес да им се плоде (Живот I, 62). „Ја те не питам, је ли он монах, ни је ли он добри старац, него, је ли достојан поштеним човеком назвати се?“ (Живот I, 60).

Али се чини да је већма него и у Карловачкој Митрополији цветало калуђерско просјачење у Далмацији и у Турској. Тамо су калуђери боље сачували свој балкански тип. Далматинци веле: „Ни за што није него за калуђера, јер код њих просјак и калуђер једно значи“ (Басне I, 102). У Далмацији чим сељаку доспе оно мало жита, навале не само домаћи калуђери и фратри, него и са стране, и с гумна разграбе му храну. „А у турској земљи што чине, то није ни за описивање!... Је ли калуђер, он иште. Ако ти дође кући, иште; ако ли му дођеш кући, иште; ако си здрав, за здравље ти иште; ако ли си болестан, за болест ти иште; ако ли до нај-

после умреш, и за смрт ти ипште. Какав си да си, и гди си да си, на овом ил' на оном свету, ништа он то неће да зна, то је њему једно, он ипште те ипште". (Басне I, 176).

Класична слика просјака калуђера и право ремекдело Доситејева стила налази се у Нравоученију 126 басне. Доситеј прича, како је био на св. Николу на слави код старога капетана Рашковића у Голубићу. Док су седели за трпезом, зачу се у авлији топотање коња и глас Светогорца, који, како сјаше, почне као у својој кући заповедати, да се коњма зоб да. Стари се капетан насмеја, говорећи: „Ето ти ми куге, никада се с тим човеком без кавге не могу растати; та сви калуђери ишту, али овај силом оће да отима".

Светогорац: Но, капетане, пиши једну парусију на цареки манастир.

Капетан: Та отпочини мало, оче, нека најпре ручамо, има томе времена.

С.: Поседићу мало док коњи позобљу, ал' ми није до дангубе, јер знаш шта га је данас кршњака. Оћемо ли записати парусију?

К.: Ја нећу ништа писати, него што будем могао, даћу и без писања.

С.: А шта ћеш дати?

К.: Даћу ти један цекин.

С.: Цекин на Свету Гору! Није ли ти срамота пред толиким људма то и рећи?

К.: Ја мислим, оче, кад човек даје оно што може и оће, не заслужава срамоту него поштење.

С.: Мени цекин! Зар сам ја Марко слепац?

К.: Марку слепцу кад ја газету дам, он ми вели фала и да Бог поможе, а теби и с цекином срамотан се чиним.

С.: Зар не знаш, капетане, да какву милостињу ко даје, онаки и благослов прима?

К.: Ја знам да је оно права милостиња, коју човек да онде гди ваља и добровољно, а не силом и преко срца.

С.: Онде гди ваља! А зар у Свету Гору не ваља давати? А од куд вам долази више благослова него из они свети места, за које вас и Бог благосиља, и накнађа вам сторицеју оно што ви нами дајете?

*

Овде се капетан насмеје, и овако му одговори: Калуђеру, ја сам теби толико пута рекао, да се ти са мном не инатиш; ја знам добро да Бог благосиљује оне који се труде и правично живу, али да нама Бог даје за ваше калуђерске благослове, то ти другима казуј. Да ви таке благослове имате, ви би себе најпре благословили, и не би до века просјаци били, ни свету досађивали.

С.: Ми не просимо за себе, него за манастир.

К.: Опет он за манастир! Та није ли манастир ваша кућа? А ко проси за своју кућу, не проси ли за се?

С.: Ти не знаш, капетане, колико се људи у једној лаври рани.

К.: Та у добри час, ако ће вас бити и на иљаде: колико вас је више, толико више можете израдити и испословати, да ћете да се трудите, пак би вас и Бог благословио, и дао би вам ка и другим људма; али сте се ви научили с туђом муком живити, а гди је год туђе, ту није благослов него проклество. То ја знам, и теби кажем.

С.: Не би ти тако говорио, да знаш шта ми Турком дајемо.

К.: Да ви о својој муци живите, не би толико давали; али Турци добро знаду да ви дерете свет, пак ће и они да деру вас, у томе су они паметни баш као и ви. А ето Босне, види се одавде, гди сав рипћанлук Турком даје, а нико не проси, него још у сваком селу наоди се, фала Богу, имући људи и газда. Што ти ја велим: гди се људи сами не труде, но с туђом муком ишту да живу, онде мора бити проклество Божије и прошња. Сведоцба ти томе наши калуђери и фратри: они ником ништа не дају, али све просе те просе. А да ви имате жену и децу, ви би радили као и ми, пак би вас и Бог благословио, и дао би вам као и нами.

С.: То није за нас, јер смо се ми одрекли мира, жене и фамилије.

К.: Свега сте се одрекли, а наше се кесе не могосте никошто одрећи. Кад сте се нас одрекли, што ћете међу нами, и што нам мира један пут не дате? Кад ми од вас ништа не иштемо, не иштите ни ви од нас, проћите се нас и оканите.

С.: Не иштете ни нашега благослова?

К. Ја сам ти казао благословите ви себе, да више не просите, а ми у сваком селу имамо наше свештенике, који ће нас благосиљати.

С.: То си ти научио од онога Грка, канцелиста у Книњу, а не знаш да он нити је Латинин ни Грек.

Опет се старац капетан здраво насмеје, говорећи: Прођи се ти, оче, Грка и Латина, ми ако и нисмо Грци ни Латини, дао нам је Бог памет као и њима, да ако оћемо можемо знати шта је добро и поштено, шта ли није.

С.: Дај ми барем и тај цекин, и Бог да прости, баш ме је данас скупо стао.

К.: Ко ти је крив? Ти добро знаш, да код мене којекакве турске мусеведе не пролазе. —

О злим употребама грчких монаха, особито са светитељским моштима и анатемама, казује Доситеј на више места. О фанаријотским епископима и калуђерима говори с огорчењем. „Калуђери посници и богомољци! — сви су ту жестоки сурови крвопије волци, који под изветом вере и закона кров человеческу пију, гди варварство и мучитељство влада“ (Басне II, 19).

Није чудо што су таким калуђерима ово идејали. Један игуман мољаше митрополита Вићентија Јовановића да га учини владиком ма на неколико дана. „А на што ти то?“ рече му митрополит. „Како на што? Да се протежем у кревету, кад ми попови јутрењу чате, да оданде *Мир всјем* вичем, и да благословљам“ (Басне II, 2).

Сви ови поступци стоје у потпуној опреци са идејом монаштва. То је свакојако и калуђерима на срамоту а друштву на саблазан. Али су они и од штете за народ, који их слуша, јер су монаси противници знања и просвете. „Калуђери држе крепко народ и чувају у простоти, јер иначе знаду да би пропали“ (Басне I, 176). „Многи би монаси волили да Турци земљом обладају него да њи нестане. Је ли то љубав к Богу и отечеству? Али што они маре кад су се они оца и отечества одрекли?“ (Басне I, 122).

На кад су таки, и сви знају да су таки, ко ипак држи калуђере? Простота народа, одговара Доситеј;

„народ из своје простоте мисли, ако нестане међу њима калуђера, нестаће вере и закона“ (Живот I, 58). Зато их поштује и дели им што се они „моле Богу за нас“. „Сирома прости и невјежа човек боји се да га не покара Бог, ако калуђером не да, јер је тако од њи из детињства паучио“ (Басне I, 175). Према том, право да речемо: „нису свему ни калуђери криви, него зао обичај који се увео. Људи су сами почели у манастире давати, препоручујући се монахом на њиове молитве, док су се и они обикли узимати и молитве своје продавати; што ко има, опо и продаје“ (Живот I, 63). „Ти знаш да ко не плати, никада му имена у цркви нећеш чути“, вели муж жени у басни 111 (Басне I, 174). Зато што народ, управо, тражи калуђере и даје им, не могу се они на пречац ни искоренити. „Како једанпут рекне народ: На што су калуђери, што ће нам? ту ти је с њима“ (Живот I, 65).

Што се тиче Доситеја самога, он је над калуђерима преломио палицу. Он се од њих ничем не нада; будућност народну не зида на њима, него очекује сав напредак Српскога Народа од мирског свештенства, световне интелигенције и добрих епископа. Али шта да се чини с манастирима? На неким местима је Доситеј у том питању до крајности радикалан. У уста Теодора Милутиновића меће ове речи: „Да имам какву власт, све би ове наше манастире у школе и у училишта преобратио“ (Живот I, 106). А сам овако пита: „Не би ли боље било на манастирске грунтове фамилије населити, а манастире у школе, у оспитале и у васпиталишта сироте народне деце употребити?“ (Живот I, 58). Доводећи у везу ову идеју са стварањем нове интелигенције, на другом месту пита: „Не би ли много полезније и боље било и за православије и за народ, да се сви манастири у школе и у училишта преобрате, и с њиови доотки да се воспитавају и уче сирота народња деца која

намеравају да с временом свештеници и учитељи народни буду?“ (Живот I, 113).

Нешто доцније, у *Баснама*, одлучно је за секуларизовање манастирских добара. „Све што се зову манастирска имења, то су народња имења, употребите их на школе и на науку ваши будушти учитеља и свештеника, а то јест на праву и всегдашњу ползу рода и отечества. Блажена ће бити имена они разумни патрпота који к томе споспјеше и ово опште полезно дело причине и исполну! Добро које може бити у ваше време, зашто да чекате да после вас буде?“ (Басне I, 122). „Сад сви отечеству доброжелатељи у свој Хунгарији, Славонији и Банату желе да се манастири на школе и оспитале употребе, да је народу полза од њи, а не по неколико људи у њима да се инате и кољу целому народу на саблазан. А познато је да и од њи исти, који поштено мисле и отечество љубе, то једва чекају и томе се радују“ (Басне I, 176).

Али така радикална реформа би се могла извести само с помоћу државне власти. Тако је могао „премудри и велики“ цар Петар оштрим наредбама бар смањити број монаха, а манастире „које је био принуђен за време оставити, метнуо је у бољи поредак, у почињеније и под регулу“ (Живот I, 56). То се Доситеју тако свиди, да усхићено кличе: „О свемогући Боже, дајући царе свету, подај им дух Петра Великога!“ (Живот I, 58).

С нашим манастирима се није могло то чинити, јер је влада друге вере и другога језика. То је Доситеј добро знао. Стога је пристао на палијативне мере, очекујући, да ће се, с временом, народ просветити и прогледати својим очима. Тада ће се решити и монашко питање у напредном смислу, како га је Доситеј горе предлагао. „А док год народ калуђере оће, ваља их трпити“. Али и ту треба нешто учинити. „Што ми можемо, ово је: мирске свештенике у манастире не гонити (Доситеј гађа у Ненадовићеву на-

редбу да, удовци свештеници морају у манастир); не допуштати ни по што, да се млади људи калуђере. Мало ће се ко после двадесет година покалуђерити, кад себе позна, а навластито, кад сазна, шта је монах, шта ли се од њега изискује. Они који су се у овом чину нашли, ваља да добро гледају, јер ћеду ответ Богу дати, да не примају у свој чин оне који ту траже прибежиште лености и спавања. Ко жели монахом постати, ваља да је савршена возраста, поштена и непорочна житија, или да је науци сасвим предат, или какав занат полезан да зна, и да је вредан, не само себе сама препитавати но и другима помоћи. На ови начин имаћемо мање монаха; но што их буде, биће на ползу општеству, на основаније братије своје, и заслужиће чест и љубов народа свога" (Живот I, 65).

У вези с расправом о монаштву додирнуо је Доситеј још некоја питања која се дотичу монаштва. Доситеј стоји на стајалишту еванђеоског хришћанства, те с њега посматра живот и установе православне цркве. Извор је хришћанској науци и закон за хришћански живот Св. Писмо и речи апостолске. Оно што је у току историје у хришћанској цркви установљено, ма иза тога стајали и св. оци, ако је у опреци или чак супротности каквој са учењем апостола, нема обавезе за хришћане. На том основу Доситеј захтева, да се архијереји не узимају из реда монашког. У време апостола и триста и више година после њих епископи су били мирски свештеници, и ожењени. Између првих калуђера многи, „учени будући и доброга житија, избирати су били на архијерејство". Мало по мало се увео обичај, да епископ мора бити монах, „против јавне науке апостолске, по којој науци и по правој правици и суду здравога разума епископ не може ни по што бити монах" (Живот I, 42). Као обожавалац материнства и поштовалац брака, Доситеј исказује, да брак не сме бити сметња епископству.

Последица рационализма беше и то, да је онај који је некад „гутао“ легенде и све што је у њима нашао слепо веровао и на њима „горке сузе проливао“, сад те исте легенде прогласио за „бесловесне басне“, за „згадне и срамне фабуле“. Говорећи о житију преподобног Пајсија, у којем се прича, како је он својега ученика нудио да пије воду у којој је опрао Христу ноге, у раздражености вели Доситеј: „Глупи и најсујевернији египетски дервиши би ли могли смешнију и луђу басну измислити?“ (Живот I, 86).

Из свега се овога види, да између Доситеја од г. 1758 и Доситеја од г. 1783 има огромна разлика. То су, управо, два Доситеја који у схватању монаштва стоје један према другом на супротним крајностима. Оно прво је наивни, фантастични, сентиментални Доситеј, ово друго животом и искуством прекаљени, науком и философијом просвећени Доситеј. Размак је од једног до другог одиста велик. Само број година не може нам објаснити ову огромну еволуцију. За разумевање тако даљне еволуције треба узети у рачун и ове чињенице: пред суд здравога разума философије просвећености дошла је једна установа Средњега Века, и онда, та је установа у Доситејево доба била одиста у врло трајаву стању.

Бављење у манастиру је дало градиво за једну од најлепших глава у *Животу и приключенијама*. И последњи посао у овом мом раду ће бити, да, на основу архивске грађе, критички пропратим Доситејево причање о свом животу у Хопову, у глави „Ево ме међу калуђери“.

Већ сам пре рекао, да је Доситејево приказивање хоповских прилика стварно и тачно. За тако приказивање били су сви увети ту, и морални и психички. У предисловију обећава Доситеј: „саму ћу истину љубити, о њој ћу се старати, њу ћу с топлим и чистим срцем желити и тражити“ (Живот I, 7).

Испуњен је и психички увет. Доситеј се, истина, латио да свој живот у Хопову прикаже пошто је протекло више од 20 година, а за толико време се може много заборавити, и пошто је обишао многе земље и градове и примио велику множину најразноврснијих утисака. Па ипак су му из хоповског живота остале у успомени често и ситнице. То се може овако протумачити. Предмети и догађаји хоповски су му улазили у свест као нешто ново, веома интересно за њ и очекивано. То је веома важан психолошки увет за добро конзервирање представа. Друга чињеница с којом треба овде рачунати ово је: Доситеј после одласка из Хопова нигда није живео у манастиру, бар не стално, као члан братства. Тако су доживљаји хоповски остали у души му осамљени, непретрпани ни с каким сличним догађајима с којима би се могли помешати.

Стога се на Доситејево казивање можемо ослонити. Чега се сећао, а у главном је добро памтио, томе можемо веровати.

Али не треба губити из вида природу његова списа. Он није писао историју. Факте хоповске није репродуковала историска идеја, која би смерала да факте прибере и групише тако да се добије целокупна слика живота, да се прикажу услови тога живота и узроци појава. Идеја која је у овом случају руководила репродукцију беше моралистичка и педагогиска. Идеја ове главе у автобиографији је, да прикаже контраст између заноса једног неискусног младића и лежерне немарности хоповских калуђера према монашким обетима. Таким контрастом је хтео да очигледно докаже, с једне стране, зле последице рђава васпитања у детињству, с друге стране културну неспособност, дакле и сувишност калуђерства у друштву. У осветљење су, дакле, и дошле оне представе из Хопова које су биле у каквој год вези с идејом дела и идејом поменуте главе.

Још кад се уз то узме у рачун мемоарски ка-

рактер дела, неће нас изненадити велике празнине у приказивању понеких страна живота у Хопову. Ово су више Доситејеве рефлексије о манастирском животу и калуђерима, него стварно приказивање. Колико у архивском градиву, на основу којега је рађена ова књига, недостају факти унутрашњег, интимног живота Доситејева, толико у Доситејеву приказивању недостају факти спољашњег живота, него се приказују његова душевна стања, расположења, покрети, смерови.[4]) Стога архивском грађом и нисмо у стању контроловати све његове наводе и податке. Само стварне факте можемо проверити, и видећемо, да они у већини случајева, стоје.

Како се Доситеј после дугог времена и ситница сећао, види се из тога, што је он сасвим добро запамтио, да је онда, кад је дошао у манастир, био Јоаникије пареклисиарх, да се Антонијев ђак звао Максим, да је иришки прота био један Шакабента, да је Дијонисије родом из Хрватске а Василије из Осека. О овом последњем тачно каже, да је знао латински, да је љубио читање и науку. Чудно је да се није тачно сећао роднога места својега поочима, јер вели, да је био „из белиградског предела", а читао је зацело у Протоколу Постриженика, и морао је некад знати, да је био родом из Ваљева.

Добро је запамтио Доситеј и хронологиске податке из хоповскога доба. Он вели, на пример, сасвим тачно да се закалуђерио идућега пролећа после доласка, да се на Велики Четвртак после тога зађаконио у Карловцима и да је том приликом митрополит Ненадовић, уз асистенцију много архимандрита и игумана, држао обред „умовенија ног". Он сасвим добро вели да је био с Теодором Милутиновићем близу три године (тачно: од 31 јула 1757 до 15

[4]) Мени, стога, није ни остало друго, него да напред, у главама 8—12, комбинујем податке из архивског градива и Доситејева казивања.

априла 1760) и да се Теодор „на три месеца“ после растанка преставио (тачно: 2 месеца и 20 дана, од 15 априла до 5 јула 1760 г.).

И то стоји да је Теодор, као игуман, обишао сав Срем, Славонију и Бачку, само у архивској грађи се ни једном не спомиње, да га је на путу пратио Доситеј, као што он сам каже. Рекао бих да грађа потврђује и онај навод Доситејев, да је Теодор био свугде добро примљен; али је сасвим поуздано, да је Теодор с бароном Марком Пејачевићем био у пријатељству, јер у намесничким тефтерима има записа, да је игуман ишао барону у госте и да је барон долазио у Манастир.

Добро памћење Доситејево потврђује особито његова лектира у Хопову. И после толико година он наводи наслове већине књига које је у Хопову читао. Али се он сећао и места из прочитаних књига, и ако се не може претпоставити, да је могао имати при руци те књиге кад је писао своју автобијографију. Видели смо напред (стр. 375 бр. XIII) да је наводио нека места, и то прилично тачно, из Стратеманова *Театрона*. Сад ево једно место из легенде о св. Пајсију које Доситеј наводи у автобијографији, а које ћу ја овде, ради илустрације, изнети напоредо с оригиналом:

Текст оригинала

Пришедшу же ученику отъ пути (въ Египтѣ бо бысть потребы ради) и зѣло утрудившуся веляше ему святый да испіетъ оставшую воду: „Иди, рече, чадо, къ умывальници и испій воду въ ней сущую, да устудиши знойную жажду“. Ученикъ же отвѣща: „Се уже испію, отче“. Сіе той языкомъ отвѣщавая, сердцемъ противнѣ помышляше глаголя въ себѣ: „Что

Доситејев текст

[У житију преподобнога Пајсија стоји написано, да је Христос сишао с неба и дошао у пустињу, да га посети. Преподобни Пајсије опере Христу ноге. По многом разговору отиде Христос; вода, с којом су ноге опрате, остане у лењену]. Ето ти од некуда дође ученик Пајсијев, тражи воде да пије. Нема; поарчена вода. Вели му старац, да пије воду из лењена. Ови гледа во-

се есть еже отъ зноя ми пришедшу, глаголетъ старецъ безъ разсужденія, повелѣвая пити воду нечисту отъ умывалници, не паче ли подобаше ему послати мя на источникъ, да чистою и хладною водою устужу жажду мою". Тако ему въ себѣ мыслящу, паки рече старецъ: „Иди, чадо, напійся отъ умывалници". Онъ же паки отвѣща: „Иду, отче!" и не иде. Таже и третицею старцу повелѣвшу, не послуша ученикъ. Тогда глагола ему святый: „Преслушанія часть пріялъ еси, чадо, и великаго дара лишился еси". Ученикъ же то услышавъ, уязвися сердцемъ, и текъ къ умывалници ничтоже обрѣте, и рече къ старцу: „Нѣсть въ умывалници воды ни единія капли". Отвѣща ему преподобный: „И како обрящеши, сотворився тоя недостойный, ибо преслушаніе обыкло есть отгонити дарованія Божія". Ученикъ скорбя вопрошаше отца: „Кая то бысть вода и кое въ ней бяше веліе дарованіе, како же и чесо ради не обрѣтеся?" [Старац му све исприча, како је био Христос итд.]

ду; мутну и блатну види, и која заудара на зној; неће да пије, говорећи: „Како ћу ја помије пити?" Говори му старац: „Бре пиј, пиј, јер ћеш се кајати", и то много крат. Док му се додија; не толико од жеђи, холико да се не покаже сасвим непослушан, помисли у себи: затворићу очи, пак ћу је пити, макар да би се знао отровати. Оде, гледа у леђен; очеш, нестало воде из леђена. Виче старца: „Старче, нестаде воде; сад леђен цун бијаше, пак у један ма остаде празан и сув као длан". „Ха, одговори старац, нисам ли ти ја рекао: пиј, не накањуј се, јер ћеш се кајати". А кад му каза, каква је то вода била, и прочаја.

(*Живот и приключенија* I, 86).

Не може се рећи да се репродукција Доситејева од речи до речи слаже с оригиналом, шта више, она се у многом чему удаљује од њега и краћа је; како је тенденција текста наперена против легенада, Доситеј га је зачинио хумором, те тако и у том одудара од озбиљнога, ствари преданога казивања оригинала. Али се не може порећи да је Доситеј главни смисао овога места из легенде добро запамтио: развитак догађаја и ред појединих момената лепо одговара ори-

гиналу, тако исто измењивање причања и дијалога. Оволико подударање се може разумети само оним објашњењем Доситејевим, да је житија неколико пута прочитао, да је свако накратко исписивао: „и на ови начин знао сам их сва као наизуст“ (*Живот* I, 100).

У појединим случајевима је Доситеј и грешио, особито у хронологији. Он вели да му се баба Никола „по малом времену“ преставио, после похода брата му Илије у Хопову, а у ствари од тога времена до смрти бабине протекло је око 16 месеци. По његову приказивању се чини као да је Теодор Милутиновић одма и премештен у Шишатовац, чим је скинут с игуманства, а између скидања и премештања је протекло осам месеци (тачно: од 11 августа 1759 до 15 априла 1760 г.). Кад је писао автобиографију Доситеј се већ није сећао колико је било братије у манастиру. У автобиографији вели, да се у онај мах, кад је с Ником Путиним дошао пред игумна, скупило око њих „до тридесет“ калуђера, а у ствари је било за његово доба у манастиру највише 22 калуђера, па и од њих је у онај мах могло бити у манастиру највише њих 19.

Али и по величини и по броју ово су незнатне омашке.

Остаје још Доситејево приказивање Теодора Милутиновића. Већ је на својем месту (стр. 310) речено да је Доситеј и нехотице могао својега старца идеализовати и метнути му у уста речи које он није могао изговорити.

И тако из претреса главе у автобиографији „Ево ме међу калуђери“ излази, да је Доситеј добро памтио своје доживљаје у Хопову и да их је тачно приказао, а да је то и хтео, то је он сам рекао. А слика коју нам је овде дао о животу у Хопову није само у појединостима тачна, него, како цела ова књига показује, и у целини, у неком дубљем смислу. Све

архивално градиво је и међу собом и с Доситејевим казивањем у томе сагласно, да је монаштво фрушкогорско у XVIII веку пало на врло ниске гране.

Из свега што је досле речено види се, да је манастир оставио на Доситеју дубок утисак, тако дубок, да се целога живота му није могао изгладити. Манастир га је, пре свега, излечио једне заблуде. Али му је нешто и дао — прво шире образовању у правцу руске схоластике (јамачно га је тако образовање и повукло на извор му, у Кијев). Манастир му је, даље, дао идеју и градиво за први књижеван рад у Далмацији, а биће да је некоје идеје и за потоње радове у заметку добио већ у Хопову. У манастиру је, најзад, могао Доситеј непосредно да позна стање наше главне интелигенције XVIII века — нашега монаштва. Борављење у манастиру му је после, кад је предузео да оцени прилике нашега друштва, дало могућност, да о питању монашком и манастирском, веома важном у оно доба, онако јасно и одлучно изрече свој суд.

Мислим, да је овим довољно означена важност борављења Доситејева у Хопову.

ПРИЛОЗИ

I

Бијографија Доситејева у Протоколу Постриженика*)

(под бр. 29)

Досоѳей [!] Мона̀ роди̑ се ѹ̑ Банатꙋ ѹ̑ вароши чаковꙋ, о̑ц҃ь е̑гѡ Геѡ́ргій, кни́ги ѹ̑чилсѧ сꙋщеи варѡши, ко̑ Магѹ́стера Сте́фана. Пришелъ здѣ в монастирь, На́шь Хоповѡ 1757го мц҃а Іꙋлїа 31 ″ постригалсѧ Мона́шескїй, На 1758 фев̑: 17гѡ чрезь о̑ц҃а А̑рхимандрита Крꙋшедолскогъ Никифора рꙋкоположе̑ же во степенъ дїаконства Высокопре̑: И высокѡдостѡинѣ̑ш: Гдн̑ѡ̑ А̑рхиепо̑копомъ и̑ Митрополито̑ Гдн̑омъ, Павломь Ненадовичъ, више писатагѡ Лѣта, мц҃а а 16го ѹ̑ карловачкои Соборной Цр̑кви, во храмѣ и̑же во Ст̑а́гѡ Нашегѡ Николаѧ чꙋдотво́рца, читати добрѣ зна́етъ, по́ѧти, и̑ писати хꙋдо лѣть имѣетъ 16.

(Писао јеромонах Павел)

ИЗВОДИ ИЗ САБОРНОГ ПРОТОКОЛА

II

Запис о пострижењу Доситејеву 17 фебр. 1758

(штампан напред на стр. 236)

III

Ѹ̑ 759мꙋ лѣтꙋ деке̑: 20го

Бы̑тъ собо́ръ длѧ̀ о̑бщи̑ нꙋ́ждныхъ дѣ́лъ во о̑бщежит. на́ше̑ Мн̑атырѣ Хо́повѣ, пане́мже по си̑ и за праздникъ

*) Да би се, по обећању у приступу ове књиге, могле приказати све особине писања и правописа у хоповским изворима, морао сам пристати да се овде употребе црквена слова, јер грађанских слова са скраћеницима, акцентима, спиритусима и надметнутим словима штампарија нема.

Рождества разглаго́лствіе имѣ́хомъ, чесо̀ ради́ Іеромона́ха Діони́сіѧ ѿреди́ли ѹ҆ и́ри в҆ до́мъ на́шъ вина́ хотѧ́щи кꙋ́пити продаѧ́ти. На коне́цже ѻ҆ц҃ꙋ проігꙋ́менꙋ Ѳеѡ́рꙋ, что̀ діа́кона Доси́ѳеа своею́ во́лею и҆ вла́тію ѹ҆ и́ри лати́нски ѹчи́ти се безсовѣ́тно ѿсла́ти ѹ҆сꙋ́дїосе, да е҆гѡ̀ па́къ ѹ҆ Мна́тыръ возвра́титъ, собо́рно совѣтовали, Но̀ ѿ: гласа́ совѣтꙋю́щи послꙋ́шати не хотѣ́лъ, ѿказа̀: ꙗ҆ко возвратити га нехо́щѣ: а҆ ни̑ Є҆ѯцѣ̑: са̑ ѿгово́рити бꙋ́детъ, По сабо́рѣже са̑ Ігꙋ́мень в келію его̀ проігꙋмна о̀ то̑ наеди́нѣ проси́телно совѣ́товати хо́діѡ: а҆ третицею заклетогъ ста́рца Іеромона́ха А҆нто́ніѧ о҆ томже емꙋ̀ посилалъ, и е҆гда̀ совѣто̑ толи́ки̑ пови́нꙋтисе нехоте́лъ, та́ко о҆ то̑ ни́хъ Є҆ѯцѣ̑: репортова̑: ѿслали́.

(Писао јеромонах Спиридон)

IV

Ѹ҆ 760мꙋ лѣтꙋ́, Іа̑нꙋа̑ 5ѡ

Бы́тъ собо́ръ во о́бщежит. Наше̑ Мна̑: Хопо́вѣ, на немже ра́зговоръ о҆ нꙋ́ждны̑ требо́ваніѧ имѣ́хо̑: а҆ то е҆́сть: ради́ бра́тства ри́бе, сира́, и проча̑ѡ нꙋ́ждна̑, а за слꙋге́ Бравова Намѣ́стникъ Іѡани́кій приба́вити да и҆́деть. Та́же высо́кꙋ за́повѣдь Ни̑ Є҆ѯцѣ̑: Братствꙋ ꙗ҆ви́хъ, что́бъ ни еди́нъ бра́тъ из҆ Мна́тыра ка́молибо ѹ҆ вароши и҆ села́ без па́спорта ни̑ Є҆ѯцѣ̑: |: а҆ проігꙋмень Ѳеѡ́рь коне́чно ни́кꙋдъ :| неѿходи́ли: Дїа̀конже Доси́ѳей и҆з҆ и҆ри́га возвраще́нный. ко̑ Васі́лїѧ Іеро̑наха́ лати́нски, а҆́ще желае̑ да ꙋчи́тсе. Млади́ Іеромонаси́ и҆ діа́кони пѣ́тію ѹ҆чи́ти се ко̑ нарежденȏ: Магѵ́тра спѵрідо́на да ѿходе́ть. На конецъ Іеро̑наха А҆вакꙋ́ма слове́сно пока́рали, щое ѹ҆сꙋ́дїосе без допꙋще́ніѧ Ігꙋ́менка̑ѡ ѹ҆ и҆ригꙋ преноѣ́ити без потребе, и Над ѹ҆ме́ршн̑ ѿро́чатемъ ѹ҆ и҆ришкой Цр҃кви со Іеродіа́коно̑ Доси́ѳее̑ ѻ҆бла́чилисе: и҆ что̀ в трапези бесѣ́дою и҆ пре́жде вре́мене востаніе̑ и҆ ѿходо̑ нехра́ни̑: чина̀, что́ на рождество Хв҃ѡ в трапези пищолꙋ, и҆ по мна̑тырꙋ своею́ во́лею и҆зпацалъ, и҆ ꙗко̀ проти́вꙋ ста́ршн̑ др҆зостію ꙗзыка́ велми́ досажда́етъ, и҆ та́ко по си́хъ собо́ръ ѻ҆конча́хомъ.

(Писао јеромонах Спиридон)

V

ѵ҃ 1760ms лѣтѣ, Юлїа 15е

Бы́стъ во ѳбщежи́тельнѣ мѝтыр҃ѣ на́шемъ Хопо́вѣ соборъ, на ко́торомъ ма́тиѳѣйше йзда́там пра́вила прочто́хомъ, та́же ѿ нѣ́ждны́ ѳбще́ствъ на́лежащы́ внѣ́тренныхъ же и вн҃ѣ́шны́ дѣ́лѣхъ совѣ́тъ и ра́зговоръ и҆мѣ́хом: пото́мъ нѣ́которою ѿ мла́шыхъ бра́тїю за бо́лшее и ѳбхо́ждень҆е и ста́ршы́ повиновѐн҆е. и҆ в҃ цр҃ковъ на пра́вило хожде́нїе совѣ́товахомъ, найпа́че Йѳва́кѵма Їерѳ҃: що́е безъ бл҃гословенїа |: когда́ мъ҃ допѵщенно бы́ло то́чїю ѵ҃ Жа́баль до свои́ сро҃никовъ похо́дити :| ѵ҃ Ба́натъ хо́дїѡ, и за ѣ҃гѡ коцѵ́нство. дерзно́вен҆е, проти́вл҃ѣн҆е ѳ҃цѹ Їгѵ́мнѹ и҆ прочы́ ста́ршїи бра́тїамъ, и҆ неповиновѐнїе, и҆ злорѣ́чїе дово́лно словесѝ нака́занъ ѣ҃стъ. На ко́нецъ престáвлшагѡсм Ѳеѳ́ра Їерѳ҃: пршігѵ́мна вѣ́цїи, по ѣ҃гѡ сме́ртномъ тастáментѹ ка́ко гла́ситъ и҆ завѣ́тѹ, що́е завѣ́щаѡ и҆ за́клеѡ ѵ҃ тастáментѹ дїа́конѣ нѣ́говѣ Досѵ́дею да́ти, да́лимѳ, а҆ про́чее ра́пача́хомъ по ѳбыча́ю, и҆ тако со́боръ ѳ҃конча́хомъ.

(Писао јеромонах Василије)

VI

1760е҃ ѿктѳ҃: 24е

Бы́стъ в҃ на́шемъ ѳбщежи́тельнѣ Мѝтыр҃ѣ Хо́повѣ са́боръ, на ко́торомъ, ѿ нѣ́жныхъ ѳбще́ствъ на́лежа́щи внѣ́тренныхъ же и вн҃ѣ́шны́ дѣ́лѣхъ совѣ́тъ и до́говоръ и҆мѣ́хомъ, между́ ко́и҃мъ Йѳва́кѵма Їерѳ҃: и҆ Досѵ́деѧ дїа́кона, за йхъ сѣ́ровое и҆ непри́личное ѳбхожденїе, и҆ ста́ршы́ бра́тїамъ ника́ковыѧ до́то́йныѧ чт҃и невдава́ющыѧ дово́лнѣ слове́сѝ нака́рали, да в҃ пр҃ѣ бо́лше постѹпа́ютъ и҆ покара́ютсѧ ста́ршымъ, и҆ та́ко со́боръ ѿконча́хомъ.

(Писао јеромонах Василије)

VII

1766е҃ Ми́а Їа́нвареа҃ 28е

Со́боръ во ѳбщежи́тельномъ мѝтыр҃ѣ на́шемъ Хо́повѣ бы́стъ, на кото́ромъ по всевысоча́йшемъ нѝ высоко = Пр҃ка

и̑ є̃ѧцел. г҃дина а̑рхиепископа и̑ Митрополи́та ѕ̂ка́зѣ, ѡ̑бнавле́нїе за престáвшагосѧ о̑ц҃а а̑рхимандри́та на́шегѡ бы́вшагѡ хáжи Заха́рїю, и̑ Досѵ́деѧ дїáкона изв҃ѣ́гшаго, и̑з̾ мѷ́тыра, и̑ є̃ѧцел. пи́сменнѡ. ꙗ̑коже здѣ́ ко́пїѧ положе́ннаѧ гла́ситъ. сотвори́ли є̑смѡ̀, и̑ со́ тѷ́мъ со́боръ ѡ̑коно́чали.

Кысокопрешє̃щенне́йшїй и̑ превосходителне́йшїй Г҃ѡ҃ г҃динъ а̑рхіепископъ и̑ Митрополи́тъ, на́мъ высокомлтиве́йшїй о̑ц҃ъ и̑ а̑рхима́стырь.

Ꙗ̑коже за престáвшагосѧ о̑ц҃а а̑рхимандри́та на́шегѡ бы́вшагѡ хáжи Заха́рїю, та́кѡ и̑ за почи́вшагѡ Θеѡ̃ра проигу́мена Досѵ́деѧ дїáкона Ка́шей є̃ѧцелле́нцꙋ и̑ всенижа́йше о̑бнавлюемъ.

[Прво у 5 тачака братство јавља о затварању, збацивању, репоновању и смрти хаџи-Захаријиној, што нам је све познато из прве четири главе ове књиге. Затим одговара братство о Доситеју ово:]

Почи́вшагѡ Θеѡ̃ра проігу́мена дїáконъ Досѵ́деи,

На 1̱ѥ̱ѕ̱ а̑ Мѷ́тырѣ нѣ́сть нѣ́кїй ѡ̃нъ дїáконъ.

На 2̱ѻ̱ Мц҃а Но́емврїа 2̱ѻ 1760ѻ лѣ́та ѿше́лъ ѵ̑ Хо́рвацкѣ.

На 3̱т҃ѥ̱ С҃ Бл҃гослове́нїемъ мѷ́тырскїй нѣ́сть ѿше́лъ, но побѣ́глъ.

На 4̱т҃ѕ̱ Из̾ Мѷ́тыра побѣ́галъ, а̑ не и̑з̾ и̑ногѡ ко́егѡ мѣ́ста.

На 5̱т҃ѻ̱ ѵ̑зрокъ бѣ́гства е̑гѡ̀ бы́лъ, что̀ нѣ́кїй дїáкъ и̑з̾ Хо́рвацке ро́домъ бы́вшый ко̃ на̑, попла́шилъ е̑го̀, а̃ки бы почи́вшый Стефа́нъ Іеромо̃: пре́тилъ бы́ти е̑го̀, но сѐ на́мъ незна́то, е̑сть ли̑ претúлъ и̑ли̑ нѣ́, а̑ дїáкъ вкѷ́пѣ с̾ ни́мъ побѣ́галъ.

На 6̱т҃ѻ̱ а̑рестованъ не бы́лъ ни ко̃ на̑, ни́же на дрѹ́гомъ коѣ́ мѣ́стѣ пре́жде бѣ́гства.

На 7̱ѥ̱ѕ̱ ѿста́нѣ и̑мѣ́нїа дх҃о́вника е̑гѡ̀ нейстезанъ бы́лъ, то́чїю прегле́дате бы́вше ве́щи, да́те е̑мѹ̀ свѣ̀.

На 8mo Гдѣ нѣ҃ѣ ѿнѣ дїа́конѣ Досѵ́дей нахо́дитсѧ, незна́мш, а́ ро́домѣ и ѻ҃чествомѣ е҃сть из' кана́та, из чи́кова.

К' прочѣ ѻ҃ста́ѣ Кѷ҃шем Ѳ҃ѧцел. нижа́йшїи слѫ́жи́тели.

Ко ѡ҃бщежи҃: Мн҃: Хо́повѣ Іѡанні́кї и Їгѵ́ме҃ хопо́в҃:
Іа́нва҃ 28° 1766° с' Бра́тствомѣ

(Писао јеромонах Василије)

VIII

Акат о очевини Доситејевој

Majer Districts Verwalter dd. Csakova den 22 Janur. 1759. erwiedert dem Temesvarer g. r. Bistums administratori Arsenio Radivojevich, dass sobald die Sperr von des verstorbenen Tutor Nikola Alexievich Verlassenschaft abgenommen seyn wird, wegen den dem Pupillen Demetrio *Obradovich* nunmehrigen Calluger Dosythei aus Oppovo zuständiger 110 f der Bedacht genohmen werden wird.

(Митроп. Архива, Екскиб. Протокол бр. 390 ex 1759)

Hochwürdigst in Gott geistlichen Herrn bischöflichen Administrator hochschäzbaresten Patron.

Ich erhalte dero sehr wehrte de dto 20-ten hujus an mich beliebt erlassenes Schreiben zu rechtens, aus welchem ersehe, dass alhier in Csakova allschon vor bereits zehen oder eylft Jahren ein ansässiger Unterthan Gyuragy Obradovics mit Todte abgegangen, und über dessen hinterlassenes Vermögen der alhier vor einen Jahr abgestorbene Varosh Richter Nicola Alexovit als Tutor und Curator der Erben über sich gnohmen habe, folglich zu nutzen des verstorbenen Obradovics Pupillen Demetrii dermahlen aber schon angenohmenen Ordens Sancti Basjlii im Kloster Hopova in Syrmio, welcher Dosothey benamset worden, dessen Antheil per 110 f hin und wider gegeben, bis derselbe endlichen sothanes einem gewissen in Temesvar unlängst abgestorbenen Deckenmacher Petro Jacobovics als seinem Schwiger Sohn verintressiert der nach Abzahlung seiner Schulden tenore des erichteten Inventarii nichts übrig verbleibet, somit dann das von dem Nicola Alexovit aus dessen Tutorat empfangner Capitale samt dem interesse nicht zu bezahlen hat wiedrigen erwehntes Vermögen nicht hinlänglich die übrigen passiva zu bezahlen.

Nun seye es wie es wolle, so ertheille anmit in dienstschuldigster Antworth was gestalten gar nicht ohne, dass der Tutor und Currator jederzeit ohne einen anderen zu suchen, dafür haften, derselbe aber wehme er das Capitale gegeben zu bekomm

sorg haben muss. Solchem nach wollen Euer Hochwürden beliebsam in gedult stehen bis eingangs erwehnten Nicola Allexovit Vermögen von der Sper eröfnet von seithen des Verwalteramts cum assesoribus die Theillung an die ..... getroffen, und folglich dieses Tutorat untersuchet wird, und so bald die Erörderung beschiehet dass das Factum also, wie nicht zweyfels, so ist dieser das erste, dass von der Verlassenschaft das Capitale deren 110 f mit samt von Zeit dass er Nicola Alexovit sothanes emptangen hat, anerloffener Interesse bezahlt werden muss.

Euer Hochwürden gelieben demnach in hoc casu alhier einen Bevollmächtigten zu denominiren, welcher sich bey Eröffnung der Sperr anmeldet und im Nahmen des Pupilens Anforderung machet, wo nach Ausmachung der Sachen, denselben gegen Quittung das Capital sowohl anerloffener Interesse in pleno bezahlet werden soll.

Der ich übrigens nebst meiner ganz gehorsamsten Emfehlung im unaus. Hochachtung ersterbe

Euer Hochwürden

meines in Gott geistlichen Herrn bischöflih. Administrator hochschatzbarsten Patron ganz .....

Csakova 22-ten Jenner 1759.

Joch. Mich. Mayer
Dstr. Verwalter

(Митр. Арх. бр. 350 ex 1759.)

IX

Теодор Милутиновић тужи хаџи-Захарију*)

Высокопреосв(я)щеннѣйшій и высоко-превосходителнѣйшій г(осно)динъ г(осно)динъ Архи-еп(ис)к(о)п и митрополитъ м(и)л(ос)тивѣйшій мнѣ Бл(а)г(о)дѣй и архі-пастирь

Iако же и до яко высокой власти вашой др'за објављивати что и како, тако и сада знам да достоинъ нисамъ, обаче притекаю аки рабъ вл(а)д(ы)цѣ и отеческой архи-пастирской м(и)л(ос)ти усиновленъ, аки д(у)ховни, када нейма никога самном по(д)писати. Свакимь начиномь ради хажій нашь архїмандрит како ће инаго на мою службу поставити како самъ

*) Теодорова писма износим овде онако како сам их пре 5—6 год. преписао. Овом приликом их нисам могао, на жалост, поредити с оригиналима. Што је у загради то је у оригиналу под титлом; крајње слово у загради стоји у оригиналу над врстом. Остали акти из Митр. Арх. су преписани садашњим правописом, погдешто су скраћени, негде је изведена само кратка садржина.

и устмено казивао вашой высокой власти. када смо се договарали славити не ће самном да говори него и не призива а найпаче Θеофана тайника своега призиваеть, кой еще дише Моусеовимь и Мисайловимь остаткомь; Питао сам тко ће самноль поћи звати нихь екселе(н): а онъ стенѣ пакь сабрасмо се нареди кога ему воля Антонїа и Моусеа, а моя дужность есть када онь не може да я идемь али повиненъ некимъ гонимъ биваетъ; сказуе даде ми се аггелъ сатанинъ да ми накости дѣеть да не превазношу се сирѣчъ, ја аггелъ а онъ ап(ос)толъ. Пак после славе собрао на мене саборъ доказали му да сам ја псовао онакови саборъ, облетио было све на мене, а ја самъ само рекао На чтое то него положи 300 ф. како имамъ указъ о(т) высоке власти а он прети и оно 200 ф. да повратимь, а нїе да се моли како е сада виноградь и шливе у общини да рече простите братио, знамъ да е архи-епископскій Сунодъ досудіо и прочая :| За то молимъ и припадаю подножію высокой Екселе(н): м(и)л(ос)тивѣйшій о(те)ць и бл(а)годѣй |: само пошлите мени Інструкцію поред кое ћу се ја водити, зачто оное было кадае было о(т)лучен, можете ваша высока власть или преко о(т)ца архи-мандрита Куръ Вїкентіа или како |а овога истога Антоніа койе сада асуяеть без' всякога изговора када доће Викентій архї-мандритъ къ нама нека проесани тефтер пакъ да предамо коме млаћемъ а ово е чл(о)вѣкъ свирѣпъ ја се и не чуемъ ко(д) нега :| За что видимъ да га о(те)ць хажій архї-ман(д)ритъ по(д)меће на мою службу о(т) высоке власти мнѣ нареженную и с нимъ что хоће послуе :| За кое ја мало и знамь а на истомь Антонію има еще исправленія и что по(д)меће некоего попа Моусея на духовію не само ничто ино него едно е из жабля попъ друго дужань ему хажій архї-мандрїтъ, пакь подмеће га кое на путъ кое камо може быти у м(о)н(ас)тыру д(у)ховникъ за чтое и онако типикарь а камо на кои протопопіятъ не дайте власть ваша высока када не може коие ишао и видимъ да не може кога повели ваша власть.

Стимъ себе у великую отеческую архінастирскую м(и)л(ос)ть препоручаю и есмь

ваше высоке Екселе(н)

нижайшій слуга

В наше(м) общежително(м)
м(о)н(ас)тырѣ Хоповѣ 25го
дне м(ѣ)е(с)ца фев(р) 1755
года

Θеодо(р) Милутиновичъ
Н. Х.

На леђима је Ненадовић написа: *в' Кар. 26 феб. 755*

(Писао јеромонах Павел)

X

Хоповско братство тужује намесника Теодора

Братија се туже шта трпе „одавна“ од намесника Теодора:

1, Иде куд хоће без знања архимандритова и братства и посећује некоја места „која му род или познаници нису“.

2, У почетку свога намесништва ишао је у Руму барону и однео му „канавета“ вина манастирског без знања братије.

3. Маја 27 без сабора и без ниједног заклетог старца монаху Авакуму 20 или 25 жестока ударца својом руком ударио.

4, Јупа 8 избио монаха Симеона без сабора „пас-мајку псовао и унцутом називао и пак претећи говорио: Ударићу ти 50 батина, пак не иди Митрополиту но иди к цесару те ме тужи!“

5, О последњој комесији која је била код нас „момку нашему, бијући, мало што није ногу пребио, коју смо ми мислили сви да је пребијена“.

6. Г. Архиепископа кувара „злословил које не можемо грубости ради здје написати“.

7, Октобра 13 питао параекклисиарх: „Оче намесниче, хоћемо ли чинити бдение преподобној Параскеви?“ Он же обозрјевсја гордје: „Кому ћу чинити бдјение, једној вештици, једној бабетини“.

XV

Теодор одговара на тужбу братства

На поједине тачке Теодор одговара:

1, Свагда пита архимандрита „окром два крат“ што је у Ириг ишао а није га питао, јер хаџија неће с њим да говори а он био зват на ручак.

2, Баруну је ишао препоручивати се ради каца и отнесао му канавета вина и то с сагласијем свију било.

3, Што је Авакума избио зато је преко суда Г. епископа славонског прешло и помирење било.

4. Симеона монаха избио. Пађенија цепала лико а њега онде не било но спавао, и бештијом називао: „Иди сада те ме тужи цесару“.

5, Слугу избио када је комесија била у манастиру. Господа су ручала у трапези а он викао, за то га је ударио.

6. Кухара Г. Архиепископа „у његову знању не зна“ да је говорио и псовао.

7. Шалећи се рекао о Параскеви: „Де ћеш свакој баби српској чинити бдјение; а у московској књизи ни не има. А и тако и много гостију“.

8, Нов. 6 у трапези у вече „злословил Николаја проигумена и унцфутом називал".

9, Кад је ишао из Пакраца био је код Брњаковића у Илоку „то јест врага цркве нашеја и с њим неки разговор имјел".

10, „Из Илока ходил у Футог у спаиски дом, које није имјел никаквога дјела а не тшчалєја у манастир дјело манастирско испољавати".

11, „Фебр. 13 бил собор на њем же совјетовахом прославити намјат св. великомуч. Теодора и тогда по исшествији из собора говорио: С.... се ја на тај сабор!" Архимандрита псом називао, оца и матер псовао; и сије слишали Исаија проигумен, Николаје проигумен. Теофан и два дијакона, Григориј и Теофил".

12, „Втори сабор фебр. 20 на њемже совјетовахом за дјела монастирска и њега с предстојатељем соборње обличихом: „Зашто псујеш настојатеља и честнија собори?" паче же да он престанет от злаго начинанија и псовке, а ми с предстојатељем простихом јему соборње, он же покривен огњ в сердцје својем горше палитеја".

13, Фебр. 23 пред свима нама у општој трапези псом

8, Новембра 6 у трапези на вечери напити взајемно један другога псовали. Николаје искао више пити, а он не дао, и тако су се свадили.

9, Кад је ишао из Пакраца, одмарао коње и грејао се, понеже била зима, у горњој вароши у Илоку, и видио га Брњаковић те га призвао к себи и питао га, откуда сада иде, и хвалио се како је Г. Архиепископу лов слао.

10, Идући у Нови Сад Г. епископу бачком носећи препоруку Г. епископа славонског навратио се у Футог спаији, те је ручао, отуда у Нови Сад и у Карловце и у Хопово.

11, Архимандрит учинио сабор и наредио служитеље коме што надлежи. Архимандрит се карао на њега, а он рекао, кад је изашао: „Матер му и оца таковому сабору, и п.... се на сабор такови, ино саборите а друго говори".

12. фебр. 20 опростили се; огањ у срцу није носио.

13, Фебр. 23 Аћим Вујин син искао 20 фор. дуга мо-

зазивал Теофана и унцутом њега и душу јего називал и монастирским татем називал, и да је узел 7 парусија.

14, Антонија зове свињом, Стефану псује оца и матер „и ни један же от братиј без порока јест код њега. У времја отлученија архимандритова псовал јему оца и матер и: „Сто ћу му батина ударити и сву ћу му браду очупати".

15, „Фебр. 23 приходил Обрад из Новог Сада у монастир гледати кивот понеже јест намерен правити св. Лазару. Он же пита: „Јест ли донел милостињу? Ако није, то нека иде без трага, пси му матер!" А он седи у келији с Аћимом Вујићем и носи шилер који је бољи те није а стране неће ни да погледа."

16, „Јануара 20 соборно наредихом Антонија ити на Живачку бару ради рибе, он же јешче није пришел от Пакрца. Јегда же и он того дна приде, то абије рече: „Ја ћу тамо ићи". и оде на бару, от баре у Фенек, из Фенека у Земун, једва 7 дне у монастир пришел, понеже много рода у Земуну има."

17, „За дјело же монастира отњуд не брежет. Соборно же настирског. Он му донео чашу вина. Кад су га у трапези питали, одговорио: „Какови би ја намесник био, а не би смео изнести човеку чашу вина?" И по том се свадили и псовали и пијани су били обадва. После отишао Теофан архимандриту и казао, а он му рече: „Зашто га ниси изгазио?" За парусије није рекао да је Теофан узео, него архимандрит, за које сви знаду и говоре.

14, Ђаку Стефанову рекао „пси му матер", а архимандриту: „Дошло ми је да се ш њим за косе вучем, кад неће да престане".

15. Не памти.

16, Лед био на бари. Узео 180 ока рибе и послао у монастир, па отишао у Фенек и у Земун, однео писмо епископа славонског Марку „штотриктеру" и препоруку. да би му „неке вешчи из Београда добио". Нема сродника ни у Земуну, ни иначе.

17, Кад је био архимандрит во отлученији. сами јесу бра-

што будет разговор, како и што ћемо дјелати, то је и то је припадајућу всему тому дјелу назиратељу намјеснику бити. Он же ни очима возрјети хошчет, но оседла коња и иде куд хоће".

Братија моле митрополита „бједи опакија коју више терпјети не можемо освободити нас".

Потписани:

Јеромонаси: Исаија, Теофан, Антоније, Стефан, Софроније, Николај, Мојсеј, Никифор, Јанићије.

Јерођакони: Методије, Теофил, Григорије.

Монаси: Неофит, Серафијон, Симеон, Макарије.

На леђима: *Приемлен у мон. Хопову марта 9. 755*

П. в' Кар. 23 март. 755

тија похваљивали Теодорово дјело и с њим били у согласију. А кад је архимандрит примио команду, тада је начео негодовати на Теодорово дјело и братију по једнога по једнога отргивати к себи. Прошедшија јесени дјелао је што могао, а архимандрит свему квари, говори: „То не ваља што Теодор ради". У једно доба једни су се звали Теодоровци а други Захаријевци. Свађа је и због тога што архимандрит прави каруца а овамо има манастир дуга. Друго, што је Теодор узео 200 фор. и пите и 300. Зато је на њега скочио и подигао све, ево има 20 дана како ни један служитељ није дошао Теодору нити га ко слуша, него иду Захарији и Антонију, и то је Тедору жао што они њега презиру као да су га касирали.

На крају акта бр. XIV су конзисториски изасланици додали своје

Мњење

„На овом меморијалу што дат на Теодора, како се види на отговору, да ништа друго није веће злоба, зато и судихом Теодора касирати намјесника, да би ова злоба престала помеђу њима". Остављају митрополиту да коначно пресуди.

Никанор, архимандрит раковачки
Викентиј, архим. шишатовачки

Θ

„Сије погрешеније за хлатар епископа Софронија прошћајем", али ако се Теодор опет упусти у така „поползновенија", да буде лишен намеснишитва и „свјашченства извржен".
25 марта 1755

Павел Ненадович

На леђима: *П. в Карл. 23 мар. 755*

XI

Молба Теодора Милутиновића митрополиту

Высокопреосв(ящ. высокопревосходит. г. г. Архи-епископъ и митрополитъ мнѣ милостивѣйшій г. о(тецъ и архипастырь

Знамъ да достоинъ нисам толико стуживати вашой високой власти обаче нужда ми е что су предавали посланици ажие архимандрита у конзисториумъ ничто ино ваша славна екселенциа него навождением оца архимандрита само како ћу ја ни бити с ним у служби понеже неким се женъ суши а подвигао је на мене ложне свидетеле како е било у време оно ни пити ни јасти докле апостола Павла не убиемо : тако и на мене |: ничто не потреба веројатна имати него ако самъ окрао монастирь или каково неподобно дѣло учинио :| преко оволико мои дупловати служби а найпаче имамъ на писмо при коме сам игумену колико милостинѣ принесао како у новцу тако и у житу пека кои покаже |: а сада да ме срамоте и протерую у овой јакошной служби |: Поп Стефан вчерь дошао из Ирига пакь наредио га да ме пре ишаое тамо и предавао а пазно сам како брата али е облстень |: Антоній воћнакъ іришкій насадио 6 мотика винограда из монастира и брао 6 година пак када наста општина поклони брату у Иригу тако и шљиве пак нему ние обвина ажиа архимандрит есенас саветовао са мном да не дамо пакь како е јако сагласно се на мене неће ни слова никомъ како ће на мене

сви пак ја крив что су вамъ како ствари при себи јавио. Нашъ бивши питомацъ Павель поиь хоће и(з) монастира изићи что се ние на мене свога старца подписао а има посла преписуе протоколе писма циркуларе и прочаја пак му прети |: да смие он би преписао ово писмо не би мое грубианско слово посилао вашой високой власти |: има веће 16 честн(их) јеромонаха кое е онъ исти ажиа архимандритъ кое отерао по путу кое протерао тамо су и помрли пакь мисли може бити и мене |: Сада кои су братиа посилати у Карловце о трошку монастирском да на мене предаю тужбе по указу г. архимандрита како су дошли нитко са мномъ не гевори како да никада нисам видио Хопова а доиста ваша светла Екселе)циа да се нисам примио ове службе не би тора(н) изашао ни 2 кловтера како ће и маормаиеторь атестирати |: За кое вашой високой екселенци мнѣ м(и)лостивѣиши архипастирю оче и бла(го)дѣю подножию вашемъ припадаю |: презрите сву нихову клевету да ме не срамоте овом јадном службомъ барма докле доће нашь г(оспо)д(и)нь владика Софроній |: Дознао да ни каковога ексеза нисам свемо[!] монастирю учинио него само да нисам контра ажи архимандриту а сваки ће ми се насмиати ни полъ года еще пак хоће да ме осрамоте |: када е био у Банату ажиа а(р)х(и)м(андрит) тако сам сагласио з братиею кои не доће на правило кацига и не јасти кои изиде с правила а не има заповеданаго посла тога слободно изтерати из трапезе и тако се повело а како е дошао ажиа кои доће кои ни мало за ето таковъ наравъ зли има када на кога оће кулъ[?] чинити ако би никада ни на каково добро не пошао само да победи онога на кога е намислио |: има неки Никифоръ јеромонах боле свое [болесное?] от зла[?] и конфузие послао га е у Бачку на пут и нища него пуное лаже |: а ћоро се веома побесио :| Ако ваша висока власть послете инквизицию ако не будемъ имати инструкцие не пристаем на онаки судь него ако сам кривъ на вашим св(я)ти(х) нога(х) волимь умрети и у вашемь аресту него да ме срамоте |: Стимь себе у велику архипастирскую от(ече)скую м(и)л(о)сть превручаю ваша славниа екселенци нижаиши рабъ

Із общежителнога монастира Хопова
март 2. 1755

Ѳеодоръ Милутиновичъ
Н. Х.

На леђима: *пр. в Карл. 4 марта 755 ѡ(т) хопов. намѣст Ѳеодора*

(Писао јеромонах Теодор).

XII

Писмо Теодорово епископу Партенију

П: Ш[?] Високопреосв(я)щеннѣшій г(оспо)дине

Ничто ино него дошло ми е уговорити код ваше власти пакъ само по кога послете ординъ без свакаго питана оборите пакъ жестоко јако се овай ћорави вазбесио валало би мало да се изтищи да се о(т)вади Мойсеова и Мисаилова именна када камо полази о(те)цъ архимандрить на прво уће у келию егову пакъ полази а у мою келию ние ушао има 4 године окромъ када е био баронъ летос и о(те)ць архидиаконь ономадне тако к мени има любовъ како е примио команду променио е 6 кочиаша до јако и то самъ ја кривь

На леђима је Ненадовић написа: *П. в Кар. 26 фебр. 755*

(Писао јеромонах Теодер; потписа нема).

XIII

Писмо Теодорово архимандриту Вићентију

Преч(ес)тнѣйшій ї св.[?] г(оспо)динь г(оспод)инъ архимандрить мнѣ уфани[?]

За Б(о)га уста[?] писма можете објавити ни(х) екселенци да у садашнѣ време не изходимъ понеже о(т) велике срамоте не знамъ что ћу пронеће ме по всюду а знате тко ће и с кога е може повелити ни(х) висока власть учинити миръ а за сада нека тако остане то духовно вами објавлюемъ

Өеодоръ хоп.

(Писао јеромонах Теодор).

XIV

Истражни записник

На леђима Ненадовић записао: *П. въ Кар. 23 мар. 755*

Испод тога другом руком: *Інквизиціа в' распрѣ архимандрита и братства м(о)н(ас)тира Хопова противъ намѣстника Өеодора бывшей въ томжа м(о)н(ас)тырѣ в' м(ѣся)цу мар. 755.*

1755 марта 8 по наредби Архиепископовој, на дати меморијал Теодора јеромонаха, намјестника хоповског, под нумером 26-го фебр. 1755, представљени биша братија соборно на испитаније и прочтен бист пред њима Теодоров меморијал и питани биша на сваки пункт што је Теодор против свога архимандрита хаџи-Захарије дао, јест ли тако, и они сви је-

диногласно, јеромонаси, јеродијакони и монаси, кромје попа Павла, питомца Теодорова, који је сказао. да он прилику не има на свога духовника викати, други сви једногласно казали су, што је год Теодор наместитник на архимандрита писао. то није истина, зашто архимандрит готово сву зиму лежи болестан, а Теодор пијанчује сваки дан и којекуд ходи а монастирски послови стоје и ништа се не ради, веће псује и више по монастиру, како није ниједан миран от њега. Како су јесенас и виногради остали сви незагрнути с њега, тако сада баште незаграђене и неносејане и ракија неиспечена, и то све из њега. Архимандриту не иде да пита за дјела монастирскаја. а сам не зна, веће псује архимандрита што може црње и горе, говорећи: „Ја сам овде како игумен и нећу за свашто Захарије питати". Тако их два носећи се а ми трпимо а монастир пропада. Тако молимо Њих Екцеленцију Г. Архиепископа. да би милост своју учинили. да нам беду Теодора скину с врата.

Упрошени бише за пунтове братија опшче: Зашто архимандрит неће Теодора за намјестника. Је ли чинио сабор пред празник св. Теодора и што није Теодора послао у Карловце да зове Архиепископа него Антонија и Мојсеја. Зашто призива Теофана те с њима тајна некакова има. Има ли у Теофана какови остатак пок. Мојсеја и Мисаила да је затајао. После празника је ли архимандрит какав сабор сабрао на Теодора. Је ли Теодор искао 300 ф. од архимандрита и оно 200 што је Теодор узео от архимандрита је ли са знањем свију вас. Антоније асуђаст како држи своју службу, слуша ли архимандрита и је ли што вредан монастиру. Је ли архимандрит попу Мојсеју што дужан.

Одговор братије: Архимандрит нити другога намесника неће нити пак коме што чини, него се о својој болести бави, а Теодор сам се измеће, сам смутњу чини. Када је било пред празник св. Теодора, учинио с архимандритом сабор по обичају и договарали се кога ће звати на праздник са стране. А братија су рекла: „Како смо и досад имали обичај, тако и сада. Прво Г. Архиепископа, тако и проче монастирске приложнике и св. монастире." Архимандрит заповеди Теодору да гледа потребнаја, како ће се гости дочекати, а Антоније и Мојсеј да иду звати Њих Екцеленцију Г. Архиепископа на праздник и да узму у Варадину и у Карловцих потребнаја. Тако и прочим братијам наредио службе, по обичају, који госте дочекивати. који кухињу; и кад су отишли са собора на то је Теодору било жао што није наређен да иде у Карловце, и почео псовати што горе и црње може и архимандрита и собор његов. Када то архимандрит чуо. рекао

калуђерима: „Идите Теодору, те кажите, што то чини. Каде ће он ићи у Карловце, на што ће овде госте дочекати? Овде ваља риба, месо, дрва, зоби и прочаја, што не имамо у монастиру, то ваља Теодор да спрема све, и то је намјестничаска служба и брига". И тако они отишли и казали Теодору. После се утишао. Теофана призива стога, што кад је каково дјело големо, не може се у другога поуздати, а Теофан сваку службу без роптанија ради. Теофан нема никакога имања Мојсејева ни Мисаилова, није ништа остало, и писмо хоћемо дати Теофану. После празника сабрао архимандрит сабор и питао Теодора, зашто га псује пред странским људма и пред братијом. Тако је Теодор архимандриту рекао, да он да 300 ф. што је дужан монастиру. На то је архимандрит одговорио: „Откуда ћу ја дати 300 ф. кад је моје добро све у општество узето? Откуда бих ја могао што платити и себе што помоћи? Узели сте от мене 200 фор. и 2 коња у 30 ф. и за то не знам куда сте и потрошили". И тако на том собору мир су учинили и један другом опростили. Архимандрит заповедио Теодору и Антонију да иду у Ириг да уместе казане што ће пећи ракију монастирску. Антоније отишао и уместио казане, а Теодор није хтео да иде, веће после помирења написао на архимандрита и на прочују братију што није ничто истина, те послао Њих Екцеленц. Г. Архиепископу, те нас срамоти, а његови сијасета не можемо исказати што чини. Он је дао своје рукописаније толикократ а и сада имамо једно које јест дао Г. Архиепископу, да ће у миру бити и послушанију, пак тога не има ништа. Антоније своју службу добро извршује. Јесенас у Иригу десетак све лепо сабрао, у судове оправио и вино источио. Тако и у монастиру шљиве испекао и прочаја дјела која се јему заповеда он поштено обвршује без роптанија.

Особито братија по једином испитана биша на више писанија пункти.

Јеромонах Исаија. Што њих двојица, архимандрит и Теодор, имају распру, доста и обадва су љута, стога манастирска дјела пропадају. Архимандрит је болестан, а мало кад јесте здрав. Теодор неће да се покори, да иде да пита за дјело монастирско, веће иде по монастиру пијан, те виче и псује архимандрита што горе може и говори: „Ја сам овде намесник и господар, нећу Захарије питати за свашто!" Архимандрит после ареста доста се уводи. Није говорио о другом намеснику. За празник је био саборни догоьор. С Теофаном има архимандрит љубов, зашто на коју га службу пошље, без роптанија савршује добро. Антоније опћчаја

дјела монастирска добро опраља, како и прошле јесени. Дуг од архимандрита Теодор сам изискује, а прочаја братија виде да не има откуд дати, понеже све је добро дао у монастир, тако они архимандриту сви праштају 300 ф.

Јеромонах Николај. Теодор весма непокорен, не пита ништа, а сам от себе мало што зна, веће све псује архимандрита и братију; и слуге от њега не могу да служе. Зато монастирска дјела пропадају. Теодор кад куда ходи, нити кога пита, нити коме каже. Антоније доста добро ревнује монастиру, али није доста вешт за свашто. Ако не би помежду архимандрита и Теодора био мир у скорому времену, тако монастир доста злочесто пропада.

Јеромонах Мојсеј. Доста су жестока обадва. Теодор се не покорава архимандриту, ходи куда је њему воља, а нигда и не пита архимандрита. Све да му је с господом и официри бити. У цркву слабо иде, чреду не држи, мало који дан није пијан. Теофана архимандрит призива и Антонија и проче млађе. Кад их на какову службу пошље, Теодор њих псује: „Шта се ви намећете на моју службу!" Проча су братија сви у љубови. Само Теодор један што разгрђује помежду братиј, а архимандрит после ареста свега се уклоња, а мало је кад и здрав, све је болестан.

Јеромонах Софроније. Што имаду помежду собом гордињу Теодор и архимандрит, доста су љута обадва, али Теодор архимандриту веома непокоран. Доста пута братија су га саветовала да се покори архимандриту и да пита за свако дјело. [Иначе Софроније исказује, у главном, као и други].

Јеромонах Јоаникије. Помежду архимандритом и Теодором велико зло јест и несогласије. [Исказ Јоаникијев у целини је наведен напред на стр. 65. Још је на крају додао:] Теодор у цркву врло слабо иде а чреду и не држи, веће све да му је да ходи којекуда, а за манастир слабо и мари.

Јеромонах Никифор. Теодор на сву братију виче, да му они отимају намесничаство. Да није прошле јесени било Антонија у Иригу да прима десетак тако и Јоанићија кључара овде у монастиру да сабере шљиве и виноградe, по архимандриту и Теодору, каква је између њих распра била, како хоће архимандрит, онако неће Теодор, а како хоће Теодор, онако неће архимандрит, остала братија, гледајући њих, сви су били сметени; да не било оне двојице, све би добро монастиру пропало, веће они преонуше. А сад је се и њима догрдило, што их сваки дан Теодор псује, говори им, да су шпијуни Захаријини.

Монах Симеон. Узрок јест овој смутњи у манастиру архимандрит и Теодор зашто се они два носе. Теодор се

архимандриту не покорава нимало, веће виче по манастиру и псује свакога, млађе бије калуђере. Онија се и иде куда хоће. Све би добро било, да су њих двојица сложни, али они пркосе један другом. Теодор псује и виче: „Ја сам наређен да управљам једлом монастирским, а није Захарија!"

Монах Васијан. За нестројеније у монастиру крива су обадва. Они се два носе. Теодор неће архимандриту да се покори, нити га за што пита, веће чини по вољи својој што хоће, а с архимандритом сложили се сви, те на Теодора мрзе, зашто њих Теодор псује и обличује, што њима толики сродници долазе и они носе ракију и вино те их часте. Антоније и Јанићије преонуше те посручиваше летину.

Мњеније наше јест: Како их нису могли никако умирити, мисле, да Теодора треба касирати намесништва, а архимандриту запретити онаков скупа кола не узимати нити плаћати из опћинства, која износе сума 80 ф. Архимандрит да да 300 ф. монастиру, и ако му братија праштају. Синод је наредио да архимандрит плати свој дуг, те нека и плати. Антоније нека буде намесник. Остављају Архиепископу да коначно пресуди.

Никанор Јоанович, архим. рак.
Викентиј Поповић, архим. шишат.

23 марта 1755 је митрополит одлучио:

Да будет по сужденом здје. Обаче за хатар епископа Софронија да се Теодор од намесништва не креће до Преображења. Но и он и архимандрит да даду писмен реверс, да ће унапред мирно живети. Ако не би послушали, „архимандрит от команде а Теодор от намесничества да двигнетеја и жезлом накажет. За ниђеже да останет при нашеј им чрез архидијакона оглашеној резолуцији и настављенији и их на том својеручно потписатом реверсу."

XVII

Записи о смрти Теодора Милутиновића

У шишатовачком Протоколу Умрлих

1760 г. Юлія 5 преставися Ѳеодоръ Милутиновичъ іеромонахъ проигуменъ хоповскій, который былъ за нѣкое погрѣшеніе преселенъ изъ своего монастыря здѣ; по време тако въ день той служилъ божественную літургію, и по потребленіи святыя егда умывася, напрасно палъ на землю и таки онѣмилъ, едва да су га могли свући священныхъ одѣяній, и

отнешенъ въ келію, 5 часовъ мучился нѣмъ и преставился. Погребенъ во общемъ гробіи при капели святыхъ ап. Петра и Павла. Господинъ игуменъ хоповскій присутствовалъ и Мойсей духовникъ и трошакъ трапески платили.

У хоповском Протоколу Умрлих

(бр. 18)

Престави се Θеодорь јеромонах и постријник Хопова мон. на 1760 лѣто Юліа 5 дне во общемъ мон. Шишатовцѣ лѣтъ сый 48. Прежде смерти исповѣдалсе пред духовником Аѳанасіемъ шишатовачким и причестилсе, и успе, опоянъ и погребен бысть во общем шишатовачком гроблю, прежившъ лѣтъ (въ) нашем монастиру Хопову 31 лѣто.

ПОПРАВЦИ И ДОПУНЕ

Стр. 39 у 3 врсти од горе треба место „Исаија“ да стоји *Атанасије.*

Стр. 48 у 14 врсти од горе треба место „Никанору“ да стоји *Никифору.*

Стр. 61 у врсти стоји ово: „Какву је осоштину имао (реч је о Теодору Милутиновићу), то смо видели“. У истини се пре тога, на стр. 39, говорило само о његовим дуговима, а осоштина није наведена. Накнадно ћу попунити тај недостатак. Теодор је, дакле, имао 1753 год. 9 мотика винограда, 50 дрва шљива младица, 16 акова винских судова, 3 ак. ракиских, коња и седло с оправом.

Стр. 108 у 9 врсти треба место „пет година“ да стоји *четири године.*

Стр. 314 и 321. О поводу бекства Доситејева. На седници 24 октобра 1760 г. укорен је Авакум и Доситеј „за их суровоје и неприличноје опхожденије и старшим братијам никаковија достојнија чести не вдавајушчија“. У одговору игумана Јоаникија с братством 28 јануара 1766 на питања митрополита Павла, под бр. 5, се вели, да је Доситеј стога побегао из Хопова што га је један ђак (Атанасије) поплашио да ће га јеромонах Стефан бити. Можда би се ова два факта могла довести у везу. Може бити да је јеромонах Стефан био један од „старших братиј“ којега је Доситеј на неки начин увредио. А Стефан, како је био прзница и бојџија, може бити да је попретио, да ће сам, и на свој начин, узети за то сатисфакцију. То би онда могао бити бојажљивом малом ђакону, коме је и иначе било већ тесно и досадно у манастиру, повод да умакне из Хопова и да се тако и спасе рабијатног Стефана и да дође до каке добре школе.

Стр. 326 у 8 врсти треба место „Никанор“ да стоји *Никифор.*

КАЗАЉКА ЉУДСКИХ ИМЕНА

Број означује страну књиге — Звездица (*) поред броја означује да је на тој страни биографија — Курзивни бројеви означују важнија места — Дебљим словима су истакнута братија Доситејева у Хопову.

Скраћенице. ае.=архиепископ, архим.=архимандрит. еп.=епископ, игг.=игуман, јђ.=јеромонах, јм.=јеромонах, мон.=монах, беш.=бешеновски, врд.=врднички, грг.=гргетешки, дивш.=дившански, јав.=јазачки, круш.=крушедолски, прибиног.=прибиноглавски, рем.=ремеtски, рак.=раковачки, хоп.=хоповски, шиш.=шишатовачки.

Авакум, јђ. на јм. хоп. 62, 213, 215, 218, 219, 232, *233**, 262, 277, *294*, 295, 311, 312, 314, 402, 403, 408, 420.

Авакумовић, кум еп. Арсенија Радивојевића 265.

Августин, св. 344.

——— Бошњаковић, д-р, архим. хоп. 12.

Аврам Вујић, Ирижанин 188, 295.

Алекса Марић 282.

Алексије Гавриловић, јм. врд. 32.

——— Михаиловић, цар 348, 372.

Андреј, син јм. рем. Василија 152.

——— Андрејевић, постфервалтер варадински 51.

——— Бачински, парох у Шаторалјаујхељу 258.

——— Јоановић „от Шакабент", прота иришки 224, 290, 375, 395.

Андрија Божјак, пријаворац хоп. 86.

——— Калић, постмајстор карловачки 33.

Антоније Поповић („Велики") јм. хоп. 60, *61*, 66, 67, 69, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 87, 187, 204, 205, *207**, 208, 211, 216, 218, 220, 223, 229, 252, 267, 277, 289, 292, 294, 295, 305, 312, 313, 328, 336, 395, 402, 407, 410, 411, 412, 415, 416, 417, 418.

——— Рус у Хопову 284.

Антун, пријатељ Доситејев у Загребу 367.

Арсеније, протопоп темишварски 329.

——— IV, Јоановић Шакабент, патријарх, 13, 20, 24, 25, 31, 33, 49, 85, 88, 91, 182, 214, 283.

——— Радивојевић, ексарх, администратор тем. епарх., еп. пакрачки *24**, 92, 97, 194,

204, 217, 218, 265, 266, 272, 329, 405.
——— Црнојевић, патријарх 19, 85.
——— Черновић от Мече, футошки спахија 180.
Атанасије, св., ае. александриски 273, 342, 343, 369.
——— св., атонски 121, 122.
——— грк иришки 119.
——— ђак хоповски 216, 317, 318, 319, 321, 404, 420.
——— јђ. хоп. 377.
——— јм. рак. 305.
——— јм. шишат. 307, 419.
——— преносит 181.
——— Исаијевић, иг. рем. 24, 25*, 35, 39, 54, 152, 265, 204, 217, 218, 244, 318.
——— Палфи, магистер иришки 291.
Аћим Вујић (Вујин) из Ирига 73, 409, 410.

Баранович, в. Лазар Баранович.
Барденхевер (Bardenhewer Otto) 344, 370.
Бароније (Baronius) Цезар 274, 333, 340, 343, *356*, *357*, 358, 363, 364, 375.
Бернхајм (Bernheim E.) 357.
Богдан, ковач из Осека 182.
Бранковић, гроф Ђорђе 265, 362, 377.
Брњаковић, барон 41, 42, 68, 91, 96, 105, 409.
Бужимскій, Гаврил 357, 358, 376.

Василије мон. хоп. 69, 78, 215, 418.
Василије, јм. прибиногл. 227, 328.
——— јм. рем. 152.
——— јм. хоп. (мртав) 371, 374.
——— Велики 120, 121, 122, 146, 358, 361.
——— Крижановски 360.
——— Милошевић, архим. пећки 31.

Василије Недељковић, јм. хоп. 13, 14, 108, 205, *209**, *210*, 217, 218, 228, 236, 249, 252, 256, 259, 274, 277, 278, 282, 290, 293, 311, 312, 314, 325, 332, 333, 334, 336, *349*, 350, 351, *363*, 365, 395, 402.
——— Романовић, молер Рус 283, 318.
Велика, баба из Ирига 140, 150, 240.
Викентије, јђ. ораховички 261, 262.
——— јм. фен. 177.
——— јм. хоп. 206.
——— Богосављевић, јм. врд. 31.
——— Јовановић, митрополит (већином се спомиње уз његова монашка правила) 14, 15, 19, 21, 26, 28, 30, 34, 59, 129, 130, 131, 132, 136, 151, 153, 158, 161, 163, 166, 176, 179, 184, 198, 335, 364, 389.
——— Јоановић Видак, архиђакон 66, 81, протосинђел 101, еп. тем. 272, митрополит 316.
——— Поповић, архим. шиш. 14, 16, 24, 25*, 30, 39, 45, 47, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 62, 66, 77, 78, 79, 81, 87, 101, 102, 104, 107, 134, 143, 146, 155, 156, 157, 160, 165, 169, 170, 179, 192, 193, 194, 195, 196, 200, 201, 204, 213, 218, 226, 230, 231, 244, 247, 252, *253*, *254*, 256, 259, 268, 271, 278, 279, 251, 282, 283, 286,

288, 300, 302, 307, 312, *313*, 407, 412, 414, 418.
Власије јм. 20.
Влачић, Матија Истранин (Matheus Flacius Illyricus) 356.
Војин, болтација из Новог Сада 39.
Вонифатьевъ, Стефанъ, 351.
Вучета, капетан у Грабовцу 282.
Вуја, старац из Ирига 108.
Вук Исаковић, оберстер 48, 68.
Вуловић, Светислав 127.

Гавра из Вуковара, ђак еп. Партенија 319, 320.
Гаврил, архим. пакрански 265.
— јм. рем. 152.
Николић, паракувар хоп. 216.
— Поповић, свештеник иришки 291.
Галаховъ, А. 340.
Георгије, аеп. александриски 344.
— грк иришки 39, 119.
— ђак хаџи-Захаријин, в. Кирил јђ. хоп.
— јм. прибиногл. 327, 328.
— јм. хоп. (пао с доксата па се убио) 211, 233, 297.
отац Доситејев, в. Ђурађ Обрадовић.
— Новаковић, јм. јаз. 31.
— Поповић, еп. темишварски 5, 247, *384*, 386.
— Поповић, свештеник иришки 291.
Гелцер (Gelzer H.) 123, 124.
Генадије (у пратњи митрополитовој) 191.
патријарх цариградски 361.
Герасим, јм. шишат. 306.
Герхард, пијетиста 336.
Голубинскій, Е. 29, 120, 121, 122, 136, 147, 151, 160, 164, 166, 178, 181, 185, 189, 244.
Голятовскій, Іоанъ 267, 273, *338*, 339, 340, 342, *345*, 346, 370.
Григорије Богослов 358, 341, 360.
— еп. ниски 373.
— јђ. хоп. 158, 214, 215, 257, 258, 282, 409, 411.
— магистер иришки 247, 281.
— малярь нѣжинскій 374.
— Вукановић, јђ. врд. 52, 53, 329, 330.
Грујић, Рад. М. 301, 321.

Дамаскин, Јован 358.
Дамјан Рајин, мон. раков. 43.
Данил (у пратњи митрополитивој) 191.
— ексарх 210.
Јакшић, еп. горњокарловачки 319, 320.
Даничић, Ђуро 127.
Димитрије, протонот градишки 101.
— Остојић, јђ. дивш. 147.
Дијонисије Ареопагит 20.
Дијонисије Даниловић, јм. хоп. 159, 182, 187, 189, 215, 216, *229**, 234, 249, 252, 256, 295, 312, 317, 325, 395, 401.
— Николић, иг. беш. 50.
— Новаковић, еп. будимски 231, 260.
— Ристић, јм. рем. 32.
Дмитріевскій, Алексѣй 121, 122, 126, 130, 160, 189, 244.
Доротеј, Ава 341, 342, 353, 373, 374.
Доситеј, мон. хоп. (мртав) 215.
— св., легенда о њему 237.

Николић. еп. ваљевски 63.

Доситеј Обрадовић, колико је боравио у Хопову 1. важност тога борављења 1, зашто је отишао у манастир 2, основне црте карактера му 2, утицај легенада 3, бекство с дечанским игуманом 4, шегрт у Темишвару 4, епископ Георгије о калуђерству 5, бекство у Хопово 6. — Долазак у Хопово 219, први утисци 220, легенда о св. Евдокији 221—223, игуман Теодор га тера из манастира зато што добро чита 223, први полазак Ирига 224, посао манастирског ђака 224, читање житија 224, први сусрет с Ненадовићем 225, путовања с игуманом 228, заноси се за легендама 232, постриженье 236, записник о том 236, аскета 241, мали ђакон 244, нова аскеза 245, светац 246, колебање 251, очевина 266, на крају друге године 271, буди се из заноса 272, 273, страст читања 273, набавља књиге 273, сметен због многог читања 274, стиче интерес за науку 274, учи латински 289—294, опроштај с поочимом Теодором 301, споне с манастиром пуцају 303, некролог Теодору 308, добива укор 314, младић се развија 315, страст за путовање 315, куда је наумио Доситеј 317, срце га вуче у Кијев 318, бежање 319. — После шест година митрополит распитује за Доситеја 320, одговор братства хоповског о бежању 321, 322. — Утисци из Хопова 323, ђаче самоуче 335, какво је знање изнео из Хопова 336, утицај руске схонастике 367, утицаји манастира 368. — Успомене на манастир 378 фазе монашког заноса 379, доцније схватање монаштва 380, хоповски утисци важни за критику монаштва 381, критика у *Буквици* и *Ижици* 382, у *Писму Хараламију* 383, у автобиографији 383, полазна тачка у критици 384, извор зла 385, тип просјака калуђера 387, калуђери противници просвете 389, ко држи таке калуђере 389, укидање манастира 390, опортунизам Доситејев 391, евангелизам Доситејев 392, против легенада 393, Доситеј од 1758 и 1783 г. 393; приказивање Хопова у автобиографији 393, природа овога списа 394, тачност навода 395, добро намђење 396, некоје омашке 398, коначан суд о важности борављења у Хопову 399. — Спомиње се још и на овим странама: 68, 83, 106, 108, 109, 110, 111, 113, 115, 116, 117, 118, 143, 149, 154, 156, 158, 165, 176, 184, 188, *190*, 206, 207, 210, 215, 229, 230, 231, 237, 239, 252, 255, 257, 263, 264, 268, 270, 280, 300, 306, 307, 309, 310, 313, 318, 326, 332, 336, 340, 341, 342, 343, 346, 349, 350, 351, 353, 355, 356, 357, 361, 362, 365,

370, 371, 372, 373, 374, 375, *376*, 377, *401**, *402*, *403*, *404*, *405*, *420*.
Душан, цар 359, 366.

Ђурађ Обрадовић, отац Доситејев 401, 405.

Евгеније Вулгарис 320.
Евдокија, св. 220, *221—223*.
Евсевије, иг. хоп. (у запису) 111.
Евстатије, еп. солунски 123.
Емануил Козачински 25, 360, 364.
Енгел, гроф, бискуп темишварски 329, 330.
Епистимија, монахиња јаз. 138.
Есоп 365, 368.

Жефаровић в. Христофор Жефаровић.
Живан кројач прекраја Доситејеве хаљине после бекства 319.
Живко, грк иришки 39.
Жиназин, Арменин у Новом Саду 39.

Захарија Конистенски 338.
Захарија Миливојевић, хаџи. архим. хоп. 9, 12, 13, 16, 39, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 58, 59, 62, *63**, *64*, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, *81*, *82*, 83, 97, 100, 101, 102, 107, *108*, 112, 117, 118, 140, 150, 165, 176, 190, 206, 208, 209, 210, 213, 215, *217*, 233, 244, 247, 281, 283, 285, 320, 404, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418.

Игњатије, магистер иришки 291, 292.
—— Москов, продавац књига 336, 353, 373.
Илија, брат Доситејев 225, 266, 398.
—— протопресвитер бечкеречки 258, 327.
Иринеј Радић, иг. хоп. (*Историја Хопова*) 63, 64, 112, 113, 114, 116, 118, 172, 210, 211, 265.
Исаија, иг. дечански 4, 384.
—— јм. беоч. 305.
—— Антоновић, митрополит 13, 20.
—— Грабовчанин, хаџи, архимандрит у Крушедолу 33.
—— Копински 340, *354*, *355*, 368.
Исаија Продановић. јм. хоп. проигуман, 140, 191, *208**, 212, 252, 255, *267*, *269*, 283, 325, 409, 411, *416*.
Исаковић, Лазар, трговац новосадски 377.

Јагић, Ватрослав 121, 122, 126, 127.
Јакобовић (Јаковљевић?), Петар, капамација у Темишвару 266, 405.
Јаков Чокић из Бечеја 181.
Јакшић. Милутин 16, 63, 90, 91, 129.
Јаничије, јм. јаз. 328.
Јанко Телеј, бирош хоп. 217.
Јања Пасхалић, кувар хоп. 216.
Јелисавета, императрица руска 317.
Јефрем Сирин 273, 341, 342, 353, 373, 374.
Јефта Радојчић, момак хоп. 195, 217.

Јефтимије Радосављевић. аеп. капелан и намесник протопопски, после прота карловачки 93, 263, 334.
Јеца Иришкиња 165.
Јоан Ваљевски, намесник иришки 290.
Веселиновић, трг. карловачки 209.
Вујић из Ирига 39.
Георгијевић, митрополит 240.
Главати, бирош хоп. 150.
Јовановић, архиман. хоп. 210.
Максимовић, аеп. черниговски 336, 340, 341.
Матијев, свештеник иришки 291.
Матић, трговац карловачки и школски економ 39, 286.
Миљевић, обрстер градинке регим. 179.
Јованикије Јовановић, јм. хоп. 57, 65, 67, 145, 150, 205, 208, *210**, *211*, 213, 220, 224, 233, 248, 252, 260, 264, 277, 278, 284, 293, 294, 295, *297*, 298, 312, 325, 326, 336, 340, 370, 395, 402, 405, 411, *417*, 418, 420.
——— Манојловић, мон. рем. 32.
Јован Златоуст 273, 303, 341, 342, *343*, *344*, 345, 358, 365, 367, 370, 376.
Климакс 273, 342, *354*, 355.
——— Рајић 286, 301, 318, 349.
Јозеп, бирош хоп. 217.
Јосиф I, ћесар 84, 85.
Јосиф II, ћесар 145, 162, 175, 383.
——— јђ. 362.
——— Јовичић, иг. рем. 26.
Јураш Драгосављевић, приворац хоп. 86.
Јустинијан I, римски цар 120, 122.

Камераценсис Роберт 360.
Карафа, гроф 84, 85, 86.
Караџић, Вук Стефановић 17, 30, 181, 185.
Карло VI, ћесар 255, 363.
Кенигсег-Ерпс (Königsegg-Erps) гроф 42.
Кирил, намесник рем. 300.
мон. рак. 43.
старац 20.
Кирил јђ. хоп. 215, 218, 219, *285**, 312, 325.
јм. хоп. (мртав) 113, 114.
Климент еп. римнички 282.
Козачински, в. Емануил Козачински.
Коларовић, Стефан 377.
Коста, ђак Теофана Марића 216, 282.
——— Шиђанин, трговац иришки 283.
Красић, Владимир 125.
Крумбахер (Krumbacher Karl) 126.
Крунија хаџи-Јањиница из Београда 111.
Курције, Квинто 25.

Лаза Дебели, трговац новосадски 39.
Лазар, св., кнез српски 73, 111, 410.
Лазар Баранович 338, 339, 340.
Леонтије Радојичић, јм. прибиногл. 31.

Леополд I, ћесар 84, 85, 87, 88, 181.

Мајер (Mayer Joh. Mich.), управитељ чаковског дистрикта 266, 405, 406.
Мајер (Meyer Ph.) 120, 121, 124, 133.
Макариј Димитријевић, мон. хоп. 157, 205, *212**, *213*, 247, *248*, *249*, *250*, *251*, 252, 257, 259, 325, 326. 411.
Максим, владика 118, 127.
—— ђак 216, 220, 395.
—— иг. врд. 328.
—— Пелопонисиотски 361.
—— Планудес 365.
—— Џелебџија 118.
Малвенда, шпански богослов 353.
Марија Арсенија Черновића 180.
—— удова Максима Џелебџије 118.
—— Терезија 42, 81, 88, 95, 107, 198, 209, 230, 259.
Марко, кувар митрополитов 192.
—— слепац 387.
—— „штотриктер“ земунски 71. 410.
Матеј старац, пустињак дившан. 32.
—— Николић из Херцег-Новог 176.
Мацеков, Мишка, предузимач 159.
Мелетиј, јм. беш. 329.
Мерси, гроф 194, 253.
Методиј Петровић, јђ. хоп. 133, 165, 190, 205, *212**, 214, 232, 233, 256, 261, 262, 263, 277, 288, 312, 326, 411.
Миладиновић, д-р Жарко 15, 139.
Милаш, в. Никодим Милаш.
Миличина кћи у Иригу 149.
Милосав из Грабовца 188, 295.
—— Крагојевчанин, прњаворац хоп. 86.
Миросављевић, Вељко 360.
Мисаил, јм. хоп. (мртав), ктитор 75, 77, 80, 116, 407, 414, 415, 416.
Митрофан јм. хоп. 111.
—— Павловић иг. шишат. 25, 307.
Мића, ешкут иршики 173.
Михаил, арендатор из Сланкамена 239.
—— мон. хоп. 215.
—— Бошњаковић, кочијаш хоп. 216.
—— Вучковић, ђак дивш. 147.
—— Милошевић, еп. будимски 362.
—— VIII Палеолог, римски цар 189.
—— Чокић из Бечеја, ктитор хоп. 63.
Мишко пинтер 227.
Мојсеј, ефимериј митрополитов 47.
—— јм. хоп. (мртав), ктитор 75, 77, 80, 116, 407, 414, 415, 416.
—— проигум. беш. 195, 307.
Мојсеј Жабаљац, јм. хоп. 71, 74, 77, 83, 205, 207, *208**, 217, 227, 233, 252, 255, 258, 277, 295, 307, *312*, 325, 407, 411, 415, *417*, 419.
—— Живановић, јм. јаз. 31.
—— Петровић, митроп. 63.
—— Путник, еп. бачки 13, 45, 105, 265.
Могила, в. Петар Могила.
Мустафа султан 85.

Натанаил иг. кијевски 351.

Нектарије, јм. круш. 181.
Ненадовић, в. Павел Ненадовић, митрополит.
Неофит Стефановић, мон. хоп. 158. 205, 214. *215**, 234, 247, 267. 325, 411.
Ника Путин. друг Доситејев 6. 216, 219, 224, 266, 398.
Никанор, јм. шишат. 302.
— Јоановић архим. рак. 31, 39. 43, 45, 77, 78. 79, 81, 179, 244, 412, 418.
Никифор Радосављевић, архим. круш. 47, 48, *49**, *50*, 62, 132, 236, 244, 247, *268*, 401.
Стефановић, еп. славониски 13, 61, 115, 265.
Никифор Стојковић, јм. хоп. 157, 205, 212. *244**, 215, 218, 234, 247. 249, 261. 267, 295, 312, 326, 371. 411, 413, *417*.
Никодим, аеп. српски 126, 127.
Милаш, еп. далматински и истарски 120, 146, 163.
Никола, поп жабаљски 208.
поп из Перлеза 183.
Цинцар 227.
Алексијевић Алексовић?), тетак Доситејев 3, 4. 225, 266. 318, 405, 406.
Рајић, пандур хоп. 217.
Стефановић, говедар хоп. 217.
Николај, јм. хоп. проигуман 69. 215, 336, 340, 409. 411, *417*.
Нил Клеутовић. иг. кув. 47.
Новак, Венцл, зидар из Варадина 112.
Новаковић, Стојан 265, 286, 366.
Новаковица, жена Венцла Новака 112.
Обрад Радонић из Новога Сада 73, 410.
Одескалки, кнез Ливије 22, 87, 88, 89. 90, 97. 105, 106.
Орест, јм. хоп. у Хиландару 124, 374.
Орфелин, Захарија 192, 286, 360, 374.
Остојић. Тихомир 336. 341, 364.
Павао. слуга Теодора Милутиновића 40.
Јоановић, кочијаш хоп. 216. *248*.
— Милиновић из Ирига 373.
Ненадовић, митропол. секретар 47.
Радојчић 282.
Павел, синђел митроп. 59.
Павел Мишковић или **Михајловић**, јм. хоп. 70, 74, 76, 78. 83. 140, 215, 248, 249, 256. *257*, *258**. *267*, 306, 318. 325, 336, 340, *413*, 415.
Ненадовић, митронолит 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, *21*, *22*, 24, 26, *27*. *28*. 33, 34, *36*. *37*. 38, *42*. 44, *45*, 46, 47. 49, 50, *51*, 52, 54, 55, *56*. 57, 63, 71, 77, 78, *81*. 91, *92*. *94*, *95*, 96, *99*, *103*, 118, 125, 129, 130, 131, 134, 136. 137, 138, 142, 145. 147, 150. 153, 154. 155. 156, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 175, 176, 179, 180, 183, 184, *186*. 187, 190, 191, 192, 193, 196. 198, 199, 200, 201, *202*, *203*, 204, 209, 217, 225, 226, 227, 228, *230*, 231, 235, *236*, 240, *242*. 243, 244, 251, *252*. 253, *254*, 259, 262, 263, *269*, 276, 277, 278, 281, 282. *284*. 286, *287*. 289,

295, *303*, 304, 305, *313*, 319, 320, 321, 322, 328, 329, *330*, *331*, 333, 334, 349, 391, 395, 401, 402, 404, 407, 409, 412, 413, 414, 415, 416, 418, 420.
Павловъ 162.
Пајсије, св., легенда о њему 393, 396.
—— Андреовић, јм. грг. 44.
Пантелија, ђак хоп. 216, 217.
—— Мачванин, прњаворац хоп. 86.
Партеније Јовановић, јђ. хоп. после јм. 190, 205, *211**, 234, 252, 260, 261, 289, 295, 312, 326.
—— Павловић, еп. *24**, 27, 47, 75, 105, 217, 229, 244, *304*, 319, 414.
Пасарди Павао, поморски администратор у Осеку 88.
Пахомије Велики 120, 122.
—— ексарх 268.
—— јђ. светогорски (у запису) 124.
Станојевић јм. круш. 31, 33. Не види се је ли исто лице архимандрит 300, или ексарх 268.
Пејачевић, барон Марко 68, 87, 96, 175, 180, 302, 396, 408, 414.
Петар архиђакон 253.
Велики 25, 28, 129, 146, 148, 162, 181, 317, 337, 339, 340, 353, 357, 363, 370, 373, 375, 376, 391.
јереј жабаљски 233.
хофмајстер Ненадовићев 47.
—— Бешлић 229.
Јакобовић. в. Јакобовић.
—— Могила 286, 337, 340.
— Рајковић, ђакон и учитељ карловачки 206, 212.
Перлас, гроф 329, 330.
Пеша, ешкут иришки 173.
Пигети Михајло, заклети јуратуш 106.
Полиенъ Городничій Василковскій, јм. 371.
Порфирије, јм. хоп. 165.
Прокопије, архим. пакрачки 101.
јм. бешен. 329.
Поповић, лажни епископ 262.
Призер, Фрања, камерални провизор 96.
Прислићи, Исак и Лауш, Ирижани 49.
Пуфендорф 357.
Пыпинъ, А. 336, 340, 345.

Радован Ракић 113.
Радченко, К. Ѳ. 310.
Рајић, в. Јован Рајић.
Рајковић, Ђорђе 24, 26, 105, 193.
Рака, поп у Бешци 63.
Разнер, Антон и Паул, резбари 111.
Рашковић, капетан 387.
—— Александар от, обрстлајтнант варадински 264. 306.
Риста Јовановић, обствохмајстер из Церне 180.
—— Мојсејевић, мешаја хоп. 216, 305.
Руварац, Димитрије 12, 15, 16, 24, 25, 38, 56, 83, 179, 208, 328.
Иларијон 118, 127.

Сава, мон. хиландарски 136, 139.
—— св., Освећени 121, 122, 126, 127.

св., аеп. српски 121, 126, 127.
Петровић, митрополит црногорски 262.
Саватије Радосављевић или Ракић, свештеник иришки 291.
Севастијан Илић, архим. хоп. 116.
Теодоровић, мон. рак. 43.
Серафијон, мон. кув. 305.
Серафијон Чурлић, мон. хоп. 215, *283**, 325, 411.
Сергије Шакрак Нинић 13.
Силвестер, иг. круш. 181.
јм. рем. 152.
Сима, епкут иришки 173.
Мезеји, бирош хоп. 217.
Симеон, јм. круш. 57.
јм. рак. 305.
мон. хоп. 62. 215, 257, 258, 408, 411, *417*.
Полоцкій 270, 273, 339, 340, 342, 345, *346*, *347*, *348*, *349*, *350*, 351, 368, 371.
Филиповић, еп. хрватски 61.
Синесије, јм. 91. 92.
Живановић, еп. арадски 253.
Скарга, језујит Пољак 357, 363, 375.
Скева, калуђерица у Иригу 150.
Смичиклас, Таде, 85.
Смотрицкій. Мелетій 338.
Соколовъ, Иванъ 18, 122, 123, 124, 130, 149.
Софроније мали, јм. круш. 33.
Гавриловић, јм. врд. 32, 53.
Поповић, јм. круш. 33, 183, 305.
Софроније Живановић (и Радивојевић), јм. хоп. 118, 189, 205, *206**, *207*, 209, 211, 213, 215, 218, 238, 239, 240, 248, 252, 255, 256, 267, 264, 267, 277, 292, 294, 302, 312, 313, 325, 371, 411, *417*.
Јовановић, еп. славонски 13, 61. 68, 71, 76, 79, 100, 101, 112, 117, 205, 229, 262, 265, 360, 364, 408, 409, 412, 413, 418.
Спиридон, архим. ман. Сенђурђа 328.
Спиридон Јовановић, јм. хоп. 48, 49, 50, 54, 59, 215, 248, 249, 260, 261, 263, *264**, *265*, 266, 273, 277, 278, 288, 289, 292, 293, 295, 298, 304, *305*, *306*, 312, 325, 332, 333, 336, 343, *359*, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 377, 402.
Стана Ненадовица, мати митрополитова 179.
Станко, поп, ујац Дијонисија јм. 229.
Мишковић, момак у шталу хоп. 180, 216.
Станоје, поп карловачки 208.
Стефан, хаџи, духовник јаз. 44.
иг. јаз. 161.
Стефан, јм. хоп. 69, 157, 165, 187, 214, 215, 234, 246, *247**, *248*, *249*, *250*, 251, 252, 255, 277, 282, 294, 295, 312, 313, 321, 326, 404, 410, 411, 412, 420.
магистер (даскал) београдски 264, Стојковић 265.
поп карловачки 370.
син проте иришког Андреја Јовановића 290.
Алгашић, пријаворац бешен. 329.
Зорановић, иг. врд. 53.
Јаворскій 273, 336, 339, 340, 342, *352*, *353*, 373.

[Миканиновић], магистер чаковски 401.
— Николић, јм. рак. 43.
Стојан Живковић, свештеник иришки 291.
Стојановић Љубомир (*Записи*) 20, 111, 113, 115, 124, 127, 265, 374, 377.
Стратеман, Вилхелм 274, 340, 343, 356, *357*, 358, 368, 375, *376*, 396.
Суботић, д-р Јован 116.

Талицкій, Григорій 353.
Таубе, Фридрих Вилхелм 88.
Тверитиновъ, Дмитрій 352.
Теодор Алексијевић, руски цар 371.
Теодор **Милутиновић**, јм., иг., проиг. хон. 8, 9, 10, 12, 13, 16, 17, 39, 59, *60*, *61**, 64, 65, *66*, 67, *68*, *69*, *70*, *71*, *72*, *73*, *74*, *75*, *76*, *77*, *78*, *79*, *80*, 81, 82, 83, 87, 100, 108, 112, 113, 135, 158, 165, 171, 205, *206**, 218, 219, 220, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 231, *232*, 234, 236, *241*, 242, 243, 244, 246, 249, 250, 252, 255, 256, 258, 260, 262, 267, 268, *271*, 274, 277, 378, *279*, *280*, 281, 289, 292, *293*, 295, 299, *300*, *301*, *302*, 303, *306*, *308*, *309*, *310*, 317, 318, 320, 321, 322, 325, 327, 336, 371, 372, 374, 376, 384, 390, 395, 396, 398, 401, 402, 403, 404, *406*, *407*, *408* — *411*, 412, 413, *414* — *418*, 419, 420.
— Петровић, магистер иришки 291.
— Станисављевић, свештеник иришки 291.
— Студит 121, 133, 341.
— Тирон, св. 63, 71, 77, *113*, 114, 118, 160, 176, 235, 236, 265, 267, 277, 294, 409, 415.
Теодосије, иг. јаз. 328.
— јђ. шишат. 305.
— Печерски, св. 122.
— поп иришки 211.
— „простец“ хон. 200.
Теофан, иг. раков. 181.
Теофан Марић, јм., иг. хон. 48, 49, 53, 54, 58, 63, 66, 67, 73, 75, 77, 78, 80, 87, 156, 157, 187, 189, 205, 206, 207, 208, 214, 215, 216, 217, 228, 229, 234, 252, 255, 277, 278, 280, *281**, *282*, 287, 292, 293, 300, 304, 307, 312, 325, 333, 336, 370, 402, 407, 409, 410, 411, 415, 416, 417, 419.
— Прокопович, 28, 137, 339, *340*.
Теофил Јовановић, јм. хон. 140, 232, *235**, *234*, 247, 289, 295, *297*, 298, 325, 409, 411.
Теофилакт Јовановић, јм. хон. 165, 215, 259, *260**, *261*, *262*, 263, 265, 275, 277, 288, 295, 304, 306, 312, 326.
Тимотеј Радивојевић в. Арсеније Радивојевић.
Тодор калпагџија 6, 32, 236.

Фацел, Николаус, зидар из Варадина 112, 182, 229, 237.
Фекете де Галанта, Георгије 46, 97, 99, 103, 104, *105**, 106, 107, 197.
Филарет, аеп. черниговски 374.
Филип, писар митрополитов 47.
Филотеј Поповић, свештеник иришки 291.
Флоринскій, Т. 366.
Фогт, обердиректор за Славонију 90.

DM 20.– anb. 79270/214

Фотиј, патријарх цариградски 372.
Франц, писар митрополитов 47.
Франц I, ћесар 209.
Фридрих Велики 230.

Хараламшије 241, 383.
Харнак (Harnack A.) 125.
Херцог (Herzog J. J.) 344, 357.
Христофор Жефаровић 39.

Цицерон 358.

Чапловић, Јован 86, 118, 130.
Черкић, Михајло Игњат, администратор илочког спахилука 88, 89, 90, 91.
Чокић в. Јаков Чокић, Михаил Чокић.

Шакрак в. Сергије Шакрак Нинић.
Шафарик, П. Ј. 127.
Швикер (Schwicker J. H.) 42, 198, 226, 230.
Шилер Јоан, лимар из Варадина 113.
Шишић, д-р Фердо 85, 87, 88.

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

Страна	ред		место	треба
12	9	од горе	свая	своя
16	7	„ „	наши	нашу
18	4	„ „	дели	дела
34	12	од доле	заключаетя	заключается
145	12	„ „	осталим	осталим
174	7	од горе	цриходи	приходи
—	18	„ „	парцела	парцеле
185	3	„ „	доховничко	духовничко
196	10	од доле	Логошу	Лугошу
273	18	„ „	II књигу	I књигу
305	4	„ „	у пређе	и пређе
310	6	од горе	побаравио	поборавио
315	1	од доле	Амирику	Америку
349	18	„ „	Радић	Рајић
383	14	од горе	мале	мало
401	2	од доле	скраћеницима	скраћеницама
407	2	„ „		
414	13	од горе	написа	написао
412	11	„ „	хлатар	хатар

72 245ВД А30 5221